

کوردا له میسر

به دريژايي سه دهه کان

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

نووسینی:
دورییه عهونی
مه حمود زاید
مستهفا عهوهز

حوسین مستهفا
له عه ره بیه وه کردوویه به کوردی
2013

کورد له میسر به دریژایی سه ده کان

نووسین و ناماده کردنی :

مسته فا عه وهز

مه حمود زاید

دورپییه عه وونی

وهرگیژانی له عه ره بی :

حوسین مسته فا

۲۰۱۳

ناوی کتیب: کورد له میسر به دریژایی سهدهکان
له نووسینی:

دورپییه عهونی،

مهحمود زاید،

مستهفا عهوهز

وهرگیڕانی له عهرهبی: حوسین مستهفا

نهخشهسازی ناوهوهی کتیب: سامی فهتاح

به‌رگ: تهیب موعتهسم

وینهکان: له ئینته‌رنیته‌وه

بلاوکراوهی: خانه‌ی چاپه‌مه‌نی سوۆران

چاپی یه‌که‌م: ۲۰۱۳

تیراژ: ۵۰۰ دانه

نرخ: ۴۰۰۰ دینار

ژماره‌ی سپاردن: له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتیب‌خانه‌کان
ژماره‌ی سپاردنی (۲۶۵۶) سالی (۲۰۱۳) ی پیدراوه

مافی له‌چاپدانه‌وه‌ی پاریزراوه

دياري و پيشكه شه :

به و جواميرانه ي
ته مه نيكي دوورو دريژ
ده ريډابوون و تيکووشان.
زورجار که وتن و هه ستانه وه و تيکنه شکان!
له مهيداني رمبازين و تيخ و شيرا
له مهيداني فلهسه فله و هونه رو ييرا
به ناو هزاران دپکه زيني دوژمناني سه ختگيرا
خويان و ميژووي له ت له ت و
به جهسته ي پر برين و ژانه وه،
هه ر روښتن و نه که وتن و نه پسانه وه!
به لام ناخ!! نه گه يشتنه نه م روژگار
تا ببينن نه و نالايه ي بوي تيکووشان،
وا بالا که ي گه يشتوته قوبه ي ناسمان!!

(وه رگير)

ناومرۇك:

- ٦ پېشەكى وەرگىز.
- ١٣ كورد له كىتپە ئاسمانىيە پىرۋەزەكاندا.
- ١٥ پېشەكى (نوسخە غەرەبىيەكە).
- ١٩ كوردەكان كىنولە كۆيۈە ھاتون؟
- ٢٤ بەشى يەكەم: پەيۋەندى كوردى - فېرەئونى:
- ٢٥ پەيۋەندى فېرەئونى - مېتانى.
- ٢٩ دۆزىنەۋەي پەيكەرى "توت غىنخ نامون" لە دھۆك.
- ٣٢ بەشى دووم: كورد لە مېسر، بەر لە دەۋلەتى ئىيۋى:
- ٣٣ سەردەمى پېش ئىسلام.
- ٣٥ ھاتنى كورد بۆ ئاۋ ئىسلام.
- ٣٦ بونى كورد لە مېسر، بەر لە دەۋلەتى ئىيۋى.
- ٣٨ بەشى سىنەم: كورد لە مېسر لە سەردەمى ئىيۋى:
- ٣٩ ھاتنى يەكەمجارى كورد بۆ مېسر.
- ٤٣ سەلاھەددىن ئىيۋى ۋە ھۆكۈمەتەكى لە مېسر.
- ٤٤ خەسلەتەكانى سەلاھەددىن ئىيۋى.
- ٤٧ كورد لە سوپاى سەلاھەددىن لە مېسر.
- ٥٠ رۆلى كورد لە سەردەمى ھۆكىمى سەلاھەددىن.
- ٥٢ دەۋلەتى ئىيۋى كوردى لە دىۋى سەلاھەددىن ئىيۋى.
- ٥٣ ئەۋ شۆيئەۋارە بىناسازىيەنى سەلاھەددىن ئىيۋى بەجىي ھىشتون.
- ٥٨ ئەۋ ئاۋچانەي كە كوردەكان لە كوردستان ۋە دەرەۋەيدا دەژيان.
- ٥٩ ئاۋدارانى كورد لە مېسر لە سەردەمى ئىيۋى.
- ٦٤ كۆتايى دەۋلەتى ئىيۋى كوردى.
- ٦٩ شۆيئەۋارى كوردە ئىيۋىيەكان لە مېسر.
- ٧٦ بەشى چۈارەم: كورد لە مېسر لە سەردەمى مەمالىكەكان:
- ٧٧ كورتەيك لە مېژۋى مەمالىكە لە مېسر.
- ٧٨ بىنەچەي مەمالىكەكان.
- ٧٩ بەناۋانگىترىن ئەۋ كوردانەي مېسر لە سەردەمى مەمالىكەكان.
- ٨٣ ئەۋ ئىركانەي ئەمىر سەركردە كوردەكان لە سەردەمى مەملۇكىەكان.

٨٥.....	بوون به والی به سەر گشت هه‌ڕێمه‌کانی میسر.....
٨٨.....	رواتی کوردان له ئه‌زه‌ری شریف.....
٩١.....	حوجره‌ی کوردان و ره‌وتی په‌روه‌رده‌یی و به‌پێوه‌بردن.....
٩٩.....	پێنجهم: کورد له میسر له سه‌رده‌می عوسمانی تا سه‌رده‌می محمەد عه‌لی:
١٠٠.....	کورد له میسر له ژێر حوكمی عوسمانی.....
١٠٣.....	هه‌لوێستی کورد له هێرشێ فەرهنسی بۆ سه‌ر میسر.....
١٠٦.....	رۆژی (سليمان الحلبي الكوردي).....
١١١.....	محمەد عه‌لی پاشا و ره‌چه‌له‌که کوردیه‌که‌ی.....
١١٤.....	کورتە‌ی ژبانی محمەد عه‌لی پاشای دامه‌زرێنه‌ری میسری نوێ.....
١١٨.....	فەرمانده سه‌ربازی و کارگێڕیه‌کانی کورد له سه‌رده‌می محمەد عه‌لی پاشا.....
١٣٠.....	شه‌شم: ناوداران و بلیمه‌تانی میسری، که کوردی ره‌سه‌ن بوونه:
١٣١.....	خانه‌واده‌ی ته‌یموری له میسر.....
١٤١.....	مالباتی به‌درخانیه‌کان له میسر.....
١٤٥.....	مالباتی "کوردی".....
١٥٣.....	به‌ناویانگه‌ڕین که سایه‌تییه‌کانی میسری به ره‌سه‌ن کورد.....
١٥٤.....	میری شاعیران (ئه‌حمەد شه‌وقی).....
١٥٩.....	قاسم ئه‌مین.....
١٦٠.....	محمد علی عونی.....
١٦٥.....	عباس محمود العقاد.....
١٧٠.....	عامر العقاد.....
١٧١.....	ابراهيم رمزی.....
١٧٢.....	دكتور حسن ظاها.....
١٧٥.....	دكتور سه‌یر القلماوی.....
١٧٦.....	شیخ عبدالباسط عبدالصمد.....
١٧٨.....	به‌شداری کورده‌کانی میسر له بواری هونه‌ری.....
١٨٤.....	به‌شی ده‌وته‌م: گه‌شته مه‌یدانییه‌کان:
٢٠٠.....	سه‌رچاوه‌کان (عه‌ره‌بییه‌کان).....
٢٠٨.....	نووسه‌رانی کتێب.....

پیشه کی و مرگير:

به دريژاي ميژوي مرقايه تي، چه ندين نه ته وي جيا جيا له توره مه و پستي نه ته وي تردا كه وتونه ته وه و ليره و له وي به سر خاك و له وه پگا و زه وي به راودا راگه يشتون و ناويان كرده ته وه، به لام له گه له ميژوي و پستي ناوه دانكرده ته وه شدا، ميژوي ته ماغگرو خوويست، هر كاتي كه خوي به ميژوي ديبي و ده و روبه ره كشي به لاوازو بيده سلات، نه و شوي داگر كاري لي ه لكردوه و نه ك هر مال و مولكيان زه وت كردون، به لكو قريان ده خه لكه كيش خستوه و له ناويان بردون، يان له ناو خوياندا تانددويانيانه ته وه. بويه نه گه ر له ملا نه وه ته وه و توره مه وي نوي سريان له قاپيل دهره ينيابي، له ولاشه وه نه ته وي دي ناويان چوته وه ناو لانكان و بپراي بپر سريان ه لئه داوه ته وه و ميژوه كه شيان كويز بوته وه. له ناوه شدا نه ته وه و گه لي وا ه بووه سر سه ختانه به رگري له بووني خوي كردوه و به نرخي سهر و گياني روله كاني، ناو و ميژوو و ناسنامه وي خوي و خاكه كهي له ده ستي ده ستر ديژكاراني ده سه لاتدار پاراستوه. دياره نه و پاريزگاري له بوون و ناسنامه يه ه روا به ناساني نه بووه و چپو كي ناو نه فسانه كانش نيبه، به لكو نه مه سهر بورده و واقعي كي راسته قينه ي تال و به سوييه، كه به دريژاي ژياني مرقايه تي هيشتا نه و شوين زامانه ه روا خوين و زوخاويان لي ده تكی.

يه كيك له و گه ل و نه ته وانه ي به دريژاي ميژوو تا نه مپوشي له گه لدابي، وه ك ناردی ناو ته پاشان په رت و بلاو كراوه ته وه و خاك و نيشتمانه كهي داگرو دابه ش كراوه و روله بيوه وي و مرقودوسته كاني به شمسيرو خومپاره و به پيلان و ريكه و تننامه كان خه لتاني خوین كراون و خاك و زيديشيان سووتيندراوه، گه لي كورده. به لام نه و گه له ژيان دوسته له ناست نه و ه موو دوژمنه زورو زه وه ندانه ي هر چوار كه نار، سهر و مالي خوي ناوه ته پارسه نكي نازادي و زيندوو هيشتنه وه ي ناسنامه كهي، بويه نه گه ر له سر ده ستي دوژمنه داگر كاره

دلپره قەكان رووبە پووی قىركردن بۆتەو، بەلام ئەو كوردە نە خۆى داوئەتە دەستى قەدەرى دوژمنان، نە لە ترسى سەرى خۆى دەستبەردارى خاك و مېژوو و ناسنامەكەى بوو. بۆيە ئەگەرچى سەدان سالا لە ھەموو لاوھ راودەنرى و دەكوژى، بەلام سەرى زىندووى خۆى و مېژوو و ناسنامەكەى بە بلىندى ھىشتۆتەو لە مەيدانى سەختى مەملانیدا وەك سواری برىندارى نەبەز، ھەر بەسەر پىشتى ئەسپى شۆپشدا لە مەيداندا جەنگاوھ و تا ئەمپۆش، كە ھەرچەندە خوین لە سەراپای گيان و جى زامەكانى دەتكى، بەلام وەك دەيان نەتەوھى بىز بوو، بىز نەكراو نەتوینرايەوھ لە ناو نەچوو، بەلكو تا رۆژگار زياتر ھەلدەكشى، ئەو كوردە زياتر لە مەيداندا دەرەكەوئى و بە دەنگى نىرەوھ بە رووى دوژمناندا چەقيوھ و داواى ھەموو سەرۋەريیەكانى خۆى دەكاتەوھ و ھەويۆ بى يان سبەى، تەواوى خاك و ماف و سەرۋەريیەكانى خۆى وەردەگرێتەوھ.

لە ناو ئەو مەملانى سەخت و دژوارانەدا، ھەرچەندە كە كورد خۆى گرت و نەتوايەو، بەلام لە ھەندىك قۇناغ و وىستگەى ئەو كاروانە خویناويەدا، چ بۆ دەربازكردنى سەرۋ گيان بووبى تا دەرەفەتى ھەلسانەوھى بۆ دیتە پىش، چ بۆ گەپان بە داواى سەرچاوەكانى ژيان و ژيارى و خویندەوارى و زانست بووبى، چ وەك دورخستەوھى بى وىستى خۆى بووبى، لىرەو لەوئى، پەناى وەبەر پەسيوان بردوھو لە ولاتانى دور يان نزيك، لە بەرچاوان يان لاتەريك، خۆى گرتۆتەوھ و تىكەل بە كۆمەلگاكانيان بووھ وەك ميوانىكى رەزا قورس نا، بەلكو وەك ھاولاتىيەكى خۆجىيى وەفاى نواندوھ و دلسۆزو ئەمەك لەچاۋ بووھ بۆ نىشتمانى دووھ و پەناگەى ژيانى، بەلام وەنەبى لە بنەچەى رەسەنى خۆى ھەترە بووبى و حاشاى لە كوردبوونىوھ كردبى. خۆ ئەگەر بە داواى سەلماندى ئەو رايەشماندا بگەرپين و بمانەوئى سۆراخ لە دۆتەم و پىسمامەكانمان لە قوژنەكانى جىھاندا بگەين، دەبى بىست بە بىستى ولاتانيان بەدوادا بپشكنين و دۆكيۆمىنتە مېژوويىيەكان ھەلدەينەوھ و بە رەچەلەكى ھەر يەكەياندا

بچینه وه و سه ریان ببهینه وه بهر ده رگای ماله باوانیان له ههواره به جیماوه کانیان. خو نه گهر ئیمهش خو مان زاتی نه وه مان نه بوو ده ست له خو مان بنیین و سه ری له سه ری دوست و نه حبابان هه لکه یین، نه و میژو و نووسان لیڤه وه له وئ، مینا نه و سی به ریژه ی نه م کتیبه یان به ده ست جه معی نووسیوه و لیقه یان له سه ره ندی له ئاشنا دابراوه کانمان هه لداوه ته وه، یان هه ره خودی نه و نه وه ره سه نزا دانه ی هه تره له نیشتمان و زیدی باوان، وه ک ناوی ساوی جوگه له ی بنار، به ره و روویاری به خوڤ داده گه پین و تیکه لی ده بنه وه، نه وان به خو یان و به ده ستچنی مه عریفه و پیشه و ناو و ناوبانگیانه وه، ناسنامه ی کورد بوونی خو یان ساغ ده که نه وه.

نه م کتیبه، (کورد له میسر، به درێژایی سه ده کان) چاپی یه که می ۲۰۱۱ ی قاهره یه و ماموستا نوری بیخالی له میسر به دیاری بۆیه پینام، له نووسی نی هه ره که له نووسه رانی میسری (خاتوو دۆپه ییه عه ونی - نووسه رو رۆژنامه وانی به ره سه ن کورد، مه حمود زاید - ماموستای یاریده ده ره له زانکۆی نه زه ره و پسپۆر له کاروباری کورد له میژووی هاوچه رخ، مسته فا عه وه ز - ماموستای میژوو و شارستانییه تی نیسلامی له زانکۆی نه زه ره) ده رباره ی میژووی کوردیان نووسیوه له میسر. ره نگه که م تا زۆر خوینه ران و رۆشن بیرانی کورد ئاشنا یه تییه کیان به ناو دارانی کورد هه بی له میسر، به لام زۆر ده گمه نن نه وانه ی قورسایی پیگه ی کورد له میژووی میسر درک پی ده که ن، به تاییه تی له سه رده می ده ولته تی نه ییوبی، له سه رده ستی سه رکرده ی قاره مان ی کورد سه لاهه ددینی نه ییوبی و ده ولته تی هاوچه رخی میسر له سه ره ستی پاشایه کی بوێرو دانا، که محمه د عه لی پاشای گه وره بووه. وێپای نه و هه موو پله و پایه و خزمه ته زۆره ی که قاره مانان و خوینده واران ی کورد به دلسۆزییه وه پیشکه شیان به ولاتی میسر و نیسلام کردوه له هه موو بواریکه وه.

نه م کتیبه نه گه رچی زۆر به کورتیش بی، به لام تیشک نه خاته سه ر

به شينكى گرنكى ميژووى كورد له تاراوگه، بۆ ئه مه ش پشتيان به دهيان سه رچاوه ي گرنكى ميژوويى و نه و سه ردانه مه يدانيانه به ستووه، كه راسته وخۆ بۆ سؤراخپرسين به گوندو شاره كانى كورد له ناو ميسر دا گه پاون، كه زۆرينه ي خه لكه كه يان له بنه چه ي كورده ره سه نه كانن. به لام وهك نه و نووسه ره به پيژانه له كۆتا په ره گرافى كتيبه كه دا وهك روونكرده وه را يانگه ياندووه، ئه مه ي له و كتيبه دا هاتووه، نهك هه موو ميژووى كورد نيبه له ميسر، به لكو ئه مه ته نها به شينكى كه مه و له كاتى هيتانه وه ي نمونه كانيش، ته نها نمونه يان له چه ند خانه واده يهك وه رگرتووه و زۆريه ي خانه واده كانى تر، كه هه ر ناويان هاتووه و كه سايه تيبه گرنكو ناو داره كانيان له م كتيبه دا به سه ر نه كراونه ته وه، كه خۆزگه وا نه بووايه و تا بكرابووايه هيج كام له و كورده خاوه ن وه زيفه ي بالاى مېرى و پينگه ي مه عريفى و رۆشنېرى فه رامۆش نه كرابووان، بۆ ئه وه ي ئيمه مانان و خوينه رى غه يره كورد يش، به تا يبه تى عه ره به كان، با شتر ئاشناى كورد ببان و دركيان به توانا و بوئى و دلسۆزى و پاكي نه و كوردانه بېر دبا، كه سه رتۆپى ميژووى سه دان سالى رابردووى عه ره بو ئيسلام بوونه.

ئهم كتيبه كه لاپه په يه كى نوئيه له سه ربرده ي ژيانى كورد له تاراوگه، وه نه بى كۆتا په ره و دوا جۆگه له ي ساو بى، به لكو وهك پيشتر گوتمان، ئاوپ وه هه ر لاى بده ينه وه، ئه وه پسمام و خالۆزاو پورزاكانمان، له ناو كۆمه لگاي فارس و چه ركه س، تورك و ئه رمه ن، عه ره بو رۆم و روس، ئينگليزو فه په نگو ئه مريكى، كه وهك نيركى رۆاس به ناسكى سه ريان ده ره يئاوه وه هه موو لايه كيشيان هۆگر به خۆشميرى و خۆشته به ي خويان كردووه و نه وپۆ كورد نه گه ر وهك نه ته وه ش له ناوياندا تاقانه ي غه ريبه بى، به لام تاكه كانى كورد وهك هاو لاى نيشتمانى دووه ميان، پينگه يه كى مه عنه وى باشيان هه يه و تا دى ناست و كاريگه ريان له كۆمه لگاي مرقايه تيدا ده رده كه وى.

له و روانگه يه وه، وه رگيرپانى نه و كتيبه م بۆ زمانى كوردى زۆر به گرنك

زانی، تا رۆڵی کورد بێئاگا نه بن له میژووی پر سهروهی و په رش و بلاری
 گه له که یان. ده مه وی ئه وهش به خۆینه ری خوشه ویست رابگه یه نم، که
 به نده ئه وه نده ی پیمکرای له وه رگێراند تا بیه ته نده ی نووسینی ئه و سێ
 نووسه ره به پێژه م له به رچاو گرتووه و وردو درشتی نووسینه که یانم وه ک
 خۆی وه رگێراوه، چونکه کتێبه که زاده ی سێ شیوازی نووسینه،
 یه کێکیان که تا بیه ته نده له بواری رۆژنامه وانی و به و پێیه شه وه که خۆی
 له ره چه له کی کورده، بۆی هاو سۆزی بۆ باوان و ره چه له که که ی لی دیت و
 خۆینه ر تام به و هه سته ی ئه و ده کات، بێ ئه وه ی به نی زیادی ده دوا دابن. ئه و
 دوو به پێژه ی تریش که تا بیه ته نده ی بواری میژوون له زانکۆی ئه زهر، شیوازو
 دیدگای تا بیه تیان هه یه بۆ نووسینه وه ی میژوو. بۆیه من به په یبردن به
 تا بیه ته نده ی شیوازی نووسینی ئه وان، نه مو یستوه ئه و مۆرکه نادیده بگرم،
 به لکو وه ک خۆی و به ساده یی و کوردیی که ره وان رسته به رسته م
 وه رگێراوه ته سه ر زمان ی کوردی. وه لی ده بی ئه وهش بزانی که سه ره پای
 ئه وه ی شیوه زمانی میسری بۆ خۆی تا بیه ته ندیی که هه یه و چه ندین وشه و ناو
 و زاراوه ی هه ن، که له شیوه زاری دیکه ی عه ره بیدا نین، به لام وێرای هه موو
 ئه مانهش کتێبه که پر په له وشه و ده سته واژه ی تورکی کۆن، به و پێیه ی که ئه و
 به شه ی میژووی میسر که په یوه سته به کورد، به حوکمی ئه وه ی زۆرینه ی
 که سایه تی و مالباته کورده کانی روویان کردۆته میسر له کوردانی بن ده سته ی
 تورکیای سه رده می عوسمانی بوونه، هه میش به هۆی کاریگه ری و پێگه ی
 ده وه له تی عوسمانی، وشه و ده سته واژه گه لی جۆراوجۆر، نه خاسمه له بواری
 سه ربازی، خزاونه ته نێو زمانی نه ته وه کانی ده وریه ر، به تا بیه تی بۆ ناو زمانی
 کوردی و عه ره بی، بۆیه له زۆر شوێندا پێویستی کردوه که ناو و
 ده سته واژه کان وه ک خۆیان بنووسرێنه وه له په راوێزدا مانایان بۆ بنووسرێ،
 جا چ په راوێزی نووسه ره به پێژه کان، که ئاماژه یان بۆ سه رچاوه کان کردوه و

له ژیره وهی لاپه په کاندای نووسراونه ته وه، چ ئه و په راویزو تیبینیان هی به نده نووسیونی، که له هه مان شوینو له ناو رسته که دا له ناو که وانه په کدا به ناماژه ی (....- و) نووسیومن، یان ئه وانه ی له مالپه پی ویکپییداوه وه رمگرتوون (....- ویکپییدا-و). چونکه ئه و ناو و زاراونه بوونه ته به شیک له ناو و زاراوه و وشه ی به کارهاتوو له ناو زمانه کانی دیکه دا. به لام کاتیک که گه یشتوومه ته سه ر ناوی شوینه کان، هه روه ها ئه و سه رچاوانه ی که نووسه ران په نایان بۆ بردووه، هه موویانم هه ر به زمانی عه ره بی نووسیونه ته وه، بۆ ئه وه ی کاتیک که که سیك به دوا ی شوینه که یان سه رچاوه که دا بگه پی، ناوه که ی به عه ره بی له به رده سندا بی ئاسانتره تا ناویکی وه رگپردراو، چونکه کاتیک که ناوه کان له زمانیکه وه بۆ سه ر زمانیکی دیکه وه رده گپدرین، به هزی جیاوازی پیته کانی زمانه وه، گۆپان به سه ر فۆنه تیکی ناوه کاندای دیت و جوړیکی تر وه رده گرن، ئه و کاتیش دۆزینه وه ی ناوه راسته قینه که ئه سته متر ده بیت.

ئوه ش لای خوینه رو رو شنبیری کورد روونه که هیچ هه ول و نووسینیک بی که م و کوپی نییه و هه میسه که سانی دیکه هه نگاوی تر هه لده گرن و زیاده یه ک ده خه نه سه ر خه زمانه ی ئه وه ی نووسراوه و ئه وه ی کراوه. به هه مان شیوه ش، ئه م کتیبه وه ک گوتم چونکه به کورتی لیپراوه ته وه و باسی له چیرۆک و میژووی ته واری کوردانی میسر نه کردووه، بۆیه که م و کوپی تیدا به دی ده کری و هیوامان وایه ئه و به پیزانه، یان هه ر دلسۆزکی تر ئه و چه ند لاپه په میژووه دره وشاوه یی میسر بنووسیته وه و ئه م هه نگاوه ی ئه و سی نووسه ره ته وای بکات. هه روه ها ده بی ئه وه ش بلیم که وه رگپراوه که ی منیش بی که م و کوپی نییه، به تایبته که وه ک پیویست ده ستم وه سه رچاوه له به واره که دا رانه گه یشت. به لام ده بی ئه وه ش بزانیین که زانیارییه کانی ئه م کتیبه سه به رته به کورد زۆر تازه و گرنگن، نه خاسه بۆ ئه وانه ی له به واری میژوودا سه ره ده ربیان هه یه.

سەرژەمینی بلیمه تان:

رهگەزی میسریی که دهگەوێته جەرگە ی کیشوهری ناوین، خال و شوینی بهیهگە یشتنی نهوهی (حامیه کان و سامیه کان) ه. (سامیه کان به عەرەبو بهنی ئیسرائیلی و نه ته وه کانێ رۆژه لات دهگوتری و دهگە پێنه وه سەر نه وهی سامی کوپی نوح، به لام حامیه کان به ئه فریقیه کان و قبتی و نه ته وه کانێ رۆژئاوایی دهگوتری و دهگە پێنه وه سەر نه وهی حامی کوپی نوح... - و)

له میسردا، ئه وپوپای سپی و ئاسیای زهردو ئه فریقای رهش بهیه ک دهگەن. بۆیه میسر ئه و تیکه له کیماییه ی نێوان خوینه کانێ ناسی، به لام خودی گەله که ی تیکه له نییه^۱... ره سه نایه تی خودی میسریه که خۆیه تی، یان مۆرک و شه قله میسریه که یه، که ناوه ندو کۆیه له هاوسه نگێ و گونجاندنیکی نایابدا^۲.
جه مال حه مدان^۲

"شه په فیکێ گه وریه بۆ ولاتی کوردان درو قاره مانێ نه مری به جیهانی ئیسلامی به خشیون، که سه لاهه ددین و محمه د علی گه وریه، ئه وان له ژینگه ی کوردیدا بهیه کده گه نه وه، له بزاون و گه شه کردنی شیدا له میسر، له ره چه له کیشدا له قه لای یوسفیه بهیه کده گه نه وه، (واته قه لای سه لاهه ددین له قاهره)، چونکه دروستکردنی ئه و قه لایه دهگه پێته وه بۆ سه لاهه ددین و نۆژه نکردنه وه شی بۆ محمه د علی گه وریه"

عه باس مه حمود عه ققاد^۲

۱- به مانایه ی که ئه و له چه ند رهگه زی جیا پێکنه هاتووه، وه ک نه وهی ولایه ته یه کگرتووه کان و قه واره ی زایۆنی.

۲- (شخصیه مصر- ج ۴)، دار الھلال- قاهره. ل ل ۵۰۴- ۵۰۸.

۳- کۆباری (المصور) میسری، ژماره (۱۳۱۱) رێکەوتی ۴ی سه فەر ۱۳۶۹ک/ ۲۵ی تشرینی دووه می ۱۹۴۹ز، ل ۵۶.

كورد له كتيبه ئاسمانيه پيرۆزهكاندا :

شایانی باسه له كتيبه ئاسمانيهكاندا ئاماژه به كوردو كوردستان كراوه، وهك: **تهورات**: تهورات سه‌ره‌تای دروست بوونی مرقۆ له دونیادا ده‌گه‌پننیتسه‌وه بۆ خاکی كوردستان: تیایدا هاتوو ه كه : (ان الله خلق الجنة له فيما بين نهري دجلة و فرات) ^٤ واته (خوداوه‌ند به‌هه‌شتی له‌نیوان هه‌ردوو رووباری دجله‌ و فورات دروست كرد)، وهك زانراویشه كه ئه‌و دوو رووباره له كوردستان دان. هه‌روه‌ها له (كتیبه‌ی یه‌كه‌می موسا له سوره‌تی ١٢ ئایه‌تی ٨-٥١ دا هاتوو ه : (الله خلق جنته في شرق ئیدن، و فيها خلق الله ذلك الانسان واسكنه فيها، وبعد ذلك اخرج الله في ئیدن نهرا لیروي جنته: نه‌ر بایسان، ونه‌ر كه‌هان، ونه‌ر دجله‌، ونه‌ر الفرات) ^٥. واته : (خواوه‌ند به‌هه‌شته‌كه‌ی له‌خۆره‌ه‌لاتی ئیدن دروست كردو له‌ویشدا مرقۆی خولقاندو له‌ویشی جیگیر كرد، دواتر خوداوه‌ند له‌ ئیدن رووباری بایسان، رووباری كه‌هان، رووباری دجله‌ و رووباری فوراتی هه‌لقولاند، تا به‌هه‌شته‌كه‌ی پێ پاراو بكات).

ئینجیل: له كتيبه‌ی دووه‌می (المك) سوره‌تی ١٧ ئایه‌تی ٦ هاتوو ه كه : (في السنة التاسعة لنبوة هوشيا، ملك الاشوريين قام باحتلال وطن السومريين، وتم اسر جميع اليهود واسكنهم في مدن (هالا) و (هابور) ^٦ على نه‌ر (كوزان) وفي مدن ميديا). واته : (له‌ نۆیه‌م سالی په‌یامبه‌رایه‌تی هۆشیا، مه‌لیکی ئاشوورییه‌كان هه‌لسا به‌ داگیرکردنی ولاتی سۆمه‌رییه‌كان و هه‌موو یه‌هودیه‌کانی به‌ دیل گرتو له‌ شاری هالا و هابور، له‌سه‌ر رووباری كوزان و شاره‌کانی دیکه‌ی میدیای نیشه‌جیی کردن).

قورئانی پیرۆز: له قورئانی پیرۆزدا كوردستان به " المنزل المبارك - زیدی به‌پیت و پیرۆز " چویندراوه، وهك ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر زمانی هه‌زه‌تی نوح (سلۆی خودای لێ بێت) هاتوو ه، خوداوه‌ند ده‌فه‌رموی: (وقل ربي انزلني منزلا مباركا وانت خير المنزلين) ئا ^٧ ٢٩ واته: (بشلی: ئه‌ی په‌روه‌رنده‌ی

خوم! له شویننیکې به پیتم داببه زینه و، نو له هه موو میوانداران باشتړ
 میوان به خپو ده که ی- و: مام هه ژان. پاش کو تایي ماتنی توفانه
 که وره که ش، که شتیبه که ی حه زره تی نوح (سلای خودای لی بیت) له سر
 کتوی جوودی نیشته وه، که ده که ویته کوردستانی تورکیا. خوداوه ند
 ده فهرمووی: (واستوت علی الجودی)^۴، واته (له سر جوودی نیشته وه)، نه و
 شوینه پیروزه ی که حه زره تی نوح داوای کردبوو. له و شوینه وه ژیانیکې تازه
 بو نه وه کانی نادم له سر رووی زه وی دهستی پیکرده وه. وه ک زانراویشه نه و
 توفانه هیچ شتیکی له سر رووی زه وی نه هیشتوه، جگه له وانه ی له سر
 پستی که شتیبه که ی حه زره تی نوح بار کرابوون^۵. دواي نیشتنه وه ی
 که شتیبه که ش، هه رچی له سر پستی دابو، له مرقو (که هشتا بوون، چل پیاو
 چل زن)، راستره بگوتی چل مرقوی نیرو چلی می، چونکه رهنه
 مندالیشان له گه لدا بووین- و) له غه یره مرقویش. دیسان له سر خاکی
 کوردستانه وه دهستیان کرده وه به ناواکرده وه ی سرزه مین، به کشتوکال و
 ناژه لاری و پیشه گه ری و بازرگانی. نیستاش گوپی زوړیک له پیغه مبه ران له
 کوردستانه ی، وه ک "نوح، یونس، دانیال، نهوم، هباک". سلای خوا له
 هه موویان^۶ ..

۴- مصطفی مختار: امة الكرد بین ظلم اعدائها وجهل اصدقائها. کتبخانه ی جزیری له دهوک، چاپی په کم ۲۰۰۷، ۲۴.

۵- هه مان سه رچاوه ی پېشوو.

۶- هابور: هه مان نه و خابووه ی نیستا له زاخو له باکووی دهوک له کوردستانی عیراقه.

۷- سوره تی (المومنون)، ثایه تی ۲۹.

۸- سوره تی هود، ثایه تی ۴۳. چپای جو دی په کیکه له بهرترین لووتکه کانی زنجیره چپای باشووی تورکیا (باکووی کوردستان- و) بهرینیکه ی زیاتره له حوت هه زار پیته (واته نژیکه ی ۲۳۰۰م) له سر ناستی ده ریا. له ناوهر ناستی نایاری ۱۹۴۹ز، په کیکه له شولنه کان به تاوی (ره شید سرخان) هه نژیک نه خته ی پاشماوه ی که شتی حه زره تی نوح (سلای خوی لی بیت) له سر لووتکه ی چپای جو دی دزینه وه که بلقی ناویان گرتبوو. نویزینه وه کانی دواتریش راستی و دوستیان پشتراست کردونه وه، بپوانه (د) زغلول دجار: الاشارات الكونية في القران الكريم و مغزی دلالتها العلمية) له رزنامه ی (الاهرام المصرية) ژماره ی رژی ۱۲ ی کانونی په کم ی ۲۰۰۵ ز. هه روه ها بپوانه کتیبه کانی نه نسیری قورتان سه باره ت به و ثایه ته.

۹- بپوانه (سفر التكوين ۷/ ۱۸- ۲۴). (د) زغلول النجا) هه مان سه رچاوه.

۱۰- مصطفی مختار: سه رچاوه ی پېشوو، ل ۲۵.

پیشہ کی (نوسخہ عہدہ بیہ گہ):

ولاتی میسر ہمیشہ و لہ ہم مو سہ رده مه کاندلا ولاتیکی سہ رنچراکیش بووہ
بۆ مہ ردوم، لہ ہر کوئیہ کی دنیا دا بووین و ہر رگہ زو ئایینزایہ ک بووین،
بووہ تہ جینگاہ ک، کہ کہ م جینگاہ دیکہ مہ یہ وہا بوویتہ پہ ناگہ یہ ک، کہ
ہر کہ سہ ی بہ ویستی خوی رووی تیکردبی ئاوتہ ی خوی کردوہ، ئویش بہ
ہوی جوانی سروسٹہ کہ ی و شارستانہ تہ رہ سہ نہ کہ ی و چاکی و لیجورده یی
خہ لکہ کہ ی، کہ زور دوورن لہ ہر خۆپہ رستیہ ک. ئو خہ سلہ تانہ شیان لہ
ہہ لکہ و تہ ی شوینگہ کہ وہ و ہر گرتوہ و تا ئو پپہ پی دلسوزیش بۆ دلسوز
بوونہ.

لہ گہ لہ و تیکہ لہ و چوونہ ناو بہ کیہ شدا، زۆرک لہ وانہ ی روویان کردوہ
میسرو تیدا جینگیر بوونہ، رہ چہ لہ کی خویان لہ بیر نہ کردوہ، ہر چہ ندہ لہ
سہ رده می زور دووریشوہ بووی. جی سہ رسامی نیہ کہ چاوت بہ میسرپیہ ک
بکہ وی لہ و پپہ پی سعید، یان لہ بیابانہ وہ یاخود لہ قولایی دہ لتادا شاگہ شکہ
بکا بہ وہ ی کہ بابو باپیرانی لہ دہ رده وہ ی میسر وہ ہاتوونہ.

لہ نئو ہم مو ئو نہ تہ وانہ ی روویان کردوہ میسر و تیدا جینگیر بوونہ و لہ ناو
کڑمہ لگا کہ یدا تہ وانہ تہ وہ و رہ چہ لہ کی خوشیان ون نہ کردوہ، ئو کورده
میسریانہ ن کہ ہشتا رہ چہ لہ کی دوور یا نزیکی خویان و ہیر دی، کہ باوانیان
لہ سہ رده می جیاجیادا ہاتوونہ تہ میسر و نہ وہ و نہ وہ زاکانیان لہ بیریان
نہ کردوون، سہ رپای ئوہ ی کہ ہم مو پپہ یوہ ندیہ کی خزمایہ تییان لہ گہ لہ
باپیرانیان لہ کوردستاندا پچاواہ.

جی داخیشہ ہر کاتیک میژوونوس و لیکو لہ رہ کانی ہاچہ رخ، کاتی
بنہ چہ کہ ی ناودارانی ئو و کوردانہ دہ نووسن، کہ لہ میسر دا زیاون و بہ
دلسوزیشوہ خزمہ تیان پی کردوہ، یان ئوہ تا بہ تورک ناویان ئہ بہ ن، یان
ئہ لبان، یان ہر رگہ زۆکی تر. ئو مافہ بہ کورد نادہ ن باسی بنہ چہ کہ ی

خۆی بکات. رەنگە ئەو بەهۆی نەزانینیانەوه بێ، یان زۆرورد نەبن لە نووسینەوهی میژوو، یان لەبەر ئەوەیە کە ئەو کوردە ئەوەندە خزمەتی بە ئیسلام و شارستانیەتی عەرەبی و زمانەکەی کردووه، تا ئاستێک کە نووسەر لەبیری دەچێ بنەچە کە غەیرە عەرەبییەکەی بنووسی، نمونهش لەسەر ئەمە نۆن و لە و کتێبه دا روونیان دەکەینەوه.

بەوهی باشه کە زۆریک لە توێژه ره کانی سه ده کانی کۆن و ناوه پاست ناوی بنهچه کە ی ره سه نی کوردیان هیناوه، ئەویش بۆ زانیاری و سوود وه رگرتن، نيمهش پشتمان به نووسینه کانیان به ستووه.

دەمانه وی ئاماژه بۆ ئەوهش بکەین زۆریک لە کوردان لە دهره وهی کوردستاندا بڵاوبونه ته وه. ئیدی به زمانی خه لکی ئەو ولاتانه نووسیویانه کە تێیدا نیشه جی بوونه. بۆیه ژماره یه کی کەمی خه لک زانیاری ته واویان لەسەر گەلی کورد هه یه، سه بارهت به و خزمه ته زۆرانه ی کە لە سه رده مه جیا جیا کانی میژووی ئیسلامدا خزمه تی زۆر گه وریان کردووه و قوریانی زۆریان لە پیناو به رگری له شارستانییه تی ئیسلامی و روشنبیری عەرهبیدا داوه.

کوردستان به قه لای پیشه وه بۆ ولاتانی ئیسلامی ناوژه د کراوه، چونکه قه لایه کی قایم بووه بۆ خه لافهت به رووی هیرشی ئەو رۆمیانه ی هاوسی ولاتانی ئیسلامی بوون. به ناویانگترین قه لاش قه لای هه سن کیفه (حصن کیفا)."

میژوونووسان کوردیان به شوان و جوتیارو شه پرکەر وینا کردووه، به لام وه ک پتیوست تیشکیان نه خستۆته سه ره وهی، کە ئەوان پیشه وه رو بازرگان و زاناو سه رکرده و سه ربازیش بوونه له ناو سوپای ریکخراودا.

گەلی کورد تا ئەو سه رده مانهش کۆله گه یه کی پته و بوو بۆ دروستکردنی ده وله تی ئیسلامی و شارستانییه ته کە ی. بۆ نمونه: ده وله تی مه پوانی، کە ئەحمه دی کوپی مه پوان دامه زرینه ری بوو. ده وله تی ئەییوبی، کە

دامه زړینه ره که ی سه لاهه د دینی نه ییوبی بوو. هه روه ها ده وله تی میسری هاوچه رخ، که دامه زړینه ره که ی محه ده لی پاشا بوو.

شایانی باسه کاتیک کورد هاتنه میسر، رواله ته تاییه تییه کانی شارستانییه تی خوشین له گه ل خویاندا هینا که پینی ده ناسرانه وه و تیکه لیان کرد به رواله ته شارستانییه ته نوییه که یان، که نه وکات میسر تیایدا ده ژیا. به م دوانه شارستانییه ته کارلیکیان له گه ل په کدا کردو وایان کرد کوردیش ره که زیککی چالاک و به شدار بیت له رابوونی میسر، له سه ده یه که له دوا یه که کاند.

نه م کتیبه تیشک ده خاته سه ر نه و به خششانه ی گه لی کورد، که پیشکه شی کردووه به شارستانییه تی ئیسلامی و عه ره بی به گشتی و میسری به تاییه تی. مافی نه وه میسرییه کانیان به تاییه تی و گه لی میسری به گشتی، که شانازی به و باپیرانه یان بکن. هه روه ها مافی گه لی کوردیشه، که میژوو، به سیاست و پیشه سازی و کۆمه لایه تی و شارستانی و راگه یاندنه وه - تا ئیستاش - ستمی لی کردووه، له پیناو پاریزگاری له ناسنامه و که سییتییه که ی، شانازیان پیوه بکات.

نه م کتیبه جهخت له بوونی کورد له میسر ده کاته وه به درژیایی سه ده کان. سه ره تا به ناشنا بوون به گه لی کورد، وه له کوپوه هاتوون، هه روه ها په یوه ندی نیوان میسری فیره ونی و ئیمپراتورییه تی میتانی کوردی له (میزوپوتامیای ئیستا) واته کوردستان، که سه ره تا به شه دهستی پیکردووه، دواتر ناشته وایی و ئینجا هاوسه رگیری سیاسی. هه روه ها باس له رۆلی گه لی کورد ده کات له فتوحاتی ئیسلامی، که به هه موو هیزی خویانه وه به شدارییان تیدا کرد، له وساته وه ی له سه رده می خلیفه عومه ری کوپی خه تنابه وه (ن) سایه ی ئیسلام به سه ر مه له که ته که یاندا داکه وت. هه روه ها باس له گرنگترین و ناودارترین نه و سه رکرده کوردانه ده کات، که له سه ده ی ئیسلامییه وه هاتوونه ته میسر، تا نه گاته ده وله تی نه ییوبی، که دامه زړینه ره که ی

سه لاهه ددینی ئه ییوبییه و کهس نکۆلی له کورد بوونه که ی ناکات. ههروهها باس له و شوینه واره بیناسازیانهش دهکهین، که کورده ئه ییوبییه کان له میسردا بنیاتیان ناوه.

ههچی سه بارهت به سه دهی نوێ و هاوچه رخه، ئه و باس له سه رده می عوسمانی ده کهین بهر له هاتنی محهمد علی بۆ میسر، که له (١٥١٧) دهستی پێکرد. پاشان باسی سه رده می محهمد علی گه و ره و دامه زینیهی میسری هاوچه رخ و نوێ ده کهین، وه به دیکۆمێنت بۆمان ده رکه و توه محهمد علی به بنه چه که کورد بووه له کوردانی دیاریه کر، ئه و له (قۆله) له دایک بووه، (ئێستا که وتۆته مه قه دۆنیا) ئه ویش به پیتی تیۆری بلۆبوونه و ی کورد له شاره ئیسلامیه گه و ره کان، که ئه و کات وه ک ئێستا سنووری سیاسییان له نیتواندا نه بووه.

رهنگه به شی ئه وه سه بارهت به محهمد علی پاشا و ده سکه و ته کانی نووسرابی، به لام ئیمه له سه ر بوونی کورد له سه رده می ئه و کوپو نه وه کانی پوختی ئه کهینه وه، ههروهها چۆن ئه و بۆ سه قامگیری حوکمه که ی و بۆ دروستکردنی ده و له ته نوێیه که پشتی پێبه ستوونه، له گه ل شه ره ده ره کیه کانی. ههروهک چۆن باس له گرنگترین سه رکرده و زانا و نووسه رانی کورد ده کهین له و سه رده مدا.

دواتر ده چینه سه ر کۆچی نوێی کوردان، له سه روه ختی سه ره بخۆیی میسر له سه رده می محهمد علی و هۆکاره سیاسی و رۆشنیری و په روه رده ییه کان، که له حوجره ی کوردان له ئه زه هری شه ریف به رجه سته بووه. ههروهها چۆنیه تی تیکه لیبوونیان له پێکهاته ی ئه مپۆی میسری، که زۆرێک له وان به هۆی کاره گه و ره کانیانه وه ناویانگیان ده رکرده وه. هه و له ده ده یین لیستیک به ناوی به ناو بانگترینیان و پوخته ی کاره کانیان بنووسین.

جی ئاماژه بۆ کردنه له میسردا ره وه ندی کوردی بوونی نییه، هه موو ئه و

میسریانی بنهچه که یان ده گه پټته وه سهر کورد نه وان، که له پشتی ده یان هاوسه رگی بیه وه له نیوان کوردو غهیره کورده کانی دانیش تووی میسر که وتورنه ته وه، ئیدی خوینیان بۆته میسری، به لام ئیمه ویستمان نه و خوشه ویستییه بۆ ره چه له که که یان ده ربخه یین، هه رچه نده سهرده مه که شیان وه دور که وتبی.

له دوا به شی ئم کتیبه دا رووما ئیکی نه و گه شته مهیدانیانه مان ده که یین، که پټی هه ئساوین بۆ لای هه ندیک له نه وه کانی کورد له قاهره و ناوچه کانی سعیدو ده لئا، روونیشی ده که یینه وه که نه وان چۆن تا سهر ئیسقان میسرین، به بی نه وه ی باپیرانی خویان له بیر کردبی، که بهر له سهدان ساله وه هاتوونه ته میسر.

کوردهکان کین و له کونیوه هاتوون؟

گه لی کورد به یه کیک له سی گه له ره سه نه کانی ناوچه که ده ژمی دردی، که گه لی عه ره بو گه لی فارسو گه لی کوردن. مه به ست له ره سه ن لی ره ده نه وه یه، که به پټی میژووی زانراودا بوونی نه و گه لانه له و ناوچه نه بۆ سهره تای میژوو ده گه پټته وه، که هه میشه له سه ر نه و خاکه دا ژیاو و ئیستاش له سه ری ده ژن. بۆ نموونه گه لی تورک نه گه یشتبووه نه وه ی ئیستا پټی ده گوتری تورکیا، تا سهره تاکانی سه ده ی یازده هه م که له مه غولیاوه له ناوه پاستی ئاسیاوه هاتن، به پټچه وانیه نه و گه لانه ی که باسمان کردن.

گه لی کورد گه لیک ئارییه له کۆمه له ی گه لانی هیندۆ- نه وپپی، له خیزانی ئیرانی، که گه لی کوردو فارسو نه فغانی و... تد له خۆ ده گریت.

کورد زمانی تاییه ت به خۆی هه یه، به هه ردوو زاراوه ی سۆرانی و کرمانجی (جگه له م دور زاراوه یه کورد چه ندین زاراوه دیکه یشی هه ن و پټیان ده ناخفی، وه ک زاراوه ی زازایی، لوپی، هه ورامی، گۆران،....-و)، تییکرای گه لی کورد

تایینه‌کەیان ئیسلامە لەسەر مەزەبەیی ئیمامی شافعی. کەمایەتییه‌کی شیعه‌یشی هه‌یه‌ و له دکردستانی عێراق پێیان ده‌گوێژێ "کردی فه‌یلی"، له کوردستانی تورکیاش به "عه‌له‌وی و نه‌ه‌لی حه‌ق" ناسراون. هه‌روه‌ها له مه‌سیحی و ئێزدیشی تێدا هه‌یه (هه‌روه‌ها کاکه‌یی و شه‌به‌ک و سابینه‌شی هه‌یه...)، کەمایەتییه‌کی زۆر که‌میش یه‌هودی تێدایه، که زۆربه‌یان به‌ره‌و ئیسرائیل کۆچیان کرد.

هه‌رچی سه‌باره‌ت به ژماره‌ی کوردانه، هه‌یشتا توێژه‌ران رووبه‌پووی ناسته‌نگ

ده‌بنه‌وه له دیارکردنی سه‌رژمێرییه‌کی ورد و دروست، نه‌وه‌ش نه‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سیاسه‌تی نه‌و ولاته‌نای خاکی کوردستانیان به‌سه‌ردا دابه‌ش کراوه، نه‌مه‌ و ده‌کات نه‌تواندێ بۆ وردی سه‌رژمێری بۆ بکڕێ. مه‌زه‌نده‌ی هه‌ره‌ نزیک له راستیش نه‌وه‌یه که ژماره‌ی کوردان نه‌مۆ له دوتیادا گه‌یشتۆته چل ملیۆن، دابه‌ش بوونه به‌سه‌ر خاکی کوردستانی دابه‌ش کراو له نیوان تورکیا (نزیکه‌ی ۲۰ ملیۆن)، ئێران (نزیکه‌ی ۱۰ ملیۆن)، عێراق (نزیکه‌ی ۶ ملیۆن)، سووریه (نزیکه‌ی ۲ ملیۆن) و ره‌وه‌ندیکی‌ش هه‌ر له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه

په نایان بردوته بهر ولاتانی نه وړوپا و نه مریکا (نژیکه ی ۳ ملیون) ده بن "همو
 نه و خه ملاندنانه ی بۆ ژماره ی کوردان له پارچه کانی کوردستان و سهرتاسه ری
 جیهاندا ده کړین راست نین، یان لانی که م هی سرده می پیشووترن و ئیستا
 ژماره که زۆر زیاتره، به لام به هوی نه بوونی سه ژمیرییه کی باوه پپیکراوی
 نځوده وله تی بۆ کورد، نه و دانانی هه ژماره یه که له لایه ن هه ر که سو لایه که وه
 بیټ ته نها گریمانه یه نه که هه قیقه ت، نه مه سه باره ت به رووبه ره که یشی هه ر
 راسته ..و".

کوردستان ده که ویتته به شی رۆژئاوای کیشوه ری ئاسیا، رووبه ره که ی نژیکه ی
 (نیو ملیون کیلومه تر دووجا) ده بی، واته زیاتر له کوی رووبه ری بهریتانیا و
 هۆله ندا و به لجیکا و سویسرا و دانیمارک به یه که وه، وه به قه د نیوه ی رووبه ری
 میسر - ده بیټ. هه ر له کۆنیشه وه تا ئیستاشی له گه ل دابی، کوردستان بۆته
 جیی گرنکی پیدانی نه و توێژه و زانایانه ی، که به لانکه ی مړوقایه تی بیان
 داناوه.

گه لی کورد خاوه ن میژوویکی گه وره یه، دامه زړینه ری ئیمپراتۆریه تی میدیه،
 که ده که وته باکووری رۆژئاوای ئیران و له سالی (۶۱۲ پ.ز تا ۵۵۰ پ.ز)
 بهرده وام بووه، پایته خته که شی "ناکباتانا" بووه و دريژ ببووه وه تا ناوه پاستی
 ئاسیای بچوک "تورکیای ئیستا" له خۆرئاوا، بۆ که نداوی عه ره بی له باشوور،
 بۆ چین له رۆژه لات و له باکووریشه تا ده ریای ئۆرال.

میدیه کان هاوپه یمانیان له گه ل کلدانییه کان کردوه و ئیمپراتۆریه تی
 ئاشووریان له ناو بردوه و "نهینه و" ی پایته ختیان له سالی (۶۱۲ پ.ز)
 دابه ش کردوه. ئیمپراتۆریه تی میدی تا سالی (۵۵۰ پ.ز) بهرده وام بووه،
 دوا ی نه وه ئیمپراتۆریه تی میتانیان دامه زړاندوه، شارستانییه تیکیان له
 هه زاره ی دووه می پیش زاین له سه ر خاکی کوردستان دروست کردوه.
 په یوه ندیه کی پته ویش له نځوان زمانی میتانی و زمانی کوردی ئیستادا هه یه،

ههروهه ها په یوه نډییه کی پته و له نیوان نیمپراتوریه تی میتانی و فیرعه ونه کانی میسر هه بووه، سهره تا به شهر دهستی پیکردووه، دواپی به ژن و ژنخوازی و هاوسه رگری کوتای پپهاتووه، ههروهه له م کتیبه دا روونی ده کهینه وه.

دواپی نیسلام بوونی کورد، رولیکی به رچاویان گتپراوه له فتوحاته کان و له دروست بوونی دهوله ته نیسلامییه کانیش، که دواتر له ناوچه ی روزه لاتنی ناوه راست دروست بوون، ههروهه چون چه نډین نیماره تی کوردی نیسلامی سهریه خو و نیمچه سهریه خو دروست کرد، وهک:

- رودی، له تهریزی نیستا (له ۲۳۰- تا ۶۱۸ ک).

- الاری، له نازهر بایجان (له ۳۰۰- تا ۴۲۰ ک).

- دوسته کی و مه پوانی، له دیاربه کر له کوردستانی تورکیا (له ۳۵۰- تا ۴۷۶ ک).

- دهوله تی نه بیوبی، له میسر و شام و یه مهن (له ۵۶۷- تا ۶۸۵ ک).

- نه رده لانی، له ئیران (له ۶۱۷- تا ۶۸۴ ک).

- پاشانشینی کوردی، له خراسان (له ۶۴۳- تا ۷۸۵ ک).

بارودوخی نیستای کورد:

له عیراقدا، له دواپی رووخانی سه ددام حوسین کورده کان هه ریمی کوردستانیان پیکهیتاوه، نه وهش دواپی تیکوشانیکی دورو دریز، که هه ر له سهره تای دروست بوونی دهوله تی نوی عیراقه وه له سالی (۱۹۲۶ن)^{۱۲} به و سنووره یه وه دهستی پیکردووه تا ده گاته نه مړ، که دهوله تی فیدرالییه. هه رچی سه باره ت به کورده کانی ئیران و تورکیا و سوریه یه، تا نیستا تیکوشانی کوردان هه ر به رده وامه بۆ سه لماندنن ناسنامه ی کورد بوونیان، بۆ به دیهاتنی حوکی خو به پتوه به ری فیدرالی له و سنووره سیاسییه ی تییدا ده ژن. به نه نجام نه گه یشتنی مافه سیاسی و نه ته وه ییه کانی گه لی کورد بۆ چه ند هۆکارنیک ده گه رینه وه له وانه: هه لکه وته ی شوینی ستراتیژی کوردستان و جیو سیاسییه که ی. به و پتیهش که ناوچه که سامانیکی زوری نه وت و

گازو رووبارو کانی و
کانزاکانی تیدایه، بۆیه
همیشه بۆته جیتی
چاو تپیرینی داگیرکاران و
دهستیان به سه
سامانه که یاندا گرتووه و
خه لکی خاوه ن زهوی و
خاکیشیان له هه ژاری و

دواکه و تووی هیشته و ه. ئه مهش بۆته هۆی دابرا نی گه لی کورد له براکانی خۆی له
ولاتانی دیکه. به مهش گوتاری سه رۆکه کورده کان به بی به کیتیه کی نیوانیان،
وه ده سه پینانی مافه ته وه بی و نیشتمانییه کانیا نی وه دژوار خستووه.
به لام بارودۆخی ئه مۆ جیا به له گه ل پینشان، ئیستا تیکۆشانی کوردان بۆ به دیه پینانی
مافه نیشتمانییه کان به رده وامی هه به، هه رچه نده که به سستیش بی.

١١- حسن کیف ئیستا ده که وێته پارێزگای باشان له کوردستانی تورکیا. ئه و ناوچه به له ژێر هه په شهی نفووسبوونه
له ژێر ناو، به هۆی دروست کرینی به نداوه کانه وه له لایه ن حکومه تی تورکیا، وه ک به نداوی İİSU.
١٢- مێنۆوی دروست بوونی ده وه له تی ئیستای عێراق بۆ سالی (١٩٢١) ده که پێته وه. به لام تورکیا داوای ویلایه تی
موسلی (کوردستانی باشوور) ده کرده وه، که به کێشه ی موسل ناسراوه. تا ئه و کاته ی که تورکیا له سالی (١٩٢٦) بۆ
عێراق ده سه ته به رداری بوو، بۆ زانیاری زیاتر بپوانه (مشکلة الموصل) له نووسینی (فاضل حمید).

به شی یه که م

**په یوه ندی کوردی - فیرعه ونی
له سه رده می فیرعه ونییه کان**

په یوه ندى فیرعه ونى - میتانی:

کونترين په یوه ندى میژووی له نیوان کوردو میسریه کان تۆمار کرابیت ده گه پټه وه بق سده دى شازده ی پیش زاین، له ژیر روشنایى روداو هکانى نیوان فیرعه ونى و مه مله که تی میتانی، که باپیرانى گه لی کورد له ده وروبه ری سالى (۱۵۰۰ پ.ن) دایانمه زان دووه و پایته خته که ی "اشوکانى"، بووه له سه ر

رووبارى خابوور له هریمی کوردستانى عیراقى ئیستا. ده سلاتى نه و میرنشینه تا هموو خاکى کوردستان دريژ بوته وه. میسریه کانیش به "نهارين" ناویان بردوون. نه و میرنشینه ی میتانى له سه ر ده ستى مه لیکى ئاشوورى (ئاشوور ناسرپال) له سالى (۱۲۳۵ پ.ن) کوتایى پیتها توه، چونکه نه و به به هیژترین هاوپه یمانى میسریه فیرعه ونیه کانى داده نا.

له سه ر تادا (مه مله که تی میتان) ی کوردی له سه ر (مه لیکى ئاشوورى - ئاشوور ناسرپال)

ده ستى ته حته مسى په که م تووشى هیژش و

په لامارى داگیرکاری میسرى هات، به لام میتانییه کان به هو ی به ستنى هاوپه یمانی تی له گه ل حیسسییه کان له کوتایى سه ده ی سیژده ی پیش زاین، توانیيان له شوینکه وتووی میسریه کان ده ریا ز بین و خویان بینه خودان بریاری سه ریه خوی خویان.

به لام له سه رده مى مه لیکى میتانى (توشرتا) له ده وروبه ری (۱۴۹۰ پ.ن)، په یوه ندى فیرعه ونى و کورده کان چه سپاو جیگیر بوو. دیکومینته میسریه کان مه لیک توشرتایان به "دوستیکى لاگرى میسر" ناو بردووه. له نیوان نه و مه لیکه و مه لیکه کانى میسر په یوه ندى ژنخوازی و ره چه له کى هه بووه. نامه ی دريژیشى هه ن له گه ل نه منحوتبى سییه م، که له سالى (۱۳۷۵ پ.ن) دا مردووه و له گه ل

ئەمنخۆتېي چوارەم، كە لە (١٣٥٨ پ.ز) دا مردوو. هەندىك لە و نامە ئالوگۆپكراوانە لە (تل العمارنة) لە پارىزگای (المنيا) دۆزراوەتەو، كە بە زمانى مېتانی نووسراون و نزیكەى شەشەد دێر دەبن.

سەرچاوە مێژووییەکانى مێژوونووسانى کورد^{١٣} دووپاتى دەکەنەو، كە یەكێك لە خوشکەکانى پاشای مېتانی، یەكێك بوو لە خێزانەکانى ئەمنخۆتېي سێیەم، بەپێى هەمان سەرچاوە یەكێك

لە کچەکانیشى بە ناوى (نەفریتى) خێزانى ئەمنخۆتېي چوارەم (ئەخناتون) بوو.

لە یەكێك لە و نامانەى ئەو پاشا مېتانییە، كە بۆ خوشكى خۆى (نەفریتى) خێزانى فیرەوونى میسر ئەمنخۆتېي چوارەم ئەخناتونى ناردوو، بەم رسته سۆزدارییانە رووى تى دەکات و دەنووسى: (لەسەرەو لە سەرچاوەى یەكەم نووسراوە نەفریتى کچی پاشای مېتانی بوو، بەلام لە و نامە دۆزراوەى پاشای مېتانی كە ناردوویەتى بۆ خوشکەکەى (نەفریتى) دەردەکەوى كە خوشكى بوو؟! - و) :

" بۆ پاشای گەرە، پاشای میسر، برا و زاواکەم كە خوشیدەویم و خوشمدهوئى، هیوادارم كە لە دۆخىكى باش دابیت، هەر وەها مال و خوشکەكەم و تەواوى خێزانەكانت، منداڵەكانت، سوارییەكانت، ئەسپەكان و سوپاکەت، ولاتەكەت و سەرچەم مەملەكەتەكەت لە خوشى دابن و ناشتى زیاترت بەسەردا ببارى"^{١٤}.

كەوابوو، بەپێى سەرچاوە كوردییەكان، مەلیكە نەفریتى مېتانییە، واتە كوردى رەسەنە، بەلام سەرچاوە میسرییەكان وایدەبینن كە هیشتا ئەو بابەتە جێى مشتومڕو گفتوگۆیە، مامۆستا (د. محمد جمال الدین مختار) كە لە پیشدا

سه رۆکی ده‌سته‌ی شوینه‌واری میسری بوو، ده‌لّیت " تا ئیستا مه‌سه‌له‌ی نه‌فریتی جینی گفتوگوو مشتومپی توێژه‌ره تایبه‌ته‌نده‌کانه، چونکه له هیج نووسراویکدا ناوی باوکی نه‌هاتوو، هه‌ندیکیش پێیانوايه ئه‌و سه‌ر به‌ خێزانیکی بیانی بووبی، له‌و خێزانه‌ی له‌ سه‌رده‌می نه‌منحۆتی سییه‌م که دیوه‌خانی پاشایان پر کردبوو، دواتر ناویکی میسری بۆ خۆی داناوه، وه‌ک ئه‌وه‌ی که ئه‌وکات نه‌ریت بووه ". ناوبراو زیاتری ده‌خاته سه‌ر و ده‌نووسی "خودان ئه‌و بیروپایانه له‌نیو خۆیاندا جیاوازن، هه‌یه‌ به‌چه‌که‌ی به‌ میتانی داده‌نی و هه‌شه به‌ جۆریکی دیکه‌ی ده‌بینی"^{۱۵}.

به‌چه‌که‌ی ره‌سه‌نی نه‌فریتی هه‌رچیه‌ک بیت، رایه‌ک هه‌یه‌ که ئه‌و ئه‌ده‌نه پال بیانیه نامیسرییه‌کان، با ئه‌وه بۆ میژوو جێبێژن تا یه‌کلای بکاته‌وه، به‌لام گومانی تیدا نییه ئه‌و یه‌کیکه له‌ گه‌وره‌ترین مه‌لیکه‌ی میسر، خێزانی ئه‌خناتونی گه‌وره بووه و پالێشتیشی بووه له‌ کاروانی یه‌کگرتندا.

ئه‌وه‌ی لای ئێمه گرنگه، په‌یوه‌ندی نێوان میسری فیرعه‌ونی و گه‌لی کورده. ئه‌وه‌ی که شکی تیدا نییه ئه‌وه‌یه که دیوه‌خانی فیرعه‌ون، -وه‌ک ئه‌وه‌ی که میژوونوو سه‌ میسری و کورده‌کان دووپاتی ده‌که‌نه‌وه- جمه‌ی هاتوو له‌ خاتونه کورده‌کان، که خاتونی کۆشکی فیرعه‌ونی

(نامه‌کانی تل‌العمارنه)

بوونه نه‌ چه‌رخ‌یه‌ه‌ژده‌مین خێزان له‌ ده‌وله‌تی نوئی میسر.^{۱۶} هه‌روه‌ک چۆن دیوه‌خانی میسری، تیبی مۆسیقاو خزمه‌تگوزاری به‌کارده‌هێنان بۆ پته‌وکردنی په‌یوه‌ندی نێوان هه‌ردوو وڵاته‌که.^{۱۷}

نامه‌کانی (تل‌العمارنه) ئه‌وه روون نه‌که‌نه‌وه، که ده‌سه‌لاتی میسری بۆ ناوچه‌کانی ژێر قه‌له‌مه‌ره‌وی میتانییه‌کان درێژ ده‌بووه‌وه، هێزه‌کانی "خیتا" له‌ سه‌رده‌می مه‌لیکه‌که‌یان "شوبیولیوما" هه‌لسان به‌

هېرش كردنه سەر ئو ناوچانه و له چهرخى ئه منخوتېبى سېيهم ده ستيان به سەردا گرت، به لام كاتيك ئه منخوتېبى چوارهم "ئەخاتون" دەسلاتی كرتە دەست، شوبیولیوما، به بۆنهى دانىشتنى ئه خناتون له دواى باوكى له سەر عەرشى مىسر، نامه يەكى دۆستانهى دبلۆماسى بۆ نارد و پېرۆزبایى خۆى پېراگه ياند.^{۱۸}

نامه كانى (تل العمارنة) ئه وه يان به ده رخستوه، كه هه ريه كه له فه رمانپره وا ناوخۆيه كانى وهك سوریه و ولاتى شام له ناوچهى ده سلالتدارى مىسرى، داواى پاريزگارى و كۆمه كيان له مىسر كردوه، بۆ روويه پووبوونه وهى چاوچنۆكى حيسسييه كان و په لوپۆ هاوشتنيان، كه ئه وكات ده ولتهى حيسسييه كان وهك ده ولته تيكى تازهى گه شه سه ندوو ده ركه وتبوو.^{۱۹}

به لگه نامه كانى (تل العمارنة) به گرنگترين سه رچاوه داده نرين، كه زانبارى گرنگ ده ربارهى ميتانييه كان له ماوهى ناوه راستى سەدهى (پازده مى پ.ن) له خۆ ده گريت. له و به لگه نامه نا ده وه ل ده سپيشخه ريه كانى په يوه ندى دبلۆماسى نتيوان ئه وان و فيرعه ون ته حته مسى سېيهم روون ده بيته وه، كه به زه بر و زۆرى گه يشتبه ئاسيا. سه ركردايه تى هېرشيكيشى كرد بۆ سه ر مه مله كه تى قادش له سالى (۱۴۷ پ.ن)، هه روهك چۆن رواله تى په يوه ندى مىسرى - كوردى له و نامه ئالوگۆرپكراوانهى نتيوان مه ليه كه كانى ميتانى و فيرعه ونه مىسريه كانى هه ژده مين خيزان به ده ر ده كه وي، به تايبه تى دواى هاوسه رگيرى، لانى كه م بۆ سى پشت له نه وه كانيان، تا له ناوچوونى ئيمپراتوريه تى ميتانى له سەر ده ستى مه ليك (شوبیولیوما)ى حيسسى. ئه و نزىكبوونه وه خزمایه تيه له به لگه نامه كانى (تل العمارنة) دوپات كراوه ته وه، كه يه كه م هه لكۆليني له سالى (۱۸۸۷ ن) بۆ نه نجام درا و يارمه تى ميژوونووسانى دا بۆ راستكردنه وهى زۆر لايه نى گرنگ له رووداوه كانى په يوه ست به ميژووى جيهانى كۆن.

مهسه له كه هه ره له وه دا كورت نه بۆته وه كه له به لگه نامه كانی (تل العمارنة) دا هاتوه، به لگو له چه ندين نووسینی بزماری كه له سه ر قوپ هه لكو لدراون و له ناوه پاستی هه زاره ی دووه می پیش زاین ئالوگۆر كراون، ئاماره یان بق كراوه. وشه كان گوزارشتیان له په یوه ندی توند و تۆل كردوه، كه له نیوان میتانی و فیرعه ونه كانی خیزانی هه ژده مین له ده ولته ی نویدا له ئارا دابوه، به تاییه تی له نیوان مه لیک شونتارنای کوپی ئارتاتامای هاوچه رخی ته حته مسی چواره م و شه منقۆتبی سییه می کوپی، كه له دایكه میتانییه كه (جیلو حیا) ی ناسراو به (مۆت ئۆوم ئویا) له دایك بووه. به گوته ی فیلیپ قاند نیبرج^٢، له گه ل هاتنی شه و بق شه و لاته، هه ندیک دابونه ریتی ئایینی له گه ل خوی هیناوه ته میسر. گرنگترین ئاره زووی مه لیکى حیسی (شوبیولیوما) له نیوان سالانی (١٣٤٠ پ.ز- ١٣٨٠ پ.ز) بریتی بووه له له ناویردنی میرنشینی میتانی، چونكه شه و یانی به به هیژترین هاوپه یمانی میسر ده زانی له ئاسیادا، هه روه ها به به پرسیاری ده زانی له و بارودۆخه ناله باره ی به سه ر ولاته كه یدا هاتبوو، بۆیه هاته ناو (واشوکانی) پایته خت و شوینه وار و بینا سازییه كانی خاپوور كرد. لیڤه وه نه ئینی رووخانی خیرای مه مله كه تی میتانیمان بق روون ده بیته وه.

دۆزینه وه ی په یگه ری فیرعه ونی میسری "توت عنخ ئامون" له دهۆك، له كوردستانی عێراق:

(توت عنخ ئامون)

وهك به رجه سته بوونیک له په یوه ندی نیوان فیرعه ون- کورد، ئارژانسی ده نگوباسی کوردستان "ئاکانیوز" له سه ره تای سالی ٢٠٠٩ ز له زاری (حسن احمدی) به پێوه به ری ده سته ی شوینه واری شاری دهۆك له کوردستانی عێراق گواستییه وه، كه گوته ی:

په يکه ريکي بچووکي فيرعه وني ميسري "توت عنخ نامون" که په کيکه له فيرعه ونه کاني خيزاني هه ژده هم، له نيوان سالة کاني (۱۳۲۴-۱۳۲۳ پ.ن) ده ستي پيکر دووه، له نزيك قه لاي فيرعه ون له گه لي دهوک دوزراوه ته وه".

ناماژه شي بۆ نه وه کردوه " زانيارييه ميژوييه کان ده ريده خه ن که په يوه ندي سياسي و خيزاني له نيوان ده ولته ميتاني و فيرعه ونه کاني ميسر دا هه بووه، له رتي نه و په يوه ندي يانه شه وه نه ريته ثايننييه کاني کوردستان گواستراونه ته وه بۆ ميسر، تا بۆته هۆي نه وه ي که فيرعه ون نه خناتوني هاوسه ري مه ليکه نه فرتي تي هان بدات بۆ پاداشت کردني پاشاي ميتانييه کان له پيتناو بلاو کردنه وه ي نه و نه ريتانه . هه روه ها ده لاييت: "دۆزينه وه ي نه و په يکه ره نه وه مان بۆ روون نه کاته وه که ناوي قه لاي فيرعه ون له دهوک له خورا نه ها تووه، به لکو حقيقه تيکي ميژويي هه بووه و ناماژه يه که بۆ سه رده ميکي دره وشاوه له ميژويي کورد، نه مه ش وا ده کات که په يوه ندي يه که له بواري توژينه وه ي شوينه وار له نيوان هه ري مي کوردستان و کوماري ميسري عه ره بي دروست بيبي^{۲۱}. (د. زاهي حواس)، وه زي ري پيشووي ده ولته بۆ کاروباري شوينه واري ميسري نه وه ي راگه ياندوه، که دۆزينه وه ي په يکه ري توت عنخ نامون له کوردستاني عيراق شتيکي سروشتييه، به و پييه ي که ئيمپراتوريه تي ميسري به ره له (۳۰۰۰ سال) فه رمان په وا بووه به سه ر ته واوي ناوچه کاني سوريه و فه له ستي ن و عيراق.

حه وواس نه وه ش روون نه کاته وه که نه و دۆزينه وه يه کتوپر و له ناکاو نه بووه، چونکه سه رکرده ي سه ربازي (حور محب) چه ندين هه لمه ت و هيرشي بر دونه ته سه ر خوره لات، دووريش نيه که نه و په يکه ره له سه روه ختي نه و هيرشانه گواسترا بيته وه بۆ نه و ناوچه يه . ناماژه ش بۆ نه وه نه کات، که چه ندين شوينه واري ميسري له ناوچه ي رۆژه لاتدا دوزراونه ته وه^{۲۲}.

- محەمەد عەل عەوونی لە وەرگێڕانی کتێبی (خلاصة تاریخ الكرد والکردستان)ی محەمەد مەین زەکی، ل ٩٧.
- ١٤- فیلیپ حتی: تاریخ سوریا و لبنان و فلسطین، بیروت دار الثقافة ١٩٥١ ل ١٦٢-١٦٣. محەمەد مەین زەکی، سەرچاوە پێشوو، ل ٩٧.
- ١٥- د. محەمەد جەمالەددین موختار لە پێشەکیەکی بۆ کتێبی (نفریتی الجميلة)ی نووسەر جولیل سامسون ل ١٢-١٣.
- ١٦- د. جمال رشید: ظهور الكرد في التاريخ، ج ٣، ص ١٩٢-١٩٣.
- ١٧- بیدر. لەگەڵ: ا. محمود الطوجی، جیگری بە پێوە بەری مۆزەخانەی مسپی، رۆژی (٢١) تەمموزی ٢٠١١.
- ١٨- مختار ئەلسیوفی، لە پێشەکیەکی بۆ کتێبی (نفریتی الجميلة)ی جولیا سامسون، کە وەرگێڕاوە تە سەر زمانی عەرەبی. ل ل ٢٨-٢٩.
- ١٩- جولیا سامسون: نفریتی الجميلة،..... ل ١٦٩.
- ٢٠- د. جمال رشید: ظهور الكرد..... ج ١، ل ل ٢٥٤-٢٦١.

٢٢- <http://www.iraqhurr.org/content/article/1681769.htm>.

٢٢- <http://www.toutankharton.com/montada/viewtopic.php?d=331>.

كورد له ميسر، بهر له دهوڵه تي نه ييوبي

يه كه م:

سهرده مي پيش ئيسلام

سهرده مي يۆناني

سهرده مي رۆماني

هاتني مه سيحييه ت بو ميسر

دووهم:

هاتني كورد بو ناو ئيسلام

سييه م:

بووني كورد له ميسر، بهر له دهوڵه تي نه ييوبي

یەكەم:

سەردەمی پێش ئیسلام: میسر لە میژووی خۆیدا ماوەیەك بە تاریکیدا رەت بوو، كاتێك كە فیرەوونەكانیان لەناو بردوون. دواى ئەو چەندین دەوڵەت و ئیمپراتۆریەت یەك لە دواى یەك داگیریان كردوو، وەك : فارسەكان، یۆنانییەكان، بەتلیمۆنەكان (چاخى بەتلیمۆنى چاخى ئەسكەندەرى مەكەدۆنییە لە میسر، بەلام لە دواى مردنى ئەسكەندەر و لەبەر نەبوونی میراتگر، ئیمپراتۆریەتەكەى لەنیوان سەركردهكانى سوپا دابەش كرا، میسریش وەبەر بەتلیمۆسى یەكەم كەوت. بەتلیمۆنەكان نزیکەى سێ سەد سال حوكمى میسریان كرد، لە بەتلیمۆسى یەكەمەو تا كلیۆپاترای دوا مەلیكەیان و بەتلیمۆسى پازدەهەمى كۆپى- سائى وىكیپیدیا-و)، رۆمانییەكان و چەندانی تر. لەو سەردەمانەدا گەلى میسر جۆرەها شیوازى لە ستم و دلپەقى و زۆرداریدا دیت.

سەردەمی یۆنانى ئەغریقى: دواى سەرکەوتنى ئەسكەندەرى مەكدۆنى لە وەدەرناى فارسەكان لە میسر لە سالى (٣٣٢ پ.ن) كە داگیركارییەكەیان نزیکەى (١٢٠ سالى)خایاند، میسر كەوتە ژێر نیری داگیركاری یۆنانى. بەمشێوەیە میسر لە دەست داگیركاریكەو كەوتە دەست داگیركاریكى تازهو. هەرچەندە هەندێك توێژەر دەلێن ئەسكەندەر بۆ وەدەرناى فارسەكان داواى هاوكارى لە گروپیكى دەریاوانى میسر و گروپیگەلى دۆزەرەوێ مىسرى^{٢٣} كردوو، بەلام هیچ ئامازەیهكمەن چنگ نەكەوتوو. بۆ بوونی كورد لەناو میسر لەو كاتدا، یان پەيوەندییەك كە لەنیوان میرنشینه كوردەكان و دەسەڵاتدارى یۆنانى حوكمەران بەسەر میسریدا هەبوو. لە سالى (٣٣٠ پ.ن) میسر كەوتە ژێر حوكمى بەتالیمما و پازدە پاشای بەتالیمما حوكمى میسریان كردوو، حوكمى ئەو دەوڵەتە بەردەوام بوو تا رۆژگارێك كە كزى و رووخانى تیكەوتوو و رۆمانەكان لە سالى (٣٠ پ.ن) لەناویان بردوو.^{٢٤}

سەردەمى رۇمانى : رۇمانەكان لە سالى (۳۰ پ.ن)

میسریان داگیرکرد، بۆیە میسر نەك ھەر بوو بە
یەككەك لە ویلايەتەكانى دەولەتى رۇمانى، بەلكو
بوو بە گرنگترین ویلايەتى، ئەویش بەھۆى
گرنگى ئابورییە مەزنەكەيەو. بۆیە ئەوكات
میسر بە "سەبەتەى خۇراكى دەولەتى رۇمانى"
ناسرا، ئەویش بەھۆى بەرھەمەیتنانى زۆرى
دانەوتلەو. ئەسكەندەرییەش كە پایتەختى

(ئەسكەندەرى مەكۇنى)

میسر بوو، بوو بە دووھم گرنگترین و گەرەترین
شارەكانى ئیمپراتوریەتى رۇمانى لە دواى شارى رۇما^{۲۰}. رۇمانییەكان لە
میسردا دووھەپەریز و لاتەریك بوون لە گەلى میسرى، ئەوان میسریەكانیان بە
كۆیلە دەزانى، پتیانوابوو كە كارى میسریەكان خزمەتكردنى ئەو رۇمانیانە
كە حوكمیان بەسەردا دەکردن، ئەركیش بوو لەسەریان كە جگە لەو بنەمایە
هیچ ھەلسوكەوتى دیکە نەنوئین. بۆیە جیتی سەرسوپمانى نییە كە ئەو
میسریانە كاردانەو. ئەرتینیان ھەبى بەرامبەر بە فتوحاتى ئیسلامى، بە
سەركردایەتى عومرو كۆپى عاس.

ھاتنى مەسیحییەت بۆ میسر: لەسەردەمى حوكمى رۇمانیەكان لە میسر، بە
تایبەتى لە سەردەمى "نیرۆن" لە سالى (۵۱ ن)، كاتێك قەشە ماركۆسى
ئینجیلی (كە قوتابى پەترۆسى نێردراو بوو) بۆ ئەسكەندەرییە، یەكەم
كلێسای لە میسر و سەراپای ئەفریقا دروست كرد، ئەوكات مەسیحییەت لە
نیو.ی یەكەمى سەدەى یەكەمى زایینی لە نیوان رۆلەكانى گەلى میسرى
بلاوبوو. بەلام میسریە مەسیحییەكان رووبەپووى دژواری بوونەو، بەھۆى
بەگژداچوونەو. دەسەلاتدارانى رۇمانى بۆ ئەو ئایینە، بە تایبەتى لە
سەردەمى حوكمى ئیمپراتۆر دقلدیانتوس، تا سالى (۳۲۴ ن) كاتێك كە ئیمپراتۆر

قسته نۆن هاته سەر حوکم، ئەو ئایینی مەسیحی کردە ئایینی فەرمی ئیمپراتۆریەتی رۆمانی و بارودۆخە که هەر بەم شیوەیە مایەوێ تا هاتنی فتوحاتی ئیسلامی بۆ میسر^{٢٦}.

دووهم:

هاتنی کورد بۆ ناو ئیسلام: ئایینی فەرمی گەلی کورد بەر لە هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە ئایینی "زەردەشتی"^{٢٧}، که لە نێو گەلانی ئاریدا بۆلۆبوو، وە بە ئایینی نیشتمانی خۆیان دادەنا^{٢٨}.

هەندێک لە گەورە مێژوونووسانی وەک (البلازری، الواقدي، ابن الاثیر) دەڵێن: کورد خۆبەخشانه و بە خواستی خۆی ئیسلام بوو، ئەوان بە ئاشتی پێشوازییان لە ئیسلام کردووە نەک بە شەڕ. ئایینی ئیسلامی لە سەر دەستی هەردوو هاوێ (خالد بن ولید و عیاض بن غنم) لە سەردەمی خەلیفە عومەری کوپی خەتاب (ر) گەیشتە سەرپای کوردستان.

هاتنی کورد بۆ ناو ئیسلام هێزو گۆڕێکی تازە ی پێ بەخشی، بە تاییبەتی لە کاتی فتوحاتی ئیسلامی. چونکە زانراوێ که پیاوانی کورد ئازا و بەهێزن، لە بواری جەنگدا خاون هەبێت و شکۆن، ئەو خەسلەتانه زمانی جیاکەرەوە بوون لە زۆری ئەو شەپانەی سوپای ئیسلام بەرامبەر بە دوژمنەکانی. زۆریک لەو جەنگاوەرە کوردانە خاک و زیدی خۆیان بە جێهێشت و لە باکوور و باشوور و رۆژھەلات و رۆژئاوا بە شدارییان لە فتوحاتی ئیسلامی کرد، ئەمەش ئەوێ دەردەخات که بە شیوەیەکی بەربڵاو بە ناو چەندین ویلايەتدا بۆلۆبوونەتووە.

بەهەر حال، کورد لە تێکۆشان نەکەوت و چرووکیان بە بەنرخترین شتیان نەکرد بۆ پشتگیری و کۆمەکی شارستانیەتی ئیسلامی و عەرەبی. تا دواتر رەنگی دایەوێ لەو سەردەمێ که بە سەردەمی زیریانی کورد ناسراوێ لە سەدەکانی ناوێراست، که سەردەمی سولتان سەلاحەددینی ئەییوبی، دامەزرێنەری دەولەتی ئەییوبی کوردییە، که لە باکوور و لە باشووری

قه ققاسه وه درێژ ده بووه وه تا سه نه عای یه مهن له باشوور، له رۆژه لات ه وه له قوولایی دجله تا ته پابلس له رۆژئاوا^{٢٦}. شه ویش دواى سه رکه وتنیان له وه ده رنانی خاچه رستان له زێدی ئیسلام و رزگارکردنی شوێنه پیرۆزه کانی ئیسلام له دهستی چه په لیان.

سینه م:

بوونی کورد له میسر، بهر له دهوله تی نه ییوی: بوونی کورد له میسر بهر له دهوله تی نه ییوی، هه رگیز وهك سه رده می دهوله تی نه ییوی نه بوو، له گه له هه ندیش کورد به شیوه یه کی تایبه تی رۆلی گرنگی له میژووی میسر و له میژووی ئیسلامدا هه بووه. له سه رده می فاطمه کان، (عادل بن السلار) که کوردیکی ره سه ن بووه، وه زیری خه لیفه "الظافر بامر الله الفاطمي" بووه،

وه زیر عادل بهرگری له ولاته ئیسلامیه کاندا کردووه دژ به خاچه رستان و هه میشه به، هه روویان وه ستاوه ته وه، خاوه نی کتیبی (العلاقات السياسية بين الدولة الايوبية والامبراطورية الرومانية المقدسة) ده باره ی عادل ده لێ: شه هه موو شه ش مانگ جارێك هه لمه تیکی سه رپازی ده نارد ه سه ر شاری عه سه لان^{٢٧}، یۆ بهر په رچدان ه وه ی خاچه رستان و بهرگری کردن له شه رینه پیرۆزه کان، به لگه ش بۆ شه مه شه وه لمه تانه ی سالی (٥٤٧هـ / ١١٥٢ن) دژ به

خاچپەرستانه. دواى مردنى (كوپى سالان) بارودۆخه كه گه پاوه ته وه سه ر دۆخى
 به كه مجار. ئىدى بارودۆخه كه به م شتويه ماوه ته وه تا هاتنى سه لاهه ددينى
 ئه ييوبى و سه رله نوئى جيهاد دژ به خاچپەرستان ده ستى پيكر دۆته وه^{٣١}.

٢٣- عمر الاسكندري: الميجر ا.ج، سفد ج: تاريخ مصر الى الفتح العثماني، چاپى چواره م، دارلمه عارف، قاهره، (١٩٢٠ن)، ل ٩٨-٩٩.

٢٤- سه رچاوه ي پيشوو، ل ١٠٥.

٢٥- د. مصطفى العبادي: الامبراطورية الرومانية "النظام الامبراطوري ومصر الرومانية". دارالعرفه الجامعيه، قاهره، ل ١٠٩، ١٥٧، ١٥٨.

٢٦- اسكندر صيفي: المنارة التاريخية في مصر الوثنية والمسيحية، المطبعة العصريه، قاهره، ل ٦٥.

٢٧- د. به ج شيركوه: القضية الكردية "ماضي الكرد وحاضرهم"، قاهره (١٩٣٠ن)، ل ٦.

٢٨- تا ئيستاش ئه و ئايينه له ئير هه نديك له ئارييه كان هه ر ماوه .

٢٩- هه مان سه رچاوه ي پيشوو، ل ٧.

٣٠- ئيستا ده كه ويته ئيو سنووي خاكي ئوردن.

٣١- د. عادل عبدالحافظ حمزة: العلاقات السياسية بين الدولة الايو والامبراطورية الرومانية المقدسة. المطبعة والناسر، الهيئه المصريه العامه للكتاب ٢٠٠١م، ص ٦٦.

سێیه م :

کورد له میسر له سهردهمی نهییوی

یه که م : هاتنی یه که مجاری کورد بو میسر

دووهم : هاتنی دووه مجاری کورد بو میسر

سێیه م : هاتنی سێیه مجاری کورد بو میسر

چوارهم : سه لاهه ددینی نهییوی کوردی و حکومه ته که ی له میسر

پینجه م : کورد له سوپای سه لاهه ددینی نهییوی له میسر

شه شه م : ناودارانی کورد له میسر له سهردهمی نهییوی

هه وته م : شوینه واری نهییوییه کورده کان له میسر

یه که م: هاتنی یه که مجاری کورد بۆ میسر له سالی (۵۵۸/ک/۱۱۶۳ز)

ئو بزوتنه وه خاچپه رستییه ی که له کۆتاییه کانی سه ده ی (پینجه می کۆچی/ یازده ی زایینی) هاتبوو و لاتانی خۆره لاتنی ده ولته تی ئیسلامی، چه ندین نه نجامی گرنگی لیکه وته وه، گرنگترینیان: گۆرین و پیشخستنی نه خشی ی سیاسی ولاتی شام و میسر بوو. له ولاتی شامدا خاچپه رستان له دوای هه لمه تی یه که میان، سه رکه وتوو بوون له دانانی چه ند ئیماره تیکی خاچپه رستی بۆ خۆیان، وه ک: ره ها، ئانتاکیه، ته رابلس و مه مله که تی به یتولمه قدس.

هه رچی میسر بوو بارودۆخه که ی باشتر نه بوو له ولاتی شام، چونکه ده ولته تی فاتمی شیعی له لایه ک بۆ لایه کی تر تیکه ل پیکه لی ده کرد، تا کورده کان به سه رکردایه تی ئه سه ده ددین شیرکو هاتن، که سه لاحه ددینی برازاشی له گه ل داوو، توانییان سه ریکه ون به سه ر ده ولته تی فاتمی و بنیاتنانی ده ولته تی ئه ییوبی، دواتر له چوارچۆیه ی یه کیتی ئیسلامی ده سه لاتنی خۆیان به سه ر ولاتی شامدا سه پاند^{۲۲}. بۆیه ده توانین بلیین، ئه و سه ده یه سه ده ی خویین رشتنی ئیسلامی عه ره بی بووه، وه سه ده ی په لکیشیی بووه بۆ خاچپه رستان له ولاتی موسلمانان.

باسی ئیمه له سه ر ولاتی شام نییه، به لکو باسه که له سه ر میسره، که ئه وکات به هۆی ده ولته تی فاتمی به ده ست پیری و لاوازی خه لیفه کانی و لیکه لوه شان وه ی سه رده می خه لافه ت و له ده ستدانی شکۆکه ی ده ینالاند. به لگه ش بۆ ئه مه، ده ست تیوه ردانی وه زیره کان بوو له کاروباری ده ولته ت، ته نانه ت له کاروباری خودی خه لیفه شه وه^{۲۳}. وه ک ئه وه ی له کاتی مردنی خه لیفه (الظافر) ی فاتمی به کوژراوی رویدا. بۆیه وه زیر (طلانح بن زریک) ی به ره سه ن ئه رمه نی به تاکه وه ی به سه ر کاروباری میسردا راگه یشته، چونکه خه لیفه (الفائز) ی کوپی خه لیفه (الظافر) به ته مه ن بچوک بوو^{۲۴}.

به مشیوه یه وه زیره کان کاروباری میسریان گرتبووه ده ست و چۆنیان ویستبا

وایان هه‌لده سوپاند، بارودێخه‌که به‌مشینوه‌یه مایه‌وه تا کاتی که مه‌لیک (عموری) مه‌لیکی مه‌مله‌که‌تی به‌یتو لموقدسی خاچه‌رستان هات و له سالی (٥٥٨هـ / ١١٦٣ز) میسری داگیرکرد، تا گه‌یشت به‌لبیس و ئابلوقه‌ی دا، به‌لام (ضرغام)ی وه‌زیری فاتی توانی پیشی پیبگری و ناچاری بکات بکشیته‌وه .

له‌و ساته‌وه‌خته‌دا وه‌زیری دووه‌می فاتی "شاوړ" په‌نای برده به‌ر یارمه‌تی و به‌هانا وه‌هاتنی (نورالدین محمود)ی به‌ره‌سن تورکمانی ئاتابه‌ک و حاکمی موسل، ته‌ماعی ئه‌وه‌شی وه‌به‌رنا تا ده‌ست به‌سه‌ر میسردا بگری و له‌ ده‌ستی خاچه‌رستانی رزگار بکات. بۆیه نوره‌ددین مه‌حمود له (٥٥٩هـ / ١١٦٤ز) په‌له‌ی کرد له‌ ناردنی سوپا بۆ میسر به‌ سه‌رکردایه‌تی ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکۆ^{٢٠}، که سه‌لاحه‌ددینی برازای و ژماره‌یه‌ک جه‌نگاوه‌ری کوردی له‌گه‌ل دا‌بوو. له‌و هه‌لمه‌ته‌دا سه‌لاحه‌ددین سه‌رکردایه‌تی ده‌سته‌ی پیشه‌وه‌ی ده‌کرد. (ابن شداد) ده‌لێت: ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکۆ نه‌یده‌توانی هیچ کارو فرمانێک به‌باشی ئه‌نجام بدات، یان ده‌ست بۆ کاروبارێک بیات به‌بی ئه‌وه‌ی پرس و راویژ به‌ سه‌لاحه‌ددین ئه‌ییوبی بکات، چونکه سه‌لاحه‌ددین خاوه‌ن عه‌ق‌لێکی باش و پلاندانه‌ریکی په‌سه‌ند و جوان بوو^{٢١}.

شیرکۆ و سه‌لاحه‌ددین له‌ سالی (٥٥٩هـ / ١١٦٤ز) له‌گه‌ل سوپایه‌ک له‌ سه‌ربازو سه‌رکرده‌ی کورد له‌ هه‌لمه‌تیکدا گه‌یشته‌ن قاهره، به‌تایبه‌تی سه‌ربازه‌کانی ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکۆ، وه‌ک (شهاب الدین محمود الحارمی) خالی سه‌لاحه‌ددین. له‌و کاته‌دا سوپا و یاریده‌ده‌رانی (ضرغام) لێی جیا‌بوونه‌وه، که هاوپه‌یمانی خاچه‌رسته‌کان بوو. بۆیه کاره‌که‌ی به‌ کوشتن گه‌یشت. "شاوړ" یش حکومه‌ته‌که‌ی گرت به‌ست، به‌لام شاوړ په‌یمانی خۆی له‌گه‌ل نوره‌ددین مه‌حمود نه‌گایه‌نده سه‌رو داوای له‌ شیرکۆ کرد له‌ میسر بجێته‌ ده‌ری، به‌لام شیرکۆ پێی گوت ئه‌و به‌لێنه‌ی که به‌ نوره‌ددین مه‌حمودی داوه بیگه‌یه‌نه‌ته جی، به‌لام شاوړ وه‌لامی شیرکۆی دایه‌وه‌و گوتی: "ئێوه سه‌ربازن و به‌فرمانی

نوره ددین مه حمود هاتوون، له سهرتانه تهنه فرمانه کانی به جی بگه یه ننو به س، کاری لیکتیگه یشتن له گه ل نوره ددین بو من به جی بیلن"، شیرکو به وه به رپرچی دایه وه که دهست به سهر بلیس و شهرقییه دا ده گرتت.

بۆیه شاور په له ی کرد له داوکردنی کومه و یارمه تی له خاچپه رسته کان، (عموری) یش نه و ده رفه ته ی قوخته وه و زوو خوی گه یانده میسر و له ده لئا خوی قایم کرد، دواتر هه لسا به گه مارۆدانی شیرکو له شهرقییه، دواى ماوه یه ک له و گه مارۆدانه، له سهر نه وه ریککه وتن که هه ردووکیان، واته (عموری و شیرکو) له میسر بچنه ده ری، نه وه ش له کوتاییه کانی سالی (١١٦٤هـ / ١٩٤٦ز) بوو.^{٣٧}

به م شیویه نه وه جاری یه که م بوو که سهر باز و سهرکرده کورده کان بینه میسر، له دواى نه و دوو جاره ی که فاطمه کان خاچپه رستانیان به دژی برا موسلمانان کانیه کار هینا، نه ویش به مه به سستی پارێزگاری کردن له ده سه لاته که یان، به لام له م جاره یاندا تهنه ت نیمچه سه قامگیریه کیش بوو کورد له میسر دروست نه بوو.

دووهم: هاتنی دووه مجاری کورد بو میسر له سالی (١١٦٢هـ / ١٩٦٦ز):

دواى سى سال له چوونه ده ره وه ی سوپای هه لمه تبه ری شیرکو و سه لاهه ددین له میسر، خه لیفه ی فاطمه (العاضد) له سالی (١١٦٢هـ / ١٩٦٦ز) له باره ی نه و جه ورو سته مه ی شاورى وه زیر، که له میسر نه نجامی ده دا، نامه یه کی بو نوره ددین مه حمود نارد و سکاالی لیکرد. داواشی له نوره ددین مه حمود کرد نه و خوی نیبیه لقورتینى، نوره ددینیش بو جاری دووه م سوپایه کی به سهرکرده تی شیرکو و سه لاهه ددین نارد سهر میسر، که له (٢٠٠٠) له باشتین له و جه نگاوه رانه پیکه اتبوو، که له شه پو کوشتاردا زور کارامه و شاره زا بوون. بیگومان نه و سوپایه دواى سه ختی و دثواریه کی زوری ریگا، گه یشته (اطفیج)^{٣٨}. له ویشه وه توانیان بگه نه جیزه^{٣٩}.

بۆيە شاور بۆ جارى دووم په ناي برده بهر مه ليك عه مورى و بۆ جارى سييه ميس به ناي برده بهر وه زيره فاتميه كان. مه ليك عه مورى هه رزوو داواكه ي په سه ند كردو به په له خۆي گه يانده ميسرو له ئه سكه نده رييه دا سه لاهه ددينى گه مارۆدا. سه لاهه ددين دژ به خاچپه رستان به رگرى كرد، ميسر به كانيش له به رامبه ر ئه و به رگر به دا يارمه تىيان دا، تا له كو تايبدا شيركو و عه مورى گه يشته ريكه و تننامه يه ك، كه بۆ جارى دووم له ميسر بچنه دهره وه. بۆيە هه ردوولا ئه و ريكه و تننامه يان جيبه جى كردو له ميسر چوونه دهره وه.^{٤٠}

سييه م: هاتنى سييه م جارى كورد بۆ ميسر له سالى (١١٦٧/ك):

مه ليك عه مورى ريكه و تننامه كه ي له گه ل شيركو نه گه يانده جى و ده ستپيشخه رى كرد له هيرش برده سه ر ميسر، ئه ويش به بيانوى ئه وه ي كه شاورى وه زيرى فاتمى په يمانى خۆي له گه ل خاچپه رستان نه گه ياندۆته سه ر. بۆيە هيرشى برده سه ر ده لتاي نيل. لاي خو شيه وه خه ليفه (العاضد) بۆ جارى دووم به په له هاناي برده وه بهر نوره ددين مه حمود، له هه مانكاتدا شاورى وه زير نامه يه كى بۆ نوره ددين مه حمود ناردو داواى يارمه تى و به هاناوه هاتنى ليكرد. نور، ددين مه حمود هه والى نارد بۆ شيركو كه له ديمه شق بوو، داواى ليكرد كه ناماده بى بۆ بردنى سوپاكه ي بۆ ميسر. (٥٠٠) سه ربازى تايبه تو هه لبارده ي كوردى له گه لدا هاتن، به لام ئه مجاره سه لاهه ددين هه زى نه كرد بچيته ميسر، ئه ويش به هۆي ئه و گه مارۆيه ي كه له ئه سكه نده رييه درابوو له لايه ن مه ليك عه مورى، به لام دواتر له راكه ي خۆي په شيمان بووه و داواكه ي سولتان نوره ددين مه حمودى قبول كردو له گه ل سوپاكه ي به ره و ميسر به ريكه و ت.^{٤١}

شيركو و سه لاهه ددين و ئه و سوپايه ي كه له گه ليان بوو، له بيايانى رۆژه لات په رينه وه و گه يشته قاهيره. خه لكه كه به هاتنىيان رۆر دلخوش بوون و به باشتري شنه و پيشوازيان ليكردن. هه رچى مه ليك عه مورى بوو بارودۆخه كه ي

تێکچوو، چونکه هیچ هاوێهه یمانێکی شک نه برد له وکاته دا به رگری ئی بکات. له هه مانکاته دا سوڵتان نوره ددین مه حمود له شام فشاری خسته سه ر خاچی رستان، بۆیه عه موری له سه ره تای سالی (٥٦٦/هـ) بپاریدا به په له به ره و فه له ستین پاشه کشی بکات.^{٤٢}

سه ره تای ده رکه وتنی کورد له میسر:

خه لیفه ی فاته می (العاضد) نامه ی بۆ شیرکو ناردو داوای کرد. کاتیک که چوه لای، خه لیفه ی فاته می به رگی وه زیری کرده به ر شیرکو و ناسناوی (المنصور) ی لیتا^{٤٣}. به م جوړه شیرکو به پێوه بردنی ده ولته تی میسری که وته ئه ستۆ، که زانیشی شاور پیلانی له دژدا ده گێڕی، خۆی ئی رزگار کرد، کاتیک که له سالی (٥٦٤/هـ) به فرمانی شیرکو به ده ستی سه لاهه ددین کوژرا، به لام مه رگ مۆله تی زۆری نه دایه شیرکو له رۆژی شه مه ره ریکه وتی (جماد الاخر ٥٦٤هـ/ مارس ی ١١٦٩) کۆچی دوا یی کرد.^{٤٤}

چواره م: سه لاهه ددین ئه ییوبی و حکومه ته که ی له میسر:

له ناو سوپای شیرکو دا کۆمه لێک میری کورد هه بوون، که دوا ی کۆچی دوا یی شیرکو به ته مای حکومه ت بوون، به لام سه رچاوه نوێیه کانی رووداوه که ئه وه دووپات ده که نه وه که خه لیفه ی فاته می (العاضد) ده یه ویست حکومه ت بدریته ده ست سه لاهه ددین، چونکه باوه ری وابوو سه لاهه ددین به و ته مه نه بچوکه یه وه که م نه زموونه. پێشی وابوو که زۆر ئاسانی ئه بی بۆ خه لیفه هه ر کاتی بیه وی و پێویست بکات خۆی ئی ده رباز بکات.^{٤٥}

داهه زڕینه ری ده ولته تی ئه ییوبی کوردی له میسر:

ناوی یوسف کوپی نه جمه ددین ئه ییوب کوپی شادی کوپی مه روانه (مه به ست سه لاهه ددینه - و)، له بنه چه یه کی کوردی ره سه ن له هۆزی کورده روادییه کانه، باوکی خه لکی گوندی "دوین" بووه، که ده که وێته باکووری خۆره لاتنی شاری هه ولێر له هه رێمی کوردستان.^{٤٦}

پینگە یشتنی سه لاهه ددین نه ییوی:

سه لاهه ددین له سالی (٥٣٢هـ) له شاری تکریت له عێراق

له دایک بووه، نه وشه وهی که سه لاهه ددین له دایک بوو،

باوکه که ی و شیرکۆی مامی تکریتیان به جی هیشته و

روویان کرده عیماده ددینی زهنگی حاکمی موسڵ و

چوونه ژێر فرمانی نه، کاتیکیش که عیماده ددین

زهنگی له سالی (٥٣٤هـ) شاری به عله به گی گرت،

نه جمه ددین نه ییوی باوکی سه لاهه ددینی کرده

حاکمی نه وئ و سه لاهه ددینیش یاوه ری باوکی

بوو^{١٧}، بویه سه لاهه ددین به شیکی ژیانی مندالی خۆی له به عله به گ بریده و

سه، به لام میژوو زیاتری له سه ر ژیانی مندالی نه و باس نه کردوه^{١٨}.

خه سه ته کانی سه لاهه ددین نه ییوی:

سه لاهه ددین هه زی له دادپه روه ری و رقیشی له زوڵم و زۆری بوو، هه زی له

حوکمیک بو که به پیتی شه ریه تی ئیسلامی بی، هه زی له شوینکه و تووی

پتغه مبه ری ئیسلام و یارانی ده کرد، ریزیشی له بیرو پای نه وانی دیکه ده گرت و

پیشی رازی ده بوو، ته نانه ته نه گه ر راست و له جیتی خۆی بووایه جیبه جیشی

ده کرد، له هه ست و سۆزدا نه رم و چاو به فرمیست بوو، زۆر هه زیشی له زانست و

کۆری زانا و دانا یان بوو^{١٩}.

له و چاکانه ی که لئی ده گێر نه وه نه وه یه، که کاتییک خودا یاری ده یدا بو

رێگار کردنی قودس، مامه له یه کی زۆر باش و جوامیرانه ی له گه ل دیله کان کرد، له

به رامبه ر فدی به کی که م، هه رچه نده که ره مزیش بووایه، ئازادی کردن، به

پێچه وانه ی نه وه ی که خاچه رستان کرد بوویان کاتییک که قودسیان گرت و

ده ستیان کرد به کوشتار و دزی و تالانی و بلاو کردنه وه ی به دپه وشتی. نه مه ش

ئەو بەھار و شىكۆيە دەردەخات، كە سەلاھەددىن پىي دەناسرايەو، ئەوئىش لە ساپەي، پەيپەويى لە ئىسلام و سۆز بەزەيەكەيەو.

سەلاھەددىن لە ديدگاي رۆژئاواو:

مىژوونووسى ئىنگلىزى (ئەمىرۆتق) دەربارەي سەلاھەددىن دەئيت: " دواي ھىرشى دووھى خاچەرستان، ماوھەك بوو ئەووپا بە ھىچ چالاكىيەكى سەربازى دۆي مۇسلمانان ھەنەستابوو، لەوكاتەدا گەورەترىن رووداو لە مىژووي شەپى خاچەرستان روويدا، ئەوئىش دەركەوتنى سەلاھەددىنى ئەيىوبى بوو. سوپا و سەربازگەي ئىسلامى گەيشتە پلەيەكى زۆر بالا، ئەوئىش بەھۆي قارەمانىكى نو، كە خودان كەساپەتيەكى سىياسى سەربازى بەرز بوو، كە سەردەمى جەنگى خاچەرستان ناسىويەتى، نە تەنھا لە قارەمانىتى جەنگدا، بەلكو لە خەسلەتە كەسيەكانى، كە ھەميشە لەنيوان ناوداران و پياوچاكانى مىژووي جىھان لە لووتكەدا دەيھتەو.^{۹۰}

سەلاھەددىن پىگەيەكى بەرزى ھەيە لەلاي رۆژئاوايەكان، بەلگەش بۆ ئەمە ئەو رىزە زىرەي پاشا و مىژوونووس و زانا رۆژئاوايەكانە بۆي. كاتىك كە ئىمپراتورى ئەلمانى سەردانى سورىي كەرد، چوو سەرگۆپى سەلاھەددىن و چەپكە گولئە سەردانا و گوتى: " من زۆر خۆشالم لەسەر خاكى ولاتىكدا وەستاوم، قارەمانىكى وەك سولتان سەلاھەددىن تايىدا زياو، ئەو پياوھى كە بە ئازايەتى لە راددەبەدەر و بە جوامىرىي توانى لە پياوانى سەردەمى خۆي تىبەپىنى و پاھە و شىكۆي لەگەل ئاسودا ھاوتا بى.^{۹۱}

سەردەمى فەرمانرەوايى سەلاھەددىن ئەيىوبى:

كاتىك كە سەلاھەددىن دواي كۆچى دواي شىركۆ، لە سەردەمى خەلىفەي فاتمى (العاضد) فەرمانرەوايى گرتە دەست، كەردەوكانى بوونە مايەي تووپەي و ناپەزايى خەلىفە، ئەوئىش لەبەر ئەم ھۆيانە:

نه وازشو و راکتیشانی دلّی خه لکه که بۆ خۆی، به هۆی کاره چاکه کانییه وه، وهک که مکردنه وهی باج له سه ره هاو لاتیانی میسری.

لاگیری و ملکه چی مه لیکه کانی شیرکو بۆ سه لاهه ددین، که ژماره یان (۵۰۰) جه نگاوه ری کورد ده بوون، به ته واوی خستنییه ژیر رکینی خۆیه وه، به پیچه وانیهی نه وهی که خه لیفه ی فاطمی پیشبینی ده کرد.

ناردنی کۆمه لیک سه ربازو جه نگاوه ری کورد له لایه ن سولتان نوره ددین مه حمود بۆ لای سه لاهه ددین، له ناویشیاندا " توران شا - برای سه لاهه ددین " که بووه هۆی به هیزبوونی پیگه ی سه لاهه ددین، نه مه ش هیچ جینی ره زامه ندی (العاقد) ی خه لیفه ی فاطمی نه بوو.

سه رکه وتنی سه لاهه ددین له دابیرینی هاوکاری بۆ خه لیفه ی فاطمی (العاقد). بۆ نمونه: سه رکه وتوو بوو له نه هیشتنی نه و سه ربازه سودانییهانی لایه نگیری ده ولتهی شیعه ی فاطمی بوون له میسر.

ره زامه ندی نوره ددین مه حمود له سه ره داوایه کی سه لاهه ددین به ناردنی که سو کاره که ی بۆ میسر، به تاییه تی نه جمه ددین ئه ییوبی باوکی، خه لیفه ی فاطمی نه وهشی به هیزو پالپشتی لیکدایه وه بۆ سه لاهه ددین^{۲۲}.

به ره پهرچدانه وهی هیزه کانی خاچه رستان بۆ سه ره میسر:

کاتیک که خاچه رستان له سالی (۵۶۴هـ / تشرینی یه که می ۱۱۶۹) به ریی وشکانی به ره و (دمیاط) که وتنه ری، سه لاهه ددین به و هاتنه ی زانی و هه ستا به قایم کردنی بلبیس و قاهره و نه سه ک ندرییه و مه لبه نده کانی

(پۆرنیستی سه رکه وتنی سه لاهه ددین له قودس)

دیکه ی پېشه وه، چونکه باوه پری و ابو هیترشی خاچپه رسته کان راسته وخو به ره و قاهره دیت. به لام ناراسته که به ره و دمیات بوو. ئەم حاله ته له چهنگی سه لاهه ددیندا دهر نه چوو، به لکو توانای مامه له کردنی له گه ل نه و گۆرانکاریه کتوپره ی هیترشه که یانی بو دهر که وت، بۆیه هه والی بو نوره ددین مه حمود نارد و داوای کۆمه کی لی کرد، نه ویش سه ریا ز دوای سه ریا زنی بو به پری کرد، به تاییه تی سه ریا زه کورده کان، پشت پتیه ستنی زه نگییه کانیش به پله ی سه ره کی له سوپاکه یاندا له سه ر کورده کان بوو^{۹۲}.

سه ریا زه کورده کان رۆلێکی گه وره یان دیت له به رگریکردن له دمیات، هه ندیکیشیان رۆلی سه رکردایه تییان هه بوو له شه ره که دا، وه که ته قییه ددین عومه ر (برازای سه لاهه ددین) و شهابه ددین مه حمود حارمی (خالی سه لاهه ددین)، که زۆرێک له سه ریا زنی کوردیشیان له گه ل دابوو، توانییان بگه نه دمیات و بچه ناوی. سه لاهه ددینیش یارمه تی و کۆمه کی سه ریا زنی گه یانددنی و توانییان له شکاندنی گه مارۆی سه ر دمیات سه رکه و تسوو بن. له و ئان و ساته مه لیک عه موری پتی زانی که نوره ددین مه حمود هیترشی بر دۆته سه ر ولاتی شام، بۆیه مه لیک عه موری به په له گه پایه وه قودس، بو پارێزگاری له که لوپوله کانی خاچپه رستان^{۹۳}.

پێنجه م: کورد له سوپای سه لاهه ددین له میسر:

سه لاهه ددین له کاروباری سیاسی و جهنگی، به شتیه یه کی بنه پهره تی پشتی به سوپاکه ی ده به ست، هتیزی سه لاهه ددینیش له هتیزی سوپاکه ی دابوو، سوپاکه ی ئه وه له خه لکی نامۆ و بیانی پێکنه هاتبوو، وه که سوپاکه ی فاتمیه کان، به لکو سوپاکه ی سه لاهه ددین له سه ریا زانی ریکوپێک و ریکخراو (نیزامی) پێکهاتبوو، بناغه ی سوپاکه شی کورد بوون. ئێمه له رۆی چه نه د توێژینه وه یه کی زانستی، سوپای کوردانمان له میسردا ناسی (ئێمه واته نووسه رانی کتێبه که -و).

له سه ره تاي حوكمي سه لاهه ددين له سالي (٥٦٧هـ / ١١٧١ز) سه رژميږي كوردان له ناو سوپاي سه لاهه ددين (١٧٤ تولب) بووه (تولب يه كهي سه ريزاي بووه)، كه (١٤ هه زان) جهنگاوهر يان هه بووه. له سالي (٥٧٧هـ / ١١٨١ز) سه رژميږي كوردان له سوپاي سه لاهه ددين (٨٦٤٠) جهنگاوهر بووه به ته واوي كه لويه له كانپانه وه^{٥٥}، له ناوياندا (١١١) ميږي كوردو (٦٩٧٦ طواشي)^{٥٦} و (١١٥٣ قراغلام)^{٥٧}. به سوپايه وه بوو كه سه لاهه ددين تواني له شه پي حه تيين سه ركه وتن به ده ست بيتي^{٥٨}.

توره مه ي كوردان له ناو سوپاكهي سه لاهه ددين له رووي قه باره و چه كه وه له هه موو توره مه كانپي تر گه وره تر بوو، سه لاهه ددين نيش ده يه ويست زورينه ي هه ره زوري سه ريزاني سوپاكهي له توره مه كه ي خوي، واته (كورد) بن، چونكه ده يزاني راده ي نازايه تي و دلسوزيه كه يان له شه رداو سنگفراوانييان له كاتي به رگري له ولاتي ئيسلام چه نده. ئه مه ش زورينه ي كورد له سوپاكهي ئه ييوييدا ده رده خات.

چه ندين به لگه ش له به رده ستن بو سه لماندني پشتپيښه ستني سه لاهه دديني ئه ييويي به توره مه و ره گه زي كورد ي له ناو سوپاكهي و له شه پ دژ به خاچه رستان. (ابن شداد) كه خاوه ني كتبي (النوادر السلطانية) يه، ديار ده كات كه "سه لاهه ددين له كاتي گه مارؤداني يافا له سالي (٥٨٨هـ) داواي سوپاي ئيسلامي كردوه له ميسر، زوربه ي ئه و جهنگاوهره موسلمانانه ش كه گه يشتونه نه لاي له توره مه ي كورد بوونه، له ناو ئه و سوپايه ي له ميسردا گه يشتونه ته لاي، مه جبهه ددين هلدري و سه يفه ددين يازكچي كوردييان له گه ل دابووه، له گه ليشياندا ده سته ي ئه سه دي كورد ي هه بوونه، كه بريتي بوونه له سه ريزه كانپي ئه سه ده ددين شيركو ي مامي". هه روه ها ئين شه دداد ده لئيت: "ئو سه ريزانه ي بهر له هه موويان گه يشتنه لاي سه لاهه ددين، بريتي بوون له سه ريزاني كورد ي موسل"^{٥٩}.

(پورتیونی جهنگی حالتین)

نـیـبـن شـهـدـاد
بـه لـگـه یـه کـی دـی
دینیتته وه له سهر باوه پ
بوون و پشتقایمی
سه لآحه ددین به
سهریازه کورده کان و
ده لیت: "کاتیک که
سه لآحه ددین به (رمله)
دا رویش، فرمانی به
سهریازه کانی کرد که

بۆ ولاته کانیان بگه پینه وه، نه و سهریازانه ی بهر له هه مووان گه پانه وه
ولاته کانیان سهریازانی هه ولیر بوون، دوا ی نه وانیش سهریازانی موسلو و سنجار
بوون و هه موو نه و سهریازانه ش کورد بوون"^{۶۱}.

کاتیک سه لآحه ددین ئاماده کاری ده کرد بۆ گه پاندنه وه ی قودس له دهستی
خاچپه رستان، سهریازگه ی خۆی له دیمه شق دامه زراند، کاروباره کانی خۆشی
له میسر دایه دهست مه لیک عادل ی برای. نه و بۆیه سهریازگه که ی له دیمه شق
دانا تا له دوژمنه که ی نزیک بیت. نه وه ش یه کیک بوو له تایبه تمه ندیه کانی نه و.
وه ک لیتی زانراوه نه و ده یه ویست بۆ خۆی ئاگاداری بارودۆخی دژمه نه که ی بیت.
له دیمه شقیشدا ریزه کانی سوپاکه ی و جموجۆلیانی له میسرو حه له ب، له
جه زیره و دیاره کر له کوردستانی تورکیا ریکده خسته وه. کاتیکیش، که زانی
ریزی هیزه کان و ئاماده کارییه کانی ته و او بووه، له (۵۸۲هـ/ مارس ی ۱۱۸۷ز)
دیمه شقی به ره و (کرك) به جی هیشته و چووه ناوی و رووی کرده (شوبک) ی
هاوسیتی و نه ویشی گرت، سهریازگه شی له بانیا س دامه زراند، بۆ نه وه ی له
نزیکه ره چاودیری بارودۆخه که بکات"^{۶۱}.

رۆلى كورد له سەردەمى حوكمى سەلاخەددىن :

سەرەتا پېيويستە لەچوارچێوەى مێژووى ئەو سەردەمەدا بوەستىن، دواتر لە سەردەمى سولتان سەلاخەددىن ئەيبوبى. لەپاستیدا مېر ئەيبوبىيەكان حوكمى ئەو شارەنەيان گرتبوو دەست كە ئەيبوبىيەكان ئازادىان كردبوو، رۆلێكى گەورەيان لە دەولەتى ئەيبوبیدا هەبوو، رۆلێكى گەورەو كاريگەريشيان گێرا لە سەردەمى حوكمرانى سولتان سەلاخەددىن و هەروەها دواى مردنىشى. دواى ئەوەى كە سەلاخەددىن لە ژێر فرمانى نۆرەددىن مەحمود رزگارى بوو، هەولیدا هەموو ئەندامانى خێزانەكەى لە سەردەستەى ئەو تىپانە دابنى، كە سوپاكەى ئى پێكهااتوو. هەولیشیدا كە چنگيان لەسەر ئەو شارە قايەم بكەن كە بەرپۆهەيان دەبرد^{٦٢}، ئەوانەش كە لەلایەن شيركۆ گۆلەيان كەوتبوو لێزى، سەلاخەددىن گێراندنيەو بۆ فرمانپەرەواى حەمس، ئەويش دواى ئەوەى كە دەست و پێوەندەكانى سولتان نۆرەددىن مەحمودى ئى دوور خستەو^{٦٣}.

هەروەها مېر تەقىەددىنى عومەرى برازای سەلاخەددىن رۆلێكى چالاک و جوامێرانەى هەبوو لە سەرکەوتنە جەنگیەكانى سولتان و هەروەها لە ژيانى سیاسى ئەو لەو سەردەمدا. تەقىەددىن لە سەرەتای رۆوتیکردنى سەلاخەددىن بۆ رۆژھەلات، بەشدارییەكى کارای هەبوو لە پارێزگارى كردن لە حەما (سوریەى ئێستا). هەرچەندە مېر تەقىەددىن سەرەبەگێچەل و ئازاوەگێر بوو، بەلام سەلاخەددىن توانى بەجۆرێك رەفتارى لەگەڵدا بكات، تا دواچار هێنايەو سەر رێگای راست. ئەويش لە هێرش و پەلامارە سەربازییەكاندا بە ئەرکى سەرشانى حۆى هەستا، تا بوو بە یەكێك لە گرنگترین ئەوانەى كە بەشداری کارایان هەبوو لە فراوانكردنى دەسلەتاتى خێزانى ئەيبوبى لە رۆژھەلاتدا^{٦٤}.

كۆچى دواى سولتان سەلاخەددىن ئەيبوبى :

دواى ئەو سەرکەوتنە گەورەى موسلمانان بە سەرکردایەتى قارەمانى كورد سەلاخەددىنى ئەيبوبى لە جەنگى حەتتىن، كە لە (١٤ سەر ٥٨٩هـ / مەرسى

١١٩٢ن) به ده سستیان هیڼا،
سولتان بۆ پیشوازی کردنی ئه و
حاجیدانه ی له مه ککه ده گه پانه وه
له شار چووه ده ره وه. دوا ی
کو تایی هاتنی ئه و ئا هه نگه ی بۆ
هاتنه وه ی حاجییان له مه ککه

سازکر، سولتان سه لآحه ددین گه رایه وه بنکه و باره گای خۆی، هه ر ئه و کات
هه ستی به تا و له رزێکی توند کرد و نیشانه کانی تالیهاتنی ل ده رکه وتن و
نه خۆشی تای زه ردوویی داگرت. رۆژ دوا ی رۆژ نه خۆشییه که ی توندتر ده بوو،
تا کو مه رگ گه یشته سه ری و له رۆژی چوارشه ممه ی (٢٧ سفر ٥٨٩هـ / ٤ ی
مارسی ١١٩٢ن)، دوا ی بیست سا ن هو کمرانی، له ته مه نی نزیک په نجا و حه وت
سالی^{٦٥} کوچی دوا یی کرد. کاتێک که خه لک هه والی کوچکردنیان بیست، ده نگه ی
گریان و ئاله به رزبووه وه و ماته مین و خه م سه رایای جیهانی ئیسلامی داگرت^{٦٦}.
کوچی دوا یی سه لآحه ددین ته نها زیانیکی گه و ده نه بوو بۆ مالباته که ی و بۆ
کو رد، به لکو به گشت جیهانی ئیسلامی که وت، به تایبه تیش بۆ میسر. به سه
بۆ ئه و که دوژمه کانی شایه دی ئه وه یان بۆ داوه، که ئه و گه و ده ترین که سایه تی
بووه، که سه رده مه کانی جه نگه ی خاچه رستی به خۆیه وه دیوه، به پیتی گوته ی
میژوونووسانی مه سیحی^{٦٧}.

سه لآحه ددین، ئه و قاره مانه کو رده ی که رۆژ شاکاری مه زنی پیشکه ش به
جیهانی ئیسلامی کرد، قوریانی زۆریدا له پیناو به رزیی ئیسلام و گه له که ی. له
به خشیانی سه روه ت و سامانی خۆی به خه لک رۆدی و چرووکی نه کرد. له
خه زینه ی ئه ودا جگه له به ره یه کی یه کگرتووی ئیسلامی هه چی تر به جینه ما،
هیواشی خواست هه روا بمیڤیت وه، مه گه ر به هیژتر و پیشکه وتووتر نه بییت له
هیژ و پیشکه وتنی ئه وه وه. خاچه رستانی شی فی ره وانه یه ک کرد که به درێزایی

ژیانیان له بیریان نه چیت و تا سه ده کانی نویش هر ده سنگیاندا
هه لیا نگرته بوو! ! به خشندهیی خوا بۆ نه و که سهی که به دلسۆزییه وه له رتی
خوا تیکۆشا و نه فره تی خواش له و که سه بیت که که مته رخه م و خیا نه تکاره ؟!

دهوله تی نه ییوی کوردی له دوای سه لاهه ددین نه ییوی:

سولتان سه لاهه ددین نه ییوی بهر له کۆچی دوایی، ههستا به دابه شکردنی
پینگه گرنه کانی دهوله تی نه ییوی به سه ر رۆله کانی مالباتی نه ییوی کوردی،
کاروباری سوریه و فه له ستینی دایه دهست کوره کهی خۆی مه لیک (افضل ابی
حسن نورالدین علی)، فه رمان په وایی میسریشی دایه مه لیک (عزیز عثمان)،
حه له بی دایه دهست مه لیک (ظاهر غازی غیاث الدین)، مه لیک (عادل) ی برای
خۆیشی کرده فه رمان په وای به سه ر به شیک له دهوله ته کهی، وهک (جزیری بۆتان).
شاری حه مسیشی دایه دهست کوره کانی شیرکۆی مامی، (سیف الاسلام
طفه کین) ی برا زاشی دانایه سه ر یه مه ن^{٦٨}.

ئه وهی لێره دا تییینی نه کړی ئه وهیه، که سولتان بۆ دوای مردنی، که سیکی بۆ
جیگره وهی خۆی ده ستنیشان نه کردوه. له دوای خۆی حوکمرانیشی بۆ هیهچ
کام له میراتگرانی دیار نه کردوه، به لکو کاروباری دهوله ته یه کگرتوه کهی
به سه ر هه مواندا دابه ش کردوه، به و هیوا یه ی که ببن به یه ک دهسته و
پاریزگاریش له و یه کیتییه یان بکه ن، نه بادا به ره ی رۆژه لاتی جیهانی ئیسلامی
بگه ریته وه سه ر دۆخی جارانی، بهر له وهی که ئه و حوکمرانی به سه ردا بکات.

دوای مردنی سه لاهه ددین، حه فده کۆپی له پاش به جیمان، که بریتی بوون له :
(افضل علی، ظاهر خضر، قطب الدین موسی، عزیز عثمان، اعز یعقوب، ظاهر
غازی، زاهد داود، معز اسحاق، موعید مسعود، اشرف محمد، محسن احمد،
غالب ملکشاه، ابوبکر النصر، جواد ایوب، اشرف توران شاه، عمادالدین شادی،
نصرة الدین مروان، تاقانه کچیکیشی هه بووه به ناوی (موءنسه خاتون)^{٦٩}.

ئەو شۆئىنەوارە بىناسازىيەنى سەلاھەددىن ئەيىوبى بەجىيى ھىشتوون :

سەلاھەددىن ئەيىوبى ھەندىك بىناسازى لە ولاتى مىسر دروست كردن، تا ئىستاش گەواھى بۆ پىشكەوتنى ئەو سەردەم لى دەدەن، ھەرەك چۆن مېتوون شارستانیەت و شىوازی ژيانى كوردانى ئەويشيان پاراستووه . ھەندىك لەو شۆئىنەوارەنى كە سەلاھەددىن لە مىسر بەجىيى ھىشتوون ئەمانەن:

- قوتابخانەك لە قەرافەى گەرەو و بچوك لە تەنىشت گۆرى ئىمامى شافعى .
- قوتابخانەى (قاهرة المعزىة) لە تەنىشت مەزارگای ئىمام حوسەين . (! رەنگە مەبەست لە حوسەينىيە بىت، چونكە گلكو مەزارگای ئىمام حوسەين لە شارى كەربەلايە لە باشورى عىراق - و)

- قوتابخانەى (الشافعية)، كە ئىستا لە مىسر بە قوتابخانەى (زين التجار) دەناسى.

- قوتابخانەك بۆ شۆئىنەوتووانى مەزەبى ئىمام مالك، نزيك لە قوتابخانەى شافعيە .

- قوتابخانەك بۆ حەنەفيەكان لە سالى (٥٧٢/ك/١١٦٧ن)، كە دواتر (البطائحي) ھەزىر كردى بە بنەگەى مالەكەى، ئىستا بە قوتابخانەى (سيوف) دەناسى.^{٧٠}

- نەخۆشخانەك لە ناو كۆشكى خۆى لە قەلا، بۆ چارەسەر كردنى نەخۆشەكان.^{٧١}

ھەرچى سەبارەت بە تەكەو خانەقاكانە^{٧٢} كە سەلاھەددىن دروستى كردن، ئەوا بەر لەو مىسر ئەو جۆرە بىناسازىيەيان نەدەزانى، بەلكو لەگەڵ ھاتنى كوردە ئەيىوبىيەكانەو ھاتە ناو مىسر . قەشەندى كە خاوەن كىتەبى (صبح الاعشى) يە، ئەو بىنايانەى ديتوون و دەربارەيان دەلەيت: " ھەرچى سەبارەت بە خانەقا و تەكەكانە ئەوا خانووەكانى مىسر بەر لە دەولەتى ئەيىوبى وا نەبوونە " . لە سالى (٥٦٩/ك/١١٧٢ن) سەلاھەددىن خانەقاي (سعيد السعداء) بۆ

سۆڧيگەرى دروست کرد، شىخىكىشى بەسەردا كرده
سەردار ناسراو بوو بە شىخى شىخان، ھەموو
پىداويستىيەكىشى بۆ دەستبەركرد، تا لە سۆفى و
دەرویشە ھەزارەكان خەرجى بكات.^{۷۳}

وێپرای ھەموو ئەو شوێنەوارانە، نابێ ئەو ھەموو قەلەو
قونگرە قایمانەش لەبەر بکەین، کە سەلاحەددىن دروستى کردن و
سەپەرشتىشى کردن و زۆر گرنگىشى پێدان، بە ھەبەستى پارێزگارى و بەرگرى
لە ولاتانى ئىسلامى، بە تايبەتیش مىسر و شام، بۆيە دەبينىن کە سەلاحەددىن
ژمارەيەك قەلەو لە مىسر و شام دروست کردوون.^{۷۴}

(قلعة الجبل) لەو قەلایانەيە لە قاھىرە، کە قەلەو سەلاحەددىن ئەيبوبىيە و ئەو
گەرەكەش کە قەلەو تێدا دروست کراوە بە (حي القلعة) ناسراوە. کە لەسەر
باسکىكى جىبابووە لە چىاي (المقطم) دروستى کردووە و دەپوانىتە سەر
دەرگاكانى شارى قاھىرە. ئەو قەلەوي سەلاحەددىن ئەيبوبىيە بەگەورەترین
قەلەو جەنگى دادەنرێت لە سەدەكانى ناوەراست دروست کرابێت، بە پىلەي
يەكەم بۆ پنگە ستراتيژىيەكەي، چونکە چاودێرى ئەکرد بەسەر قاھىرەي
فاتمى و فستات. ھەروەھا لەبەر ئەوەش کە ئەو بەرەستىكى سەروشتى بوو،
چونکە لەسەر چىا دروست کرابوو، ئەو بلندايەش لەنێوان ھەردوو شارەكە
ھەلکەوتبوو، بۆيە پنگەيەكى گرنگى لە بەرگرىکردندا گرتبوو.^{۷۵}

قەلەو سەلاحەددىن لە دوو بەش پێکھاتبوو، بەشى باکوورو بەشى باشوور.
بەشى باکوورى لەسەر شێوھەي لاكێشە بوو، چەند قوللەيەكى بەرزىشى بۆ
دروست کرابوون، دیوارىكى بەرىن کە قوللەكانى لەسەر بوون، ھەردوو
بەشەكەي قەلەو لێك جىا دەکردووە. لەنێو ئەو دیوارە بەرىنەدا دەرگای قەلەو
ھەبوو، کە ھە دەرگای خواروو (الجواني) دەناسرا. ھەرچى بەشە باشوورىەكەي
بوو، ئەو پاشكۆكانى تری قەلەو كۆشكى تايبەتى سولتان و تەویلەي ولاغى

له خو ده گرت، به لام به شه باکوورییه که ی خودی قه لاجه نگییه که بوو^{۷۶}. نه و قه لایه له سرده می سه لآحه ددین ته واو نه کرا، به لکو دواى نه و له سرده می مه لیک کامل^{۷۷} ته واو کرا.

نه و قاره مانه ی کورد هر به دروستکردنی نه و قه لایه نه وه ستا، به لکو دوو قه لای دیکه ی له ناو خاکی میسر دا دروست کردن، یه کیان له سینا له نزیك (عین سدر). نه وه ی دوو ه میان له دوورگیه ی فیرعه ون له که نداوی عه قه به، که ناسراوه به (قه لای سه لآحه ددین یان قه لای فیرعه ون). رهنگه هوکاری سه ره کی بو دروستکردنی هه موو نه و قه لایانه له لایه ن سه لآحه ددینه وه هه و لیک بووی به پیتشگیری و دانانی سنووریک بو مه ترسی خاچه رستان له سه ر لیواری ده ریای سوور. به لگه ش بو نه مه نه و هه و له ی (ارناط) ی خاوه نی که رکه، که به

(قلعة الجبل)

مه به ستی گه یشتن به خاکی حیجازی پیروژ هیرشیکی سه ختی هینا، بو ده رهنانی گوپی پیغه مبه ری نیسلام مه مه د (درودی خوی له سه ر بیت). بۆیه سه لآحه ددین ده ستبه جی نه و قه لاو بیناسازی و قایمکارییه نه ی دروست

کردوون، تا سنووریک بو مه ترسی خاچه رستان له ناوچه که دابنیت^{۷۸}. سه لآحه ددین قه لای چواره میشی له باشووری میسر دروست کردووه، پتیده چی نه و قه لایه شی بو پاسه وانی و به رگری له نه و به و سودان و پاریزگاری لیکردنیان له هر دوژمنکارییه کی ده ره کی بووی.

جگه له قه لا، سه لآحه ددین له سالی (۷۲۲هـ / ۱۱۷۶ز) کۆمه لیک شووهری قایمی به ده وری قاهره و میسر (فسطاط، قطائع، عسکر)، (نه وکات به قاهره ده گوتر قاهره، به فستات و قه تائع و عه سکه ری ده گوتر میسر- و) دروست کردوون، به شیکی نه و شوورانه له م دواپیه له لایه ن عه لی به گ به هجه ت دوژرانه وه^{۷۹}.

کاری بیناسازی ئه ییوبیه
 کورده کان هه ره له سهرده می
 سه لاهه ددین دا قه تیس نه بووه،
 به لکو هه ندیکیش له و ئه ییوبیه
 کوردانه ی که دوای سه لاهه ددین
 هاتوون، کومه ئیک شوینه واری
 بیناسازییان دروست کردووه،

که تا ئیستاش گه واهییکی به رزن و گوزراشت له گه وره یی ئه و سه ده و
 گه وره یی پیاوه کورده کانی ده کات، وهک:

مزگه وتی سولتان نه جمه ددین ئه ییوب: ئه و سولتانه کورده کاروباری میسری
 ریکخستوو و بارودزخه که ی چاک کردوو. هێرشی سوپای خاچه رستانیشتی
 له مه نسوره و له ره شید تیکشکاندوو^۸. هه رچی مزگه وته که یه تی ئه و به و
 پاره یه دروستی کردوو که وهک ده سکه وتی جهنگی له شه پری خاچه رستان
 بهرده ستی که وتوو. ئه و مزگه وته ده که وێته نزیک (باب النصر) له قاهره.
 گزپی سولتان هه ره له و مزگه وته دایه له پشت ریگای بن یه کیك له قوبه
 گه وره کانی له دهسته چه پی مزگه وته که.

مزگه وتی سولتان ئه شه رف: ئه ویش کوردیکی ئه ییوبی بووه، مزگه وته که پیشی
 له سه ره مان شیوازی مزگه وتی سولتان نه جمه ددین ئه ییوبیه، شوینی
 ئیستاکه ی که وتۆته بازاری سولتانیه نزیک له باب ئه لنه سر.
 مزگه وتی شه یخونه: شه یخونه ناوی (عومه ر) بووه و کوردیکی ره سه ن بووه،
 هه روه ها وه زیری سولتان ره سه ن بووه، مزگه وته که ی ئه و ئیستا که وتۆته
 مهیدانی رمیله، که مهیدانی سه لاهه ددین بووه له گه ره کی قه لا.

قوتابخانه ی سولتان کامل: (مه به ست مه دره سه ی دینییه - و)، ئه وه یه که م
 قوتابخانه بروه بۆ خوێندنی زانستی نوێی نه به وی، له قاهره دروست کراوه،

نښتاش که وتوته ناوچه ی نیمام شافعی^{۸۱}.

بیری یوسف: که له قه لای سه لآحه ددین ده چپته ده ری، گورپه پانیکی گوره ده بینې، له کوتاییه که یدا بیرک هه یه به بیر یوسف ناسراوه، یه کیکه له ده گمه نترین شوینه واره کانی میسره. ده لټن میسریه کان باوه رپان وابووه که بۆ یوسفی پیغه مبه ر ده گه پټه وه (سلوی خوی لی بیت)^{۸۲}. به لام قلقه شه ندی ده لټت: " نه وانه ی که بیره که یان هه لکه ندووه قهره قوش بوونه، کورد نه بوونه. هه ر نه ویش ناوی یوسفی له و بیره ناوه، وه ک ناوی سه لآحه ددین یوسف کوپی نه ییوب (ناوی ره سه نی سه لآحه ددین، یوسف کوپی نه جمه ددین نه ییوب بووه و سه لآحه ددین ناسناوی بووه - و). نه و بیره به ناویکی دیکه ش ناسراوه که پتی ده گوترتت لوولپنچ و له دوو نهۆم پټکه اتووه^{۸۳}، مه به ستیش له هه لکولټن و دروستکردنیشی بۆ گلدانه وه ی ناو بووه، تا له هه ر گه مارویه کدا قه لانشیننه کان به کاری بټن^{۸۴}.

یه کی که له نووسه ره کان وتاریکی له سه ر (قلعة الجبل) نووسیوه و ده لټت که نه وی زیاتر له ده مه زارگای تیدا هه یه. میژووی دروستکردنی نه و قه لایه بۆ سه رده می سولتان سه لآحه ددینی نه ییوبی ده گه پټه وه، که له لایه ن به هانه ددین قه راقوخی وه زیر له سه ده ی دوازه ی زایینی دروستکراوه. مه به ستیش له دروست کردنی، مسۆگه رکردنی پاریزگاریکردن بووه له قاهره دژی خاچه رستان. کاره کانی بیناسازی نه و قه لایه دواتر له سه رده می نه وه کانی خیزانی نه ییوبی کوردی ته واکراون، نه و قه لایه له سالی (۱۲۰۸ز تا ۱۸۷۴ز) وه ک باره گای حوکمرانی به کار هاتووه^{۸۵}. نه و میژووه هاوکاته له گه ل کوتاییه هاتنی دروستکردنی کۆشکی عابدین، له سه ر ده ستنی یه کی که له نه ندامانی مالباتی محمه ده لی، که ناوی (خدئی نسماعیل - ۱۸۶۳-۱۸۷۹ز) بووه. له دوی ته وابوونی، نه و باره گای حوکمرانی له قه لآوه بۆ نه و کۆشکه گواستراوه ته وه.

ئەو ناوچانەى كە كوردەكان لە كوردستان و دەرەویدا دەژیان، بەر لە
گەشتنی مائباتی ئەییووبییهكان بۆ دەسلەت:

لە راستیدا، سەختە بتوانین هەموو ئەو شار و گوندانە دیار بکەین کە سەربازو
شەپکەرەكانی کوردی لێو هاتوونە، بەر لەوێ بگەنە میسر. چونکە زۆربەی
رۆڵەى خێلە کۆچەرییهكان بوون و هەندیک جار تیکەل بەرگەزە غەیرە
كوردەكانیش دەبوون^{۸۶}. بەلام دیارترین ئەو شوێنانەى کە ئەو خەلکەى لێو
هاتوو بریتیى بوون لە: (باکووری موصل، هەولێر، شارەزور) زەنگییهكان
لەو ناوچانەو سەربازی کوردیان هێنان بۆ دامەزراندنیان لەناو سوپای زەنگی.
ئەگەرچی ئەو خەلکە بە چڕى لەو ناوچانەو نیشتهجى ببوون، بەلام هیچ
رێگرییهك نەبوو کە وەك کۆچەر ناوچەکیان بەجى بێژن و روو بکەنە سوریه و
میسر، لەوێش پێگەى سەرکردایەتى و سەربازى و سیاسى ئەو ولاتانە داگیر
بکەن.

لە راستیدا، (حصن الکراد)ى بەناوبانگ، کە ئیستا کەوتۆتە باکووری سوریه و
بە (قلعة الحصن) ناودارە (قلعه الكرد - قەلاى کوردانیشى پێ دەگوترى - و)،
لە رۆژگارى فەرەنسییهكان بە (کراک الفرسان) ناسراو بوو، لە سەرەتای
سەدەى یازەم لەلایەن سەربازە کوردەکانەو بەکار دەهێنرا، بۆ ئەوێ ئەو
رێگایانەى دەچوونە هەمس و هەما کۆنترۆل بکەن. دەگوترى کە لە سەدەى
دوازدەهەم، کوردیک بە ناوی عەلى کورد لە ژێر فرمانڕەوایى (البوری) حوکمى
هەماى کردووە^{۸۷}.

ئەو کوردانەى ئەگەل شێرکۆ داوون ئە هەنمەتەکەى بۆ سەر میسر:

- بدران الکافر: شەمس ئەلملوکى حاکمى دیمەشق بە خزمەتکارى خۆى
دایمەزراندبوو. ئەو کوردە لە هەمسى سوریهى ئیستاو هاتبوو.

- مجاهد الدین بوزان الکردی: میرى سەرخاد (لە کتێبهکەدا سەرخاد
نوسراوە و پێدەچى هەلەى چاپ بى و مەبەست سەرحەد بێت - و)، ئەو

سەرکردەى ھێزە کوردییەکان بوو، لە دیمەشق، لە ژێر فەرمانپەرەى وایى بورید. ئەو
لە کوردە جەلالییەکان^{۸۸} بوو، زۆر نزیکە ئەو لە کوردانى ناوچەى شارەزور
یان ھى ھەولێر بووبو، ئەو لە دیمەشقدا دوو مزگەوت و قوتابخانەى ھەى دروست
کردوون، پێشەدەچى کە سەیفەددینی محەمەد یازدان کوپی ئەو بووبو.

– ابن ماین الکردی: ئەو کابرایە لە دەست و پێوەندەکانى نۆرەددین مەحمود
زەنگى بوو، پێشتر لە ولاتى شام بوو، دواتر لەگەڵ شیرکۆ چۆتە میسر،
لەکاتى ھێرشى سەر میسر لە گەمارۆدانى بلبیس دا مردوو.

شەشەم: ناوکارانى کورد لە میسر لە سەردەمى ئەییوبى:

– الامیر مجیرالدین او مجدالدین ابو الھجاء بن عیسی الازکشی الکردی: لە
سالى (۵۶۷هـ / ۱۱۷۱ز) لە میسر لەداىک بوو، لەگەڵ ئەمىر (علم الدين سنجر
حلبى) بەشداری نوێنەرایەتى کردوو لە شام، سالى (۶۱۱ك / ۱۲۱۷ز) کۆچى
دواى کردوو.^{۸۹}

– ضیاءالدین ابو الفتح نصرالله: لە جزیرى بۆتان (نوسەرەن "جزیرە ابن
عمر" یان بەکارھێناو، کە مەبەست جزیرى بۆتانە، بۆیە لێرە بەدواو ئەیمە
ھەر جزیرى بۆتان دەنووسین ئەک ناوہ تەعریب کراوہ گەى – و) لەداىک بوو،
کە دەکەوتتە کوردستانی تورکیای ئیستا، لەوێش خۆیندووێتە، دواتر لەگەڵ
باوکى خۆى رووى کردۆتە موسل و لە بواری شیعەر و ئەدەبدا کارى کردوو،
زۆریش تێیاندا دەستپۆشتو بوو، پاشان گەیشتۆتە میسر. لەوێ لە سالى (۵۸۷هـ)
ئەو ھەر لە میسر مایەو، دواتر رووى کردە سوریه و لەلای مەلیک ئەفزەلى
کوپی سەلاحەددین بوو بە وەزیر. دواى کەوتن و (رووخانى) مەلیک ئەفزەل،
دووبارە بە نەیتى گەراوہ تەوہ میسر و تا سالى (۶۰۷ك) تێیدا ماوہ تەوہ،
پاشان چۆتە حەلب. لە دواى ئەوێش رووى کردۆتە ھەولێر لە کوردستانی
عێراق، سالى (۶۱۸ك) گەراوہ تەوہ موسل و تێیدا نیشتەجى بوو.

شوئنه واریکی نه مری له بواری هونه ری دارشتن هه بووه، نه ویش کتیبی "المثل السائر في ادب الكاتب و الشاعر" ه، هه روه ها کتیبی "الوش المرقوم في حل المنظوم". له سالی (٦٣٧ك) له ریگای چوون بۆ به غذا کۆچی دواپی کردوه.^{٩٠}

- ابو الحسن علي سيف الدين: خه لکی نامه د (دیاریه کر) بووه له کوردستانی تورکیای ئیستا. سالی (٥٥١ك) له ویدا له دایک بووه، دواتر چۆته میسر. ته مه نیکي دريژی له وێ به سه ر بردوه، هه ندیک کتیبی نووسراوی هه ن، وه ک کتیبی "ابنار الافکار في علم الکلام". له سالی (٦٣١ك) له شام کۆچی دواپی کردوه.^{٩١}

- الامير احمد الايوبي: نه مه ليک موحسن عه ين نه لددينه و به کيکه له کوپه کانی سه لآحه ددين نه ييوبي، له گه ل باوکی خۆی له میسر دا ژیاوه. له زانستی نویدا زانا بووه، زۆر خواناس و له خواترس بووه، مه یلی له شوئنه و توپی ئیمام عه لی بوو (ره زای خوای لی بیست)، له سالی (٦٣٤ك) له حه له ب کۆچی دواپی کردوه.^{٩٢}

- ايوب (الامير ايوب): ناسناوه که ی نه جمه ددين بووه و باوکی سولتان سه لآحه ددين نه ييوبيیه، له خێلی روادى کوردی بووه. ئین خه له کان له باره ی نه ودا ده لیت، "له گونديکی نزیک" دوين" له باکووری خۆره لاتی هه ولیر له کوردستانی عێراق له دایک بووه، دواى کۆچی دواپی (شادی) باوکی، ماوه یه ک وه ک (دزدار- پارێزگار)، به پارێزگاری تکریت دامه زراوه، دواى شکانی میر عیماده ددين زهنگی له سالی (٥٢٦ك) له جه نگیکدا له باشووری تکریت به رامبه ر به سوپای سه لجوقیه کان به سه رکردایه تی قراجان، نه جمه ددين نه ييوب میوانداری میر عیماده ددینی کردوه و زۆر ریزی لی ناوه و چاکه ی له گه ل کردوه، توانیویه تی بشیپه پێنیه وه بۆ به ری چه پی رووباری دیجه . دواى تپه پوونی ماوه یه ک، نه جمه ددين خۆی و خیزانه که ی به هۆی هه ندیک

کڙشه که له گڼل شيرکږی برای لښان رویداوه، تکریتیان به جی هیشتووه. نه جمه ددین خوی و خیزانه کی له موسلدا دابه زیون، هه لبه ته زور ئاسایی بووه که عیماده ددین زهنگی چاکه ی ئه و بداته وه، بویه میر عیماده ددین پیشوازی له نه جمه ددین کردووه و چاکه ی له گڼل کرده وه، هر نه وکات خوی و شیرکوی برای په یوه ندییان به سوپاکه ی زهنگیه وه کرد. کاتیکیش که عیماده ددین به عله به گی گرت، نه جمه ددینی کرده حاکم و فرمانپه واه به سهردا. بارودوخه که به م شتویه مایه وه تا نه وکاته ی که سوپای شام هیرشیان هینايه سهر به عله به گ، نه ویش به مه به سستی په کرپزی به ره ی ئیسلامی دژ به خاچه رستان. بویه هیچ ریگاچاره ی که له پیش نه جمه ددین دا نه مایه وه ئه وه نه بی که په یوه ندی به و سوپایه وه بکات. (مجیرالدین ارتق)ی حاکمی شام، نه جمه ددینی وه که سهر کرده ی گشتی سوپای شام ده ستنیشان کرد، نه ویش توانی سهرکه وتوو بیت به سهر دووه م هیرش و په لاماری خاچه رستان بۆ سهر ولاتی شام. نه جمه ددین نه ییوب زور دلیرانه به رگری له شام و ولاتی موسلمانان کرد. له راستیدا میری شام نه وکات سهر به نوره ددین مه حمود کوپی عیماده ددین زهنگی بوو، به لام نوره ددین ده یه ویست به خوی ده ست به سهر شامدا بگریت، بویه سوپایه کی به سهر کرده یی شيرکږی برای نه جمه ددین نه ییوب ناره سهر شام، به لام نه نه جمه ددین نه ییوب و نه شیرکوی برای نه یانتوانی و نه یانویست له گڼل کوپی میر عیماده ددین بکه و نه جهنگ، به لکو له گه لیدا ریکه که وتن، بویه نوره ددین مه حمود ده سستی به سهر شامدا گرت و نه ویش نه جمه ددین نه ییوبی کرده حاکم به سهر ولاتی شام و کردیشی به راویژکاری خوی. نه جمه ددین له شامدا مایه وه تا سه لاهه ددینی کوپی توانی ته ختی فرمانپه وایی له میسر به رز بکاته وه، نه وکات داوای له نوره ددین مه حمود کرد که باوکی ره وانه ی لای نه و بکات، بۆ نه وه ی سوود له راویژه کانی ببینی، نوره ددین مه حمودیش به مه رازی بوو. نه جمه ددین نه ییوبیش له سالی (۵۶۴هـ) روی کرده میسر، تا

پالېشتی سه لآحه ددین نه ییوبی کورپی بکات و به هیژتری بکات^{۹۲}.

- حسام الدین الامیر: کورپی علی هه زه بانییه، یه کیک بووه له نه میره کانی مه لیکي چاکه کار نه جمه ددین نه ییوب. سه رکرده یه کی سوپای نه ییوبی بووه، له سالی (۶۴۵ک) له گه ل سوپا چۆته سه ر دیمه شق و گرتوویه تی، کاتیکیش که مه لیکي چاکه کار به عله به گی گرتووه، حیسامه ددین بۆته جیگری مه لیک نه جمه ددین له ولاتی شام^{۹۳}.

- خسرو "الامیر": کورپی به لیل و برازای نه بی هیجای هه زه بانی حاکمی هه ولیر بووه له کوردستانی عیراق. یه کیک بووه له گه وره ترین له و سه رکردانه ی که سولتان نوره ددین مه حمود له گه ل نه سه ده ددین شیرکو ناردوونی بۆ میسر. یه کیکیش بووه له و چوار که سانه ی که به وه زارته ی سولتان سه لآحه ددینی نه ییوبی بۆ کورپه خوشکه که ی رازی نه بووه. ماوه یه که له میسر دا ماوه ته وه و دواتر گه پراوه ته وه شام^{۹۴}.

- شیرکوه: ناسناوه که ی (ابو الحرب) بووه، ناوداریش بووه به (مه لیک مه نسور نه سه ده ددین شیرکو). کورپی شادی مه روانه و مامی سولتان سه لآحه ددینه. کاتیکی که باوکه که ی له لایه ن مجاهد به هرۆزی فه رمانپه و به جیگر له تکریت داندراوه، شیرکۆش له گه ل باوکیدا بووه. کاتیکیش که باوکی کۆچی دواپی کردووه، له گه ل براکه ی خۆی نه جمه ددین نه ییوبی باوکی سه لآحه ددین، ماوه ته وه. که جیگری فه رمانپه و بووه له تکریت. له و کاته ی که له تکریت بوونه، شیرکو نه فسه ریکی سه لجوقیه کانی کوشتووه، نه ویش به هۆی نه وه ی که نه فسه ره که له ریگادا ده ستریزێ کردبووه سه ر ژنیک. به م هۆیه شه وه نه جمه ددین، شیرکۆی برای ده خاته به ندیخانه وه، به لآم به هرۆزی حاکم هه ستا به ده رکردنی نه جمه ددین و شیرکو و مآلباته که یان له تکریت. نه وانیش تکریتیان به جی هیشتووه و چوونه ته موسل بۆ لای عیماده ددینی زه نگی، نه ویش پیشوازی گه رمی لی کردوونه و له ناو سوپاکه شیدا نه رکی باشی

پېسپاردوون. بۆيە هم نه جمه ددين و هم شيركۆي برای، نه و چاكه يه ي عيماده ددينان له بهرچاو گرت و پاراستيان و زۆر به دلسۆزيش خزمه تيان كرد، هر له ژير خزمهت و فرمانداري ئه ويشدا مانه وه تا كۆچي دوايي كرد، دواي ئه و چوونه خزمهت نوره ددين مه حمودي كوپي. كاتيكيش كه نوره ددين دهستي به سهرحه مس و ره حبه دا گرت، نوره ددين مه حمود شيركۆي كرده سهركرده ي گشتي سوپاكه ي. دواي دهستبه سهر داگرتنی شام له لايه ن نوره ددين مه حموده وه له سالي (٥٥٨هـ)، شاورى وه زيرى فاطمى گه يشته لاي نوره ددين مه حمود له شام و داواي يارمه تي ليكرد دژ به وه زير (ضرغام)، كه خاچه رستاني هينابوونه ناو ميسر و له دهستي فاطميه كانى ده ره يئنا بوو. نوره ددين مه حموديش شيركۆي به سهركرديه تي سوپايه كي گه و ره نارد، دواي ئه و خهليفه ي فاطمى شيركۆي به وه زيرى خۆي دانا له ميسر. به لام مه رگ ده رفه ني زۆري پيئنه دا و دواي سى مانگ له وه رگرتنى پۆستى وه زيرى، له رۆژي (٢٢ جمادى الاخر ٥٦٤هـ) كۆچي دوايي كرد و له قاهره شدا نيژرا. دواي ئه وه روفاته كه ي گواسترايه وه بۆ شاري مه دينه ي پيرۆز، ئه ويش له سهر وه سيه تي خۆي. له دواي خۆيدا تاقانه كوپيكي به جيه يشت^{٩٦}.

—ضياء الدين بن عثمان بن درياس الكوردي: نه و نه بو عومرو زياته ددين كوپي عيسا كوپي ده رباسي هه زه باني كورديه، ناسراو بووه به ماراني. زانا و شاره زا بووه له مه زه بي ئيمام شافعي. هه روه ها براي قازي سه دره ددين نه بي قاسم عه بدلمه ليك بووه، كه حاكمي دادگاي ميسر بووه. بۆيه چۆته جيى براكه ي، له ميسر، كاتييك كه نه و منداليكي بچووك بووه و له هه وليتر له كوردستاني عيراق كاري كردووه. مير جه ماله ددين جسرا ني هه كاري ريگاي پيداوه قوتا بخانه يه ك له ناو كۆشكي ميسر دروست بكات، بۆ نه وه ي وانه ي تيدا بليته وه، نه ويش له ويدا خه ريكي وانه گوته وه بوو تا له (١٢ ذى القعدة ٦٠٢هـ) له ته مه ني نزيك نه وه د سالي كۆچي دوايي كرد و له قاهره دا نيژرا^{٩٧}.

- جویریة: کچی ههکاری بوو، له سالی (۶۲۲ک) له میسر له دایک بووه، قسه زانه که به ناوبانگ بووه، نه و زمان پاراوی و قسه زانییه له سر دهستی عه لی کوپی نه سپوللای کوپی عومری قهرشی میسری فیتریبوو، له سالی (۷۱۲ک) له ته مهنی نه وه د سالی^{۹۸} کۆچی دواپی کردووه.

کوټایی دهوله تی نه ییوی کوردی:

کاتیک که توران شا کوپی سولتان نه جمه ددین نه ییوب له سالی (۶۴۷ک/ شوباتی ۱۲۵۰ن) گه یشته شاری مه نسورپییه، دواپی مردنی باوکی، بریاریدا خۆی بییت به سولتان به سر میسر و شام، نه وه له کاتیکدا که نه وه له ریگادا بوو به ره و قاهره، بۆیه وره ی نه و جهنگاوه رانه به رز بووه وه که به رامبر به لویسی حه و ته م و له حه و ته م په لاماری خاچپه رستان بق سر میسر راوه ستابوون. بۆیه خه لکه که به ده رکه و تنی نه و دلنیا و ئاسوده بوون^{۹۹}.

توران شا ترانی له جهنگی (فارسکور) به سر لویسی حه و ته م مه لیکی فه ره نسا دا سه رکه ویت و خاچپه رستانیش به دیلی گیران. مه لیکی فه ره نسی لویسی حه و ته م له ناو دیله کاندای بوو، له مالی (قاضي ابن لقمان) له مه نسورپییه به ند کرا^{۱۰۰}. له به رامبر ئازادکردنی لویسی حه و ته مدا مه رجیان به سه ردا سه پانت که ده بی پاره یه کی زۆر له جیاتی خۆی و له جیاتی سوپا فه ره نسییه که ی بدات. دواپی کشانه وه ی فه ره نسییه کان له میسر، ده سته یه ک له مه مالیکه کانی به حری ده ستیان کرد به نه جامدانی تاوانی قیزه ون و توران شاشیان کوشت.

هۆی کوشته که ی: چه ند کرداریک له توران شاوه روویاندا که بووه مایه ی راجله کاندنی دلکان، بۆیه بق کوشتنی کۆبوونه وه. له وانه: نه و خۆی له خه لک دووره په ریز کردبوو، له گه لیان دانه ده نیش و به گیلی ده زانین و گالته ی پی ده کردن. وه زۆر مه ی ده خواره وه و کاتیکیش که سه رخۆش ده بوو، کومه لیک مۆمی ده هینان و شیره که ی ده ده ست ده گرت و سه ری مۆمه کانی ده په راند و ده یگوت ئاواش به مه مالیکه کانی به حری ده که م و ده یانکوژم. هه روه ها له

(شجرة الدر)

هۆکاره کانی کوشتنه که ی:

په یمانی به (اقتای)

جه نگاوه ری مه مالیکی دا

بیکاته قهرمانده ی سوپا،

به لام په یمانی خوی له که لدا

به جی نه هینا. هه روه ما

یه کیک له هۆکاره کان نه وه

بوو که، کاتیک توران شا که یشته قاهره، (شجرة الدر)^{۱۰۱} ی زردایکی له
 قدوس دا مایه وه، نه ویش هه والی بو نارد و هه په شه ی لیکرد که سامان و خشل
 و گه واهیراتی بو بنیری!! نه میش لئی ترسا و مه مالیکه کانی به حری له دژدا
 دنه دان. بۆیه هه موویان له سه ر کوشتنی ریککه وتن. که وه ختیشی هات،
 سفره یه کیان بو راخست تا له سه ری دابنیشی، جا هه ندیک له مه مالیکه کان
 دایانه بهر شیر و نه ویش دهستی دایه بهر شیره کانیان و په نجه کانی دهستی
 په رین و به غار رایکرده لای قولله دارینه که، که له فارسکور بۆی دروست کرابوو
 (فارسکور شاریکه سه ر به پارێزگای دمیاتی ئیستا). له سه ر قواله که به
 ده نگیکی بلند هاواری کرد کی بوو منی کوشت؟ گوتیان (الحشیشیه)^{۱۰۲}
 بوون. (حه شیشیه کان گرووپیکی ئیسماعیلی نزاری بوون و له په پره وانی نزاری
 کوپی موسته نسر بیللا بوون، که له سه ده ی هه شته می زابینی له فاتمیه کان
 جیا بیوونه وه و هه سه ن کوپی سه باح دامه زینه ری بوو. ده گوتی که یه که م
 که س ناوی هه شیشیه کانی به سه ردا برپین، مارکو پۆلوق بووه، له کاتی
 گشته که ی بو قه لاکه یان قه لای نه له مووت. نه و گرووپه دوا ی وه رگرتنی
 هه شیشیه ی بیهۆشکه ر، کرده وه ی خۆکوژی و تیروریان دژی سه لجوقیه کان و
 نه بیو، یه کان نه نجام ده دا- له سایتی ویکپیدیاوه - و). گوتی تا به خوا که س
 منی نه کوشت مه مالیکه کانی به حری نه بی، به خوا که سیان لی نا هیتلم و

هه پره شه ی ئۆ ده کردن. مه مالیکه کان به یه کتریان گوت با له ناوی بهرین ده نا ته فر و تونامان نه کات. بۆیه له قولله دارینه که لێی چوونه ژووری، نه ویش رایکرده سه رووی قولله که، نه وانیش له خواره وه ئاگریان بهردایه ته خته داره کانی قولله که و له خواریشه وه تیریان تی ده گرت، بۆیه خۆی فریدایه ناو ده ریای فارسکور^{۱۰۲} و بانگیشی ده کردنی که هیچ مولک و مال م ناوی، لیمگه پین ده چمه وه جه سن کتف. به لام کهس داواکه ی قبول نه کرد و پارچه پارچه یان کرد. سی ژۆانییش تهرمه که ی له سه ر لیواری ده ریا که دا مایه وه، که سیش نهیده توانی بینژی، تا مه مالیکه کان له سه ر راسپارده ی نێردراویکی خه لیفه ی عه بباسی که شه فاعه تیان بۆ کرد، ئیدی له وی هه لیا نگرت و بردیان له وه ری دیکه ی ده ریادا ناشتیان^{۱۰۴}.

دوای کوشتنی توران شا، (شجرة الدر) ی خێزانی مه لیک نه جمه ددینی باوکی (واته زپدایکی توران شا) له جیتی نه وه له سه ر ته ختی میسر داندرا. رۆژی هه ینیش له سه ر مینه به ره کان وتار به ناوی نه وه وه و بۆ نه وه خویندرانه وه. هه روه ها سکه ی پاره ش به ناوی نه وه وه لێدرا. به لام شه جه ره تول دوپ هه لسا به دانانی (عزالدين ايبك) ی سه رۆکی مه مالیکه کانی به حصری به سه رکرده ی گشتی سوپا^{۱۰۵}.

شه جه ره تول دوپ نهیتوانی ژۆر له سه ر ته ختی حوکمرانی بمینیته وه، نه ویش به هۆی نه وه نا په زاییه ژۆره ی له لایه ن نه میر و سه رکرده کانه وه، ته نانه ت تیکرای ره شه خه لکه که ش به ره و رووی ده بووه وه و داوایان ده کرد که یه کی له نه وه کانی مالباتی نه ییوبی بپیته فرمان په و، که توانییان جیهانی ئیسلامی یه کبخه ن، وه سه رکردایه تی رۆژه لاتی ئیسلامییان به هه موو سه روه ت و داها ته کانیه به گرتنه ده ست بۆ راوه ستان له به رامبه ر یه ک دۆژمندا، که خاچه رستانیک بوون ده یانه ویست ولاتی ئیسلام داگیر بکه ن. له کۆتاییدا بریاردارا که مه لیک نه شه رف موسا که چه زای مه لیک کامل و برازای نه میر نه ییوبی

ئەو ھەي كشتوكالى تېدا بگەن و بەرەكەي بچنن. ئەمەش بەلگەيەكە لەسەر
 بئەچەي رەسەنى كوردى زۆر لەو خەزانە كوردانەي كە لە پارىژگانى ميسرىدا
 بۆلۈپونەتەو. ھەر ھەما ئەو ھەش دەسەلمىنى كە ئەو ناو ھە كوردىيانەي لە
 گەرەك و گۆند و شارەكان نراو ھە بۆ بوونى ژمارەي زۆرى كوردان لەو ناوچانە
 دەگەرپتەو. ئەم بابەتەش لە دوا بەشى كىتەبەكەدا روون دەكەينەو.

دوومە: بوونى كورد لە ميسر تەنھا لەسەر سەبازە كوردەكان كورت ئابىتەو.
 دواي رەخسانى دەرھەتى گرتەدەستى كۆلەگەكەكانى دەولەتى ئەيىوبى
 لەلايەن سولتان سەلاھەددىن ئەيىوبى، دەرگاي بە رووى بازىرگانە كوردەكان و
 خاوەن بەرژەو ھەندىيەكان كوردەو ھاتنە ناو ميسر. ھەندىكيان بە ژيانى ئەوئ
 سەرسام بوين، بۆيە چوون كە سوكار و مالباتەكانى شيان ھىئاو لەوئ نىشتەجئ
 بوون و بەھۆى ژنو ژنخووزى و ھەچە نانەو ھەش، بوون بە ھاولاتى كۆمەلگاي
 ميسرى.

سەيئەم: بەو پىئەي كە قاھىرە بىكە و قىبەلەگاي دامەزراو ھە زانستىيەكان
 (ئەزھەرى شەرىف) بوو، بۆيە ژمارەيەكى زۆرى ئەو قوتابى و زانايانەي كورد
 كە خوازىار، زانست و فېرېبون بوون، روويان دەوئ دەكرد. بە تايبەتى لە
 سەردەمى مەمالىكەكان. زۆرىكىش لە مېژوونووسان ئەو سەردەم بە سەردەمى
 زېرپىنى ئەزھەر دادەنەن لە ميسر، ئەوئ بەھۆى ئەو گىرنگى پىدانە زۆرى
 مەمالىكەكان و تەرخانكردنى ھەققى زۆر بۆيان.

بۆيە، رووخانى دەولەتى ئەيىوبى لە ناوچوونى كورد نىيە لە ميسر، بەلكو دواي
 ئەو ھەش كۆچى كوردان بۆ ميسر بەردەوامى ھەبوو ھە رانەو ھەستاو. راستە كە
 بە بەراورد لەگەل سەردەمى ئەيىوبىيەكان لە كەمى داو، بەلام نەچىراو. زۆر
 ھۆكارىش ھەبوونە بۆ ئەو ھەيانىيەتەن تا كۆچى بۆ بگەن، لەوانە: ئەو
 دۆخە سىياسى و ئابورىيەي ناوچە كوردىيەكان لە ناو شەپ و مەملەتئ تىيدا
 دەژيان، واى لەوانە دەكرد كە ھەزىيان لە ژيانى ئاسودەيىيە روو لە ميسر و

ولاتیانی دیکه بکه، به تاییه تی که زانییان ژانیان له وی سه قامگیره و له دلتیایی دان. ههروه کچۆن که سی میسریش دل و سنگ فراوان بووه و هه موو نه وانه ی روویان تیده کردن ده یانگرتنه خۆ و لیتیان هه لئه نه هاتن، به لکو له ناو بۆته ی خۆیاندا تیکه لیان ده کردن. ههروه ها پیگه ی ناوچه که ش وه که بیرمه ندی گه وره (دکتۆر جه مال جه مدان) له نینسکلۆپیدیایه ی باسی لیوه کردووه، رۆلی هه بووه. چونکه شوین و پیگه ی میسری که له ناوه پاستی جوگرانیای کیشوهره کانی جیهانی کۆن بووه، وابکردووه میسر ببیته جیتی تیرامانی دنیا. بۆیه هه موو نه و هۆکارانه وایان کردووه که که سایه تی کوردی تیدا بدره وشیتته وه و نامۆ نه بی به خاک و خه لکه که ی.

حه وته م: شوینه واری کورده نه ییوبیییه کان له میسر:

بیری «مه لاهه ددین یوسف: که ناسراوه به بیری یوسف، سولتان سه لاهه ددین یوسف نه ییوبی له سالی (٥٧٢-٥٨٩هـ/ ١١٧٦-١١٩٣ز) دروستی کردووه. ده که ویتته ناوچه ی قه لا، نه و دیو مزگه وتی ناسر محهمه د کوپی قه لاوون له (قلعة الجبل)^{١٨}.

قوتابخانه ی کاملییه: له لایه ن سولتان کامل محهمه د کوپی عادل نه ییوبی له سالی (٦٢٢هـ/ ١٢٢٥ز) دروست کراوه، ده که ویتته شه قامی (المعز لدین الله) له گه ره کی جه مالییه له قاهره. هه موو نه و به شانیه ی که سولتان کامل محهمه د کوپی عادل له سه رده می نه ییوبی دروستی کردبوون له ناوچوون، میر خه سه ن

که تخرودی شه عراوی له سه رده می عوسمانی، گوشه یه کی بۆ نوێز کردن له سه ر رووبه ریکی به رامبه ر هه یوانی رۆژه لات کرده وه، چونکه نه و قوتابخانه یه له بنه رته دا له دوو هه یوان پیکهاته بووه، یه کیکیان له به ری باکووری

خۆرئاوا و ئەوێ تریان لە باشووری رۆژمەلات،
 لە ناوەراستی شیاندا حەوشە یەکی کراوە هەیە،
 بەلام ئێستاکە دیواری کانی رماوە و جگە لە
 پاشماوە کانی هەيوانی رۆژئاوا هێچى ئى
 نەماوەتەوه^{۱۹}.

دەرگای قەرافە: (بە قەرافەى فستاتیش
 ناو دەبردر، ئەوئ گۆرستانی کۆنى ئىسلامەکان

بوو لە باشووری قاهیرە لە بن چىای مەقتم، کە بریتىيە لە کۆمىك خۆل و گۆر
 و قوببەى شۆيئە وارىی کۆن، کە بە توحفەى هوتەرى دەگەن دادەنرێن، نەك
 تەنها بە گۆرستان. لە بەتەجەشدا قەرافە ناوی هۆزىكى يەمەنى بوو لە نزىك
 گۆرستاندا ئىياون و دواتر بە هەموو گۆرستانىكیان گوتوو قەرافە - لە سايى
 وىكپىدياوە - و) لەلایەن سولتان سەلاحەددىن يوسف كۆرى ئەيىوب لە سالى
 ۵۶۶-۵۷۲هـ/ ۱۱۷۰-۱۱۷۶) دروست کراوە، دەكەوتتە شەقامى سەلاح سالم
 لە دەستەراستى دەرگای قايتباى (قايتباى مەحمودى ئەشرەفى سولتانىك
 بوو لە مەمالىكەكانى بورجى، لە مەمالىكە چەرکەسىيەكان- لە وىكپىدياوە -
 و) لە گەرەئى خاتوو عائىشە^{۲۰}.

قوببەى ئىمام شافعى: لە سالى (۶۰۸ك/ ۱۲۱۱) لەلایەن سولتان كامەل مخەمەد
 كۆرى عادل دروست کراوە. دەكەوتتە شەقامى ئىمام شافعى لە مەيدانى ئىمام
 شافعى/ قەرافەى گچكە لە ناوچەى مىسرى كۆن و فستات^{۲۱}.

قوتابخانەى نەجمەددىن ئەيىوب:
 لەلایەن سولتان نەجمەددىن ئەيىوب
 لە سالى (۶۴۱-۶۴۷ك/ ۱۲۴۳-
 ۱۲۴۹) دروست کراوە و دەكەوتتە
 شەقامى (المعز لدين الله) لە

جەمالییەى باکورى قاھیرە . ئەمە یەكەم بینا بوو لە میسر بۆ خویندنی ھەر چوار مەزھەبەكە . خاتوو شەجەرەتول دوریش قوببە یەكی بۆ سولتانى چاكەكار نەجمەددینی ھاوسەرى دروست کردووہ . لە رووہ سەرەکییەكە بترائى كە وتوتە ناوہ پاستى مینبەرى بانگدان و ھەندىك پارچەى ھەیانى رۆژئاوا ھیچى تر لە پاشماوہى ئەو قوتابخانە یە نەماوہ^{۱۱۲} .

قوتابخانەى سەلاحییە : لە سالى (۵۸۷ھ / ۱۱۹۱ن) لەلایەن سولتان سەلاحەددینەوہ دروست کراوہ دەكەوتتە تەك گۆرى ئىمام شافعى لە قەرافە . قوتابخانەى قەمحبیە : ھەر لەلایەن سەلاحەددینەوہ لە سالى (۵۶۶ھ / ۱۱۷۰ن) دروست کراوہ دەكەوتتە تەنیشەت مزگەوتى كۆن (مزگەوتى عومرو بنى عاس) . ئەو قوتابخانە یە تايبەت بوو بە پەپرەوانى مەزھەبى مالكى .

قوببەى خەلیفەكانى عەبباسى : لەلایەن خاتوو شەجەرەتولدور لە سالى (۶۴۰ھ / ۱۲۴۲ن) دروست کراوہ . دەكەوتتە باشورى قاھیرە ، پشت مەزارى خاتوو نەفیسە^{۱۱۳} .

قوتابخانەى ناسرییە : لە سالى (۵۶۶ھ / ۱۱۷۰ن) لەلایەن سولتان سەلاحەددین دروست کراوہ ، دەكەوتتە شوینى بەندیخانەى (المعونة) لە تەنیشەت مزگەوتى عومروى كۆرى عاسە ، ئەو قوتابخانە یە تايبەت بوو بە شوینكەوتووانى مەزھەبى شافعى .

(قلعة الجبل) : بە قەلاى سەلاحەددین بەناوبانگە . لە سالى (۵۷۲ - ۶۰۴ھ / ۱۱۷۶ - ۱۲۰۷ن) لەلایەن سولتان سەلاحەددینەوہ دروست کراوہ ، دەكەوتتە گەرەكى قەلا لە قاھیرە .

خانەقاى سەعید ئەلسوعەدا : ئەو خانەقاىە دەكەوتتە شەقامى جەمالییە لە تەنیشەت قوتابخانەى جەمالییەى سەرەتایى ، ئەو خانەقاىە لە بنەپرەدا خانوویك بوو چەندین كەس لە سەردەمى فاتمەكان تیدا نیشەتەجى بوونە . دواتر سەلاحەددین فەرمانى کردووہ كە بکریتە مالى سۇفیان ، بۆیە کراوہ تە

وه قفى سؤفیه هه ژاره كانى تىكرپای ولاتانى جیهانى ئیسلامى. دواتر له سالى (٥٩٣هـ / ١١٩٦ز) له لایه ن عه زیز عوسمان كوپى سه لآحه ددین نۆژهن كراوته وه و چه ند وه قفىكى له سهر داناوه، له وانه وه كاله تىكى شارى ده سسوق به هه مان ده قه بنه په تیه كه یوه له سهر مالى سه عید نه لسوعه دا له مه حروسى قاهره، وه قف كراوه. به لام له سهرده مى نه شرفى قايتباى، شكل و شیوه ی نه و ماله كوپاون. نه وئ پىكه اتوو له حه وشه و كوپه پانتىك كه چوار هه یوانى به سهردا ده پوان، واته نه خشه سازیه كى ستونیه، هه یوانى باشوورى خۆرئاواشى هه ره گرنگه كه یانه، نه ویش كراوته سى دالان، له سهر دار خورمایه كى گه وری قاپۆل پىنج گریش به سهر حه وشه كه دا شۆر بۆته وه، كه چوار پای به ردینى به نرخى به بندا هه لكران، مینه برى بانگدان كه وتۆته نه و هه یوانه وه.

٢٢- د. سعید عبدالفتاح عاشور: الايوبون والممالك في مصر والشام، دار النهضة العرب ١٩٩٦م، ص ٩.

٢٣- ابن الاثير: الكامل في التاريخ، تحقيق عبدالله القاضي، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثانية، ج ٩ ص ٤٤٩.

٢٤- هه مان سه رچاوه ی پيشوو.

٢٥- نه سه ده ددین شىركو: ناسناوه كه ی "لبر الحرب" پوره به مه لك مه نسو پ ناسراوه، نه و كوپى شاد، كوپى مه رولنه و مامى سه لآحه ددین نه ییوبیه. بروه: وه رگپانه كه ی محمه د على عه ونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان" ی محمه ده مین زه كى به گ. دار الزمان، دمشق، (٢٠٠٦م، ج ١، ص ٢٥٧).

٢٦- د. سعید عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، دار المصرية للتأليف والترجمة، ١٩٦٤م، ج ١، ص ٥٣٢. هه روه ما: وه رگپانه كه ی محمه د على عه ونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان" ی محمه ده مین زه كى به گ، چاپه مه نیه كانى كۆمه له ی لوبنانى، چاپى ٢٠٠٢ز، ب ٢، ل ١٥٦.

٢٧- سعید عبدالفتاح عاشور: الايوبون والممالك في مصر والشام، ص ١٣.

٢٨- ئىتیقیح ده كه ویته پارێزگای جیزه، له سهر لیژار ی رۆژه لاتی نیل، مه زارى حه زده تى موسای كوپى عمران (سلوى خواى ئى بیتی) كه وتۆته پيش، چه ندین زانای گه وره شى تیدا هه لكه وتوون. یاقوت الحموي: معجم البلدان، الخانجی، ط ١، ١٢٣٣هـ / ١٩٠٦م، ج ١، ص ٢٢٢.

٢٩- وه رگپانه كه ی محمه د على عه ونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان، ج ٢، ص ١٥٧.

٤٠- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ط ١، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١٣هـ / ١٩٩٢م، ج ٥، ص ٣٥٠.

- ٤١- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٨. بېروانه سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٧.
- ٤٢- ابن الاثير: الكامل في التاريخ، ج ١٠، ص ١٣، هـ روهه بېروانه: التاريخ الباهر في الدولة الاتابكية، تحقيق عبدالفتاح احمد طلعيات، ط ١، دار الكتب الحديثة ١٩٦٣م، ص ١٣٨.
- ٤٣- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٩.
- ٤٤- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٦٠.
- ٤٥- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٩، ٢٠.
- ٤٦- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٣. ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج ٥، ص ٢٥٥. ابن الاثير: الكامل في التاريخ، ج ٩، ص ١٠٢. ابن خلكان: وفيات الاعيان، تحقيق يوسف علي الطويل، ومريم قاسم، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٨م، ج ٧، ص ١٣٩. الحنبلي: شذرات الذهب، تحقيق عبدالقادر الارناؤوط، دار ابن كثير، ط ١، ١٤٠٦هـ/١٩٨٦م، ج ٤، ص ٢٩٨. الزركلي: قاموس الاعلام، دار العلم، بيروت ١٩٨٠م، ج ٨، ص ٢٢٠.
- ٤٧- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان"، ب، ١، ل ٧.
- ٤٨- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٤.
- ٤٩- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج ٦، ص ٨. ابن خلكان: وفيات الاعيان، ج ٧، ص ٥٥١. محمد علي عوني: ترجمة لمشاهير الكرد وكردستان، ج ١، ص ١٢.
- ٥٠- رابطة ابناء كردستان. <http://kurdasyria.wordpress.com>.
- ٥١- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان"، ب، ١، ل ١٤.
- ٥٢- ابن واصل: مفرج الكروب في اخبار بني ايوب، تحقيق جمال الدين الشيبان والآخرين، دار الفكر العربي ٢٠٠٠م، ج ١، ص ١٧٤. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ٢٠.
- ٥٣- ابن الاثير، الكامل في التاريخ، ج ١٠، ص ٢٢.
- ٥٤- سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصلي، ج ٢، ص ٥٦١. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ٢٣.
- ٥٥- Boris james: Saladin et les Kurdes. L'HarMattan. Mars 2006. p.111.
- ٥٦- تواسى: سەريازگە ئى بوونه لە پلەى يەكەم.
- ٥٧- قراغلام: سەريازگە ئى بوونه لە پلەى دووهم.
- ٥٨- رۆژنامەى (الحياة)، ل ١٩، ژمارە ١١٠٠٨، نيسانى ١٩٩٣ز. لوليا جلبى: سياحه تىنامە، وهريگيرانى: محمهد على عهونى، ساخكردنهوى/ عبدالوهاب عزام، د.احمد السعيد سلمان. پيشهكى و پييداچوونه احمد فواد متولى/ چاپخانه ئى دار الكتب والوثائق القومية المصرية، ١٤٣٠هـ: ٢٠٠٩ز، ل ٢١٠.
- ٥٩- بهاء الدين بن شداد: التوابع السلطانية والمعاصر يوسفية، ساخكردنهوى جمال الدين الشيبان، ط ٢، مكتبة الخانجي، القاهرة ١٤١٥هـ/ ١٩٩٤م، ص ٣٤١.
- ٦٠- سەراچاوهى پيشور.
- ٦١- كرك: دەكهوتته سوريا. ياقوت الحموي: معجم البلدان، ج ٧، ص ٢٢٩.
- ٦٢- Boris james: Op. Cit. p.109
- ٦٣- Ibid
- ٦٤- Ibid
- ٦٥- وهريگيرانهكهى محمهد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد وكردستان"، ب، ١، ل ١٢.

- ٦٦- العنيلي: شذرات الذهب، ج٤، ص٢٩٨.
- ٦٧- ابن الشداد: النواذر السلطانية، ص٤١٠، سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٧.
- ٦٨- وهرگزيانهكهي محممد علي عهوني بۆ "خلاصة تاريخ الكرد وكردستان" ج٢، ص٢٠٦.
- ٦٩- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج٦، ص٥٧.
- ٧٠- وهرگزيانهكهي محممد علي عهوني بۆ "خلاصة تاريخ الكرد وكردستان" ج٢، ص٢٠٤.
- ٧١- البديلي: شرفنامه، ترجمة محمد علي عوني، راجعه و قدم له يحيى الخشاب، دار الزمان دمشق ط٢٠٠٦م، ص١٠٦.
- ٧٢- الخوانق : كزى خانقايه وشهيهكى فارسىه . خانه قاكاز له شىلامدا له سدهى چوارى كۆچى دروست كراون، سقفيه كان كردى. يانه شويئى خولپه رستى، به لام له مسردا له سدهى شه شەهى كۆچى ده ركه و تن.
- ٧٣- المقرئى: المواعظ والاعتبار بذكر الخط والاثار، حواشي خليل منصور، دار الكتب العلمية بيروت ١٩٩٨م. ج٢، ص٤١٥.
- ٧٤- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٧.
- ٧٥- د. كمال الدين سامح: في العمارة الاسلامية مطبوعات معهد الدراسات الاسلامية.
- ٧٦- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٨.
- ٧٧- د. نظير حسان سعداوي: التاريخ الحربي المصري، مكتبة النهضة، بغداد ١٩٥٧م ص١٠١.
- ٧٨- د. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٩.
- ٧٩- سرچاوهى پيشور. ل ١٦٧
- ٨٠- اوليا جلبي، سياحتنامه، ترجمة محمد علي عوني، ص٢٨٨.
- ٨١- سرچاوهى پيشور، ل ٢٨٨-٢٨٩، ل ٢١٣، ٢٦٩.
- ٨٢- رۆژنامهى (الحياة)، ٥٥١٢١، ٦ حوزەيرانى ١٩٩٦، ل ١٣.
- ٨٣- القلقشندي: صبح الأعشى، ج٣، ص٣٧٦.
- ٨٤- سرچاوهى پيشور.
- ٨٥- المقرئى، انخط، ج٣، ص٤١.
- ٨٦- Boris james: Op. Cit. 14
- ٨٧- Ibid: PP. 24-25.
- ٨٨- Ibid: P. 55.
- ٨٩- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج٢، ص٨٨.
- ٩٠- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج١، ص٧٤.
- ٩١- سرچاوهى پيشور، ل ٧٩-٨٠.
- ٩٢- سرچاوهى پيشور، ب١، ل ١٠٦.
- ٩٣- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج١، ص١٢٨-١٢٩.
- ٩٤- ابو الفداء: المختصر في تاريخ البشر، تحقيق محمود ايوب، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م، ج٣، ص١٧٤.
- ٩٥- ابن خلكان: وفيات الاعيان، ص١١٧٠- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص١٩٦-١٩٧.
- ٩٦- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩.
- ٩٧- ابن خلكان: وفيات الاعيان، ص٢٤٤- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص٣٢٢.

٩٨- الصبوطي: نظم العقيان، ص ١٠١- وانظر ابن حجر العسقلاني: الدرر الكامنة، حققه الشيخ عبدالوارث محمد علي، دار للكتب العلمية بيروت ١٩٩٧م، ج ١، ص ٥٤٤، وانظر المشاهير، ج ٢، ص ٤٧١.

٩٩- المقرئزي: السلوك، ج ١، ص ٣٥٣:٣٥١.

١٠٠- سرچاوهی پيشور، ل ٢٥٦.

١٠١- به رهن تورک، گوترايشه که نرمنه، سولتان نهجهددين نهيبوب بق خوی کړيويتی، پایه يکی بهرنی ه بروه لای سولتان، رڼلیکی بهرچاويشی بينيوه له جهنگی مه نسوړه. به په که مین ژنه مه ليکه داده نریت له مسر که له مانگی سه فوری ٦٤٨ک بق ماوهی ٨٠ رڼو حوکمی کړيوه. نواتر به ده ستښکی چه پل کوزاوه و له گوپستانی نزیک مزگوتی (احمد بن تالون) له قاهره نيژواوه، گړه که ی به پارچه يک توحفه ی بيناسازی و هونه ری جوان داده نریت، بق زانیاری زیاتر بپوانه: (المقرئزي: السلوك لمعرفة دول الملوك، ج ١ ص ٤٥٩). هروه ها بپوانه (ابن تفردي بردي: النجوم الزاهرة، ج ١، ص ٣٢٢ وما بعدها). هروه ها بپوانه (ابن ایاس: بدائع الزهور في وقائع الدهور، تحقيق محمد مصطفى، ج ١٧، ص ٢٩٥).

١٠٢- گروپيکی باتنی ئيسماعیلی برون.

١٠٣- ټيپینی: مسويه کان به نیل ده لټن ده ریا.

١٠٤- ابن تفردي بردي: النجوم الزاهرة في ملوک مصر والقاهرة، ج ٦، ص ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٢٧.

١٠٥- محمد علی عونی: ترجمته لخلصة تاريخ الكرد وکردستان، ج ٢، ص ٢٢٦.

١٠٦- سرچاوهی پيشور، ل ٢٢٦-٢٢٧.

١٠٧- المقرئزي: السلوك، ج ١، ص ٣٦١.

١٠٨- ویسایتی شوپنه واره قاهره ی ئيسلامی www.cim.gov.eg

١٠٩- هه مان سرچاوهی پيشور

١١٠- هه مان سرچاوهی پيشور.

١١١- هه مان سرچاوهی پيشور.

١١٢- هه مان سرچاوهی پيشور.

١١٣- هه مان سرچاوهی پيشور.

به‌شی چوارهم:

كورد له میسر له سەردەمی مەمالیکەکان:

یەكەم: كورتە یەك له میژووی مەمالیک له میسر

دووهم: بارودۆخی كوردان له سەردەمی مەمالیکەکان

سێهەم: ئەو ئەركانە ی كه ئەمیر و سەركرده كورده‌كان له سەردەمی

مەملوكیه‌كان پێیان سپێردراوه

چوارهم: هەیوانی پیاوانی كورد له ئەزهەری شەریف

یه که م: کورته یه که له میژووی مه مالیک له میسر:

له ده سته پێکدا، ده مانه وی بزانین مه مالیکه کان کێن؟

مه مالیک: له تیره و نه وهی ئه و سه ربا زانه که حوکمرانی میسر و شام و عێراق و هه ندی به شی دوورگی عه ره بییان کردوه. زیاتر له دوو سه ده و نیو حوکمرانیان به سه ر میسر به رده وام بووه. رێک له سالی (١٢٥٠ز تا ١٥١٧ز)، قاهره شیان کردبووه پایته ختی خۆیان و به دوو ماوه حوکمی میسریان کردوه، ئه وانیش:

— مه مالیک به حری، تورکی له (١٢٥٠ز تا ١٣٧٢ز).

— مه مالیک بورجی، چه رکه سی له (١٣٧٢ز تا ١٥١٧ز).

به ناوبانگترین مه لیکه کانی ده وه تی مه مالیک به حری— تورک، بریتی بوون له:

(عزالدين ايبك، قطز، ظاهر بيبرس، المنصور قلاوون، الناصر بن قلاوون).

به ناوبانگترین مه لیکه کانی ده وه تی مه مالیک بورجی— چه رکه سی، بریتی بوون

له: (سلطان برقو، فرج برقو، اينال، الاشرف سيف الدين برسباي، قنصوة

الغوري، طومان بای)^{١١٤}.

میسر — ئیستاشی له گه ل دابی— وه ک دایک ئامیژی بۆ هه مووان کردۆته وه،

ئه وهی که بۆ چووه گرتوویه تیه خۆی و تییدا جیگیر بووه و تیکه لی

کۆمه لگای ره سه نی میسری بووه. له سه ر بنچینه ی ره گه ز، ره گ و ریشه و

ره سه نایه تی، جیاوازی له نێوان ئه م و ئه ودا نه کردوه. میسر مه مالیکه کانی له

ئامیژدا گرتن و تیادا ژیان و حوکمیشان تیادا کرد، له گه ل نه وهی ره وه ندی

دیکه دا ژیان، وه ک عه ره ب، عه جه م، تورک، کورد، چه رکه س و

تورکمان... هه موویان یه ک ئالا سته به ری به سه ردا ده کردن، که ئالای میسری

دایک بووه.

بنه چهی مه مالیکه کان :

سهره تا ناوی مه مالیک له و دیله رهنگ سپییانه دهنرا، که له شه پدا ده گیران، یان ئه وانه ی له بازار په کانداه ده کپردان. دواتر ئه و ناسناوه به سهر مه لیکه کزیله کانی میسر دا برا (ئو مه مالیکانه پیتشر سهریازی به کزیله گیراو بوونه له میسر، دواتر خویان کۆکردۆته وه ده سه لاتیان وه رگرتووه و خویان کردۆته مه مالیک به سهر میسر، که دوو جۆر بوونه، مه مالیک به حری و مه مالیک به بورجی - و). ئه گهر بمانه وی بنه چهی مه مالیکه کان بزاین، دوو راما له پیتشن: یه که م: ده لئ مه مالیکه کان له سهرده می حوکمی خه لیفه ی فاطمی (عزیز بالله) له میسر دا به دهر که وتن.

دووه م: ده لئ مه مالیکه کان ئه وانه که له لایه ن سولتانی چاکه خواز نه جمه ددین ئه ییوبی کوردی^{۱۱۵} له قه ققاس و ناسیای بچوک هینراونه ته میسر. به پیتی ئه و رایه، بنه چهی مه مالیکه کان له تورک، رۆم، ئه وروپی و چه رکه سییه کانه. ئه ییوبیه کان بۆیه هیناویانن تا سوود له توانا کانیان ببینن^{۱۱۶}.

هه رچی سه باره ت به سولتانه کانی ده ولته تی مه مالیک به حرییه، ئه و له سالی (۱۲۵۰ز) به شه جهره تولدوپی تورکی یان ئه رمه نی ده ست پیده که ن و له سالی (۱۲۸۲ز) به زه ینه ددین حاجی کۆتاییان دیت. سولتانه کانی ده ولته تی مه مالیک به بورجیش له سالی (۱۲۸۲ز) به زاهر برقوق ده ست پیده که ن و له سالی (۱۵۱۷ز) به عادل تۆمان بای کۆتاییان دیت^{۱۱۷}.

دووه م: بارودۆخی کوردان له سهرده می مه مالیکه کان:

وه ک لای هه مووان ئاشکرایه که ئه ییوبیه کان کوردن. له به شی رابردووشدا روونمان کرده وه که چۆن بارودۆخ ریگای به زۆر له کورده کان دا تا بۆ میسر کۆچ بکه ن و تیییدا نیشته جی ببن و له زۆر بواری سیاسی، کارگیتی، سهربازی، بیناسازی، رۆشنیبریدا سه رقāl بوونه. له ناو بردنی ده ولته تی ئه ییوبیش مانای له ناوچوونی ره گه زی کوردی ناگه یه نی له میسر دا. به لکو به پیچه وانه وه،

مه‌مالیکه‌کان ئه‌وانیان به مامۆستای خۆیان ده‌زانی که کرپوونیان و فیریان کردبوون و مه‌شقیان دابوون. بۆیه سوور بوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ره‌گه‌زی کوردی له‌ناو پێکهاته‌ی کۆمه‌لگای میسری نه‌رم و نایاندا بمێنێته‌وه‌.

که‌وابوو ده‌مانویست باس له‌ بوونی کورد بکه‌ین له‌ سه‌رده‌می مه‌مالیکه‌کان، ده‌بینین هه‌ندیکیان زانا و هه‌ندیکیان سه‌رکرده‌ن، مه‌مالیکه‌کان له‌ سوپا و له‌ به‌پێوه‌بردندا سوودیان لی‌بینیون. له‌ ناویاندا: عومه‌ر کوپی خه‌لیلی کوردی^{١١٨}. له‌م باره‌یه‌وه‌ بوونی کورد له‌ میسر ژۆر به‌رچاو بووه‌ و ژبانی میسری ده‌وله‌مه‌ند کردووه‌ و کاروانی شارستانییه‌تی ته‌وا کردووه‌. له‌ناو ئه‌وان و خه‌لکی میسریش هاوسه‌رگیری و ژن و ژنخوازی هه‌بووه‌، نه‌وه‌کانیشیان که تا ئیستا له‌ دوايان به‌جی ماون، تا ئیستا باپیرانی خۆیان و ئه‌و به‌خششانه‌ی پێشکه‌ش به‌ میسریان کردووه‌، هه‌ر وه‌بیرایه‌.

به‌ناویانگه‌ترین ئه‌و کوردانه‌ی میسر له‌ سه‌رده‌می مه‌مالیکه‌کان:

ابراهیم امدی: ناوی فه‌خره‌ددین ئیبراهیم ئیسحاق کوپی به‌حیا کوپی ئیسحاقی ئامه‌دی، هه‌روه‌ها دیمه‌شقییه‌، له‌ ساڵی (٦٩٥ک) له‌ دایک بووه‌وه‌ له‌ ئه‌سکه‌ندهریه‌ خۆیندوویه‌تی، زانایاکی قسه‌زان و ره‌وانبێژ بووه‌. ساڵی (٧٧٧ک) له‌ میسر کۆچی دوا‌ی کردووه‌^{١١٩}.

— ابراهیم الشیخ ابراهیم: کوپی محه‌مه‌د عه‌مادییه‌، ناسراو بووه‌ به‌ (بوره‌انه‌ددین کوپی کبائی دیمه‌شقی) له‌ (١٥ ربيع‌ الآخر ٩٥٤هـ) له‌ دیمه‌شق له‌ دایک بووه‌. دواتر هاتۆته‌ میسر، به‌ زاناکان ئاشنا بووه‌، ساڵی (١٠٠٨ک) کۆچی دوا‌ی کردووه‌^{١٢٠}.

— ابو الفداء: ئه‌و مه‌لیک ئیسماعیل کوپی عه‌لی ئیمام عالمولسوڵتان عیماده‌ددین ئه‌بولفیدا کوپی ئه‌فزه‌ل کوپی مزه‌فهر کوپی مه‌نسوپ— خاوه‌نی حه‌مه‌—یه‌، (حه‌ما چواره‌م پارێزگای گه‌وره‌ی سوریه‌یه‌ له‌ دوا‌ی دیمه‌شق و حه‌له‌بو حه‌مس، به‌ شاری ئه‌بولفیداش ناسراوه‌، یه‌کێکه‌ له‌ کۆنترین شاره‌کانی

دولیا و میژوووه که ی بۆ بهر له زایین ده‌گه‌پێته‌وه، وه به یه‌کیک له‌شاره که‌نعانییه‌کان دێته ژمار- له ویکپی‌دیاه- و، که‌وابوو ئه‌و له مالتباتی ئه‌ییبویه کوردیه‌کانه. خاوه‌نی کتێبی "التاریخ والمورخون فی الاسلام" ده‌رباره‌یدا نووسیوه ده‌لێت "ئهو له راده‌به‌ده‌ر زیڕه‌ک بووه، خودان زانستیکی زۆر بووه، له‌جه‌نگیشدا ئازاو قاره‌مان بووه. ئهو له نه‌وه‌کانی شه‌ه‌نشای برای سولتان سه‌لاحه‌ددین بووه، له‌سالی (٦٧٢ک) له شام له‌دایک بووه و تێیدا خوێندوو، دواتر له سوریه هونه‌ره‌کانی جه‌نگی خوێندوو، که ئه‌و کات ته‌مه‌نی له دوازه سال تێپه‌ر نه‌کردوو، به‌و پێیه، ئه‌وا ئه‌بول فیدا هه‌ر له ته‌مه‌نی مندالیه‌وه قاره‌مان بووه، وه‌ک هه‌میشه که ئه‌وه حاالی کورده‌کان بووه. حاکمی میسرو سوریه مه‌لیک ناسر ئه‌وی وه‌ک ئه‌میر دنایه سه‌رحه‌ما، دوا‌ی وه‌رگرتنی ئه‌رکه‌که‌ی له حه‌ما، زوو خۆی گه‌یاند هه‌یره، تا سوپاسگوزاری خۆی رابگه‌یه‌نی، له‌لایه‌ن حاکمی ده‌سه‌لاتداری میسریشه‌وه باشترین پێشوازی لێکراو ناسناوی مه‌لیکی پێ به‌خشی. بۆ جاری دووه‌میش له‌سالی (٧١٩ک) گه‌رپه‌وه میسر، تا له (٢٧ المحرم ٧٢٢هـ / ١٢٣١ن) کۆچی دوا‌ی کردوو^{١٢١}. یه‌کیک له‌ گرنگترین و رازاوه‌ترین شه‌قامه‌کانی گه‌ره‌کی زه‌مالیکی له قاهره به‌ناو کراو چه‌ندین شه‌قامی دیکه‌ش ناوی مالتباتی ئه‌ییبویه‌یان لێ نه‌راوه. وه‌ک: شه‌قامی سه‌لاحه‌ددین ئه‌ییبویه، شه‌قامی نه‌جه‌ددین ئه‌ییبویه، شه‌قامی کامل محمه‌د.

- احمد الحریری: کوپی ئیسماعیل کوپی عه‌بدوللای شه‌هابی ته‌بییه، له‌پزیشکی‌دا کاری کردوو، حه‌زیشی له‌ئه‌ده‌ب بووه، زۆریش نزیک بووه له‌زاهیر به‌رقوکی فه‌رمانپه‌وای میسر له‌سه‌رده‌می مه‌مالیه‌که‌کان. له‌ زۆر به‌وارو پۆستدا کاری کردوو، له (١٥ ذی القعدة ٨٠٩هـ) له میسر کۆچی دوا‌ی کردوو^{١٢٢}.

- احمد الکوردی: کوپی ئه‌حمه‌ده‌و نه‌وه‌ی ده‌رباس فه‌خره‌ددین ئه‌بو ئیسه‌حاقی مازانی کوردی قاهره‌یه. زۆر کتێبی نووسراوی هه‌ن، له‌وانه "تعلیق‌التعلیق" و

"قراءة الكمال"، له دواى باپیرهى بۆته دادوهى مىسر، سالى (٨١٧ك) له مىسر كۆچى دواى كردوه.^{١٣٣}

— حسين الخلاطى: كۆپى زاناي به ناوبانگ يوسف كۆپى عەلييه، له سالى (٨٩٥ك) له دايك بووه، زۆرى له بارهى زانسته وه خویندوه، دواتر خەريكى وانه گوتنه وه دادوهى بووه له جيزى بۆتان له كوردستانى توركيا. پاشان رۆيشتۆته قاهيره. ماوه يەك له وى ژياوه، پاشان به مه بهستى حەجى مالى خوا روى كردۆته مەككه، به لام له سالى (٩٥٨ك) له كاتى گه پانه وه له ريگای حەج كۆچى دواى كردوه. يەككىش بووه له هەره گه وره زانايانى سەردهمى خۆى.^{١٣٤}

— الامير حسين الكردي: له سەردهمى مه مالیکه كان سەركردهى سوپای مىسر بووه، سالى (٩٢١ك) رۆيشتوووه بۆ يەمەن، دواتر شارى جەددەى كردۆته بنگه و باره گای له شکره کهى و زۆر قايمى كردوه. پاشان گه پاره وه مىسر. كاتىكيش که ده وڵه تى مه مالیکه كانيان له ناو برد، سولتان سەليمى يە که م شەرفى مه ککه، فرمانى دا به کوشتنى ئەمير حوسینى كوردى، بۆيه شەرفى مه ککه له پردا مير حوسینى قۆلبەست کرد و بردى نوقمى دەريای به رامبه ر جەددەى کرد.^{١٣٥}

— الشيخ خضر الكردي: كۆپى ئەبى به كرى كۆپى موسايه، که راماتدار بووه، هەتا مه ليك زاهيۆ بىبرسيش باوه پى به که راماته كانى هەبووه، بۆيه خوشيوستوووه له خۆى نزيك كردۆته وه. به لام له دوا رۆژگارە كانى ژيانى دلى لى گۆپاره و به ندی كردوه، له سالى (٦٧٦ك) له به نديخانه دا مردوه. زۆر شۆينه وارى گرنگى له پاش به جى ماون، ئەو زۆر دلیر و دلته وا بووه.^{١٣٦}

— شريف الكردي: ناوى عەلى كۆپى مه حموده و له سالى (٨١١ك) له حەلب له دايك بووه. دواى ته واکردنى خویندنى زانسته سەره تاييه كان، له سالى (٨٣٤ك) چۆته مىسر. وهك مامۆستا له بواری سۆفيگەرى له زانکۆى ئەزهەرى

شەریف کاری کردووه، یەکیك بووه لەکەسە ھەرە نزیکەکانی سولتان
 ئەشرەفی قايتەبای، بۆیە لە ھەلب کردوویەتی بە جیگرو لەوئ ماوہتەوہ،
 دواترگە پاوہتەوہ قاھیرە و لەوئ کۆچی دوایی کردووه ^{١٢٧}.

— عبدالرحیم بن صدقة بن ایوب: ناوی زەین کوپی فەتح کوپی شەپەف، بە
 ڕەسەن کوردە و زێدەکە ی قاھیرە یە و لە سالی (٨٤٤ک) لەمیسر لەدایک بووه.
 لەوێوە فیزی زانست بووه، یەکیك بووه لەوانە ی لەمیسر وانە ی فەرمواردە ی
 گووتەوہ ^{١٢٨}.

— الشیخ عبدالقادر الکردي: کوپی شیخ یوسفی کوردی ھەلبی شافیعییە.
 فقی لەلای شیخ عوسمانی کوردی خویندووه، ھاتۆتە قاھیرە و تیایدا
 ماوہتەوہ. زانیەکی زۆر پایە بلند بووه. لە سالی (٨٩٦ک) لە میسر کۆچی
 دوایی کردووه ^{١٢٩}.

— عمر بن خلیل الکردي: یان قاھیری شافیعی، ھەرۆھا ناسناوی (ابن
 المشطوب) یشی پێدەگوترا، چونکە روومەتی باوکی رووشابوو. سالی (٨٠٠ک)
 لەقاھیرە لەدایک بووه و تێیدا خویندوویەتی، خەریکی وانە گوتنەوہ بووه لە
 میسر، ھەر لە میسریشدا لە سالی (٨٨٨ک) کۆچی دوایی کردووه ^{١٣٠}.

— یوسف الھذبانی الکردي: ناسراو بە میر جەمالەددین، یەکیك بووه
 لەمیرەکانی کورد لە میسر. لە سالی (٧٠٤ک) لەمیسر لەدایک بووه. لەسەردەمی
 سولتان ناسر محەمەد کوپی قەلاوونی مەملوکی، میر بووه. ھەرۆھا لە قەلادا
 جیگری ئەو بووه ^{١٣١}.

— اسماء: کچی ئەحمەد کوپی ئەحمەدی کوپی حوسینی ھەکارییە. لە سالی ()
 (٧١٥ک) لەمیسر لەدایک بووه، ھەر لەوئ فیزی و تاربیژی و رەوانبیزی بووه و
 بۆتە و تاربیژیکی بەناوبانگ. لەقاھیرەدا زۆری ناخافتووه و زۆر کەسیش شتیان
 لێی بیستووه. لەوانە: (ابو حامد بن ظھیرە) لە سالی (٧٧٠ک) ^{١٣٢}.

سینیه: ئەو ئەركانهی ئەمیر و سەرکردە كوردەكان لە سەردەمی مەملوكیەكان

پێیان سپێردراوه:

جیگری سولتان:

بریتی بوو لە و پلە و فرمانەیی که رێ بە خاوەنەکەیی دەدات هەمان ئەرك و فرمانی سولتان بپێنێ، هەلبەستێ بە راگەیانندی رێپەرەسمەکان و واژوو کردن و بلۆککردنەو هەمان لە سەردەمی مەملوکی^{١٣٢}. ژمارەیهك كورد ئەو پۆستهیان وەرگرتوو لە میسر، لەوانە:

— امیر ناصرالدین حسین بن عزیز قەمەری کردی: لە فتوحاتی لیوار دەریا لە سالی (١٢٦١/ك) ١٣٢ پۆستی جیگری سولتان وەرگرتوو، بەلام سالی دواتر لەو پۆستەیی لادراوه و میر شەهابەددین قەمەری جیگای ئەوی گرتۆتەو. دواي كۆچی دواي میر شهاب لە (١٢٦٢/ك) ١٣٥ میر ناسرەددین بۆ جاری دووهم پۆستهکەیی وەرگرتۆتەو بۆ جیگریهتی لە غەزە، هەر لەو پۆستهیدا ماوەتەو تا رۆژی كۆچی دوايههکەیی لە سالی (١٢٦٥/ك) ١٣٦ پاراستنی ناوچهکە لە هێرشێ خاچپەرستان لە کاره گرنگهکانی ئەو بوو لەو ماوهیدا^{١٣٦}.

— الامیر شرف الدین موسی بن الازکشی الکەردی: لە سالی (١٢٦٢/ك) ١٣٦ پۆستی جیگری (غیبه)ی لە میسر وەرگرتوو و لە هەمان سالیشدا كۆچی دواي کردوو^{١٣٧}، ئەویش دواي دەرچوونی جیگری سولتان میسر بەرەو سعید. لە ئەرك و پۆستهکانی ئەو میره که وەرگرتوو، (نۆینه)ی ئەسکەندەریه بوو لە سالی (١٢٧٢/ك) ١٣٧. لە سالی (١٢٦٢/ك) ١٣٦ پۆستی دواي کردوو.

والی قاهره:

ئەرك و فەرمانداریهکە، که رێگا بە خاوەنەکەیی دەدات کاروباری شاری قاهره و دەورووبەری بەپێوه ببات، که هەمان ئەركی پارێزگاری ئەمپۆیه.

کارانه‌ی که له‌ماوه‌ی ئەو والی قاهیرە بپووە کردوونی، راگرتنی مەترسی ئەو تۆفانە بپووە که له سالی (١٣٧٨/ک/١٣٧٦) له میسر ههستا، ههروه‌ها ئەو توانی ئاساییش بۆ میسر هه‌راهم بکات، دوا‌ی ئەوه‌ی که له سالی (١٣٧٩/ک/١٣٧٧) توانی ئەو تاوانبارانە له‌ناو ببات، که سه‌رچاوه‌ی ئازاوه‌و تیرۆرکردنی خه‌لک بوون.^{١٤٤}

بوون به والی به سهر گشت هه ریمه کانی میسر:

هه‌ڕێمی قه‌لبوب، بوجه‌ی‌ره و ئه‌وانی‌ تر، ئه‌وانش ئه‌مانه‌ یه‌وین:

- الامير شهاب الدين قرطاي الجاكي الكردي: بۆته والى قليبوب^{١٤٥}.

- الامير عمادالدين احمد بن باخل الكردي: بۆته والى بوچهيره^{١٤٦}.

– الامیر سلیمان کردی: دواى نه‌وهى قه‌رافه له ساڵى (٧٨٦/ ١٣٨٤ز) بووه ویلايه‌تیکى سه‌ربه‌خۆ له ویلايه‌تى میسر، میر سولیمان یه‌که‌م که‌س بووه که له سه‌رده‌مى مه‌ملوکى بۆته والی قه‌رافه. یه‌کتک بووه له ده‌ مه‌مه‌کان^{١٤٧}.

- الامير محمد بن الھذباني الكردي: له سالتى (٧٩٠ھ / ١٣٨٨ز) بؤته والى
به ههنا^{١٤٨}.

(استادار) سهریه رشتیاری کاروباری مالی سولتان:

استادار: زاراوه‌یه که له دوو وشه‌ی لیکدراو پښکهاټووه، (استاد-دان)، گه‌وره‌ی مال، سه‌رپه‌رشتیاری کاروباری مال، واته‌ئو که‌سه‌ی که سه‌رپه‌رشتی مال ده‌کات. ئو پله‌یه له سه‌رده‌می مه‌لوکی ده‌دراپه‌ئو که‌سانه‌ی که کاروباری مال‌ی سولتانیان هه‌لده‌سوپاند، له چی‌شتخانه و دیوه‌خان و به‌رده‌ست و غولامه‌کان. ئو به فرمانی سولتان ده‌چووه گشت و سه‌فه‌ر. له سه‌رده‌می سولتان زاهیر برقوقی دامه‌زیننه‌ری ده‌وله‌تی مه‌مالیکی بورجی، هه‌ندی‌ک ده‌سه‌لاتی پیدران^{۱۴۹}. ژماره‌یه‌ک له کورده‌کان له میسر ئو ئه‌رکه‌یان پی‌ سیت‌درا، له‌وانه:

-جمال الدين محمود بن علاء الدين السودوني الاستدار: له لای میر سودون خزمهتی ئستاداری کردووه، دواى ئه و له سالى (٦٩٠ك / ١٣٨٨ز) لای سولتان برقوق^{١٥٠} دهستبه کار بووه. پاشان بۆته (مشیر الدولة) (که ئیستا دهکاته جیگری سه رۆک کۆمار- و) له سى دیوانى سولتاندا ئاخفتییه، دیوانى تاک، دیوانى وه زارهت، دیوانى تاییهت (خه لیفه ی فاته می و مه لیک زاهر به رقوق دیوانى تاکیان هه بووه، هه رچی دیوانى تاییه ته ئه و ئه و وه زیفه یه ناسر محمه د کوپی قه لاون دایه یتاوه، که تاییهت بووه به سه ره رشتکردنى سامانى سولتان- له ویکپییداوه- و). پایه ی جه ماله ددین زۆر هه لکشاه و قسه ی ئه و له هه موو کاروباریکی قه له مه ودا رۆیشتوو. له سالى (٧٩٩ك / ١٣٩٦ز) له سه رده مى سولتان فه ره ج کوپی برقوق له به ندیخانه دا کۆچی دواى کردووه^{١٥١}. جه ماله ددین مزگه وتیک و مه دره سه یه کی دروست کردووه، که به مه دره سه ی کوردی ناسراون، مه دره سه که ی له سالى (١٣٩٠-١٤٠٥ز) له سه رده مى سولتان فه ره جی کوپی برقوق له گه ره کی خاتوو زه ینه ب دروست کردووه و مزگه وته که ش ئیستا که وتۆته شه قامی خه یامیه ی، که له کۆلانی شه قامی ئه حمه د ماهر ده بیته وه له به شی ریی سوور، که ناوچه ی شوینه واری باشووری قاهره ی به دوا دادی^{١٥٢}. ئه میر وانه کانی له وئ ریکده خستن و به "مدرسه المحمودیه" ناسراو بووه. کتیبخانه یه کی پر له کتیبی به نرخى تیدابوو، تاییهت بووه بۆ خویندنى مه زه به ی حه نه فی و زانسته ئایینییه کان، وانه ی فیه ی حه نه فی له لایه ن (فه قیه) ئه حمه د کوپی عه تار سه ره رشتى ده کرا. هه روه ها وانه ی فه رموده ی پێغه مبه ر له لایه ن فه قیه ئیه ن حه جه رى عه سقه لانی گوتراوه ته وه، له ناو مزگه وته که شدا گلکۆی خاوه نه که ی تیدایه^{١٥٣}.

-الامیر جمال الدين يوسف بن خضر بن صاروجا الكردي: له سه رده مى سولتان ناسر فه ره جی کوپی برقوق له سالى (٨٠٩ك / ١٤٠٦ز) کارى سه ره رشتیاری ده رباری کردووه، دواى ئه ویش، له سه رده مى سولتان مه ملوکى شیخ

مهحمودی هه مان ئهركی بهجیتهناوه^{١٥٤}.

- الامیر نجم الدین ایوب الکردی: ئه ویش ئه و ئهركی بۆ ئه میر ئه کۆزی ناسپی بهجیتهناوه و له (٧٣٩ک/ ١٣٣٥ن) کۆچی دواپی کردووه.

ج- (شد الدواوین) یاریدهدهری وهزیر :

(شد لدواوین) وهزیرهیهکی سهربازییه، (یهکی له خاوهن شمشیرهکان وهریدهگری) یاوهری و یاریدهدهری وهزیر دهکات، ئهركه کهشی هه لگرتنی سامانهکانی سولتانه^{١٥٥}. (وهک خهزینه داری تاییهتی وهزیر- و) هه ندیک کورد له سهردهمی مهملوکی ئه م ئهركه یان بهجی هیتاوه، له وانه:

- الامیر سیف الدین ابو اسحاق ابراهیم بن علی بن عدلان الکردی الهمدانی: (رهنگ، مه بهست هه مه دانی بیت- و) له (٦٥٣ک/ ١٢٥٥ن) کۆچی دواپی کردووه. زۆر ئهركی پی سپێردراون، له ناویشیاندا شد الدواوین^{١٥٦}.

(السفارة) بالوێزخانه :

ژماره بهک که سایه تی کوردی له سهردهمی مهملوکی وهک بالوێز له هه ندیک ولاتی ئیسلامیدا کاریان کردووه، هه لپێژاردنی ئه و بالوێزانه له سه ر بنه مای زانیاری و زیرهکی و سه رکه وتنان بووه له و کارانه ی پێیان سپێردراوه. کاری بالوێزی لای ئه و مه لیک و میرانه پایه و ناویانگیکی به رزی هه بووه له روی خۆپاگری و شکومه ندی له ناو ئه و بالوێزانه دا:

- الامیر شرف الدین الجاکی الکردی : تا سالی (٦٦٠ک/ ١٢٦١ن) بالوێزی سولتان بیبرس بووه له لای سه لجوقیه کهانی رۆم^{١٥٧}.

- الامیر مبارز الدین الطوری الکردی: سه فیری سولتان بیبرس بهوه له لای مه لیک مه غول، خان مه غولی ئه بغا کوپی هۆلاکو (٦٦٣ک/ ١٢٦٤ز- ٦٨٠ک/ ١٢٨١ن)، مه به ستیش له و بالوێزییه ی نێوانیان، به ستنی په یمانی ناشتی بووه له گه ل مه غول^{١٥٨}.

رۆلی خۆرد ته نها له بالوێزی ده وله تی مه ملوکیدا کورت نه ببوووه، به لکو

بالویزی چەند ولاتیکی هاوسنی دەولەتی مەملوکیشیان کردوو و بە باشترین
شیوە ئەرکی بالویزیان جێبەجێ کردوو، لەوانە:

الامیر علاءالدین ایدغدی الشەهزەدی الکەردی: بۆتە بالویزی سولتانی مەغریب
(ابو یعقوب یوسف المرینی)، لەلایەن سولتانی مەغریب ناردراوەتە لای سولتانی
مەملوکی ناسر کۆپی قلاوون لە ساڵی (٧٠٤/ ١٣٠٤)ن^{١٠٩}.

چوارەم: رواقی کوردان لە نەزەهەری شەریف:

(رواق بەو مەبوان و دالانەی نێو مزگەوت دەگوترێت فێرخوازان تێیدا دەمانەو و
ئووری حەوانەو و دەرسکردنیشی تێدا، لای ئێمە حوجرەی فەقییانی
پێگوتراو - و)

سەرەتا:

چەرۆکی دەسپێکی خوێندن لە نەزەهەر:

زانکۆی نەزەهەر لە کۆنەو تە ئێستا، قەیلە و زانستە عەقڵی و تەقلیبەکانە،
مەروەها شەڕینی بەیەکگەشتنی کەتە توێژەر و پیاوچاکانە. زانا و قوتابییانی
فێرخاز لە رۆژەلات و رۆژئاوای ولاتانی ئیسلامی رووی تی دەکەن، بۆ بینینی
یەکتەر و ئاشنا بوون بە هونەری نوێی ئەوی بەرامبەر. قوتابیانی ئەو مەلەبەندەو
لە زاناکانیان فێر دەبن، بۆ ئەوەی بکەن بە
بەرفراوانیش لە دەرجووان و رێبێدراوان ئەو
مزگەوتە بوونەتە سەر دەستە و رابەر و
رێنوێن لە ناوچەکانیان.

لەوکاتەی کە زانکۆی نەزەهەر دروست کراوە،
هەمیشە کۆر و بازەنی زانستی تێدا گری
دەدرێن. وەك ئاشکرایە دەولەتی فەتەمە
شۆینکەوتە مەزەهەبی شیعی بوو، بۆیە

بهه مړو شپوارتيك هه ولې داوه له سهر بڼه مای مه زه بهی شیعی په روه رده و
 زانسته کانی خوی به سهر خه لکدا بچه سپینې، کوږ و بازنه ی زانستی له
 مزگه وتی نه زهر (پیشان نه زهری شهریف مزگه وت بووه و پئی گو تراوه (جامع
 الازهر) ، به تپه پ بوونی کات و خواستی زوری فیخرخوازانی زانست و له گه ل
 پیشک و تنی سیستمی زیان و په روه رده بوته زانکوی نه زهر (جامعة الازهر)،
 که وپرای زانسته نایینیه کان، هه موو زانسته کانی دیکه ی تیدا ده خویندین -
 و) بۆ پنگه یان دنی قوتا بیانان دروست کرد، بۆ نه وه ی له هزر و نه نیشه ی
 نه وه کانی داهاتوودا بمینته وه. دواتر فاطمه کان زانیان نه و کوږ و بازانه
 ناتوان به رده و ام بن نه گهر زانا و قوتا به کان کو مکه نه کریڼ، بویه وه زیر
 "به عقیبه ی کوږی کلس" داوی له خه لیفه ی فاطمی عه زیز بیللا کوی موعز)
 ۳۸۶-۳۶۵ ک / ۹۷۵-۹۹۶ ز کرد که خوراک بۆ نه و زانا و فقیانه دابین بکات،
 نه ویش مووچه ی پتویستی بۆ برینه وه، خانوویکیشی له نه نیشته نه زهر بۆ
 دروست کردن بۆ نه وه ی تیدا بمینته وه. وه زیر خوی پیدایستی و مووچه ی
 نه و زانا یانه ی دابین ده کرد، که ژماره یان سی و پینج که س ده بوو. روژانی
 هه ینی ده هاتنه مزگه وتی نه زهر و دوی نویژی هه ینی تا نویژی عه سر کوږی
 زانستیان نه به ست. هه رچه نده به پیروهاتنیکی میلی بۆ نه و کوږ و بازنه
 زانستیانه نه بوو، به لام نه م وینه بچووککراوه یه سهره تای ده، که وتن و
 دروستبوونی کو نترین زانکو بووه له سهرتاسه ری دنیا، که هه ر له روژی
 دروست بوونیه وه تا نیستا چاودیری و ده سته گرویی هه موو نه وانه ده کات که
 تیدا ده خوینن.

به لام له سهرده می نه یوبی، له سهر دهستی سه لاهه ددینی نه یوبی گورانیکی
 زانستی پیشک و تنوی تیدا رویدا، یه که م هه نگاو که له بزواتی په روه رده یی
 نه زهر. هه لپه نا بریتی بوو له هه لوه شانده نه وه ی مه زه بهی شیعی له
 سهرتاسه ری میسر، هه روه ها هه لوه شانده نه وه شی له خویندنی نه زهر و دانانی

مەزەبى سوننى لەجىتى ئەو كەرد، كە مەزەب و ئايىنى فەرمى خەلگى مىسر بوو، لەگەل دانانى بنەما زانستىيە نوپىيەكانى ئەو مەزەبە لە ئەزەرى شەرىف و لە ھەموو ئەو مەدرەسە زانستىيانەى ئەوكاتى مىسر.

سەلاھەددىن زۆر زياتر لە پيشان گىرنگى بە رەوتى زانست دا لە ئەزەرى شەرىف، بۆيە ئەزەر لە سەردەمى ئەودا پيشكەوتنىكى گەورەى بەخۆرە دىت، لە ساھەشيدا زانستە عەقلى و نەقلىيەكان گەشەيان كەرد، ئەويش بە كەردنەوھى ئامىزى خۆى بۆ قوتابيان و فيرخوازاني زانست لە سەرپاي جىھانى ئىسلامى. بۆيە ھاوشان لەگەل قوتابىيە مىسرىيەكان، ژمارەپەكى زۆر قوتابى نەتەوھ جىياچىياكانى ئىسلامى گرتەخۆ زانستيان وەردەگرت. گومانى تيدا نىيە كە سىياسەتى نازەخۆ و دەرەكى سەلاھەددىن لە دەولەتى ئەيىوبى (كە بنەماى يەكيتى لەنئوان نەوھ جىياچىياكانى ئىسلام دامەزراند، دواتر سەرکەوتنى گەورەى حەتتىنى بەسەر خاچپەرستان بەدوا داھات). ھەموو ئەمانە وایانكەرد كە مىسر لە پيشەوھى جىھانى ئىسلامى دابنىت لە رووى سەربازى و سىياسى و زانستىيەوھ. ئەمەش وایكەرد كە خوازىاراني زانست لە ولاتى نئوان دوو رووبار و كوردستان و شام و يەمەن و حىجاز و سودان و حەبەشە و ھندوئەفغان و چىن. ئەد، روو لە مىسر بگەن و ئەزەرىش بە جىياوازی نەتەوھى و رەگەزى پيشوازی لى دەكەردن و ئامىزى خۆى بۆ ھەموو ئەو قوتابى و فيرخوازە ئىسلامىيانە دەكەردەوھ كە روويان تى دەكەرد، لە ناويشياندا قوتابيانى كورد لە سەرتاسەرى كوردستانەوھ روويان تى دەكەرد. لىرەشەوھ بىرۆكەى دروست كەردنى حوجرە بۆ قوتابيانى ھاتوو سەرى ھەلدا.

كورتىيەكەى ئەمەيە، كە دەستپىكى دروستبوونى رووالەتەكانى كۆنترىن زانكۆ لە جىھان، ئە سەردەمى فاتمىيەكان بووھ لە مىسر، بەلام بنەماكانى ئىستائى لە سەردەمى سەلاھەددىنى ئەيىوبى دانراون، ئەويش بەھۆى ئەو سىياسەتە ناوخۆى و دەرەكىيەى كە پەپرەوى دەكەرد، لەوانە ھەلوھشاندنەوھى مەزەبى

شیعی و دانانی مەزھەبی سوننی وەك مەزھەبی فەرمی ولات، كە لە سەر دەمی فاتمیەكان تەنھا میلی بوو نەك فەرمی. كەردنی میسر بە رووگەي زانست و زانایان، ھەروەھا بە روخساری ولاتانی ئیسلامی، ئەویش بە پاراستنی و دەدەرنانی خاچەرستان تیایدا و رزگار كەردنی قودسی پیروژ، ھەروەھا بە داڵینكەردنی پێداویستیەكانی رەوتی پەرەدەیی لە زانكۆی ئەزھەری شەریف.

لە سەر دەمەكانی دواتریشدا مەمالیکەكان و عوسمانیەكان و دەولە مەندەكانی میسری، گرنگیەکی زۆریان بە ئەزھەر و زانا و قوتابیەكانی داو، لە بواری خەرج و پاداشت و شوینی نیشتەجێ بوون و خۆراك، وێپرای پێداویستی و ئامرازەكانی دیكە خۆتندن. ئەم كەردارە چۆن بەرپۆشە بردارو؟ خۆراك و یارمەتیەكانیان چۆن بەسەردا دا بەش دەكران؟ چۆن شوینی مانەو بە زانا و فەقێ فێرخوازەكان داڵین دەكرا و لەسەر چ بنەمایەك بوو؟ ھەموو ئەمانە لە چوارچێوەیەكدا رووندەكێژێت وەك لە و كاتەو پێیانگوتراو:

ھوچرەي كوردان و رەوتی پەرەدەیی و بەرپۆشە بردن:

(رواق) بە شێكە لە مزگەوت و تابیەتە بە خۆتندن، پێكھاتوو لە ھەیانیکێ سەرداپۆشراو، كە لەسەر پایە دروست كراو، ھەر شێخێك بازتە یەك یان

كۆپێكی وانە گوتنەوێ تێدا دەگێڕێ و قوتابیانی ش بە دەوریەو كۆدە بنەو. ھەروەھا پێكھاتوو لە ژوور بۆ حەوانەو مانەوێ قوتابیان، ژووری كۆگاشی ھەیه كە دۆلابی تێدا یە بۆ

تیدا هه لگرتنی کتیب و که لوپه له کانیان. کتیبخانه یه کیشی هه یه بۆ ئه و کتیبانه ی وه ک سه رچاوه به کاری دینن و وه قفیشه بۆ سه ر قوتابیان (ئیعه حوجره مان بۆ به کاره یئاوه - و).

بۆ هه ر تۆره مه و ره گه زێک حوجره یه کی تاییه تی دروست کراوه و به درێژایی سالانی خوێندنیان له وێ بێ به رامبه ر تیدا ده مانه وه . وێرایی پیدانی ژمه نان (راتبه)، که چه ند کولێره نانێکی که م بوون، بۆژانه ش به پێی سیسته مێکی رێکخوا و بپێ مووچه یان به سه ردا دابه ش ده کرا، هه روه ها سه ره تای هه موو مانگیکی کۆچیش مووچه یان پێ ده درا، له بۆنه فهرمییه کانیشتدا خواردنی تایبه ت و شیرنه مانیان ده درایی. وه ک ده سته کاربوونی به رپرس و به رپۆه به رێک. یان له بۆنه ئایینییه کاندا وه ک له دایک بوونی پیغه مبه ر (د.خ) و هاتنی مانگی ره مه زان و هه ردوو جه ژن.

بپۆکه ی گشتی له دانانی سیسته می حوجره له ئه زه ر، بۆ نه هێشتنی کۆسپ و ته گه ره کانی دارایی بووه به رامبه ر به قوتابیان و فێرخوازان له لایه که وه، له لایه کی تره وه بۆ ئه وه بووه تا فێرخوازان هه ست به که شێکی نامۆ نه که ن له و سالانه ی که دوور له نیشتمان و داب و نه ریه کانی خۆیان له ئه زه ردا ژیان به سه ر ده بن، که له سه ره تای ژیا نی لاویدا پێی راهاتوون.

حوجره ی کورده کانیشت له حوجره هه ره گرنگه کانی ئه زه ره بووه، ئه ویش به هۆی ژماره ی زۆری قوتابییه چالاک و ره نه جده ره کانی.

حوجره ی کوردان ده که وته ده سته راستی ده رگای ئه لموزه یینین (ده رگای سه رتاشان، یان ده للاکان - و)، ده رگایه کی نزیکیشی هه یه له حوجره ی مه غریبییه کان، ده رگایه کی دیکه ی ئه پوانیته سه ره حه وشه ی مزگه وتی ئه زه ره. قوتابیانی کورد وانه کانی خۆیان له سه ره مه زه به ی شافیعی تیدا ده خویند.

شایانی باسه، حوجره کان سه ره خۆبیه کی ته وایان هه بووه له واهات و خه رجییانه ی که له رتیی وه قفی خێرخوازان له زانایان و خاوهن شکۆ و سولتانه کان ده یانبه خشییه حوجره کان. جا میسری بوونایه یان کورد یان

هه رکه سێکی تر. وه قفه کانیش بریتی بوونه له به خشیینی زهوی کشتوکالی و شویتو، بازرگانی. له وه که سایه تییبه کوردانه ی که زهوی کشتوکالی و شویتو بازرگانی کردۆته وه قفی حوجره ی کوردان، خاتوو "زهینه ب خاتوون" ه، که له مالباتی نه ییوبیه کانه و سامانی خۆی کردۆته وه قفی زانا و ئایین و دروستکردنی مه دره سه کان، یه کێکی تر له وه قفه کانی ئه و خاتوونه کورده، دروستکردنی حوجره ی کورده کانه له مزگه وتی ئه زه ره به ره له سه دان ساله وه.

حوجره ی کوردان، وه که هه ر حوجره یه کی تر شیخیکی به هه لبراردنی راسته وخۆ له لایه ن قوتابیان وه بۆ داده نرا. که وه که به رپرسی کارگێری و ابو به رامبه ره به شیخی ئه زه ره ی شه ریف، به رپرسیش بووه له چۆنیه تی به پێوه چوونی ره وتی په ره ورده و کارگێری حوجره که یان، گرنگی پی ده داو پارێزگاریشی له و کتییخانه گه وره ده کرد که بۆی دانرا وه. مووچه و کۆمه کی به سه ر قوتابیانی (فه قی) کانی حوجره دا دابه ش ده کرد. هه ره ها سه ره رشتی هه موو داواکارییه کی فه قیکانی حوجره که ی ده کردو داکوکیشی له مافه کانیا ن ده کرد. هه ره ها هه لده ستا به سه ره رشتی کردنی ئه و زه وی و زاوو دوکان و مالانه ی وه قفی حوجره که یان کرابوون.

له ناو حوجره ی کورداندا، کۆمه لێک له خاوهن وه زیفه هه بوون یارمه تی شیخیی حوجره یان ده دا له کاره کانی. وه که "وکیل الرواق" که به کارو ئه رکه کانی شیخی حوجره هه لده ستا، کاتێک که خۆی له وی نه بووایه. "نقیب الرواق" ئه ویش هه لده ستا به ریکخستن وه لگرتنی ئه و تۆماره ی که ناوی قوتابیانی

تیدا تۆمار، کراوه، له گه‌ل تۆماره‌کانی تری حوجره، هه‌روه‌ها وه‌رگرتنی زه‌مه‌ نه‌کان له‌ به‌ئێنده‌ره‌کان و دابه‌شکردنی به‌سه‌ر نه‌وانه‌ی که‌ موس‌ته‌حه‌ق بوون له‌ حوجره‌کاندا، "مبلغ الرواق" له‌ کاتی نوێژه‌کاندا بانگی ده‌دا. "امام المسجد" کاری نه‌ و پێشنوێژی بووه‌ بۆ فه‌قی‌کانی حوجره‌که‌ی. "مباشر الرواق" نه‌مه‌ش کاری پاسه‌وانی حوجره‌ی له‌ نه‌ستۆ بووه‌ (له‌ کورده‌واریدا مزگه‌وت پاسه‌وانی نییه‌، به‌لکو مجبۆر هه‌یه‌، که‌ ئهرکی وێراگه‌یشتنه‌ به‌ خزمه‌تکردنی مزگه‌وت و ره‌نگه‌ نووسه‌ران هه‌مان مه‌به‌ستیان هه‌ییت -و). "جایی الرواق" کاری نه‌ و کۆکره‌وه‌ی پیتاک و داهات و وه‌قفه‌کانی حوجره‌ بووه‌. "ملا الرواق" کاری نه‌ و هه‌ینانی ئاو بووه‌. نه‌مانه‌ له‌ به‌رامبه‌ر ئهرکه‌کانی‌اندا وێپای نه‌ و مووچه‌ تایبه‌، ته‌ی وه‌ریانده‌گرت، به‌شه‌ ناوێکی زۆریشیان ده‌درایی.

به‌م شێوه‌یه‌ ره‌وتی په‌روه‌ده و کارگیریی له‌ حوجره‌دا به‌پێوه‌ ده‌چوو، فێرخوازان له‌ ولاته‌کانی خۆیان وه‌ک فه‌قی‌ روویان تی ده‌کرد و وه‌ک زانا ده‌گه‌رانه‌وه‌ و مه‌شخه‌لێکی رۆشنیان هه‌لده‌گرت و به‌ گۆ بیری توندوتیژی و دواکه‌وتوویی و نه‌زانی و پڕوپووجیدا ده‌چونه‌وه‌ و له‌ به‌رامبه‌ر ره‌وتی شیععه‌گه‌رای له‌ سه‌ده‌ی نوێدا پارێزگارییان له‌ مه‌زه‌بی سوننی شافیه‌ی خۆیان ده‌کرد.

نه‌وانه‌ی که‌ پله‌ی شێخی حوجره‌ی کوردیان وه‌رگرتوه‌، (شیخ عبدالرحمن بن احمد بن محمد الذوقی الکوردی الازهری)^{١٦٠} (ناوه‌که‌ ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ قه‌لای زوق له‌ لایه‌ک له‌ لایه‌کانی ولایه‌تی به‌دلیس له‌ کوردستانی تورکیا)، سالی (١٢٧٧ه‌/ ١٨٦٠) تیدا له‌ دایک بووه‌، له‌ (١٣١٣ه‌) له‌ حوجره‌ی کوردان دامه‌زراوه‌، دواتر بۆته‌ پێشنوێژی مزگه‌وتی حوجره‌ی عه‌بیاسی^{١٦١} له‌ ناو نه‌زه‌ر. کاری وه‌کیل حوجره‌ و پاشان شێخی حوجره‌ی پێسپێردراوه‌ و به‌سه‌ر وه‌قفه‌گانه‌وه‌ راگه‌یشتوو. شیخ عه‌بدولپه‌حمان دوا ته‌مه‌نێک له‌ خوابه‌رستی و خزمه‌تی زانست، له‌ سالی (١٩٤٠ه‌) کۆچی دوا‌ی کردوو و کۆمه‌لێک منداڵیشتی له‌ دوا

بەجىماون، كە بە دىئۆزى خىزمەتى مىسرىيان كىردوۋە. دوا كەسش كە ۋە قىلى كىردوۋە، لەسەر حوجىرەى كوردى و توركى، لە پىياۋانى دەۋلەتى عوسمانى بوۋە بە ناۋى سوپا سالار- ئىبراھىم ئەدەم، پاشاى ئۆرفەلى مىسرى بوۋە لە خىلى مەلىيەى كوردى بوۋە لە رۆزەلات و باشورى رەھا، واتە ئۆرفە لە كوردستانى توركىا.

دواھەمىن ئەو كەسانەش كە پەلى شىخى حوجىرەيان ۋە رىگرتوۋە: (شىخى عمر و جەدى بن عبدلقادر الكوردى الماردىنى، المصرى) (۱۹۰۱ز-۱۹۹۱ز كۆچى دواى كىردوۋە)^{۱۶۲}، شارەزاي فېقە، زمانزان ۋە ۋانېژ و خواناس بوۋە، لە ماردىن لەدايك بوۋە ۋە روى كىردۆتە مىسر، لەۋى پەيۋەندى بە حوجىرەى كوردانە ۋە كىردوۋە لە ئەزھەرى شەرىف. لەلەين شىخى مەمەد حەبىبوللە شەنقىتى و شىخى مەمەد زاھىد كەۋسەرى و چەندانى تر زانست و زانىيارى ۋە رىگرتوۋە و ئىجازەيان داۋەتتى. كارى ۋە رىگىپانى لە زمانى توركى كىردوۋە لە ئىزگەى مىسرى، ھەروەھا شىخى حوجىرەى كوردەكان و بەغدايىيەكان بوۋە لە زانكۆى ئەزھەر.

رەۋتى، پەروەردە ۋە خويىندىن لە حوجىرەى كوردان تا سالى (۱۹۶۲ز) بەردەوام بوۋە. لەو سالىدا ياساى پىشخىستى ئەزھەر دەرچىۋو، لە سەردەمى سەۋك جەمال عەبدولناسر، تا لەسەر رىيازى زانستى نوۋى بەردەوام بى، ھەروەھا بۆ كۆنتىرۆل كىردى ئەو ژمارە زۆرەى قوتابىيان، كە لە ھەموو لاۋە روۋيان تىدە كىرد. لەسەر ئەو بىنەمايەدا بوۋ چەندىن كۆلىژ لە زانكۆى ئەزھەر كىرانە ۋە، كە ھەموو تايىيەتمەندىيە زانستە نوۋىيەكان بىگىرتە ۋە، ۋىزاي كۆلىژە مەۋىيە و زمانى و شەرىيەكان. ھەروەھا ھەلەسان بە دروستكىردى شارۋكەى زانكۆى نوۋى، بۆ نىشتەجى بوۋى قوتابىيانى ئەو زانكۆيە. يەككىيان بۆ قوتابىيانى مىسرى، ئەۋى تىرىشيان بۆ ئەو قوتابىيانەى لە دەرۋە روۋيان تىكىردىبوۋ، ۋە ناۋيان نا شارى نىردە ئىسلامىيەكان، پاشان ھەلەسان بە گواستىنە ۋە قوتابىيانى

ناو حوجره كان بۆ ئەو شارۆكە نوێیانه بۆ نیشتەجێ بوون و دابەشکردنیان بەسەر كۆلیژەكان، هەریەكەو بەپیتی بواری خۆی، بۆ بەردەوام بوون لەسەر رێبازی نوێی زانستی. بۆیه هەموو حوجره كانی مزگەوتی ئەزەهریان داخستن، لەناویشیاندا حوجره كەى كوردان. هەندێك لەو شوێنانەیان بۆ بەرپۆهەبردنى كاروباره كانی مزگەوت بەكار دەهێنا و هەندێكیشیان كرده شوێنى نوێزى ئافرهتان.

ئێستاش قوتابییانى كورد، كە پەيوەندى بە ئەزەرى شەریفەو دەكەن، لە شارى نێردراوه ئىسلامیه كان نیشتەجێ دەكرێن و هەموو پێداویستى و خزمەتگوزاریه كیشیان بۆ دابین دەكرێت، لە خۆراك و خواردنەوه و كتێبخانه و كۆپو سمینەر، بۆ ئەوهى تەنها سەرقالێ خۆپێندن و زانست بن. پوختهى بابەتەكە ئەوهیه، كە حوجرهى كوردان لە ئەزەر، یەكێك بووه لە كاراوترین و بەرچاوترین حوجره، رهوتى كاروبارىشى بەپیتی یاسا و رێوشوێنى كارگێرى دیاریكراو بەرپۆهە چوو. واتە هیچ بێسەرۆبەرى و گێره شتوێنیه كى تێدا نەبووه. تەواو سەرەخۆ بووه لە داهاته كانی، ئەویش بەهۆى ئەو وه قفانهى كە خێرخوازان پێیانی بەخشیبوو، بەلام ئەوهى كە زۆر جێى تێپامانه ئەوهیه، كە هەر لەوساوه دانپێنان و لەبەرچاوگرتنى تاییه تەمەندى كورد جیا لە رهگەز و نەتەوه كانی ترى وەك عەرەب و تورك و ئەفغان و ئەلبان لەبەرچاو گیراوه و جیاوازییان پێ كراوه، هەر وه ها حوجرهى تاییبەت و سەرەخۆیان هەبووه، ئەرشیفخانهى دیکۆمێنتارى نەتەوهى میسریش ئەرشیفى کردوون و ئەمەى سەرەوهش پشتراست دەکاتهوه.

١١٤- بنوایه- د قاسم عبده قاسم: عصر سلاطين المماليك، ط١، دار الشروق، القاهرة ١٩٩٤م.

١١٥- قادر اسماعيل ناخو: التاريخ التركى، ترجمة محمد ازوقه، ط١، دار ورد الاردنية للنشر والتوزيع ٢٠٠٩، ص١٦٥.

- ۱۴۶- المقریزی: السلوك، ج ۲، ص ۱۸۳.
- ۱۴۷- امراو العشرات- چینی سنییه میان گرتبوو له دهولته می مالیکه کان، به (اریاب السیوف) پیش ناسراوین. بپروانه: القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴۳، ص ۱۵.
- ۱۴۸- نیستا سر به پاریزگی (بهنی سويف) ه.
- ۱۴۹- د. سعاد ماهر محمد: مسلجد مصر واولیایها الصالحون، ج ۲، ص ۱۹۸-۱۹۹، ج ۴، ص ۱۷۹-۱۸۰.
- ۱۵۰- (شکه رچی لیتره دا نورسراوه (بولوق) رهنکه مهبستی (برلوق) بین و به همله چاپکراپی " چونکه لهه می شوینیک ناوی سولتان (بولوق) نه هاتوره - و)
- ۱۵۱- المقریزی: الخطط، ج ۲، ص ۳۹۵-۳۹۷. علی مبارک له (الخطط الجبیده ۳ ص ۲۴۴) ده لیت: مزگوتی کوردی به کوسیه و په یژده بزی سرده کهوتی. بنواړه: فاروق عسکر: دلیل مدینه قاهره، ج ۲، پرتژده که له مانگی نیلجول ۲۰۰۲ درلوده نه و نیسانیته ی لېوزه بی www.alasalik.com
- ۱۵۲- نه شوینه ولره به ژماره ۱۱۷ تومار کړاوه.
- ۱۵۳- عبدالرحمن زکی: موسوعة مدينة القاهرة في الف عام، مكتبة الانجلو المصرية- القاهرة، عام ۱۹۸۷م، ص ۳۲۹.
- ۱۵۴- المقریزی: السلوك، ج ۷، ص ۱۰.
- ۱۵۵- القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴، ص ۲۳.
- ۱۵۶- المقریزی: المفی، تحقیق محمد البعلای، ط ۲، دار القرب الاسلامی، بیروت ۲۰۰۶م، ج ۱، ص ۱۲۵.
- ۱۵۷- المقریزی: السلوك، ج ۱، ص ۵۴۲.
- ۱۵۸- سرچاوه ی پېشو. ب ۲، ل ۷۸.
- ۱۵۹- المقریزی: المفی، ج ۲، ص ۱۹۵.
- ۱۶۰- کښه ی دامه زواندنې شیخ عبدالولې حمان نه لزوقی بؤ حوجره ی کوردان په شپږه یه ک چوپه پېش که مایه ی سرسامی بوو. تا که یشته به ریزترین ناستی نیران شېخه کان و حکومتی نیرانی، که هه ولې دمدا حوجره ی کوردان ته نها بؤ نه وانه بین که سر به ثون، به لام بؤ تیکرای عجه مه کان کړاوه بی. به بیانوی نه وه ی که حوجره به ناوی حوجره ی عجه مه کان بووه ناک حوجره ی کوردان. به لام له بهرامبه ردا شیخ عبدالولې حمان هه لویتستیکي جوامیرانه ی نواندوه، وه خاهه قا و شېخه کانی نه زهریش هه لویتستیکي جوامیرانه تریان نواندوه بؤ په کلای کړنده ودی شو کښه یه، که پرویاگه نده ی نیرانه کانیان رت کړده وه. پوخته ی نه کښه یه نیستا وا خه ریکن له کتیبیکي تایبته به حوجره ی کوردان ناماده ی ده که ین، له دوتویی به لگه نه ما و توماری خانې به لگه نامه یه کانی که ل مصبی، که نا نیستا تاشکرا نه کړاون.
- ۱۶۱- نه حوجرانه خدیوی عباس حلمی بنیانی نان له نه زهری شریف له سالی (۱۸۹۴)، پاشان ژماره یه ک فقهی له حوجره کانی نمکه هیتان و تپیدا نیشته جینی کړن، له ناویشیاندا فقهی کړده کان.
- ۱۶۲- به دواپیا نه زانیمان که نور کوپی هن: په کیان له نیسته نبول ده ژئ و نه وه ی دیکه یان له که نه دا. هه ول نه دین پیاپیگین، به نو نمیده ی که له نه رشیفی په کیکیان تروسکاییه ک به دی بکرنیت سه باره ت به حوجره ی کوردان له سرده می شپخایه تی باوکیان.

پینچەم

كورد له میسر له سەردەمی عوسمانی تا
سەردەمی محەمەد عەلی و مائباتەكە

یەكەم: كورد له میسر له ژێر حوكمی عوسمانی
دووهم: هەلۆیستی كورد له هێرشى فەرەنسا بۆ سەر میسر
سێیەم: محەمەد عەلی پاشا و بنەچە كوردیەكە
چوارەم: سەركرده سەربازی و كارگیریه كوردەكان له سەردەمی محەمەد
عەلی پاشا و مائباتەكە

یه‌که‌م: کورد له میسر له ژێر حوکمی عوسمانی:

کورد به چۆنه ناو حوکمی عوسمانی له سالی (١٥١٧) که‌وته سه‌رده‌میکی نوێی حوکمپانی، ئه‌ویش دوا‌ی به‌زین و رووخانی مه‌مالیکه‌کان له‌سه‌ر ده‌ستی سه‌رکرده‌ی سوپای عوسمانی سولتان سه‌لیمی یه‌که‌م، که‌ بۆ ماوه‌ی ٢٦٨ سال له (٦٤٨-٩٢٣/ک/ ١٢٥٠-١٥١٧) حوکمیان کردبوو. بۆیه حوکمی میسر درایه ده‌ست‌والی. که‌ نوێنه‌رایه‌تی سولتانی عوسمانی ده‌کرد. له‌و توێژینه‌وه‌یه‌ی که‌ له‌به‌ر ده‌ستماندایه‌ بۆمان روون نه‌بۆته‌وه‌ که‌ ئه‌و سوپا عوسمانیه‌ی هاتۆته‌ ناو میسر، یان ئه‌و هی‌زانه‌ی که‌ دواتر هاتوون، داخۆ تیک‌پرای له‌ کورده شه‌پکه‌ره‌کان پیکهاتوو ه‌ یان نا، یاخود داوا‌ی کۆمه‌ک له‌ سه‌رکرده و که‌سایه‌تییه کارگێڕیه کورده‌کان کراوه یان نا، له‌سه‌رده‌می حوکمی عوسمانی له میسر، یان به‌ر له‌ هاتنی سه‌رده‌می محمه‌د علی له سالی (١٨٠٥).

به‌لام ئه‌وه‌ی له‌ میژووی ئه‌وکات زانراوه ئه‌وه‌یه که‌ هه‌ندیک ریککه‌وتنی سه‌ربازی و کارگێڕی و ئابووری له‌ نێوان ده‌وله‌تی عوسمانی و میرنشینه سه‌ربه‌خۆیه کورده‌کان له‌وکاتدا له‌ کوردستان گێدراوه. هه‌ر بۆ روونکردنه‌وه‌ی ئه‌م بابته‌ ئۆر به‌ کورتی تیشکی ده‌خه‌ینه سه‌ر.

به‌ر له‌ هاتنی عوسمانیه‌کان بۆ میسر، کوردستان سی‌ سال زووتر، واتا له سالی (١٥١٤) به‌ ناشتی چۆته ژێر ده‌سه‌لاتی حوکمپانی عوسمانی، ئه‌ویش له‌ ده‌ره‌نجامی سه‌رکه‌وتنی عوسمانیه‌کان به‌سه‌ر سه‌فه‌ویه‌کان له‌ شه‌پی چال‌دێران^{٦٣} به‌ کۆمه‌ک و یارمه‌تی ماددی و مه‌عنه‌وی کورده‌کانه‌وه‌ - به‌و پێیه‌ی که‌ کوردیش له‌ میرنشینه‌کانی ئه‌وکاتیدا له‌سه‌ر مه‌زه‌بی سوننی بوو.

شه‌پی چال‌دێران له سالی (١٥١٤) بووه‌ هۆی یه‌که‌م دابه‌شبوونی کوردستان، که‌ تیایدا ده‌وله‌تی عوسمانی به‌ ناشتی ده‌ستی گرت به‌سه‌ر سی‌ له‌سه‌ر چواری هه‌رێمه‌که‌، که‌ ئیستا که‌وتۆته‌ نێوان سنووری تورکیا و عێراق و سوویه، چاره‌گی دوا‌یش که‌وته‌ بنده‌ستی ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی فارسی، که‌ ئیستا

که و تۆتە نۆی سنووری سیاسی ئێران. بە لām ئەو دەستبەسەر داگرتنە تەنها بە ناو بوو نەك بە کردەیی^{١٦٤}. بە تایبەتی ئەو هی که بە کوردستانی عوسمانی زاندرابوو^{١٦٥}.

لە بەرامبەر ئەمەشدا، دەسەڵاتی عوسمانی دەیهوێست بە سوود وەرگرتن لە میرنشینه کوردەکانەو ئەرامی لە ناوچەکاندا بەرپا بکات. بۆیه دانی نا بە سەرەخۆییەکی زاتی بۆ دە میرنشینی کوردی، لە بەرامبەر بەرقەرکردنی ئاساییشی ناوچەکە و بەخشینی باج و بەشداریکردن لە جەنگەکانی دەوڵەتی عوسمانی. وەك بەشیکی خودمۆختارو سەرەخۆش لە دەوڵەتی عوسمانی مامەڵە لە گەڵ دەکردن^{١٦٦}. بەو پێیەش که دەسەڵاتی عوسمانی راستەوخۆ کۆنترۆڵی بەسەر ئەو میرنشینانەو نەبوو، بۆیه سنووریکی بەرپۆوەبردنی بۆ دیاریکردبوون، که بگونجی لە گەڵ داوا و داخواری هاوڵاتییه کوردەکان، ئەویش لە ربی (شیخ حەکیمەددین ئیدرس بەدلیسی^{١٦٧}) که نۆوانگیری دەسەڵاتی عوسمانی و میرنشینه کوردەکان بوو^{١٦٨}. پاشان ئەو پەيوەندییه بەهێزتر بوو، ئەویش بەهۆی گریڤانی ریککەوتننامەیهکی دۆستانە لە گەڵ بیست و سی میری کورد لە سالی (١٦٨٣). ئەویش خۆی لە بەشداری کوردەکاندا دەبینییەو لە گەڵ عوسمانییەکان لە بەرهەکانی شەپ دژ بە دۆزمنانی عوسمانی، بە بیانووی "جیهادی پیرۆز"، وەك ئەو هی که جەنگی نۆوان روسیا - عوسمانی روویدا لە (١٨٧٧ - ١٨٧٨)ن^{١٦٩}. نیکتین ئاماژە بەو دەکات که هەزاران کورد لەو شەپانەدا کوژران، که لە گەڵ عوسمانییەکاندا بەشداری شەریان کردووه^{١٧٠}.

ئەو میرنشینه کوردییانە لە سەدهی هەژدەوێ تا ناوەرپاستی سەدهی نۆزدهەدا دەسەڵات و هێزبان زۆر فراوان بوو^{١٧١}. بە ناوبانگترین ئەو میرنشینانەش بریتی بوون لە :

- میرنشینی سۆران لە رواندز لە کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بابان لە سلێمانی لە کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بادینان له ئامیدی له کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بۆتان له جزیری بۆتان له کوردستانی تورکیا^{۱۷۲}.

هه‌ندیک له میرنشینانه له سه‌ده‌ی نۆزده‌ی زایینی ده‌ستیان داوه‌ ته‌ شوێنی سه‌ربه‌خۆیی سه‌رکه‌وتوو دژ به‌ ده‌سه‌لاتی عوسمانی. هۆیه‌که‌ش ئه‌وه‌ بوو که ده‌وله‌تی عوسمانی کاتی پشتی دایه‌ فراوان بوونی قه‌له‌مه‌یه‌که‌ی له‌ ئه‌وپا و ناوچه‌ی خۆڕئاوا، روی وه‌رگیرایه‌ لای خۆره‌لات و باشوور و راسته‌وخۆ

ده‌ستی کرا. به‌ به‌رفراوانکردنی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی خۆی به‌ سه‌ر ئه‌و ناوچه‌یه‌ی که هه‌ر به‌ ناو جوکمی به‌ سه‌ردا ده‌کردن، له ناویشیاندا ناوچه‌کانی کوردستانی گرته‌وه‌، ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ی که هه‌ندیک میرنشینی کوردی تووچه‌ بکات و به‌ گۆ ده‌سه‌لاتی عوسمانیدا بچنه‌وه‌، چونکه ئه‌وه‌ به‌ پێشیلکاری رێککه‌وتنه‌نامه‌که‌ی

پیشووتریان لیکدرايه‌وه‌^{۱۷۳}. ئه‌وه‌ی زۆتر بۆرتنیشی پاشای گوره‌ - به‌ قه‌له‌می دیدی

هانی دان بۆ ئه‌و شوێش و به‌ گۆ داچوونه‌وه‌، ئه‌و بارودۆخه‌ بوو که ده‌وله‌تی عوسمانی تێی که‌وتبوو^{۱۷۴}. که‌ له‌ به‌رامبه‌ر به‌ محمه‌د عه‌لی پاشا له‌ ولاتی شام و ئاسیای بچووک خۆی له‌ شکستی یه‌ک له‌ دوا یه‌کدا دیته‌وه‌^{۱۷۵}.

به‌ ناویانگترین ئه‌و شوێش و راپه‌ڕینه‌یه‌ی کوردیش بریتی بوون له‌ :

- راپه‌ڕینی عه‌بدوله‌حمه‌ن پاشای بابان له‌ سلێمانیه‌ له‌ سالی (۱۸۰۶ن).

- راپه‌ڕینی ئه‌حمه‌د پاشای بابان له‌ سلێمانیه‌ له‌ سالی (۱۸۱۲ن).

- راپه‌ڕینی کورده‌ زازاییه‌کان له‌ سیواس له‌ سالی (۱۸۲۰ن).

- راپه‌ڕینه‌کانی نێوان (۱۸۲۹ - ۱۸۳۹ن) له‌ ناوچه‌کانی هه‌کاری و رواندزو

تورعه‌بیدین له‌ باکووری کوردستان.

- راپه پینی جیای سنجار (شهنگال) سالی (۱۸۳۰ن).
- راپه پینی میری به دلیس له سالی (۱۸۳۴ن).
- راپه پینی میر به درخان له نیوان سالانی (۱۸۴۲- ۱۸۴۷ن).
- راپه پینی یه زدان شیر له ههکاری و بۆتان له نیوان سالانی (۱۸۵۳- ۱۸۵۶ن).

- راپه پینی ده رسیم له سالانی (۱۸۷۷- ۱۸۷۹ن).

هه رچه نده ئه و راپه پینانه توانییان هه ندیک سهرکه وتن له سهر ریی سهر به خۆیی به ده ست بێتن، به لام له کوتاییدا له به رامبه ر دپنده یی هه تزه کانی عوسمانی شکستیان هه تئا، که توانی راسته وخۆ حوکم و ده سه لاتیی خۆی به سهر کوردستانی بن ده ستی عوسمانی به سه پینی، تا نزیک سهرویه ندی هه لگیرسانی جهنگی جیهانی یه که م. له ده ره نجامی ئه و جهنگه شه وه جارێکی دی کوردستان سهر له نوێ دابه ش کرایه وه.

دووهم: هه لۆیستی کورد له هه یرشیی فه ره نسی بۆ سهر میسر:

کاتیک فه ره نسا له هه لمه ت و هه یرشدا له (۱۷۹۸- ۱۸۰۱ن) میسری داگیرکرد، عوسمانلی له هه موو ناوچه کانی ژێر ده سه لاته که ی فرمانی کی راگه یاند، به هۆیه وه داوای کۆکردنه وه ی ئه و گه لانه ده کرد که دژی داگیرکاری فه ره نسی بوه ستن. ناوچه ی کوردستانی ش یه کێک له و ناوچانه بوو فرمانه که ی تیدا راگه یاندرا. محمه د ته یمر^{۱۷۶} که ئه و کات له زیدی خۆی له قه ره جۆلان ده ژیا که له کوردستانی عێراقه (مه به ست له قه لچۆلانه- و) ده گه یڕه تته وه که "نێردراوێک له لایه ن بابلعالیه وه (بابلعالی وشه یه کی تورکییه به مانای باره گای سهرۆک وه زیران دیت، سولتان محمه دی چواره م دا به یتناوه، دواتر ئه و ناوه به و که سه گوتراوه که تیدا فه رمانه وا بووه، واته به سهرۆک وه زیران گوتراوه بابلعالی- له ویکه ییدیاوه- و) له (۱۵ی کانوونی یه که می ۱۷۹۸ن) ها تۆته لایان و له دۆخیکێ ترسانکا دا فرمانه که ی بۆ خۆیندونه ته وه^{۱۷۷}. که تیدا ها تبوو

"ئىمپراتورىيەتى عوسمانى لە ترس و خەتەر دايە، پۆناپىرتى گاور بەرەو خاكى رۆژھەلاتى پىرۆز ھىرشى ھىناوہ و مىسرى لانكەى شارستانىيەت و قەلاى توركانى داگىر كىردوہ، بۆيە جەنگمان دژ بە فەرەنسا راگەياندوہ". ئەو ھەوالە ناخۆشە لە شكۆ و ناوبانگى ھاۋلاتىيانى كوردى دا^{۱۷۸}.

دەسەلاتى عوسمانى سوپايەكيان پىكھىنا بۆ وەدەرناى فەرەنسىيەكان لە مىسر و گەپاندنەوہى بۆ ژۆر كۆنترۆلى خۇيان، ئەويش بە كۆمەك و ھاوكارى بەرىتانيا، كە دوژمنى فەرەنساى ناھەزى بوو. لە نۆۆ ئەو سوپا عوسمانىيەدا ھەلمەتەك لە ۳۰۰ جەنگاوەرانى قۆلە رىكخرا^{۱۷۹}، لە سەرەويانەوہ عەلىياغى كوپى سەركرەدى بىرواستا و بە جىگرايەتى محەمەد عەلى بە پلەى موقەددەم. لەكاتى تىپەپىوونى ھىزەكانى توركيا، لەناويشياندا ھەلمەتەكەى قۆلە بە پانايى دەرياي ناوہپاست رووہ و مىسر، زىيانكى بە ھىز لە نزىك كەنارەكانى دورگەى رۆدس ھەلىكرد، بووہ ھۆى ھەلگەپانەوہى شەپۆلەكانى دەريا بە شىوہەكى ترسناك، خەرىك بوو ھەندى لە پاپۆرەكانى تورك نوقم بكات، بۆيە ناچار بوون لە رۆدس لەنگەر بگرن. لە ھەمان كاتدا كەشتىيەكى بەرىتانياى سەرۆكايەتى (سىدىنى سىمىس) لەسەر لىۋارەكانى دورگە لەنگەرى گرت، كە دوای شكانى فەرەنسىيەكان لە عەككاوہ بەرەو مىسر دەھات، بۆ دىتنى كەشتىيەكانى توركى لەسەر لىۋارەكانى ئەسكەندەرىيە^{۱۸۰}.

بەلام ئەو كەشتىيەى كە محەمەد عەلى پاشا و يەكە سەربازىيەكەى ھەلگرتىبوو، تووشى شەپۆلىكى زۆر دژوار ھاتن، بەجۆرىك كە بەدەورى خۆيدا دەسوراپەوہ، پاشان بە بەردىكى گەورەيدا كىشاو شكاندى و كردى بە دوو پارچە و نقوم بوو. ئەوانەى كە لەسەر پشتىشى بوون خۇيان فرى دايە ناو ئاوہكە، بەو ئومىدەى كە بە ھەلەوانى رزگارىان بىت. فەرماندە سىدىنى سىمىس ھىشتا ھەر لەسەر پشتى كەشتىيەكەى (تايگەر) بوو، بۆيە بە خىرايى لىيخوپى و دە فرىاي ئەوانە چوو كە خۇيان فرىدابوہ ناو ئاوہكە و ھەلىكەشەنە سەر پشتى

که شتییه کی و دواتر گه یاندنیه که ناره که، محمه د تهیمور^{۱۸۱} که وه که وه رگتیر له گه ل سوپای تورکان دابوو، خیرا هات بۆ یارمه تی دانی دهربازبوان. محمه د تهیمور ده لیت "له ناویدا که سیکى جوامیرم به رچا و که وت که زۆر ته پر بوو، سه ربازیکی تورکی له خۆچووی له بن هه نگلی خۆی نابوو، بردی له شوینیکى پارێزراوی دانا و هه ولای نه دا به هۆشی بینیته وه، لیتی نزیک بوومه وه تا رزگاری بکه م، دواى نه وه ی که مه ترسییه که یان له سه ر نه ما، کابرای جوامیر به تورکییه کی ناپه وان پیتی گوتم : زۆر سوپاست ده که م بۆ یارمه تیدان، ناوم محمه د عه لیه، من به کیکم له به که یه کی سێسه د سه ربازی تورکی که له قۆله به سه رباز کراون بۆ رزگارکردنی میسر، نه وه ی له ولاوه راکشاوه فه رمانده ی به که که مانه و منیش پله م موقه دده مه^{۱۸۲}.

کاتیک محمه د عه لی ده زانی محمه د تهیمور ده توانی به فه ره نسى بناخشی، نه وا نه ویش که زمانى فه ره نسى باشت ده زانی له تورکی، داواى لیکرد به فه ره نسى بدوی، که له سه ر ده ستى فه ره نسى به ک فیر ببوو، له وانه ی له بازگانی تووتن له قۆله مامه له ی له گه لدا کردبوو^{۱۸۳}.

له وکاته وه په یوه ندی له نیتوان محمه د عه لی پاشا و محمه د تهیمور دروست بوو، که بووه مایه ی هاوپییه تییه کی پته و له نیتوانیان و به درێژایی رتی سه فه ر به ره و میسر و به درێژایی هێرش و چالاکییه سه ربازییه کان تا وه ده رنانى فه ره نسى به کان له میسر له یه کتر دانه نه بران. هه ریه که و باسی له ژيانى خۆی و ناوچه که ی و کاره کانى بۆ نه وى تر کرد. دواى وه ده رنانى فه ره نسى به کان له میسر و خۆئاماده کردنی هێزه کانى تورک بۆ گه رانه وه، محمه د عه لی له محمه د تهیمور نزیک بووه وه و گوتی "جاریکی تر به کدی ده بینینه وه، بیگومان له میسر، وا هه ست ده که م که ئیمه بتوانین شوینیکى زۆر گه وره ما هه بیت له و ولاته، من باوه ریم به به خت و بۆچوونه کانم هه یه^{۱۸۴}.

له لایه کی دیکه وه ده سه لاتداری عوسمانى سه رکرده یه کی دیکه ی کوردیان

راسپاردبوو به ناوی (حاجۆ) له ویلایه تی وان بۆ کۆکردنه وهی سه ربا زانی کوردی ژۆر ئازا و گیانغیدا له پێناو خودا و به که یه کیان پێکهێتئا و چوونه ناو ئه و سوپا عوسمانیه ی فرمانی پێکرا بوو به ره و میسر بکه وێته ری، بۆ وه ده رنانی فه ره نسیه کان.

به مجۆره یه که یه کی سه ربا زی کوردان دروست بوو که نزیکه ی هه زار گیانغیدا ی هه ره ئازای گرتبووه خۆ. حاجۆشیان وه ک "ده لیل پاشا واته بیکباشی" له سه ر یه که که دانا، ئه و یه که سه ربا زییه ی کوردان له هه موو کرده و چالاکییه کی سه ربا زیدا به شداری کرد، که له نێوان سوپای عوسمانی و سوپای فه ره نس ی له میسر روویاندا.

کاتیکیش که سوپای عوسمانی له سالی (١٨٠٠ن) له به رامبه ر سوپای فه ره نس ی به سه رکرده یه تی (کلپه ر) به ره و خانکه کشایه وه، حاجۆ پارێزگاری له دواوه ی سوپای کشاوه ی عوسمانی ده کرد^{١٨٥}. پێده چۆ ئه و یه که سه ربا زییه ی حاجۆ له گه لّ محمه د عه لی پاشا له میسر ما بێته وه و له گه لّ سوپای عوسمانی نه گه رابێته وه، به و پێیه ی که دواتر حاجۆ بوو به یه کیك له گرنگترین سه رکرده کانی سوپای محمه د عه لی، وه ک له داهاتوودا باسی لێوه ده که ی ن. به مشێوه یه کورد له ناو سوپای عوسمانی رۆلی هه بووه له به گژدا چوونه وه هێرشی فه ره نس ی بۆ سه ر میسر، ئه ویش به پالنه ری جیهاد و پاککردنه وه ی ولاتی موسلمانان له داگیرکاره غه ی ره موسلمانه کان.

رۆلی (سلیمان العلی الکوردی):

ژماره یه ک له و قوتابییانه ی له ئه زه ره ی شه ریف ده یانخویند، له رووبه روو بوونه وه ی داگیرکاری فه ره نس ی بۆ سه ر میسر به ده رکه و تن، یه کیك له وانه ی که مێژوو به نه مری هێشتوو یه تیه وه، قاره مانی کورد (سلېمان حه له بی) بوو، که گیانی خۆی کرده قوربانی بیروباوه ره که ی و خاکی میسر. له به ر گرنگی پێگه ی ئه و که سایه تیه ی، واتی شک ده خه ی نه سه ر رۆلی ئه و له

(سلیمان محمد دین نه‌وسی)

به‌رگری و رو به پوویوونه‌وی هیرشی فه‌په‌نسی.

ناوی سلیمان محمد دین نه‌وسی قوبار بووه و له
مالباتی عوسمان قوبار، ناسناوه‌کشی سلیمان
حه‌له‌بی بووه، له سالی (۱۷۷۷ز) له گوندی کوکه‌نی
سه‌روو له ناوچه‌ی عفرین له باکووری رۆژئاوای شاری
حه‌له‌ب، له کوردستانی سوریه بووه، له هه‌له‌بدا
ژیاوه، دواتر له سالی (۱۷۹۷ز) باوکی ناردوویه‌تی بۆ

میسر بۆ نه‌وه‌ی له شه‌ه‌ری شریف بخوێنی، له‌وی په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی به
مامۆستاکی خۆی (شیخ نه‌حمه‌دی شه‌رقاوی) یه‌وه هه‌بووه، ناوبراو
خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی بۆ داگیرکاری فه‌په‌نسی رەت کردۆته‌وه و رۆڵی هه‌بووه له
هه‌لگیرساندنێ بلیسه‌ی راپه‌رپینی یه‌که‌می قاهره له (۲۱ی تشرینی یه‌که‌می
۱۷۹۸ز). سلیمان هه‌له‌بی له تەك مامۆستا که‌یدا بوو له‌وکاته‌ی که سوپای
ناپلیۆن پیتی نایه‌ خاکی جیزه، پاشان خاکی قاهره. وه به‌هۆی نه‌و کرده‌وه
سه‌رکو‌تکارییه‌ی که فه‌په‌نسییه‌ داگیرکاره‌کان دژ به‌ گه‌لی میسری نه‌جامیان
ده‌دا، راپه‌رپینی یه‌که‌می قاهره له زانکۆی شه‌ه‌ر روویدا. داگیرکارانی
فه‌په‌نسیش به‌ گولله‌ی توپه‌کانیان وه‌لامیان دانه‌وه و قودسییه‌تی
شه‌ه‌ریشیان پێشیل کرد و به‌ سمی نه‌سه‌په‌کانیان پیس کرا. حوکمی
له‌سیداره‌دانی شه‌ش که‌س له شیخه‌کانی شه‌ه‌ریان ده‌رکرد، یه‌کیکیان شیخ
نه‌حمه‌دی شه‌رقاوی مامۆستای سلیمان هه‌له‌بی بوو. دوا‌ی نه‌وه‌ی که
داگیرکاران توانیان بلیسه‌ی راپه‌رپینی یه‌که‌می قاهره دابمرکێنه‌وه، جه‌ور و
سته‌مکارییان چه‌ندباره‌ زیادی کرد و تۆله‌شیان له هه‌موو نه‌وانه‌ کرده‌وه که
گومانی جیهاد و به‌رگری نیشتهمانییان لێ ده‌کردن. نه‌وانه‌ی که خۆیان هه‌شاردا
له‌به‌ر چاوان ون بوون، نه‌وانه‌ش که رایانکرد له‌میسر ده‌رچوونه ده‌ری. یه‌کی‌ک
له‌وانه‌ی که له‌میسر چوو ده‌ری و رووی کرده ولاتی شام، سلیمان هه‌له‌بی

بوو. دواى سى سالان رووى كرده وه زادگای خوى له گوندی كۆكه ن له عفرین. له وى په یوه ندى كړد به په كېك له فرمانده كانی عوسمانی له حله ب به ناوى نه حمده ئاغا (ناویراو له ئینكشاریه ئیبراهیم بهگ بوو). (ئینكشاریه ناوى پله و دهسته یكى سهربازى پیاوه ی توركى عوسمانى بووه، رېكخستنېكى تاييەت به خویان داناوه و نیشانه و ره مزو ئیمتيازاتى تاييەت یان هه بووه، گوره ترینر خاوه ن فوژترین په كى سوپای عوسمانى بوونه. میژوونوسان سهره تاي دروستبوونيان ده گېرپنه وه بۆ سهرده مى "ئورخانى دووه م- سالى ۱۳۲۴ز" كه نه یده هیشت ژن بیتن، به لام له سهرده مى "سولتان مرادى په كهم له سالى ۱۳۶۰ز نه و شكل و شتوازه به رده وامه یان وه رگرت و رېگاش به به ته مه نه كان درا ژن بیتن. سهرباز ه كانیان هر له مندالییه وه ده خانه ریزی سوپا. نه و سهربازانه به ئازایی، ئارامگرتن، پابه ندبوون به سولتان ناسرا بوون. نه و په كه سهربازیه له كاتى شۆرشی "سولتان مه حمودى دووه م- سالى ۱۸۲۶ز" له ئاستانه له ناو بردران، كه به رووداوى قه ساخانه كى ئینكشاریه ناسراوه- له ویکپییدیاوه- و). ئه ویش رایسپارد كه بچیته وه میسر بۆ جیهاد و فرمانى پیکرد ژه نه پال کلیه رى جیگرى ناپلیون بکوژئ. بۆیه سلیمان له ئازارى سالى (۱۸۰۰ز) رووى خوى كرده وه لای میسر و له سهر رېگای خوى نویژى له مزگه وتى نه قسا كړد. دواتر رویشته خلیل بۆ لای ئیبراهیم بهگ و پیاوه كانی، كه له چیاى نابلس بوون. پاش بیست رۆژ له مانه وه ی له خلیل، له نیسانی (۱۸۰۰ز) چوه غه ززه و بوو به میوانى یاسین ئاغا له مزگه وتى گوره، كه په كېك بوو له هاوه لانی ئیبراهیم بهگ. سلیمان نامه یه كى نه حمده ئاغای، كه له حله ب داده نیشت دایه ده ست یاسین ئاغا، نامه كه په یودست بوو به پلانى راسپاردنه كى بۆ كوشتنى کلیه ر. یاسین ئاغاش كاروانى كى وشتى له گه لدا به پى كړد، كه بارى سابوون و توتنى ده برده میسر، ۴۰ قروشى دایى بۆ خه رجیه كان و كړینی خه نجه رېك له غه ززه (هه مان نه و

خه نجه ره ی که سلیمان زه نه پال
 کلیه ری پی کوشت). نه و کاروانه له
 غه زه بۆ قاهره شه ش رۆژی خایاند.
 کاتیک که سلیمان حه له بی گه یشته
 قاهره په یوه ندی کرد به کۆمه لیک
 قوتابی نه زهر، له وانه ی له حوجره ی

شامید، کان له نه زهری شریف نیشته جی بیوون و نیازی خوی بۆ کوشتنی
 زه نه پال کلیه ری پی راگه یاندن، که گیانی خوی نه زری جیهاد کردوه له پیناو
 رزگار کردنی میسر له داگیرکاران. رهنگه نه وان قسه که یان به هه ند
 وه رنه گرتبی. به یانی رۆژی (۱۵ ی حوزه یان ۱۸۰۰) سلیمان حه له بی روی
 کرده سه رکانی ئۆزه کی، نه و شوینه ی که زه نه پال کلیه ری تیتیدا نیشته جی
 بیوو، دوا ی نه وه ی کلیه ری له گه ل نه ندازیاری گه وره ی فه ره نس (قوتنه نته ن
 بروتاین) له کۆشکه که ی ته نیشت شوینی نیشته جی بیوون له نان خواردن
 بوونه وه، چوونه ناو باخچه ی کۆشک، نا له وکاته سلیمان توانی چوار خه نجه ری
 کوشتنه له زه نه پال کلیه ری شه ش خه نجه ری کوشتنه د ه له شوینی جیا جیای
 له شی نه ندازیاره که بدات. چاره نووس وا ریکه وت که ده ستگیری بکه ن و
 دادگاییه کی سه ربازی فه ره نس بۆ نه نجامدرا و دوا ی نه وه ی که ده ستی
 راسته ی داغ کرا، به حوکمی له سیداره دان له چوارمیخه ک دراو به جیبیان هیش
 بۆ نه وه ی ببیته خۆراکی خه رته ل و دالاش. نه و حوکمه له رۆژی (۱۸ ی
 حوزه یانی ۱۸۰۰) له ته لانیکی سه خت به سه ریدا جیبه جی کرا. لاشه که ی
 سلیمان چه ند رۆژان به چوارمیخه کدا مایه وه و بالنده ی گۆشتخۆر و گیانه وه ره
 دپه ند ه کان لییان ده خوارد. له ته نیشت نه ویشدا سه ری سی له شیخه کانی
 نه زه ریان هه لواسی، به تۆمه تی نه وه ی که ناگاداری پلانه که ی سلیمان بوونه،
 به لām نه یاندرکاندوه. بۆیه لاشه که یان سووتاندن تا بیوون به خه لووز. نه مه ش

دوای ناشتني ژه‌ن‌پال کليبه‌ر به
 ناهنگو رتوپه سمیکی گه‌وره و فه‌رمی له
 شوینیکی نزيك له کوشکی نه‌له‌ینی بوو
 له قاهره. پاشان لاشه‌که‌یان له‌ناو
 تابووتیکی قورقوشمیدا پیچا و ئالای
 فه‌ر په‌نسیان تیوه‌رگرت. خه‌نجه‌ره‌که‌ی

سلیمان حه‌له‌بیشیان له‌سه‌ر ئالاکه‌ دانا. دواتر ئیسکه‌کانی ژه‌ن‌پال له
 سندوقنیکا و ئیسکانه‌کانی سلیمان حه‌له‌بی له‌ سندوقیکی تر پیچران و
 ناردرانه‌وه بۆ فه‌ر په‌نسا. دوای دروستکردنی موزه‌خانه‌ی (ئینفالید- شه‌هیدان)
 له پاریس، دوو ره‌فه له هۆلیک ته‌رخان کران بۆ کاسه‌ سه‌ره‌کان، ره‌فه‌ی
 سه‌ره‌وه بۆ کاسه‌ سه‌ری ژه‌ن‌پال کليبه‌ر و ره‌فه‌ی خواره‌وه بۆ کاسه‌ سه‌ری
 سلیمان حه‌له‌بی، له ته‌نیشتی‌شیا‌ندا تابلۆیه‌کی بچوک داندراوه و تیايدا
 نووسراوه: "کاسه‌ سه‌ری تاوانبار سلیمان حه‌له‌بی"، تا ئیستاش نه‌و دوو
 کاسه‌ سه‌ره له‌و موزه‌خانه‌یه داندراون، هیشتا‌ش نه‌و خه‌نجه‌ره‌ی که ژه‌ن‌پال
 کليبه‌ری پێ کوژراوه له‌شاری کارکاسۆن له فه‌ر په‌نسا پارێزراوه.^{۱۸۶}

به‌م شیوه‌یه سلیمان حه‌له‌بی کوردی گیانی خۆی به‌خشی بۆ به‌رگری له میسرو
 خه‌لکه‌که‌ی. وه له‌پێی به‌رجه‌سته‌کردنی مانای براهه‌تی که‌ گرێنه‌دراوه به
 سنوورو به‌ه‌رزده‌ندی، بۆیه سلیمان به‌ قاره‌مانیکی راسته‌قیینه‌ داده‌نریت،
 به‌کێکیشه له‌و لاوه شه‌هیدانه‌ی ئیسلام و ئازادی و نیشتمان. نه‌رکی سه‌رشانی

ئیمه‌شه هه‌ول بده‌ین
 بۆهینانه‌وه‌ی روفات و
 خه‌نجه‌ره‌که‌ی بۆ
 باوه‌شی گه‌ل و
 ولاته‌که‌ی.

سینیم: محەمەد عەلی پاشا ورەچە ئەکە کوردیەکی:

لە زۆریک لە و سەرچاوە و ژێدەرانی باسی ژبانی محەمەد عەلی پاشای گەورەیان کردووە، هاتوووە کە بێچەکەکی تورکی یان ئەلبانییە و لە شاری قۆلە را هاتوووە^{١٨٧} بۆ میسر. بەلام هەندیک سەرچاوەی دروست لە بەر دەستن کە بە جۆریکی ترن، تیا یاندا روون کراوەتەوە ئەگەر محەمەد عەلی هەر بە راستی لە قۆلە وە کە سەر بە ئەلبانیایە هاتبێتە میسر، مانای وا نییە بێچەکەکی ئەلبانی بێ. سەرچاوە دروست و جێ باوەرەکان دەیانخستوووە بێچەکەکی محەمەد عەلی پاشا کوردییە و دەگەرێتەووە بۆ کوردانی دیاریەکر لە باکووری کوردستان، کە ئێستا دەکەوێتە نێو سنووری سیاسی تورکیا.

ئەمەش لەلایەن میر محەمەد عەلی نەوێ محەمەد عەلی پاشا بوو، کە جێنشینی مەلیک فارووقی مەلیکی میسریش بوو و لە چاپێکە و تەنێکی دوورو درێژدا لە گەڵ نووسەری گەورە مەحمود عەباس ئەلەققاد ئەمەیی پشتراست کردۆتەووە لە رۆژنامەی "المصور" ی میسری لە (٢٥ی تشرینی دووەمی ١٩٤٩ز) دا لە ژێر ناوێشیانی "شازادەی جێنشین لە بارەیی بەختوکارەووە بۆی باس کردم" بڵاوکراوەتەووە، کە بە بۆنەی تێپەرپوونی سەد سال بەسەر کۆچی دوایی دامەزێنەری میسری نوێ "محەمەد عەلی پاشا" ئەنجام دراوە. لە ناوەڕۆکی دیدارەکاندا لە ژێر ناوی "دیاریەکر ئەکە قۆلە" دا هاتوووە، ئەمە پوختەیی و تەیی عەققادە و دەلی: "سەبارەت بە ناوی محەمەد عەلی، لە خواوەن شکو واتە لە میر محەمەد عەلیمان پرسی، گوێی ناویکی لێکدراوەو لە دوو ناو پێکهاتوو، گوزارشت لە خۆشەویستی مائباتی پێغەمبەر دەکەن، یەکە میان ناوی پێغەمبەرە (سلۆی خۆای لی بێ) و ئەوی تریان ناوی ئیمام عەلییە (خوا لێی رازی بێ). نازانین داخو ئەو دووبارەبوونەووەی ناو پێشینەکی هەبێ لە میژووی کۆن. ئایا دەبێ سەبارەت بەو تیکە لکێشییە هەوالتیکی هەبێ؟ خواوەن شکو دەلیت: "نازانم، مافی گومانکردنیش لە شتیکی بە خۆم نادەم، کە

نايزانم"، به لّام ده مهوئ شتیکتان پئی بلّیم که زۆرتان تووشی سه رسامی دین سه بارهت به دروست بوونی مالباتی عه له وی، (واته مالباتی محمه د عه لی پاشا). وا باکو بوو که ئه وان له نزیک قۆله له ولّاتی ئه لبانیا ژیاون، به لّام ئه وهی من له کتیبیکدا لئی تیگه یشتیم که له نووسینی قازی میسر^{۱۸۸} بووه له سه رده می محمه د عه لی پاشا ئه وهیه، که بنه چه که و ره چه له کی ئه و مالباته می دیاربه که ره له ولّاتی کوردان، دواتر باوکی محمه د عه لی و براکه ی روویان کردۆته قۆله و به کیک له مامه کانیشی چۆته ئاستانه و مامه که ی تریشی به دوای کاری بازگانیدا رویشتوو. باوکی محمه د عه لیش له قۆله دا ماوه ته وه". عه ققاد درێژه ی ده داتی و ده لّیت: "ئه وه ی ئه و سه ربورده یه زیاتر پشتراست ده کاته وه ئه وانه یه که له زمانی میر حه لیم گێرپراره ته وه (ناوبراو به کیک بووه له نه وه کانی محمه د عه لی) و ئه و بنه چه که ی مالباته که یان ده گێرپێته وه بۆ دیاربه که ره له ولّاتی کوردان". عه ققاد به مشیوه یه تیبینی خۆی له سه ر ئه وه ی رابردوو ده رده بپێ و ده لّیت: "شه ره فیککی گه وره یه که ولّاتی کوردان دوو قاره مانێ نه مری پێشکه ش به جیهانی ئیسلامی کردوون، که سه لّاحه ددینی ئه ییویی و محمه د عه لی پاشای گه وره ن. که له پێگه یشتنی به که مین به کده گرنه وه که کوردبوونه، هه روه ها له بوژانه وه دا له میسر به کده گرنه وه و له خاوه نداریتی قه لای یوسفیه ش، واته قه لای سه لّاحه ددین له قاهیره، که دروستکردنه کی بۆ سه لّاحه ددین و تۆژه نکردنه وه شی بۆ محمه د عه لی گه وره ده گه رپێته وه"^{۱۸۹}.

گفتوگۆیه کیشمان له گه لّ میر عه باس حه لیم سه بارهت به ره چه له کی مالباته که ی نه نجامدا (ناوبراو له نه وه کانی مالباتی محمه د عه لی پاشایه)، ئه و بۆی دووپات کردینه وه، که ئه و هه میشه له که س و کار و خزمه نزیکه کانی خۆی بیستوو، مالباته که یان له کورده ره سه نه کائن. ئه وه ش روون ده کاته وه که مالباته که یان له دیاربه که ره روویان کردۆته قۆله له ولّاتی ئه لبانیا، له وێه

(رفته‌ی مالبنی محمد علی پاشا)

محمد علی هاتقته میسر و نه‌وه‌ی تر
زانراوه چون به‌شداری له له‌ناویردنی
هیرشی فیه‌نسییه‌کان کردووه له (۱۷۹۸-۱۸۰۱ز). کاتیکیش سه‌بارت به
به‌لگه‌ی به‌رده‌ست لیتمان پرسه‌ی، گوته‌ی :
وه‌ی عه‌هد میر محمد علی چه‌ندین
نوسراوی له کۆشکه‌که‌یدا هه‌نه، واته له
کۆشکه‌ی میر محمد علی له (منیل)، له
هه‌ندیک له‌و نوسراوانه باسی بنه‌چه‌ی
کوریدیان کردووه بۆ مالبناتی محمد

علی^{۱۱}. زیاتر له جارتیکیش هه‌ولماندا بچینه کۆشکه‌که، به‌لام نه‌یگه‌یشتینی،
نه‌ویش به‌هۆی نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی تا کاتی به چاپ گه‌یشتنی کتێبه‌که.

له‌لایه‌کی تهره دکتۆره (عفاف لوطفی السید) له دیداریکی له‌گه‌ڵ میر عه‌باس
حه‌لیم پشتراستی ده‌کاته‌وه، نه‌وه‌ی به‌رده‌وام له خیزانی محمد علیدا
دوو پات کراوه‌ته‌وه نه‌وه‌یه که مالبناته‌که‌یان به ره‌سه‌ن کوردن و خه‌لکی به‌کیک
له گونده‌کانی خۆره‌لاتی نه‌ناوۆلن، که پێی ده‌گوتریت "ئیلیچ" و کاری
بازرگانی نه‌سپیان کردووه. له سه‌رده‌میکی تردا نه‌و مالبناته روویان کردۆته
شارۆکه‌ی (عومهر بوکیر)، پاشان عوسمان ئاغا و ئیبراهیمی باوکی سه‌ره‌تا
روویان کردۆته قۆنیه، دواتر به‌هۆی به‌شدارییان له شۆرشیک، له ترسی تۆله
لیکرنه‌وه چوونه‌ته قۆله^{۱۲}.

هه‌ر له‌مباریه‌وه له مه‌لیک ته‌حمه‌د فوادمان پرسه‌ی، وه‌لامی دابینه‌وه: "زۆرجار
له‌ناو مالی خۆمان له‌ که‌س و کار و نزیکه‌کانم بیستووه، که بنه‌چه‌ی ئیمه
کوریدی ره‌سه‌نه، به‌لام من ده‌رفه‌تی نه‌وه‌م بۆ هه‌لنه‌که‌وتووه لێی دلتیا بم".
بۆ زیاتر دلتیا بوون له‌و بابته، رووی پرسیارمان له به‌پێژ "ماجد فرج" کرد، که

میژوونووسی مالتاتی مه لیک بووه، ده‌بارهی بنه‌چه‌کی محمهد علی پاشامان لی پرسی، گوتی: "ئوهی لای من روون و ناشکرایه ئه‌ویه، که نه‌وان نه‌لبانی ره‌سه‌ن نین، به‌لام سه‌بارت به کورد بوونیان، له‌به‌ر ناشاره‌زاییم پییان، واریکنه‌که‌وتوو که رووبه‌پوویان بیمه‌وه". داواشی لیتمان کرد که نه‌گه‌ر ئیمه به‌لگه‌نامه‌یه‌کمان هه‌بی بنه‌چه‌که کوردیه‌که‌یان پشتراست بکاته‌وه بیده‌ینه ده‌ست، تا بیخاته سه‌ر کتیبه تایبه‌تییه‌کانی خۆی له چاپه نوییه‌که‌دا^{۱۱۲}.

کورتی ژبانی محمهد علی پاشای دامه‌زینه‌ری میسری نوی:

محمهد علی پاشا له سالی (۱۱۸۳ک) له شارۆکه‌ی قۆله، که به‌نده‌ریکی بچوکی سنووری نیوان تراقیا و مه‌قدونیایه، له‌دایک بووه. دواي ئه‌وه‌ی ئیبراهیم ئاغای باوکی کۆچی دواي کردوو، تۆسۆنی مامی به‌خێوی کردوو و فیتری نه‌سپسواری و شیربازی بووه. په‌یه‌ه‌ندی کردوو به‌ سوپای عوسمانیه‌وه و خزمه‌تی فه‌رمانداری قۆله‌ی کردوو به‌ زیره‌کی و توانای خۆیه‌وه بۆته‌ مایه‌ی ره‌زانه‌ندی ئه‌و. له‌ده‌وره‌ری ئه‌ویشه‌وه، به‌ تایبه‌تی له‌وانه‌ی که چه‌ندین زمانیان ده‌زانی زۆر ئه‌زموون و ده‌سکه‌وتی وه‌چنگ هه‌تاوه، نه‌خاسمه له‌ زمانی فه‌ره‌نسیدا. محمهد علی له‌ ته‌مه‌نی سی سالی‌دا بوو کاتی بابی عالی سوپای کۆ کرده‌وه بۆ هه‌رش بردنه سه‌ر سوپای فه‌ره‌نسی به‌ سه‌رکرده‌ی ناپلیۆن بۆناپارته‌ی داگیرکاری میسر له (۱۷۹۸-۱۸۰۱ن)^{۱۱۳}.

بوون به‌ والی به‌سه‌ر میسره‌وه:

دواي ئه‌وه محمهد علی وه‌ک جیگری سه‌رۆکی که‌تیبه‌ی قۆله له‌ سوپای کابتن حوسین پاشا بۆ وه‌ده‌رنانی فه‌ره‌نسییه‌کان هاتۆته میسر، پاش ده‌رکردنی فه‌ره‌نسییه‌کانیش هه‌ر له‌ میسر دا مایه‌وه. که سوپای عوسمانیش له‌ سنلی (۱۷۹۹ن) له‌ ناوچه‌ی ئه‌بی قی‌شکان، سه‌رکرده‌ی ئه‌و تیبه‌ گه‌پایه‌وه ولاتی

خۆی و محەمەد عەلی جیڭگای ئەوی
گرته‌وه و پلە‌ی بیکباشیشی پێدرا.

پاشا دەرچوونی فەرەنسێیه‌کانیش له
میسر له‌ سالی (١٨٠١ن)، میسر به
سەرده‌میکی راگوزەری ناجیگیردا تێپه‌ری
و میسریه‌کان به‌هۆی حوکمرانی والی
تورکی خورشید پاشا ژانیان لی‌وه‌ته‌نگ
هات، ئە‌مه‌ وای له‌ زانیانی ئە‌زه‌ر کرد له
(١٨٠٥ن) بچنه‌ لای محەمەد عەلی و داوای

لی‌ بکه‌ن بێته‌ والی به‌سەر میسره‌وه‌ و پێیانگوت: "ئێ‌عه‌ ده‌مانه‌وی‌ تو ببیته‌
والی به‌سەرمانه‌وه‌، به‌و مه‌رجانه‌ی له‌تۆدا به‌دی ده‌که‌ین له‌ دادپه‌روه‌ری و
چاکه‌کاری"^{١١}. سولتانی عوسمانیش فرمانیکی ده‌رکرد و بریاری دا محەمەد
عەلی بێته‌ والی به‌سەر میسره‌وه‌.

محەمەد عەلی ده‌ستی کرد به‌کارکردن بۆ به‌رپاکردنی ئارامی بارودۆخی
ناوخۆیی و دهره‌کی میسر. توانی له‌ جه‌نگی ره‌شید له‌ سالی (١٨٠٧ن) به‌سەر
ئینگلیزدا سه‌رکه‌وێ، هه‌روه‌ها توانی له‌ کوشتاری قه‌لای شه‌هیره‌ له‌ (١٨١١ن)
به‌سەر مه‌مالیکه‌کاندا سه‌رکه‌وێ. پاشان میسری له‌ دۆخیکی ناجیگیردا گه‌یاندە
دۆخیکی سیاسی جیگیر و ده‌ستی کرد به‌ ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ به‌هێزکردنی پێنگه‌ی
میسر له‌نیۆ ولاته‌ گه‌وره‌کاندا. رووی کرده‌ چاکسازی ناوه‌خۆ، سه‌ره‌تا به‌
دامه‌زراندنی سوپایه‌کی رێکخراوی به‌هێز، له‌ مه‌شق و راهێنانیشدا ئە‌و
فەرەنسێیه‌انه‌ یارمه‌تییان دا، که‌ محەمەد عەلی پاشا داوای کۆمه‌کی لی‌ کردبوون.
پاشان محەمەد عەلی هه‌لسا به‌ هێرش بردنه‌ سه‌ر ده‌وروپه‌ری، له‌وانه‌: له‌ (١٨١١-١٨١٨ن)
هێرشی برده‌ سه‌ر وه‌هابیه‌کانی حیجاز و نه‌جد و خستیه‌ ژێر
فه‌رمانپه‌وایی خۆی. ئینجا رووی کرده‌ سودان و له‌ سالی (١٨٢٠ن) هه‌دا گرتی.

پردی خهیری بوو. له بوارې بازرگانیښدا پڼگه ی بهرزی میسری قوښته وه و
 گرنگی دایه به ندهری دهریاوانی و ریگای گواستنه وه شی بو فراهه م کرد.
 له بوارې سهریازیشدا هلسا به ناماده کردنی سوپایه کی به هیزی میسری^{۱۹۰}.
 میسریه کانی بانگرده ریزی سوپا و قوتابخانه ی سهریازی دامه زرانندن، بناغی
 یه که ی سهره تایی دهریاوانی دانا و که شتیگه لی میسری دامه زراندد، نه و
 که شتیگه له چهن دین جهنگی یه کلاکرده وه و سهرکه وتنی تیدا به ده ست هیځا،
 گرنگترینیان: جهنگی موره له سالی (۱۸۲۷ز)، جهنگه کانی شام له سالی (۱۸۳۲-۱۸۳۹ز). هروه ها خانهای پیشه سازی دهریایی له نه سکه نده ریه دا
 دامه زراندد، که نیستا پپی دهگوتریت (جبه خانهای دهریایی)، نه ویش بو
 دهسته بهرکردنی پیداو یستییه کانی که شتیگه لی میسری. هروه ها چهن دین
 چاکسازی له به پیوه بردن و کارگیتری میسریدا نه نجام دا، نه نجوومه نی
 دیوانه کان و دیوانی بالای دامه زراندد، که باره گاکه ی له قه لا بور، والیش
 سه رۆکایه تی نه نجوومه نه که ی ده کرد، چهن دین لقیشی له ناو حکومه تدا هه بوون،
 وه ک دیوانی قوتابخانه کان و دیوانی جهنگی.

محهمد علی پاشا له سالی (۱۸۴۹ز) له نه سکه نده ریه کوچی دواپی کردووه و
 له مزگه وته که ی خوی (مزگه وتی محهمد علی) له قه لای سه لاهه ددین نه بیوبی
 له قاهره به خاک سپیردراوه^{۱۹۱}.

نه مه ی خواره وهش لیستیکه به ناوی نه ندامانی مالباتی عه له وی (کوړ و
 نه وه کانی محهمد علی پاشا)، که له سالی (۱۸۰۵-۱۹۰۲ز) حوکمی میسریان
 کردووه:

- والی محهمد علی پاشا (۱۸۰۵-۱۸۴۸ز).

- والی ئیبراهیم پاشای کوپی محهمد علی پاشا له (حوزه یران تا تشرینی
 دووه م ۱۸۴۸ز).

- والی عه باس حلمی یه که م کوپی توښون پاشا (۱۸۴۸-۱۸۵۴ز).

- والی محمد سعید پاشا کوپی محمد علی (۱۸۵۴-۱۸۶۳)ن.
- خدیوی نیرسماعیل پاشای کوپی محمد علی (۱۸۶۳-۱۸۷۹)ن.
- خدیوی محمد توقیق (۱۸۷۹-۱۸۹۲)ن.
- خدیوی عباس حلمی دوم (۱۸۹۲-۱۹۱۴)ن.
- سولتان حسین کامل (۱۹۱۴-۱۹۱۷)ن.
- سولتان محمد فواد (۱۹۱۷-۱۹۲۲)ن، که دواتر بوو به مهلیک فواد
- یه کهم له (۱۹۲۲-۱۹۳۶)ن.
- مهلیک فاروقی یه کهم (۱۹۳۶-۱۹۵۲)ن.

چوارم: فرمانده سربازی و کارگیریه کانی کورد له سهرده می محمد علی پاشا و مآلباته کهی:

محمد علی پاشا بۆ چه سپاندنی حوکه کهی له میسر به شیوه یه کی سهره کی پشتی به سستبوو به فرمانده و سربازه کورده کان. نه وهش، یه کهم: بۆ نه و باوه رهی ده که پشته وه که به توانای رۆله کانی نه ته وه کهی هه بوو له هونه ری جهنگی و سهرکردایه تی و کارگیریی. دووه میس: بۆ دلتیایی له دلسۆزی و وه فادارییان، که پتی ناسرابوون. نه و سهرکرده کوردانه ی له کاتی ده سه لاتی خۆی و دوا ی نه ویش ده سه لاتی مآلباته کهی خزمه تیان کردوو نه مانه ن:

القائد، حجو بیك (فرمانده حاجو بیگ):

نه وه ی لئی زانراوه نه وه یه، نه و فرمانده یه کی کوردی پله یه ک بووه، وه بالی راسته ی محمد علی پاشا بووه له دامه زراندنی ده وله ته که ی، هه روه ها له له زالبوون به سهر مه مالیکه کانی میسر. کاتیک که سولتان سه لیمی سییه می عوسمانی داوا ی له فرمانره واکانی هه ریمه کان و ولاته که ی کرد رۆله و سه رۆک هۆزه کان کۆ بکه نه وه و به ره و ئاستانه بیاننیرن، بۆ نه وه ی فیری هونه ری جهنگی و ریکخستنی سهربازی نو ی بن، هه جۆ (یان حاجۆ) که نجیکی ته مه ن

بیست و پینج ساله بوو، له زادگای خوی له شاری وان له کوردستانی تورکیا ده ژیا. به ختی هیئا که به ره و ناستانه و دواتر بۆ نه درنه چوو، پاشان تیکه لای سوپای نویی عوسمانی بوو. کاتیک که پله ی (یوزباشی سوان)ی وه رگرت، نه وکات نازاوه له نیوان (سوپای ئینکشاری و نیزامیه کانی سوپای عوسمانی) دروست بیوو، بۆیه ده رفته ته که ی قوسته وه و گه پایه وه شوینی له دایک بوونی خوی له وان. دواتر له گه ل شیخ عوبه یدوللای زاوای، باسی له ده رکه و تنی گهنده لای به پرتوه بردندا کرد له ناو خه لافهت دا، هه روه ها باسی له ته شه نه سه ندنی فیتنه و پیلانگیزی کرد، که هه رپه شه یان له دواپوژی حوکمی عوسمانی ده کرد. نه وه له کاتیکدا بوو که فه رپه نسپیه کان به سه رکردایه تی ناپلیون پوناپارت هیرشیان کردبووه سه ر میسر له (۱۷۹۸ - ۱۸۰۱ز)، بۆیه یوزباش حه جۆ راسپیتردرا بۆ کۆکردنه وه ی نه و سه ربازه کورده دلیره گیانبه خشانه ی ریگای خوا، تا په یوه ندی بکه ن به سوپای سه دری نه عزم (یوسف ضیاء باشا)، که راسپیتردرا بوو بۆ وه ده رنانی فه رپه نسپیه کان له شکرکیشی بکاته سه ر میسر.

بۆیه هیئده ی نه برد حه جۆ توانی هه زار گیانفیدای دلیری کورد کۆبکاته وه و نه ویشیان کرد به (ده لیل پاشا)، واته له یوزباشی کردیان به بیکباشی به سه ریاندا، دواتر په یوه ندییان کرد به سوپای (نصوح باشا)، که هیژیکی ناپیکخواو بوون و به ره و میسر که وتبوونه ری. حه جۆ له گه ل یه که کوردیه که ی خوی، به شداری هه موو نه و جهنگانه ی کرد، که له نیوان سوپای عوسمانی و سوپای فه رپه نسی له میسر روویاندا.

کاتیکیش که سوپای عوسمانی به رامبه ر به فه رپه مسپیه کان به فه رمانده یی (کلیبه ر) شکا و به ره و خانکه گه پایه وه دواوه، حه جۆ به رگری له دواوه ی سوپا گه پاوه که ده کرد.

پاشان ده نگوباسی حه جۆ و تیپه کوردیه که ی ون ده بی، تا سه ره تاکانی

سەردەمى محەمەد عەلى پاشا، كە زۆر پىتى سەرسام دەبى و رۆلى ئەو لە
 جەنگەكانى دژ بە فەرەنسىيەكان بەرز دەنرخىنى، وە ناسناوى (يەلەم حەجۆ-
 حەجۆى بروسكە) ى ئى دەنریت، چونكە ئەو قاهىرەى لە دەست ھەرشەكانى
 مەمالىكەكان رزگار كرد، وەك ئەو ەى كە (جەرتى) لە مەژووەكەيدا باسى
 كەردووە^{۱۹۷}.

المشیر، شاهین پاشا (لە ۱۸۸۴ز كۆچى دواى كەردووە):

موشیر، (پەلەكە ئىستا بەرامبەرە بە جىگرى سەزۆك كۆمار-ى) شاهین پاشا
 كۆپى عەلى ئاغا كۆردىكى رەسەنەو بە (كنج) ناودارە (رەنگە گەنج يان قنچ
 بىت-ى)، وەزىرى جەنگى مىسرى بوو لە سەردەمى محەمەد عەلى پاشا.
 لە سەردەمى محەمەد عەلى پاشا، باوكەكەى ئەوى بۆدە مىسر، پاشان لە گەل
 نێردەيەك بۆ خوێندنى زانستە سەربازىيەكان چۆتە قوتابخانەى (سان سېر)
 لە پارىس. دواى ئەو ەى گەرايەو، پەيوەندى بە سوپای مىسرىيەو كەرد،
 لە جەنگى دژ بە وەهابىيەكانى حىجاز لە (۱۸۱۱-۱۸۱۸ز) بەشداری كەرد
 ئازايەتییەكى زۆرى نوێند.

شاهین پاشا لە سەردەمى والى عەباس حلمى (۱۸۴۸-۱۸۵۴ز) و والى محەمەد
 سەعید لە (۱۸۵۴-۱۸۶۳ز) وەردە وەردە پەلەكانى بەرز بوونەو، تا لە
 سەردەمى والى عەباس گەيشتە پەلەى قائمقامى. لە سالى (۱۸۵۳-۱۸۵۵ز)

لە گەل پەلامارەكەى
 مىسرى، كە بۆ يارمەتى
 دانى سوپای عوسمانى
 نێردەرابوو، بەشداری
 جەنگى قرمى كەرد، پاشان
 لە سالى (۱۸۵۵ز) پەلەى
 (مىرالاى) پێدرا.

له سهردهمی خدیوی ئیسماعیل (۱۸۶۲-۱۸۶۳) شاهین پاشا له سالی (۱۸۶۶) به پارێزگاری قاهره دانرا. هه له و ساله دا خدیوی ئیسماعیل ئهوی به نێردهیهکی سهربازی نارد هه پهنسا و له پای ئه وه وه پلهی "فریق" ی پیدرا و سالی (۱۸۶۷) نێردرایه سودان، بۆ لیکۆلینه وه له یاحی بوونیکی سوپای سودانی له کسلا و سواکن. کاتیکیش که له هه پهنسا بوو، ئامادهی نمایشیکی سهربازی بوو، که ئیمپراتۆر ناپلیۆن پوناپارتی سییه م له پاریس به بۆنه ی گه پانه وه ی که تیه ی سودانی ئه نجامی دا، که له سالی (۱۸۶۷) له گه ل سوپای هه پهنسی نارد بووی بۆ مه کسک.

له سالی (۱۸۶۹) شاهین پاشا کرایه وه زیری جهنگی میسری، بۆ جاری دووهم له سالی (۱۸۷۱) سهردانی سودانی کرده وه بۆ پشکنینی رۆژه لاتێ سودان. له سالی (۱۸۷۵) به پێوه بردنی هێلی ئاسنی سودانی پێ سپێردرا، وه برپاری دا هێله ئاسنه که له گه لی حه لفا له باشووری میسر درێژ بکاته وه تا دنقلا له سودان.

بۆیه شاهین پاشا پله کانی له دوا ی یه کدا به رز ده بوونه وه تا گه یشته پله ی موشیر. جاریکی ترو ه زاره تی جهنگی له سهردهمی محمه د شریف پاشا له (۱۸۷۹) پێ سپێردرا، له و ساله دا خدیوی ئیسماعیل له ده سه لات خرا و ئه ویش له گه لیدا رۆیش بۆ تابۆلی له ئیتالیا، له وی مردن گه یشته سه ری و له سالی (۱۸۸۴) کۆچی دوا یی کرد و روفاته که شی گواسترایه وه میسر و له وی نێژا^{۱۹۸}.

عباس بازاری (له ۱۸۳۹ز کۆچی دوا یی کردووه):

ئه فسه ریکی کورد بوو، چووبوو خزمه ت محمه د عه لی پاشا و به (جوندی) ناوی ده رکردبوو، له جه نکه کانی محمه د عه لی له سودان به شداری کردبوو، له ساله کانی (۱۸۳۵- ۱۸۳۸) به پێوه بردنی چه ند ناوچه یه کی میسری پێ سپێردرابوو، له سالی (۱۸۳۹) له میسر کۆچی دوا یی کردووه^{۱۹۹}.

تیمور کاشف (۱۱۷۹/۱۲۶۴ک - ۱۷۶۵/۱۸۴۸ن):

ناوی محمەد کوپی ئیسماعیل کوپی عەلی کوردییە، ناسراو بوو بە تیمور کاشف، بنەچەکە ی دەگەریتەووە بۆ نەژادی کوردی و خەڵکی قەلاچوالان بوو لە کوردستانی عێراق. وە باپیری مالباتی تیموریەکانی میسرە.

تیمور کاشف لە ساڵی (۱۸۰۱ن) لەگەڵ محمەد عەلی پاشا بەسەر پشستی کەشتی ھاتە میسر، پەیوەندییەکی توندوتۆڵ و بەھێز لە نێوانیاندا دروست بوو^{۲۰۰}. کاتیکیش کە محمەد عەلی بوو بە والی بەسەر میسر، تیموری لە نزیکەکانی خۆی دانا. لە زۆر لە کاروبارەکانیشی پشتی پێ دەبەست، وە لە رووداوی لە ناو بردنی مەمالیکەکان لە قەلا لە ساڵی (۱۸۱۱ن).

تیمور کاشف چەندین کاری سەریازی و کارگێڕی لە میسر وەرگرت. کاتیکی کە محمەد عەلی پاشا وەھابیەکانی لە ناو برد و حیجازی خستە ژێر رکێفی خۆی، پێنج سالان تیموری کردە والی بەسەر نێمارەتی مەدینە ی پیروژ. دوا پۆستی کارگێڕیش کە تیمور کاشف لە میسر وەرگرت پلەی (کاشف الشرقیة) بوو، لێرەشەووە بوو کە ناسناوی کاشفی بەسەردا بپا، ئەویش لە دوا چل سال خزمەتی بەدەوام (کاشفی پلەو پایە ی ئەو کەسانە بوو کە سەرپرەشتی زەوی و زارو پردو ری و بانەکانیان دەکرد و سەرانیان کۆدە کردەووە - لە ویکپییداووە - و).

محمەد عەلی پاشا، شاھین کاشفی بانگھێشتی کۆشکەکە ی دەکرد لە شەرا، (رەنگە مەبەست تیمور کاشف بێت و لێرە بە ھەلە ناوی شاھین کاشف ھاتبی - و) وە بە وشە ی کوردی ئاقداش (پێدەچی مەبەست ئارقداش یان قارداشە بەزمانی تورکی - و) واتە (برا یان ھاوپی) بانگی دەکرد، لە شاھین کاشف زانراوە (دیشان لە جیاتی تیمور، شاھینیان نووسیوە، کە پێدەچیت ھەلە بی و لەگەڵ شاھین پاشا لێیان تیکەڵ بووبی - و) زۆر خواناس و دادپەرور و کەمیکیش لە کاروبارەکانی توند بوو. رۆشنبیریکیش بوو کە

زمانی کوردی و تورکی و فارسی و عەرەبی زانیو، ئەو رۆشنبیرییهی ئەو کاریگەری هەبوو بەسەر نەشونمای ئەدەبی کۆرەکی خۆی (ئیسماعیل پاشای تەیمور) و (عائیشە عسمەت)ی ئەو کە، کە بە عائیشە تەیمووری بەناوبانگە، لە تەمەنی سەرۆکی هەشتا سالی لە سالی (١٨٤٨ن) کۆچی دواوە کردووە و لە تەنیششت مەزاری ئیمام شافعی لە قاھیرە بە خاک سپێردراوە.^{٢٠١}

اسماعیل رشیدی پاشا (٧ ذی الحجة ١٢٣٠ / ٢٥ شوال ١٢٨٩ھ / ١٨٨٢ / ١٨٢٢ز) :

ناوی ئیسماعیل کۆپی رشیدی پاشا کۆپی محەمەد کۆپی ئیسماعیل کۆپی تەیمور کاشفی گۆرانی کوردییە، لە گەورە فەرمانبەرانى مائىباتى محەمەد عەلى پاشایە لە میسر. لە گۆزەرانیکی باشدا ژیاو، لە منداڵییەو روى داوێ تە زانست و ئەدەب. فێری تورکی و فارسی بوو، لە نووسینی پەخشانی تورکی ئەو ئەندە بە توانا بوو، کە هەموو هاوشانەکانی خۆی بۆ داون. محەمەد عەلى زۆر پێی سەرسام بوو، بۆیە کردوویەتی بە نووسەری تایبەتی خۆی، دواتر کردوویەتی بە جێگری بە پێوە بەرایەتی رۆژەلات. هەرەها کراوە تە بە پێوە بەری چەند بە پێوە بەرایەتیەك، دواھە مینیان بە پێوە بەرایەتی رۆژئاوا بوو، کە گەورەترین بە پێوە بەرایەتی ئەوکاتی میسر بوو. (پێشتر بە تێبینی روونمان کردووە کە ئەو سەردەم بە پارێزگا دەگوترا بە پێوە بەرایەتی و بە پارێزگاریش دەگوترا بە پێوە بەر، خوێنەری کورد دەبی دێرک بەو زاراوە سانیانە بکات، کە تایبەت میسر بە کاریان دینیت و رەنگە لە گەل زاراوەی ولاتیکی دیکە عەرەبی جیاوازیان هەبێت - و)

دواتر گەراوە تەو دیوان، سەرۆکیەتی (کۆمەڵەی هەقانی) کردووە لە سەردەمی ئیبراھیم پاشا (١٨٤٨ن)، پاشان لە سەردەمی والی عباس حلمی لە (١٨٤٨-١٨٥٤ن) بۆتە جێگری دیوان، پاشان بۆتە چاودێری تایبەت لە فەرمانگەى ئاسەفی. لە سەردەمی والی محەمەد سەعید پاشا لە (١٨٥٤-١٨٦٣ن) بۆتە سەرۆکی دیوان، پاشان لە (١٨٧٩-١٨٩٢ن) چاودێری تایبەتی خدیوی

محمد توفیق پاشا بووه بۆ ماوهی شەش مانگان، تا مەرگ گەشتۆتە سەری
و لە (١٨٨٢ن) کۆچی دوایی کردووە.

هەرچی سەبارەت بە خووپە و شتیەتی، ئەوا زۆر بە نەرمونیان و خاکەپایی،
هەروەها بە زمان پاراوی، وە بە شەیدا و عاشقی زانست و زانیان ناسراو بووە،
زۆریش خەریکی خۆبەخێو بووە، بە عەشقه و کەتیبی گرتوونەتە خۆی.
(عائشە تەیموری) شاعیرە و زانای گەوره (ئەحمەد تەیمور پاشا) ^{٢٠٢} لە رۆڵە
خانەدان و ژیرەکانی ئەو بوون.

٧- (الفریق، اسماعیل حەقی پاشا - ابو جیل - (١٨١٨-١٨٨٣ن):

(تەبیینی: بۆ ئەوێ ناماژە بە شەشەم (٦-) کە سایەتی کرابی، راستەوخۆ
لە پێنجەمەوێ بازداوێتە سەر حەوتەم، جا یان هەلە ی چاپ لە ژمارەکان بووە،
یان شەشەم کە سایەتی لە سەر کردە سەربازی و کارگێڕیەکانی کورد
لە سەردەمی محمد علی پاشا و مالباتەکی پەڕیو و نەگە پاوێتەتەو سەری و
پێیان نەزانبوو - و)

سەرھەنگ ناوی ئیسماعیل حەقی پاشای کوپی سلیمان ئەبو بەکرێ ناسراو بە
- ئەبو جەبەل) و لە مالباتێکی کوردی رەسەنە لە ویلایەتی مەموریە ی
عەزیز لە ئەنادۆل. باوکی ئەو قائیمقامی شارۆچکە کە بووە، لە سالی (١٨١٨ن)
لە دایک بووە و سالی (١٨٣٣ن) باوکی ناردوویەتی بۆ میسر و چۆتە قوتابخانەی
جەنگیی ئەلا، دوای دوو سال خۆبەخێو دەرجوو و چۆتە ناو (سەلک) ی
سەربازی، بەشداری هێرشێ ئیبراھیم پاشای حیجازیی کردووە دژ بە
وەهابییەکان و لەو شەپەدا بریندار بووە و ئازایەتیەکی زۆری نواندووە و بەو
هۆیەشەوە ناسناوی (ابو جیل) ی لێنراوە.

دوای گەڕانەوەشی بۆ میسر، چەندین پۆستی کارگێڕی وەرگرتووە، تا لە سالی
(١٨٥٠ن) گەشتۆتە پلە ی لیوا. بە بە پێوە بەری بە پێوە بەرایەتی قنا و ئسنا
داندراوە، پاشان لە سالی (١٨٥٢ن) لە جێی رۆستەم پاشا بۆتە حاکمی سودان.

له سالى (١٨٥٤) به شدارى شه پى قرمى كردوو وه كه فرماندهى ليوای
ميسرى بهرامبهر به سباستوپول (ئىستا به شيكه له روسيا)، پاشان
سهركردايه تى گشتى هيزش و ههلمه تى ميسرى پى سپيڤدراوه.

دواى گه پانه وه شى بۆ ميسر له سالى (١٨٥٧) كراوه ته سه رۆكى نهنجومه نى
تهنتا، پاشان فرماندهى هيزى پياده، دواتر خانه نشين كراوه. به لام جاريكى
تر گه پيڤندراوه ته وه بۆ نه ندامى نهنجومه نى حوكم. دواتر نهركى سهركوتكردى
عه ره به كانى ناوچه ي فيوم و واحاتى له ميسر پيڤيڤيڤدراوه.

جاريكى تر كراوه ته وه به پيڤه به رى به پيڤه به رايه تى قنا و ئسنا، پاشان له
سالى (١٨٦٣) كراوه ته سه رۆكى نهنجومه نى سهريازى ميسرى. ئينجا
كراوه ته به پيڤه به رى به پيڤه به رايه تى رۆژئاوا. پاشان پله كه ي بۆ سوپاسالار
به رز كراوه ته وه. دواتر كراوه ته نه ندامى نهنجومه نى حوكم، له سالى (١٨٦٧)
كراوه ته به رپرسى گشتى پشكنين، نه و جا كراوه ته پاريزگارى ميسر.
جاريكى دى له سالى (١٨٧٤) كراوه ته وه به نه ندامى نهنجومه نى حوكم.
پاشان له (١٨٧٥) بۆته جيگري نهنجومه نى، دواى نه وه له سالى (١٨٧٦)
بۆته نه ميندارى گشتى به يتولمال، ئينجا سه رۆكى نهنجومه نى حوكم، تا له
سالى (١٨٧٩) خانه نشين كراوه.

نۆر هۆگري خديوى توفيق بووه، ناماده ي نه و كۆنگره يه ش بووه كه له كۆشكى
(راس التين) له نه سكه نده ريبه ي به ست، بۆ چاره سه ر كردنى پرسى شوڤشى
عورابى له سالى (١٨٨٢) به ر له وه ي كه شتيگه لى به ريتانى له قه لاکان بدات.
له (٢٥) نيسانى سالى (١٨٨٣) كۆچى دوايى كردوو^{٢٠٣}.

٨- علي رضا بيك، ناسراو به كوردى (١٨١٤-١٨٩٠):

نه فسه ريكي سهريازى و كارگيرى بووه له ميسر و سودان. له گه ل باوكى خوى
له هيزشيكى ميسر به فرمانده يى ئيسماعيل كه مالى ستيه م كوپى محمه د
على پاشا له سالى (١٨٢٠) چۆته سودان. نه و له ته مه نيكي زوى مندا ليدا

چۆتە ناو سوپا. زۆرى پېنەچوو تا بوو بە (بلوك باشى) واتە ئەفسەر لە ھېزى مىللى غەيرە نىزامى. پاشان لە ناوچەى رۆژھەلاتى نىلى شىن ئەركى باج كۆركەندە ھى پى سپىردارو، چەندىن سال لەو پۆست و ئەركەدا ماىەو.

لە سالى (١٨٦٥)ن بۆ پلەى (سنىق) بەرز كراوئەو، كە بەرامبەر بە نامىر لىوایە. چەند ھەلەمەتەى سەربازى لە بازاپى "ئەبى سن" بە فرمانى حاكىمى گشتى سودان ئەنجام داو. ئىنجا پلەكەى كراوئە قانىمقام، پاشان لە سالىكانى نىوان (١٨٦٦-١٨٧١)ن كراوئە بەرپرسى ھەرىمى نىلى سى.

لەو كاتەى كە ئەركەكانى خۆى لە سودان جىبەجى دەكر، بە تۆمەتى خراپ سوود وەرگرتن لە دەسەلات ەلى رەزا بەگى حوكم دا، بەلام دواتر بىتباوان دەرچوو، بۆىە لە سالى (١٨٧٥)ن گەپىندراىەو سەر وەزىفەى (حاكىمى ھەرىمى نىلى سى)، لەوئى ھەستا بە دامركاندە ھى ياخيپوونى شىلووكى لە سودان. كاتىكىش كە راپەرىنى مەھدى لە جەزىرە روویدا، ئو بەشدارى كرد لە دامركاندە ھى، لەو كاتەدا (١٨٨٤)ن لە خەپتووم گەمارۆ درا، بەلام توانى خۆى دەرپاز بكات. پاشان فەرماندەى ھىزىكى غەيرە نىزامى پىسپىردرا بۆ پاراستنى سنوورى باشوورى مىسر لە كاتى راپەرىنەكەى سودان، تا لە سالى (١٨٩٠)ن خانەنشەين كرا و لە ھەمان سالىدا لە قاھىرە كۆچى دواى كرد.^{٢٤}

١٦٢- چالدىزان دەكەوتتە باكورى خۆرئاوای دەریاچەى ورمى لە كوردستانى شێران.

١٦٤- ب. لىرخ: دراسات حول الاكراد واسلافهم الخالدین الشماليين. ترجمه عن الروسية د. عبدي حاجي، منشورات دار علاءالدین، حلب ١٩٩٦م، ص ١٧.

١٦٥- لە پەرەوێزى ھەملەتەى نىوان عوسمانى / سەفەوى، كێشەى سنوور دروست بوو، كە لە مێژوودا بە كێشەى سنوورى عوسمانى / سەفەوى ناسراو، كە بوو ھۆى لىكدەپارنى رۆلەكانى ئەك نىشتەمان، بەلكو نىوان خودى ھەر ھۆند خێلەكى كوردیش. ئەمەش بوو ھۆى ئەو ھۆى زيانەكى گەورەى كۆمەلەى و ئابوورى و سیاسىيان پى بکەوئ.

سەرەپای بەستنی چەندین رێکەوتنامە لە نێوان هەردوو دەولهتی عوسمانی و سەفەوی، هەروەها هاتنە ناوەوهی ولاتانی ئوروپا بۆ کێشە، بەلام کێشەکانی سنوور هەروا ماڵێوە تا بەستنی رێکەوتنی چە زانیەر لە سالی ١٩٧٥. کە تیایدا سەددام حوسێن دەسەبارداری رووبەرێکی زۆری ستراتیژی بوو لەسەر سنوور لەگەڵ ئێران. کە بپووی زەرەو زانیکی گەورە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی بۆ عەرەب و کوردەکانی عێراق. ئێستا هەولی چارەسەرێکی عێراقی هەیە بۆ چارەخاندنەوه بە رێکەوتنامەیه.

١٦٦- هەری بارکی، واخوون: القضية الكردية في تركيا، ترجمة هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر- اربيل، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م، ص ١٢.

١٦٧- یەكێك بووه له پیاوچاكانی كورد و ژناناكانیان. به "حكیم" ناسراوه، پایەیهکی بەرزى بووه له لای سولتان سه لیمى یەكەم، له گەڵ ئەودا به خەدارى هەلهەتی سه مسەى كرموو له سالی (١٥١٧ن). ئەو له پێشەنگەكانی دامەزراندنی کارگێڕی ناوخۆی بووه له کوردستان، کە خەرجی و پندلویستییهکانی ئەو سەردەمی دابین دەکرد. له سالی (١٥٢٠ن) کۆچی دواى کرموو. بپووه وه رێگێڕانه کەى محەمەد عەلى عەونى بۆ "مشاهیر الکورد وکردستان" ی محەمەد مین زەکی بەگ، ل ١٠٨، ل ١١٠.

١٦٨- بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت زۆلی بەلیمسی بپووه وه رێگێڕانه کەى محەمەد عەلى عەونى بۆ "خلاصه تاريخ الكرد وکردستان" ی محەمەد مین زەکی، ب ١، ل ١٦٠- ١٩٠.

١٦٩- ن. ا. خالقی: الصراع على كردستان "المسألة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن للتاسع عشر"، ترجمة عن الروسية د. احمد عثمان ابوبكر، بغداد ١٩٦٩، ص ٦٢.

١٧٠- نیکتین: الكرد، دراسة سوسیولوجية تاريخية. ترجمه عن الفرنسية وعلق عليه د. نوری طالبانی، منشورات مکتب الفكر والتاریخ فی الاتحاد الوطنی الكردستانی، السلیمانیه، الطبعة الثالثة ٢٠٠٧م، ص ٣٠٨.

١٧١- عبدالعزیز نوار: تاریخ العراق الحديث من نهاية حکم دلوود باشا الى نهاية حکم مدحت باشا. دار الکتاب العربی، القاهرة ١٣٨٧هـ/ ١٩٦٨م، ص ٤.

١٧٢- بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بەم میرنشینانە بپووه: وه رێگێڕانه کەى محەمەد عەلى عەونى بۆ "خلاصه تاريخ الكرد وکردستان" ی محەمەد مین زەکی بەگ، ب ١، ل ٢١١- ٢٢٠.

١٧٣- عبدالرحمن قاسملو: كردستان والاكراد، دراسة سياسية واقتصادية. بيروت، ط ١ ١٩٧٠م، ص ٤٥- ٤٧.

١٧٤- Hassan Arafa: The kurds An historical and political study. Oxford University Press. London- New York- Toronto. 1966. pp. 22-23.

١٧٥- کاتێک کە سوپای ئیبراهیم پاشا لەشەری دژ بە سولتانى عوسمانى له سنووی کوردان نزوک بووه وه، هەندێک له میره کوردهکان، وهك محەمەد پاشای رواندزی هەلسا بە پەڕەندى گردن بە ئیبراهیم پاشا و له گەلى رێککەوت، کە ئەوان ئامادهی هەراوکاری و رێنویستیهکیان بەرامبەر بە پشتگیری کوردیان بۆ بزگار بوون له ژێر دەسه لاتی عوسمانی، له بەر گرتگی ئەم باسه بپووستی بە توێژینه وه یەکی تلبیهت هەیه، هەردەبی بەلگەنامەى تایبەتیشی بەم باسه له ئەرشیفی خانەى بەلگەنامەیهیەکانى گەلى مصرى دەستیکون، بە تایبەتى له پارێزگای عابدين.

١٧٦- بابێرهی طالبانی تهمووری بە رەسەن کورد له مصر. بپووه کتێبی محەمەد عەلى عەونى... بگە ٩٠- ٩٩.

١٧٧- بو ئاشنا بوون بە ناوه یۆکی فرمانه که بپووه: رشیده تیمور: السلامک، الهيئة المصرية العامة للكتاب- القاهرة ٢٠٠٨م، ص ٣٠١- ٢٠٤.

١٧٨- سەرچاوهی پێشوو، ل.

١٧٩- ئێستا دهکەوتنه مهقه دۆنیا.

١٨٠- سەرچاوهی پێشوو، ل ١٨٠.

۱۸۱- محەمەد تەیمور چەندین زمانی دەزاین، ئەو لە زیدی خۆی کە (قەلاچووان) دە رۆیشقوتە ئاستانە بۆ چووێ ناو سوپای عوسمانی، لەوی وەک وەرگێڕ لە سوپا دامەزراوە. ئەو کات سەرۆکی نامادەکاری بوو بۆ هێرش کردنە سەر قەڵەنسێکان و وەدەرانیان لە مسر، بەلام ئەو لەگەڵ هێرشەکە نەڕۆیش. سەرەتا گەڕایەو قەلاچووان بۆ هێنانی (قەرەج)ی برای، ئینجا لە رتی شامووە گەیشتووە هەلەنەکی سوپا. ئەو دەم کاتی هەلەنە ناپلێژن بوو بۆ سەر شام. دواي شکان ناپلێژن لە عەککا، محەمەد تەیمور درێژە بە رۆیشقوتەکی خۆیدا بەرەو مسر، بەلام (سیدنی اسمیث) داوی لیکرد کە لەگەڵ ئەودا بەرێتی دەریا بۆ مسر سەفەر بکات، لە رێگادا کەشتیگەکی بەریتانی بەرەو دوروگەیی رۆدس بایاندایەووە بۆ بەهانهوچوونیان، بەلام کەشتیگەکی تورکی لەوی بوونی نەبوو. بۆ زانیاری زیاتر دەربارە ی ژبانی محەمەد تەیمور بپوانە: رشیدە تەیمور: سلامک.

۱۸۲- رشیدە تەیمور: سلامک. ص ۱۸۰-۱۸۱.

۱۸۳- سەرچاوەی پێشوو، ل ۱۸۱.

۱۸۴- سەرچاوەی پێشوو، ل ۱۸۷.

۱۸۵- محمد علی الصوريكي: الكرد في بلاد مصر، توثيقه وهيكه له كتيبي: محمد علي عوني المؤرخ والاديب الكردي المصري ۱۸۹۷-۱۹۵۲م، ص ۹۷.

۱۸۶- عبدالرحمن الرافي: تاريخ الحركة القومية، ج ۲، ص ۱۹۲. الصوريكي: سەرچاوەی پێشوو، ل ۹۴-۹۶.

۱۸۷- شارى قۆله ئىستا دهگوتنه مهقه قوتنيا، مال و تهكه يهكى محەمەد علی پاشای ئێدا هەبە.

۱۸۸- زۆر هەولماندا ناوی ئەو قازنیه بزاین بۆ ئەوێ دەستمان بەو کتێب رابگات، بەلام بێ هەوڵە بوو، هەروەها لەگەڵ هەندێک لە ئەوەکانی مالباتی هەلەویش هەولماندا دەستی بخەین، کەچی ئەویش بێ ئەنجام بوو. بەتێکەر لە داماتوودا دەستمان بکەوت.

۱۸۹- کۆباری (المصور)ی مسر، ژمارە (۱۳۱۱) رێکەوتی ۴ سەفەر ۱۳۶۹هـ/ تشرینی دووەمی ۱۹۴۹ز. ل ۵۶.

۱۹۰- لە پێوەندییەکی تەلەفۆنیدا لەگەڵ (میر عباس حەلیم) لە (۱۶ تەمموزی ۲۰۱۰ز، ئەوێ دیکەیان لە ۱ تەمموزی ۲۰۱۱ز، بۆ زیاتر دانیابوو، ئەو لێدوانی سەرۆکی بۆ داین .

۱۹۱- عفاف لطفي السيد: مصر في عهد محمد علي، ترجمة عبدالمصعب عمر زين الدين، ومراجعة السيد امين شلبي، منشورات المجلس الاعلى للثقافة (المشروع القومي للترجمة)، الطبعة الاولى، القاهرة ۲۰۰۴م، ص ۵۲-۵۳، ص ۳۹۷.

۱۹۲- نیداریک لەگەڵ مامۆستا (ماجد فرج) لە گەڕەکی (العجوزة) لە قاهرە، رۆژی ۲۸ تشرینی یەکەمی ۲۰۱۰ز.

۱۹۳- بۆ زیاتر ئاشنا بۆین بە ژبانی محەمەد علی لە قۆلە بپوانە: نشات الدیهي: محمد علي باشا بدايات قاسية ومجد عظيم. طبع دار الجمهورية للصحافة ضمن سلسلة "كتاب الجمهورية" اب ۲۰۰۹م. محمد فريك بك: البهجة التوفيقية في تاريخ مؤسس العائلة الخديوية. منشورات دار الوثائق القومية، الطبعة الثانية، القاهرة ۲۰۰۶م.

۱۹۴- بپوانە: (تاریخ الجبرتي).

۱۹۵- ئەو قەڵەسەفەیی کە محەمەد علی پاشا سوپای مسر لەسەر دامەزراندووە بە شێوازیکی زۆر نیشتمانی بوو لە رۆوی تازەگەری و ئیقتیمای نیشتمانیان زۆر بەرز بوو، ئەو خێلەکی و تاپەفەگەری، وەک زۆرێک لە سوپاکانی ئەو کات. باشتەین بەگەش ئەو هەلوێستە جوامێرنەیی سوپای مسر بوو لە شۆڕشی (۲۵ کانوونی دووەمی ۲۰۱۱ز). بە بەراورد لەگەڵ سوپای ولاتانی دیکە بەرامبەر بە گەلانیان.

۱۹۶- بۆ زانیاری زیاتر لەسەر مسر لە سەردەمی محەمەد علی و ئەوەکانی دواي خۆی، بپوانە: سەلسلە عبدالرحمن الرافي. کە پازدە کتێب لەخۆ دەگرت، دارولمعارف چاپ و بڵاوی کردوونەتووە، دواي ئەویش دەستە ی گشتی مسر بۆ کتێب چەند چاپیکی لێ بڵاوکردۆتووە.

۱۹۷- دەستفەوسێکی بڵاونەکراوەی محەمەد علی عونی بە ناوینیشانی "الرسالة العونية في الاسرة التيمورية"، لەلای (سوپیه عونی) کچی، (یەکی لە سێ نووسەرەکی ئەم کتێبە) پارتێزراوە.

- ١٩٨- وەرگێڕانهکهی محهمهد عه‌لی عه‌وێنی بۆ "مشاهیر الكرد وکردستان"ی محهمهد سه‌ین زه‌کی به‌گ، ب١، ل٢٤٢-٢٤٣. مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٥-٧٦. محمد علی الصویرکی: سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل٩٧-٩٨.
- ١٩٩- مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٣. محمد علی الصویرکی: سه‌رچاوه‌ی پێشوو.
- ٢٠٠- رشیده تیمور: السلامک. الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة ٢٠٠٨م.
- ٢٠١- الرسالة العونیه فی الاسره التیموریه- مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٧، محمد علی الصویرکی، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٩٨-٩٩.
- ٢٠٢- الرسالة العونیه فی الاسره التیموریه. وەرگێڕانهکهی محهمهد عه‌لی عه‌وێنی بۆ "مشاهیر الكرد وکردستان" ل١١٥.
- مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٣. محمد علی الصویرکی: سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل٩٩.
- ٢٠٣- مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٤-٧٥. محمد علی الصویرکی: سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل٩٩-١٠٠.
- ٢٠٤- مێری بصری: اعلام الكرد، ص٧٤. محمد علی الصویرکی: سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل١٠٠.

(

به‌شی شه‌شه‌م:

**ناوداران و بلیمه‌تانی میسری
که کوردی ره‌سه‌ن بوونه له میسری نوی**

ئەنجامى ھاتنى كوردەكان لە سەردەمە جيا جياكاندا بۆ مىسر و نىشتەجى بون تىايدا، وايلېھات ژمارەيەكى زۆرى مالباتى مىسرى بە رەسەن كوردى تىدا ھەلېكەون، لە ناوېشىاندا چەندىن كەسايەتى ناودار لە بوارى جياجىاي ژيانى مىسریدا دەرکەوتن. ھەندىك لەو كەسايەتییە مىسرىيە بە رەسەن كوردانە رەوېرەوھى بىرو زانستيان لە مىسرى ھاوچەرخدا پېشخست. كەوا ئىمىرۆ ژمارەيەك خانەوادەى مىسرى بە رەسەن كوردى تىدا دەرژىن، لەوانە خانەوادەو مالباتى (كوردى، ئەيىوبى، وانلى، خەرىوتى، ماردىنى، ئۆرفەلى، بەدرخان، تەيمور، عەونى، سوێركى...تد)، بۆ ئەوھى بوارەكەش زۆر درېژنەكەينەوھ ئەوا تەنھا نمونە بە خانەوادەى (تەيمورى و بەدرخانى و مالباتىكى خانەوادەى كوردى دەھىنەنەوھ، وەك نمونە بۆ ھەموو خانەوادەكانى دىكەى مىسرى بە رەسەن كورد).

خانەوادەى تەيمورى لە مىسر:

لە كۆن و لە ئىستاشدا خانەوادەى تەيمورى بە رەچەلەك كورد رۆلېكى بالا و چاكەيەكى زۆريان ھەبووھەيە بەسەر رېرەو زانست و ئەدەب لە مىسر و جىھان، عەرەبى، ھەر لە كۆتايىيەكانى سەدەى نۆزدە و بە درېژايى سەدەى بىستەم، تا ئىستاش رەخنەگر و توێژەر و لىكۆلەرانى مېژووى ئەدەبى مىسرى ھاوچەرخ ئاماژە بە ئەدبىي كورد (محەمەد تەيمور) دەكەن وەك رابەرى چىرۆك لە مىسر. ھەروەھا (ئەحمەد تەيمور پاشا) خاوەن ئەرشىف و دەستىنووسى گەرە و توێژەرى پەرتووکی (تراث)، ھەروەھا (عائىشە تەيمور) وەك رابەرىكى نوێخواز لە شىعەرى ھاوچەرخی مىسرى.

ئەم خانەوادەيە چاكە و خزمەتییكى زۆرى بە ھەموو بوارەكانى ئەدەب و زانستدا ھەبوو، ھەر لە باپیرەى دامەزرىنەرى خانەوادەكە (محەمەد تەيمور كاشف) و (ئىسماعىل تەيمور پاشا)ى كۆپى، كە شارەزا بوو بە پەخشانى

تورکی له کۆشکی محمەد علی پاشا و (عائیشە ی تەیموری) شاعیرە ی ون و له بیرکراو و زانای لیکۆلەر (ئەحمەد تەیمور پاشا) و (ئەدیب - محمەد تەیمور و محمود تەیمور) ی نەو هەکانی .

ئەو خانەوادە یە لە (محمەد تەیمور کاشف) هەو کە وتووێژ تەو هە، کە لە پێشتر ئاماژەمان پێکردوو و یەکێک بوو لەو فەرماندانە ی کە محمەد علی پاشا بۆ حوکمرانی و بەرپۆڕکردنی میسر داوای یارمەتی و بەشداری لیکردوو هە. هەروە کە چۆن باسمان لە ئیسماعیل پاشای کوپی کرد، کە عائیشە ی تەیموری ئی کەوتۆتەو هە، هەروە ها زانای گەرە ئەحمەد تەیمور کە محمەد تەیموری شاعیر و محمود تەیموری چیرۆکنووسی ئی کەوتووێژ تەو هە، ئەمە ی خوارەو هە ش کورتە یە کە لە ژیا نی ئەو زانا قالدبوو و پایە دارانە:

زانای بلیمەت (احمد تيمور پاشا) (١٢٨٨. ١٣٤٨ ک / ١٨٧١. ١٩٣٠ ز):

ئەدیب و زەانزان و توێژەر و میژوونووس ئەحمەد کوپی ئیسماعیل کوپی محمەد کوپی ئیسماعیل کوپی علی تەیموری گۆرانی کوردی، لە قاهیرە لە دایک بوو و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردوو هە. ئیسماعیل پاشای باوکی پلە ی سەرۆکی دیوانی خدیوی پێدراو هە. کاتیکیش کە کۆچی دوایی کردوو هە، ئەحمەد مەدائیکی بچووک بوو و خوشکە کە ی، عائیشە تەیموری شاعیرە ی ناسراو، بە خێوی کردوو هە. لە قوتابخانە ی (مارسیل) ی فەرەنسی خۆیندوو یەتی، زۆر هۆگری ئەدەبی عەرەبی بوو هە. لە سەر دەستی مامۆستایانی تایبەتمەند و شارەزا فێری زمانی عەرەبی و تورکی و فارسی بوو هە. زۆر شەیدا و عاشقی خۆیندەو هە بوو، سامانداریی وایلێکرد دەستنووس و کتێبە بژار دە و نایابەکان کۆیکاتەو هە، تا گەشتە ١٩ هەزار بەرگ، دوا ی مردنیشی رادەستی خانە ی کتێبی میسری کرانەو هە.

زۆر هانی هەموو هەولە زانستیه کانی ئەدا بۆ زیندووکردنەو هە ی کە لە پەرور. سەرباری ئەو هەش هەر لە سەرەتای دامەزراندنی ئەنجوومەنە کە لە (١٩٢٤ -

١٩٣٠ن به ئەندامی ئەنجومەنی پێڕانی میسری داندرا. بەلام دواتر بەهۆی تێکچوونی باری ئەندروستی دەستی لەکار کێشاوەتەوە. لە ساڵی (١٩١٩ن) پلەي (باشەوی) پێدرا. هەرۆهە بۆتە ئەندامی ئەنجومەنی شوێنەواری میسری، هەرۆهە بۆتە ئەندامی کۆمەڵەی زانستی لە دیمەشق و قاهیرە، وە ئەنجومەنی بالای خانەي کتێبی میسری بۆ زیاتر لە جارێک. کچی

ئەحمەد روشدی پاشای وەزیری ناوەخۆی کردۆتە هاوسەر و سێ منداڵی لێ هەبوو بە ناوەکانی "ئیسماعیل و محەمەد و محەمود" تا بە (باوکی هەردوو بلیمەت) ناسراو، کە محەمەد و محەمود.

ئەو کتێبانەي کە نووسیونی ئەمانەن: "التصوير عند العرب" و (نظرة تاريخية في حدوث المذاهب الاربعة) و "تصحیح لسان العرب" بۆ ئیبن مەنزور، وە "تصحیح القاموس المحيط" و "اليزيدية و مشاء نحلتهم" و "تاریخ العلم العثماني" و "ضبط الاعلام" و "البرقيات والمقالة" و "لعب العرب" و "ابو العلاء المعري و عقيدته" و "الالفاظ و الرواتب" و معجم الفوائد" کە گرنگترین نووسینی بوو. وە "الاثار النبوية" و "ايعان القرن الرابع عشر" و "الامثال العامية" و "الكتابات العامية" و "تراجم المهندسين" و "نقد القسم التاريخي من دائرة معالم فريد وجدي" و "التذكرة التيمورية" کە دوو بەرگە. وە "السمع والقياس" و "ابيات المعاني والعادات" و "المنتخبات في الشعر العربي" و "تاريخ الاسرة التيمورية" و "اسرار العر" و "اوهام شعر العرب في المعاني" و "ذيل طبقات الاطباء" و "مفتاح الخزانة" کە پێپرستی گەنجینهي ئەدەبی بەغدادییه. وە "ذيل تاريخ الجبرتي" و "الالفاظ المصرية" و "قاموس الكلمات العامية" کە شەش بەشە. وە "رسائل بين احمد تيمور باشا و الاب انستاس

الكرملی" و "صناعة الكتاب في علم الحروف و مخارجها" و "اعلام الفكر الاسلامي في العصر الحديث" و "علي بن ابي طالب و شعره و حكمه" و "اوهام شعراء العرب في المعاني" و "الموسيقى و الغناء عند العرب" و "الحب و الجوال عند العرب" و "اسرار العرب" و "المختار من المحفوظات العرب في الاستاذة" و "نادر المحفوظات العرب و اماكن وجودها" و "الاسلحة النارية في الجيوش الاسلامية" و "التذكرة التيمورية" و "تراجم اعيان القرن الثالث عشر و الرابع عشر" و "اسماء الاطعمة".

روژى (۲۶ ي نيسانى ۱۹۳۰ز) له قاهره كۆچى دوايى كردووه، نه و نموونهى خاكه پايى و نه نفس به رزى و وه فا و جى شاناڙى گه وده پياواڻى زانست و دانايى و به خشنده يى بووه، له گه ل خه لكه كه دا هاتوته وه و كاتيكيش كه هاوسره كه ي كۆچى دوايى كردووه، ته مهنى نه و بيست و نو سال بووه، به لام له ترسى نه وه ي نه بادا له گه ل (محمه د و محمود) ي كوپى خراب بيت، بۆيه ژنى نه هيئاوه ته وه.^{۲۰۰}

(محمد تيمورى نه ديبيا (۱۳۱۰-۱۳۳۹ك / ۱۸۹۲-۱۹۲۱ز):

ناوى محمهد كوپى نه حمهد كوپى ئيسماعيل پاشاى تهيموره، شاعير و نه كتور و نووسه رى شانۆيه، له به ناوبانگترين بناغه دارپژهرانى نووسينى چيړوك و شانۆيه له ميسر. له دايك بوون و كۆچى دوايى له قاهره بووه، بۆ خويندنى پزىشكى چۆته بهرلين، دواتر له وى وازى ليهيئاوه و چۆته پاريس، خووى داوه ته خويندنه وه ي كتيبه كانى نه ده بى فهره نسى. دواى سى سالان له (۱۹۱۴ ز) گه راوه ته وه ميسر. له و كاته وه له ژيړ كاريگه رى ريبازى واقعى، كه نه و كات له نه ده بى نه و پوپيدا باو بووه، خوى ته رخاڼ كردووه بۆ نه ده ب و شانۆ. به شدارى

کردووه له دامه‌زاندنی "کۆمه‌لە‌ی‌ هاوڕێ‌ییانی‌ نواندن" . تیپی‌ شانتۆ‌ی‌ مه‌ه‌دییه‌ زۆرێک‌ له‌ شانتۆ‌گه‌رییه‌کانی‌ ئه‌وی‌ نمایش‌ کردوون، وه‌ک‌ (عبدالرحمن‌ رش‌دی، منیره‌ المه‌دییه‌، عکاشه‌، عزیز‌ عید) له‌گه‌ڵ‌ چه‌ند‌ شانتۆ‌گه‌رییه‌کی‌ کۆمێدی‌ و کۆمه‌لایه‌تی‌ وه‌ک‌ (العصفور‌ فی‌ القفص، عبدالستار‌ افندی (١٩١٨)، الهادیه‌ (١٩٢٠)) و ئۆپه‌رێتی‌ "العشرة‌ الطیبه‌" که‌ له‌لایه‌ن‌ سه‌ید‌ ده‌رویش‌ ئاوازی‌ بۆ‌ داندراوه‌. له‌ بواری‌ نواندنیشدا کارامه‌ بووه‌و تیپێکی‌ نواندنی‌ خێزانی‌ پێکه‌ینه‌وه‌، که‌ خۆی‌ نووسه‌ری‌ رۆمانه‌که‌ و هه‌ر‌ خۆیشی‌ رۆلی‌ پالانه‌که‌ی‌ تیدا‌ بینێوه‌ و هه‌لبه‌ستی‌ مه‌نه‌لوژه‌کانی‌ نواندنی‌ داناوه‌و پێشکه‌شی‌ کردوون، به‌لام‌ مه‌رگ‌ بواری‌ زیاتری‌ نه‌داوه‌ و له‌ ته‌مه‌نی‌ سی‌ ساڵیدا کۆچی‌ دوا‌ی‌ کردووه‌.

ناوبراو به‌ پێشه‌نگی‌ نووسینی‌ کورته‌ چیرۆک‌ ده‌ژمێردری، له‌سه‌ر‌ ده‌ستی‌ ئه‌ودا‌ چیرۆکی‌ هاوچه‌رخ‌ی‌ عه‌ره‌ب‌ له‌دایک‌ بووه‌، به‌تایبه‌تی‌ له‌گه‌ڵ‌ چیرۆکه‌ ئه‌ده‌بییه‌ به‌ناوبانگه‌که‌ی‌ به‌ناوی‌ له‌ شه‌مه‌نده‌فه‌ردا (فی‌ القطار)، هه‌روه‌ها‌ پێشه‌نگی‌ چیرۆک‌ و شانتۆ‌ بووه‌. به‌ شتوازی‌ ئه‌ده‌بی‌ نه‌توه‌یی‌ میسری، که‌ مۆرک‌ و شتیوه‌یه‌کی‌ لۆکاڵی‌ پێوه‌ دیار‌ بووه‌، ده‌ینووسی. به‌ شتیوه‌یه‌کی‌ گشتیش‌ له‌ واقعی‌ ژیان‌ و شتوازی‌ چیرۆکه‌کاندا له‌ژێر‌ کاریگه‌ری‌ ئه‌ده‌بی‌ فه‌ره‌نسی‌ دابوو.

رۆژه‌ڵتناسی‌ روسی‌ کراچۆفسکی‌ ده‌رباره‌ی‌ ئه‌وه‌ده‌لی‌ "ئهو‌ دامه‌زرێنه‌ری‌ چیرۆکی‌ میسریه‌، داهینه‌ری‌ وینه‌کێشانی‌ واقعی‌ ژیا‌نی‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ تازه‌یه‌. زۆریش‌ ئاگاداری‌ ئه‌ده‌بی‌ ئه‌وپۆپی‌ بووه‌، مۆرکی‌ کورته‌ چیرۆکه‌کانیشی‌ له‌ ناخی‌ ژیا‌نی‌ میسریدا هه‌لقولاون، که‌ وێکده‌چی‌ له‌گه‌ڵ‌ شتواز‌ و رێچکه‌ی‌ موپاسان‌ و چیخوف".

له‌ شانه‌ره‌کانی، بریسکه‌ی‌ رۆح‌ "ومیض‌ الروح" و شانتۆ‌ی‌ میسری‌ "المیسرح‌ المصري" ، هه‌روه‌ها‌ دوو‌ چیرۆکی‌ گالته‌نامیزیشی‌ نووسیون‌ یه‌کیکیان‌ چۆله‌که‌ له‌ناو‌قه‌فه‌سدا "العصفور‌ فی‌ القفص" و ئه‌وه‌ی‌ دووه‌میان‌ عه‌بدولسه‌تاره‌ فه‌ندی‌ "عبدالستار‌ افندی"، دوا‌ به‌ره‌مه‌یشی‌ کتیبی‌یه‌که‌ به‌ناوی‌ ئه‌وه‌ی‌ که‌

چاوه كان دهیبینن "ما تراه العیون" که
کۆکراوهی چپۆک و یاداشته کانیه تی له دواى
مردنی نه ودا کۆکراونه ته وه و چاپ کراون.^{۲۰۶}

(محمود تیمور ی نه دیب (۱۳۱۱-۱۳۹۳ک/
۱۸۹۴-۱۹۷۳ز):

ناوی مه محمود کۆپی نه حمه د کۆپی ئیسماعیل
ته یموره، میری چپۆکنووسانه له جیهانی
عه ره بی، نه حمه د تیمور پاشای باوکی لیکۆله ری شاره زا و زانا بوو، عایشه
ته یمورییه ی پووری شاعیره و محمه دی براشی نه دیبیکى گه وه بوو.

مه محمود له قاهره له دایک بووه، له قوتابخانه کانی میسر خویندوویه تی، بۆ
چاره سه ری نه خویشی چۆته سوسیرا، (پیموایه سوسیرایه و به هه له ی چاپی له
نوسخه عه ره بیه که دا بۆته سوسیرا- و)، له وی ئاشنای نه ده بی فه ره نسى و
رووسى بووه، وه ده ستی کردووه به توێژینه وه نیایاندا، کاتیکیش که
گه پاوه ته وه بۆ میسر، خۆی ته رخا ن کردووه بۆ بوژانه وه ی نه ده ب به هه موو
ره نگه کانیه وه، له رۆمان و شانۆگه ری و چپۆک.

سه ره تای ده ستپیکردنی چپۆکنووسینی له سالی (۱۹۱۹ز) بووه و به شیه
زاری گشتی نووسیوه، دواتر شیه زمانى ره وان و پاراوی کردۆته نامرازی
نووسین و تیاشیدا سه رکه وتوو بووه. له چپۆکه کانیدا وینای ژيانى رۆژانه ی
رۆله کانی گه له که ی، به تایبه تی چینی زه حمه تکیشی کردووه به شیه زاری
گشتی خۆیان. له ته مه نی لاویشدا په خشانه شیعرى نووسیون و چهند
تیکستیکی نه ده بی و چهند توێژینه وه یه کی له زمانى فه ره نسى وه رگێراون.

له سالی (۱۹۴۹ز) بۆ نه ندامیتى له (کۆپی زمانى عه ره بی) له قاهره
هه لبژێردرا. هه روه ها به نه ندامى ته ته ره له کۆپی زانستی عێراقى له سالی (۱۹۶۱ز)
ده ستنیشان کرا. رۆمانه که ی خۆی به هه ردوو تیکستى شیه زاری

گشتی و رهوان له بهرگنکدا چاپ کرد. له رۆژی (٢٣ی ئابی ١٩٧٣) له کاتی گهشت، له شاری لۆزان له ولاتی سویسرا کۆچی دوایی کرد و تهرمه که ی هینراوه ته وه بۆ قاهره.

هرچی سه باره ت به شاکاره کانیه تی ئه و له په نجا تێپه پیون، هه ندیکیان بۆ چه ندین زمان وه رگێڤدراون، که باس له کێشه سه رده مه کان و که له پووری و میژووبیه کان ده کات، سه رباری ئه و چیرۆکانه ی که ده رباره ی گه شته کانی خۆی، یان ئه و چیرۆکانه ی که گوزارشت له که سایه تیه فیره ونیه کان ده کن. وه وێنایه کی جوانی بۆ هه مو ئه و پیاوانه کێشاهه که له نزیکه وه ناسیونی. باسی ئافره تانی ئهنده لوسییه کانیه ی له رۆمانی "طارق الاندلس" کردوه، له نووسینه چاپکراوه کانی ئه مانه ی خواره وه ن:

چیرۆک: "الشيخ سيد العبيط" له سالی (١٩٢٥). وه "رجب افندي" سالی (١٩٢٨)، "کلیوباترا فی خان الخلیلی" له (١٩٤٦) و "سلوی فی مه ب الريح" له (١٩٤٧) و "الحاج شلبي" و "نداء المجهول".

شاتوگه ربیه کان: "حواء الخالدة" له (١٩٤٥)، وه "اليوم خمر" له (١٩٤٧)، وه "صقر قریش" له (١٩٥٦) و "النبي الانسان". له کتێبه کانیه ی "مشکلات اللغة العمر" و "معجم الحضارة". زۆریک له کورته چیرۆکه کانیه ی وه رگێڤدراونه ته سه ر زمانه ئه و پوپییه کان.

ژماره یه ک خه لاتیه ی دراونه تی، وه ک خه لاتی کۆپی زمانی عه ره بی له قاهره له سالی (١٩٤٧). خه لاتی ده ولت بۆ ئه ده ب له (١٩٥٠)، خه لاتی واسف غالی پاشا له پاريس له (١٩٥١) و خه لاتی ده ولت بۆ ریزلینانی ئه ده بی بۆ سالی (١٩٦٣).

شینوازی نووسینه ی زۆر ساکار بووه و له ژێر کاریگه ری زمانه ئه و پوپییه کان بووه. زمانی چیرۆکنووسینه ی زۆر ساده و ره وان بووه، به له به رچاوگرتنی گوزارشت کردن به زمانی پاراو. دکتۆر شه وقی زه یف ئه و ی به دامه زینه ی

هونەری چیرۆکنووسی داناوێ لە ئەدەبی ھاوچەرخى عەرەبى. ھەر سەبارەت بە ئەو، پێشەنگى ئەدەبى عەرەبى دکتۆر تەھا حوسەین رووى تى دەکات و دەلێت "بڕوا ناکەم نووسەرێكى دیکەى ميسرى وەھا گەشتبێتە جەماوەرى رۆشنبیر و ناپۆشنبیر، وەك ئەوەى كە تۆ گەشتووی؟ هێشتاش ھەر دەنووسی، رەنگە هێشتا خەلكیش گوێیىستى ھەندێك لەوێ بن كە تۆ دەینووسی، تا ئەوەى ئەگاتە دلەكانیان وەك ئەوەى كە رزگار كەر دەگاتە شارێك و قینیان دانەمرکێنى و بەخۆیان سەرسام دەکا".^{٢٠٧}

عائشة التيموري (١٢٢٠-١٢٥٦هـ / ١٨٤٠-١٩٠٢ز):

عائيشە عسمەت كچى ئىسماعیل پاشای كورپی محەمەد كاشف تەيمورە، شاعیرە و ئەدیب و لە بلیمتەكانى ميسره. پێشەنگى بۆزانەوێ ئەدەبى ژنانە لە ميسرى ھاوچەرخ. شیعەرەكانى بە عەرەبى و توركى و فارسى ھۆنیونەتەو. لە قاھیرە لەدایك بوو و ھەر لەوێش كۆچى دواى كردوو. سالى (١٨٥٤ز) لە تەمەنى پازدە سالییدا شووی بە محەمەد توفیق بەگى

(عائشة التيموري)

ئىسلامبۆلى كردوو و دوو مەندالى لى بوو بە ناوى (محەمەد و تەوحیدە)، تەوحیدەى كچى لە تەمەنى لاویدا كۆچى دواى كردوو و عائیشە ھەوت سالان ھەر بۆى گریاوە. سالى (١٢٧١ك) لەگەڵ ھاوسەرەكەى چۆتە ئاستانە. سالى (١٨٨٢ز) باوكى كۆچى دواى كردوو و دواى ئەویش لە سالى (١٨٨٥ز) ھاوسەرەكەى كۆچى دواى كردوو و پاشان گەراوەتەو ميسر. ئیدی خۆى تەرخان كردوو بۆ ئەدەب، وتارەكانیشى لە رۆژنامەكان بڵاودەكردنەو و ناویانگەكەشى زۆر ھەلكشا. لەولاشەو ئەو خوشكى زانای پایە بەرز ئەحمەد

تهيمور پاشا بوو. له تهمهني سيزده سالي دهستي دايه شيعر نووسين، به سي زماڼي عره بي و توركي و فارسي نووسيوپه تي. يه كه م كه سيش كه شيعره كاني خوښندنه وه باوكه نازاديوخوازه كې بوو، زور هانيدا بۆ نه وه ي چړوي شيعره كاني بېشكوين. چوار ديواني شيعريشي هه ن كه نه مانه ن ("حلية الطراز-ط" نه و ديوانه ي شيعري عره بيبه و به ناوي خوي "عائشه" بلاويكردوته وه، هرچي كومه له شيعري توركي و فارسيپه كه يه له سالي (۱۸۸۶ز) به ناسناوي "عسمت" بلاويكردوونه ته وه. هه روه ها "نتائج الاحوال في الاقوال والافعال-ط" له نه ده ب له سالي (۱۸۸۸ز). وه "شكوفه = ورده. ط" نه وه تاكه ديوانه شيعره توركيپه كه يه تي و له سالي (۱۸۹۴ز) دهريكردوه، به لام هه نديك به يتي به زماڼي فارسيشي تيدايه. كه شاعيره له لاواندنه وه ي توركي به سر ته وحيد ه كچپه وه نووسيوپه تي. ليره وه هه ندي كه س واي بۆ چوونه كه نه مه ديوانتي "توركي فارسي" يه، به لام پتچپه وانه كه ي راسته، چونكه شاعيره به رووني له پيشه كي ديوانه توركيپه كه دا گوتوويه تي كه شيعره فارسيپه كاني له هره تي مندايدا داناون و ته وحيد ه كچي هه ليگرتبوون، به لام دواي مردني كچه كه ي نه و شيعره فارسيپه كه ي له گ ل كه لوبه له تايبه ته كه كاني كچه كه ي سووتاندوونه. له مه دا درده كه وي كه نه و ديواني تايبه تي به زماڼي فارسي نه بووه، نه به ده ستنوس و نه چاپكراو. به لام بالاده ستي نه و له زماڼي فارسي و نه ده بته كي له و نمونه شيعره فارسيپه كه ي درده كه وي كه له ديوانه توركيپه كه يدا هه ن، هه روه ها له سر گلنوكاني خانه واده كه ي له نيمام شافيعي ثامازه ي بۆ كردوون، وه له وه رگيپاني دريژو قول كه به پينووسي خوي بۆ پيشه كي ديوانه توركيپه كه ي نووسيوه و له سالي (۱۳۱۵ك / ۱۸۱۸ز) له چاپخانه ي (المحروسة) ي عزيز نه لياس له قاهره چاپكراوه. له كتيبي (الدر المنثور في طبقات ربات الخدور) ي خاتوو زهينه ب فهواز دا هاتووه، كه ديوانه توركيپه كه ي كه به ناوي "شكوفه" يه نيستا (۱۲۱۲ك / ۱۸۹۴ز) له ئاستانه له ژيتر

چاپدايه، رهنګه دوچار چاپ کړاې، جاريکيان له قاهره و نه وهی تر له
 ئاستانه، نه شبې له ئاستانه چاپ نه کړاې، ئیدی هر خوا سه رپاست و زانايه .
 له (۲۵ ی ئیاری ۱۹۰۲) له قاهره کڅچی دوايی کردوه . نه بیل نه حاج
 دهریاره ی نه و گوتویه تی: "نه ده بی عره بی له ماوه ی سه ده ی نۆزده همددا
 ئافره تیکی نه دی بی ئازای نه ناسیوه، که وهك عائیشه تیموری بهرپرسیار تکی
 دا کڅکی کردنی له ژنانی عره ب ه لگرتی. نه و پیښه نگی نه ده بی هاوچه رخی
 ژنان بووه و داوای ئازادی ژنانی عره بی کردوه له و کڅت و به ند و نه ریتانه ی،
 که به مرامی جوانی و پاراستنیا ن به سهریاندا سه پیندراوه ."

عائیشه ی تیموری خاتوونیکې تیکه ل بووه له گه ل ئافره تانی دیوه خان،
 خاتوونی گهره ی دیوه خان عائیشه ی بۆ بۆنه و ئاهه نګه کانی کڅشک بانګ
 ده کرد و پشتیشی پی ده به ست بۆ کاری وه رگتپان له گه ل میوانه بیانییه کان،
 که له کڅش، سهردانیا ن ده کردن . بۆیه عائشه به بیر و به رۆح و به دونیا بی نی
 خوی زور جیاواز بوو له ژنانی ده وریه ی، به مه شدا توانی به سه ر ژنانی
 سه رده می خویدا ده ریکه وی و سه ریکه وی.

شيعره کانی عائیشه هه مه پرنګ و هه مه جۆر بوونه و له بواړی (زمان پاراوی و
 غه زه ل و ئاموژگاری و ئایینی و ره وشتی و پارانه وه) نووسراون، وه
 لاواندنه وه کانی له باشتړین و بالاتړین نمونه ی شيعره کانيه تی، به تايبه تی نه و
 لاواندنه وانه ی بۆ ته وحیده ی کچی نووسیون له ئاستیکې زور به رزدان . نادیه
 نویه ز دهریاره ی عائیشه گوتویه تی: "نه وه عائیشه ی تیموریه ی شاعیری
 پیښه نګه، که له ژیا نی خویدا خه مه کانی ئاویتته ی خوشییه کانی و ناوبانګی
 تیکه ل به کزی، مزگیننی تیکه ل به تالاو کردوون، جوانترین شيعریش به
 شکومه ندیبه وه له کڅلګه ی ئازار ده دره وشیتته وه"^{۲۰۸۱}.

مالباتى بەدرخاننىيەكان لە مىسر:

مالباتى بەدرخاننىيەكان بە گشتى رۆلئىكى ھەرە بەرچاويان ھەبوو لە مېژووى كورد . جى پەنجەشيان زۆر ئاشكرا ديارە بەسەر بزوتنەو ھى كوردى، بە تىكۆشانى سىياسى و رۆشنېرىيانەو . مېرە بەدرخاننىيەكان بە تەنھا بەرگرييان لە خاكەكەيان نەكردوو، بەلكو لەناوياندا رۆشنېرى وا ھەلكەوتوون كە باوەريان بە دادپەروەرى بوو و بەجۆرىك بۆى تىكۆشاو ھاوشانى تىكۆشانى گەلانى دىكە بىت.

ناوى ئو خانەوادەىە بۆ ناوى مېر بەدرخانى كوپى عەبدال خان دەگەپتەو، كە فەرمانپەرەوایەتى مېرئىشىنى بۆتانی كردوو لە ماو ھى (١٨٢١ - ١٨٤٧). كە سنوورەكەى لە باشوور گەيشتۆتە لىوارەكانى موسل، لە رۆھلاتەو گەيشتۆتە سنە، نە رۆژئاو وە دياربەكر و سيورك، لەویشەو بۆ دوورگەى كرىت لە دەريای ناوہراست، تا ئو كاتەى كە دەسەلاتدارى عوسمانى لە سالى (١٨٦٦) رىى پىداو بەگەپتەو دىمەشق و ھەر لەویشدا لە سالى (١٨٦٩) كۆچى دواى كردوو.

سولتان عەبدولھەمىدى دووھم لە سەردەمى حوكمرانى خۆيدا ھەولى داو ھەندىك، لە كەسايەتییەكانى مالباتى بەدرخانى دەستەمۆ بكات و بەلای خۆياندا بخت، ئەمىن بەدرخانى وەك پشكێنەرى داد دامەزاندوو، پلەى باشەویشى داو ھە سێزدە كەسيان. بەلام چالاكییە سىياسى و رۆشنېرىيەكانى ئو خانەوادەىە لە پىناو مافەكانى گەلى كورد لە كوردستانى نىشتەمانياندا نەو ھەستاو . بەدرخاننىيەكان ھەلساو بە دەركردنى رۆژنامە و كۆوار و چاپەمەنىيەكانى وەك : رۆژنامەى "كوردستان" لە (١٨٩٨)، كە بانگەشەى دەولەتى سەربەخۆ و یەكگرتوى كوردى دەكرد. ئو چاپەمەنىيە سىياسىيانە ھىزىيان كرده سەر سولتان و حكومەتەكەى، ئەمەش بوو ھۆى ئو ھى كە مانەو ھى چەندىن فەرماندەى سىياسى و رۆشنېرىيان سنووردار بكرىت.

سەرەنجام، لە ترسی ستمی تورکەکان، ژمارەیەک لە قەرماندە و
 رۆشنبیرەکانیان بەرەو ولاتی شام و میسر هەلاتن، بۆ ئەوەی دەرغەتییکی
 باشتەر و گونجاویان هەبێ بۆ بەردەوامیدان بە خەباتی کوردانەیان.

لەوانەی کە بەرەو میسر کۆچیان کرد، سەرەتا مقدار مەدحت بەدرخان بوو،
 کە یەکەم رۆژنامەی کوردی بەناوی "کوردستان" لە (١٨٩٨ز) لە قاهیرە
 دەرکرد (کوردستان یەکەم رۆژنامەی کوردییە و لەلایەن مقدار مەدحت
 بەدرخان لە ٢٢-٤-١٨٩٨ز لە قاهیرە دەرچوو، ئەو رۆژەش بە رۆژی
 رۆژنامەگەری کوردی داندراو و هەموو سالی لە ٢٢ی نیسان یادی بەرز
 رادەگیرێ و چالاکی و فێستیفالی جۆراوجۆری بۆ سازدەکرێت- و)، دواتر کۆچی
 ئەندامانی ئ.و.خانەوادەیه زیاتر بوو بۆ میسر. ئەویش دواي سەرکەوتنەکانی
 ئەتاتۆرک (مستەفا کەمال ئەتاتۆرک- و)، کە ئەو خانەوادەیهی بە دوژمنی

هەرە سەر سەختی خۆی
 دادەنا. بۆیە ئەمێن عالی
 بەدرخان لە سالی (١٩٢٥ز)
 هاتە میسر، ئینجا سورەییای
 بەدرخان لە دواي کۆتایی
 هاتنی شەپی جیهانی یەکەم
 هاتە میسر و توانی لە سالی
 (١٩٣٠ز) رەگەزنامەی

میسری وەرگیرێ. رۆژێکی بەرچاویشی گێرا چ لە سەرلەنوێ دەرکردنەوێ
 رۆژنامەی کوردستان لە میسر لە سالی (١٩١٩ز)، یان لە دامەزراندنی
 "کۆمەڵەی سەر بەخۆیی کوردستان" لە سالی (١٩٢٠ز) لە میسر.

هەندێک لە ئەو کانی خانەوادەیی بەدرخانیهکان^{٢٩} لە میسر دەلێن کە
 سەرەتای بوونی خانەوادەکیان لە میسر دەگەرێتەوێ بۆ سالی (١٨١٥ز)، بە

تاییه تی له هه‌ریمی (فیوم) که (٩٠کم) له قامیره دووره و تیدا نیشته جی بوونه. نه‌وه‌ش دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌وه‌هات که محمه‌د ع‌لی پاشا فرمانیکی بالای ده‌رکرد به به‌خشینی چوار هه‌زار دۆنم له ناحیه‌ی قه‌له‌مشا و ئتسا به ئه‌ندازیار ع‌لی ع‌الی به‌درخان. له‌و میژووه‌وه ئه‌ندازیار ع‌لی ع‌الی به‌درخان له فیوم نیشته جی بووه. له کاره‌کانیشی دروستکردنی پرده‌کانی لاهونی کۆنه. (لا‌هون شارۆکه‌یه‌که سه‌ر به سه‌نته‌ری فیوم له پارێزگای فیوم له مبسر- له ویکپی‌دیاوه- و).

دوو خانه‌واده‌ی تر له خانه‌واده‌ی به‌درخانیه‌یه‌کانی مبسر بوونه‌ته‌وه، که خانه‌واده‌ی جندی و خانه‌واده‌ی والین، خانه‌واده‌ی جندی له پارێزگای فیوم و دیهاته‌کانی ده‌روبه‌ری ب‌لا‌وبوونه‌ته‌وه، به تاییه تی له (اتسا و قلمشا و غرق و حجر و برنس و تتون و عزیه قلمشا و عزیه خلیل جندی و عزیه عثمان جندی)، تا وایله‌هات خانه‌واده‌ی جندی له ریی په‌یوه‌ندی و تیکه‌لا‌وی له‌گه‌ل سه‌رجه‌م بنه‌ماله‌کان، ده‌ستی به‌سه‌ر سه‌نته‌ری ئتسا داگرت، پاشان له‌ته‌وا‌وی کون و که‌له‌به‌ره‌کانی ناو سه‌نته‌ری شارۆکه‌که و ده‌ره‌وه‌یدا ب‌لا‌و بوونه‌وه.

ع‌لی جندی چوار کو‌پی بوونه، (سیف النصر، بدرخان، والی، ریاض). سه‌یف نه‌لنه‌سر زۆر ژنی هێناون، هاوسه‌رگه‌ری له‌گه‌ل بیست و یه‌ك ژندا کردووه، بۆیه وه‌چه‌ی زۆری هه‌ن، نه‌وه‌ش هۆکارێک بووه بۆ ب‌لا‌وبوونه‌وه‌ی ره‌گ و ریشه‌یان به زۆربه‌ی ئا‌واییه‌کانی سه‌ر به سه‌نته‌ری ئتسا.

هه‌رچی به‌درخان پاشایه، بوو به به‌پۆه‌به‌ری به‌پۆه‌به‌رایه‌تی فیوم و به‌نی سو‌یف (ئه‌وکات به پارێزگا ده‌گوترا به‌پۆه‌به‌رایه‌تی و به پارێزگاریش به‌پۆه‌به‌ن)، به‌پیتی پله‌و پایه‌که‌یه‌وه به‌درخان پاشا ناسنا‌وی باشه‌ویه‌ی پیدرا. ها‌و‌پتیه‌کی نزیکی سه‌عد زه‌غلولیش بوو، ماله‌که‌شی له ته‌نیش‌ت ماله‌که‌ی نه‌و بوو، که پیتی ده‌گوترا (بیت الامه)، باخچه‌یه‌ک نۆوان هه‌ردوو ماله‌که‌ی له‌یه‌ک جیا ده‌کرده‌وه. سه‌عد زه‌غلول و حه‌مه‌د پاشا به به‌رده‌وامی له مالی به‌درخان

پاشا له گهڼه ځای نه وړا کړده بڼه وه. نه حمده به درخانیښ له کورپانی به درخان پاشا بڼه وه په کټک بڼه له دامه زړینه رانی سینه مای میسری. عه لی به درخانیښ که نه وه ی بڼه، نه ویش دهرهینه ریکی به ناویانگی سینه مایی بڼه.

هرچی والی به گي عه لی جندییه، نه و کوڅا و ده مپاستی قه له مشا و ده ورویه ری بڼه، نه و نه گهرچی کابرایه کی کورته بالا بڼه، به لام پیایوکی به هیژ و ټیکسمپراو بزوه هه روه ک میر جه لاده تی باپیره ی. مه لیک فواد عه لی، ناسناوی (باکوییه) ی دا به والی به گ جندی و ناسناوی (به هوییه) شی دایه دووان له کورپه کانی والی به گ.

له وه چه و وه چه زاده کانی والی به گ جندی، نه حمده به گ والی جندی، نه ندای نه نجوومه نی (نواب) په رله مان بڼه بڼه سی که پرت، له هه لویسته زانراوه کانی نه حمده به گ کاتیک نه ندای نه نجوومه نی (نواب) بڼه، کاتیک ته ها حوسیننی وه زیری مه عاریفی نه وکات داوی کردوه خوی و خیزانه که ی له سر خرچی ده ولت بڼه چاره سهری بچنه دهره وه، به لام نه حمده به گ نه و داویایه ری رت کردوته وه پتی گوتوه تو بڼه هه یه له سر خرچی ده ولت بچینه دهره وه، به لام هاوسره که ت ده بی له سر خرچی خوی بچیت نه ک هی ده ولت. هه رواشبوو، ته ها حوسین له سر خرچی ده ولت سه فهری کرد و هاوسره که شی له سر خرچی خوی. هه روه ها کاتیک ناکوکی که وتوته نیوان خه لکی گوندی (الفرق)، نه و ناشته وایی له نیودا کردوون و گونده که شی کردوته دوو به ش، زالفرق القبلیه و (الفرق البحریه)، نه و هه به مه به سنی نه هیشتنی ململانی نی نیوان خیزانه پیکناکوکه کان.

هرچی سه باره ت به سه ید به گ والی جندییه، نه و بڼه ماویه کی دوور و دریژ کوڅای قه له مشا بڼه، نه و دامه زړینه ری "کومه له ی لاوانی موسلمان" بڼه له فیوم. له و، چه کانی نه ویش "کوڅا مه ثمون والی جندی، هه روه ها راویژکار نیسماعیل والی جندی، کوڅا نه حمده والی جندی کوڅای (منشاة) ی فیوم، نه و

که سیک بووه که شامیدی ریزو شکو جوامیری بۆ ده دریت، نه و خه سه له تانه ش له باوک و باپیرانی بۆی ماونه ته وه، له وه چه کانی نه ویش " کوێخا نه حمه د سه یید والی جندی و نه یه من والی جندی کوپی.

مانباتی "کوردی"، دامه زینه نهری ته ریه ته نه قشبه ندی کوردی له میسر:

نۆر خانه واده له میسر هه ن ناسناوی "کوردی" یان هه یه، له قاهره و منوفیه و غه ر و مه نسوره و چه ندین پارێزگای تر نیشته جین. له ناویاندا خانه واده ی "کوردی" که له قاهره نیشته جین و ده گه پینه وه سه ر شیخ محه مه ده مینی کوردی، که ته ریه ته نه قشبه ندی له میسر دامه زاندوه.

نه مه ی خواره وه کورته یه که له ژیا نی نه و نه وه کانی و که سایه تییه هه ره چالا که کانیان له میسر:

شیخ محه مه ده مینی کوردی:

شیخی ته ریه ته نه قشبه ندیه، زانایانی هاوچه رخی نه زهه ر شایه دی خواناسی و چاکه و دینداری بۆ ده دن. له سه رووی هه موویانه وه شیخی نه زهه ر (محه مه د سه ید ته نتاوی) و مو فتی ناوداری میسری (عه لی جمعه)، که له شاخاوتن و وتاره کانی دا سه رسامی خۆی به میژووی پر شکۆی گه لی کورد و به رگرییان له

(شیخ محمدا مین الکوردی)

رۆحی ئیسلام و ناسنامه ی نه ته وه یی و خه باته دوور و درێزه که یان کردوه: ده ئیت: " کورد رۆلێکی شه رافه ته ندانه و پر شکو و میژووی هه یه و لا په کانی میژوو به پیتی دره وشاوه تۆماری کردوون". نه و مو فتی: به ریزه ئاماژه به و خۆشه ویستی و ریزه ی کورد ده کات بۆ زانا و پیاو چاکانی خوا و ئالوبه یتی پیغه مبه رانی ره وانپاک. هه ره ها

ده‌لێت شیخ محەمەدە مینی کوردی بە کێکە لە و نمونانە، دواى ئەویش شیخ نەجمەددینی کوپى. دەربارەى ئەمەى دواى دە‌لێت : "ئەم شیخی تەریقەتە زۆر لە والییەکانى میسر نزیک بوو، سەرپەرشتى دانیابوون لە دروستى خوارنەکانیانى کردوو. ئەو کوردێک بوو کە نامۆزگارى خەلکی کردوو بە نزیک بوونەوه لە خودا، تەنانەت لە کاتى ئاهاوتنیشدا بە شیوەزارى گەرانى کوردی دواو".

شیخ محەمەدە مینی کوردی ئەریبى (ئەریبى دەستەواژە و گوزارشتیەکە دەچیتەوه پال خەلکی هەولێر-و) لە نیوێ دوه‌مى سەده‌ى سێزدەى کۆچى لە شارى هەولێر لە کوردستانی عێراق لەدایک بوو. لە حوجرەى باوکی خولیا و ئاشنا بوو بە زانست و ئابین، پێگەییو و قورئانى پێرۆزى لەبەر کردوو. باوکەکەى لە پەپەرەوانى تەریقەتى قادری بوو، دواتر لەسەر دەستى شیخ عوسمانى سیراجەددینی کوردی تەویڵ، شیخی تەریقەتى نەقشبەندى لە کوردستانی عێراق پەرەدە بوو.

لە سالى (١٢٩٩/ک / ١٨٨٢ن) بۆ ئەنجامدانى حەجى مالى خودا چۆتە حىجاز و سالتیک لە مەککە ماوەتەوه. هەروەها چەند سالتیک لە شارى مەدینەى پێرۆز ماوەتەوه. لەوى مکوڕ بوو لەسەر خوێندن و فێر بوون لە رێى قوتابخانەى مەحمودییە، تا زۆر شارەزا بوو لە زانست و زانیارى و لە مزگەوتى پێغەمبەردا وانەى گوتۆرنەتەوه. تا بوو بە جێگرى حوجرە. پێشوازیشى لە خوێندنى فیهم و فەرموودە کردوو. ئامادەى وانەکانى مامۆستای توێژەرەن شیخ محەمەدى ئەشمونى دەبوو لە وتارەکانى بوخاریدا و ئسولى فیهمى لەسەر دەستى (شیخ مصطفى عز الشافعي) و زانایانى پایەدارى دیکە وەرگرتوو. تا دوا سالتەکانى ژيانیشى بەردەوام بوو لەسەر وانەکانى (سليم البشير) شیخ ئەلئیسلام، شیخی مزگەوتى ئەزھەر. شیخ سەلیم ئەلبەشیر ریزی لێ دەگرت و باوەپى پێ بوو. زۆریش داواى دوعای لێ دەکرد، سەلیم ئەلبەشیر دەربارەى شیخ

محەمەد مەین دەلّی : " تا شیخ محەمەد مەینی کوردی ماوە دونیاش دەخیڕ و خۆشیدایە "

شیخ محەمەد مەینی کوردی لەگەڕەکی (امبابە) نیشتەجێ بوو و هەر لەوێش ژنی هێناو و ژمارەیهکی زۆر مندالێ کوڕ و کچیان بوو. شیخی کوردی و راهاتبوو هەموو رۆژێک بەر لە بانگی بەیانی لە مال دەچوو دەرەو و رووی دەکردە مزگەوتی ئەزھەر بۆ نوێژ کردن. هەروەها لە مزگەوتی (سنانیە) نزیک مالهەکی پیشنوویژی کردوو. هیچیشی لە مووچەکەی خۆی بۆ خۆی هەلنەدەگرت و دەیدایە هەژار و نەداران. شیخ محەمەد مەینی کوردی لەسەر مەزھەبی شافعی بوو، کە مەزھەبی زۆرینەی هەرە زۆری کوردانە.

شیخ محەمەد مەینی کوردی لە بەیانی رۆژی (١١ ربيع الاول ١٣٣٢هـ / ١٩١٥ز) کۆچی دوایی کردوو، لەگەڵ بیستنی هەوایی کۆچی دوایی شیخ، لە هەموو لایەکی میسرەو مۆریدان و شوێنکەوتووانی هاتن بۆ بەخاک سپاردنی. ئەمانەیی خوارەو لە نووسراوەکانی شیخ محەمەد مەینی کوردین:

- ارشاد المحتاج الى حقوق المحتاج

- تنوير القلوب

- تعريب رسالة ايها الولد، و خلاصة التصانيف لامام الغزالي

- الحقيقة العلية في مناقب النقشبندية

- سعادة المبتدئين في علم الدين، وهو على المذهب الشافعي

- مرشد العوام لاحكام الصيام، وهو في مسائل بالمذاهب الاربعة

- ضوء السراج في فضل رجب وقصة المعراج

- فتح المسالك في ايضاح المناسك على المذاهب الاربعة

- العهود الوثيقة في التمسك بالشرعية والحقيقة

- هداية الطالبين لاحكام الدين، وهو على المذهب المالكي

- المواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية

- نعيمة البرية في الخطب المنبرية، وهو ديوان خطب
- شيخ محمده ميني كوردی، (مدرسه) قوتابخانه کی ره سه نی هه بوو له
- خواناسی و باوه پداری، نه و قوتابخانهش که له سه ر ئاستی میسر و جیهان له
- ژیر کاریگه ریه که ی دابوون و پیتی سه رسام بوون، نه مانه بوون:
- (شیخ سلامة العزامی)، که دواى کۆچى دواى شىخى كوردی نه و
- سه په رشتى ته کیه و خانه قاکی کرد.
- (شيخ محمد يوسف السقا)، نه و له نه وه کانی شيخ محمده ميني كوردیه و
- له زانا کانی نه زهه رى شه ریفه.
- زانای گه وره (شيخ الولی عبدالوهاب سليم)، و تاربیژی مزگه وتی ئیمام
- شافیعی له قاهره.
- زانای ریژدار (شيخ ابراهيم ناجي).
- زانای ریژدار (شيخ محمد يوسف الباهي).
- زانای گه وره شيخ (ابوالخير محمد بن عبدالوهاب الاهناسي).
- زانای ریژدار (شيخ سليمان شاكر).
- زانای ریژدار (شيخ موسا زوهر).
- زانای لیكۆلهر (شيخ محمد رازي حنفي)، که له زانایانی هه ره گه وره و
- به ناویانگه کانی نه زهه ر بووه.
- نه دیبی ریژدار، (شيخ سليمان بن علي الجهين).
- خواناس، (شيخ وافي عبدالصمد اشعث).
- (شيخ محمد حسنين العدوي المالكي).
- (شيخ محمد بخيت المطيعي).
- (شيخ محمد زاهد الكوثري).
- (شيخ يوسف الدجوي).

شیخ نه جمه ددین کوری شیخ محه مده مینی کوردی:

وتارخوینی گه وده ی هاوچه رخ و خواناس شیخ نه جمه ددین کوری شیخ محه مده مینی کوردی، رۆژی ههینی (٢٩ی محه په می ١٣٢٥ ک/ ٢٥ی ئاداری ١٩٠٧) له گه په کی بولاق له دایک بووه. دواى نه وه ی خیزانه که یان له گه په کی

شیخ نه جمه ددین

ئیمباهه بۆ بولاق گواستییانه وه. هیشتا مندال بوو باوکی بته ماکانی ته ریکه تی نه قشبه ندی فیژکرد. ته مهنی حهوت سال بوو که باوکی کړچی دواى کرد، هه ر له سه ره تاي ته مهنیه وه قورئانی پیرۆزی له بهر کرد. پاشان بته ماکانی خویندنه وه و نووسین و نه خو و عه قیده و فقهی له سه ره زه بهی شافیعی، هه روه ها بته ماکانی ژمیریاری و زانستیشی خویندن. دواتر

په یوه ندی کرد به نه زهه ری شه ریف، بوو به قوتابی زانای گه وده و فهرمووده ناس شیخ محه مده زاهد ئه لکه و سه ری، که قوتابی باوکی نه و بوو، له سه ره دهستی نه و فیژی زانسته کانی فهرمووده و (راوی) گۆینده کان و زانستی (جرح و تعدیل)، واته چاکه و راستگویی یان خراپه و تاپه سندی راویه کانه وه بوو، تا بوو به (حجه) له و زانستانه. (حجه ناسناوێکه له حه وزه ی علمی نه به خشریته نه و که سانه ی له بواری زانستا نه گه نه پله ی بالا- و).

پاشان چوو به رده سستی شیخ سه لاه ئه له و زامی، که نه ویش قوتابی باوکی بوو، دواى مردنی شیخ محه مده مینی کوردی ببوو جینشینى و مورشید و ئامۆزگاریکار. شیخ سه لاهه ئیجازه ی ئیرشاد و هه موو نه و زانسته ی ده رباره ی دیار و نادیار وه ریکرتبوو دایه شیخ نه جمه ددینی کوردی. هه روه ها نه رکی بێگه یاندنی زۆرێک له موریده کانی خویشی به شیخ نه جمه ددین سپارد. دواى

کۆچی دواى شىخ سەلامە لە رۆژى (١٢ المحرم ١٣٧٦هـ / ١٩٥٨ن)، مۆرىدەکان کۆبوونەوه و بەیعت و پابەند بوونی خۆیان بە شىخ نەجمەددینی کوردی راگەیاند بۆ جێنشینی و ئیڕشاد، لەسەررووشیانەوه وەزیری ئەوقاف و ژمارەیهکی زۆری مامۆستا و زانای زانکۆکانی میسر.

سەرەپای وانەگوتنەوه، شىخ محەمەد نەجمەددین هەلسا بە چاپکردنی کتێبه‌کانی باوکی. توێژینه‌وه‌شی لە کتێبی "النهاية في الفتن والملاحم" ابن کثیر) کرد.

مۆرىدەکانی شىخ نەجمەددین ریز و خۆشه‌یستیه‌کی زۆریان بۆ هەبوو، هەمیشه‌ سەردانیان ئەکرد، ریزی زانست و چاکەکیان دەگرت. لەناویشیاندا مامۆستای گەوره (شىخ عبدالحليم محمود) ی شىخ زانکۆی ئەزهەر. هەروه‌ها (د. شىخ محمد حسين الذهبي) ی وەزیری ئەوقاف. وه‌ له‌وانه‌ی که به‌ برده‌وامی سەردانی شىخ نەجمەددینیان دەکرد : (د. محمد طيب النجار) ی سەرۆکی زانکۆی ئەزهەر، (د. عبدالغني عبدالخالق) مامۆستای کۆلیژی شەریعە، هەروه‌ها خواناس (شىخ صادق العدوي) باوکی شىخ ئیسماعیل سادق ئەلعەده‌وی وتارییژی مزگەوتی ئەزهەر، وه‌ خواناس (شىخ صالح الجعفري) وتارییژی مزگەوتی ئەزهەر، وه‌ خواناس (شىخ محمد ابو العيون) ی مامۆستای کۆلیژی ئسولی دین و شىخ تەریقه‌تی خەڵوەتی لە میسر، که‌ سوور بوو لەسەر وه‌رگرتنی تەریقه‌تی نەقشبەندی لەسەر دەستی شىخ نەجمەددینی کوردی.

ئەمانە هەندێک لە قوتابیانی شىخ نەجمەددینی کوردین:

- (د. عوض الله الحجازي)، سەرۆکی پێشوی زانکۆی ئەزهەر.
- (د. بدوي عبداللطيف)، سەرۆکی پێشوی زانکۆی ئەزهەر.
- (د. طه محمود الديناري)، عەمیدی پێشوی کۆلیژی شەریعە.
- (د. جاد الرب رمضان)، عەمیدی پێشوی کۆلیژی شەریعە.

- (د. کامل الخولي)، مامۆستای زمانی عه ره بی له زانکۆی ئەزهەر.

- (د. سید عبد الطواب)، عه میدی کۆلیژی کچان له ئەزهەر.

- (د. محمود فرج)، مامۆستای کۆلیژی زمانی عه ره بی.

- (د. ریاض هیلال)، مامۆستای کۆلیژی زمانی عه ره بی .

ههروهها دهیانی تر له زانایان و شیخه به پێژهکان.

- شیخ نه جمه ددین سوور بوو له سه ر پێگه یانندی مندا له کانی خۆی به په روه ده یه کی چاک و ته ندروست، وه رۆحی میانپه وی ئایینی و لیببوره یی تیدا چاندن. زۆربه شیان په یوه ندییان به ئەزه ره وه کرد و بوون به زانای هه ره گه ره، رۆله کانیشی ئەمانه بوون:

- خواناس، (د. عبدالرحمن بن شیخ نجم الدین الکوردی)، جێگری سه رۆکی زانکۆی ئەزهەر، یه کێک بوو له مامۆستا هه ره گه ره کانی زمانی عه ره بی، له دوا ی کۆچی دوا یی باوکی سه ره رشتی خانه قای نه قشبه ندی کردوه. دوا ی دوو سال له مردنی باوکی، ئەویش له سالی (١٩٨٨ز) کۆچی دوا یی کردوه. - (شیخ علاء الدین الکوردی)، له بلیمهت و ده رچووانی زانکۆی ئەزه ره، هیشتا باوکی له ژیان دابوو، که ئەو له سه ره تای هه شتا کانی سه ده ی رابردوو له ته مه نی لاویدا کۆچی دوا یی کرد.

- شیخ ئەلئیسلام و خواناس، (د. ضیاء الدین الکوردی)، سه رۆکی به شی عه قیده له کۆلیژی ئسو لی دین، ئەو مو عجیزه ی سه رده می خۆی بووه له زانست و زانیاری و خو ینده وه و وشیا ری، دوا ی شیخ عه بدولپه حمانی برای، ئەرکی جێنشینی ته رقه تی نه قشبه ندی گرته ئەستۆ و به باشترین شیوه ش رایگرت. له (٣١ ی کانوونی دووه می سالی ٢٠٠٣ز) کۆچی دوا یی کرد.

خواناس، (د. محمد بن نجم الدین الکوردی)، به کاری ئیرشاد و جێنشینی نه قشبه ندی هه ستاوه، راویژکار بووه له ئەنجوومه نی وه زیرانی میسری، وه دکتوراشی له شه ریعه تی ئیسلامی، له زانکۆی ئەزهەر وه رگرتوه.

- شیخ حمید نجم الدین الکردی.

- شیخ احمد ابن نجم الدین الکردی.

- شیخی ناودار، (حسن ابن شیخ نجم الدین الکردی)، دادوهر له وهزاره تی دادی میسری، له ده رچووه یه که مه کانی قوناغی خوی بووه له زانکوی نه زهر. - (شیخ حسین ابن شیخ نجم الدین الکردی)، ده رچووی کولیزی شریعت له زانکوی نه زهر.

له نه وه کانی شیخ نه جمه ددینی کوردی، نه وانه ی له شیرشاد و زانستدا هه لکه وتوون : شیخ نه حمده و شیخ محهمه دی کورانی شیخ زیانه ددین. شیخ نه جمه ددینی کوردی له به یانی رۆژی هه یینی (٢٦ ذي العقدة ١٤٠٦هـ/ ١٩٨٦) کۆچی دوایی کردووه.

له ئاستی کز مه لایه تیشدا نه و مالباته خاوه ن پێگه یه کی به رز و جیی ریزو خو شه ویستی کومه لگای میسری بوونه، به تایبه تی که نه و مالباته له لابه نی چاکه خوازی و ناشته وایی نیتوان خیزانه پیکناکۆک و دژه کان رۆلێکی گه وره یان بینیه، سه رکه وتووش بوونه له چاره سه ر کردنی زۆر کیشه و ململانی، جا یان له بواری ژنخوازییه وه بووبی، یان میرات، یان له رووداوه پیکه لپژان و شه ر و ناکوکییه کان بووبی، که روویانداوه. کاربه ده ستانی حکومیش له ناوچه که دا له زۆر له کیشه ئالۆز و دژواره کان په نایان بردۆته به ر نه و مالباته بۆ چاره سه ر کردنیان، نه ویش به هۆی جیباوه پ بوونیان به هۆی نه و پاکی و دادپه روه ریه ی که له حوکمه کانا ده ریانبرپوه. هه روه ها به هۆی پێگه و سه نگی نی نه و قسه و ئاخوتن و نامۆزگاریانه ی، که نه وان له ناوچه که دا بوویانه ^{٢٨٠}.

چه ندین مالباتی دیکه ی میسری کوردی ره سه ن هه ن، له وانه : مالباتی نه ییو بییه کان، که به نه چه که یان ده گه رپته وه بۆ سولتان سه لاحه ددینی نه ییو بی، وه که په یشتی باسی باوانه کانمان کردن ^{٢٨١}. لیشیان باس ده کری که نه وان، واراها توون هه موو سالتیک له سالتیادی کۆچی دوایی سه لاحه ددینی

نەيبوبى سەردانى دىمەشق بىكەن بۆ سەرگۈپى سەلاھەددىن و ھەفتەيەكى تېدا دەمىننەو، لەو ھەفتەيەدا بە چەندىن چالاكى و كارى خىر و چاكە ھەلدەستىن و دواتر دەگەپىننەو مىسر.

ھەر ھەما مائىباتى (مىھەددىن) ى بەناوبانگ، كە رەچەلەكەكەيان لە دىكىيانەو دەگەپىننەو سەرگۈردە رەسەنەكان، وەك ئەو ھى (د. عومرو مىھى الدىن)^{۲۱۲} بۆمان باس دەكات. ئەو لە پىشتى خۇيان دوو خىزانى دىكەى دۆزىونەتەو، كە كوردى رەسەنن، ئەوانىش: خىزانى (درەندەلى) و (ريان) ن. شايانى باسە كە زۆرىك لە نەو ھەكانى مىھەددىن پۆستى بالايان لە بوارى سەريازى و سىياسى و ئابورى و رۆشنىرى لە دەولەتى مىسرى وەرگرتو، لەوانە (فواد مىھى الدىن، خالد مىھى الدىن، زكرىا مىھى الدىن، محمود مىھى الدىن...) و چەندانى تر.

بەناوبانگترىن كەسايەتپىيەكانى مىسرى بە رەسەن گورد:

لەو ناو و كەسايەتپىيانەى كە زۆرمان دەربارە خويندوونەتەو و ھەستمان بە ئاستى بەشدارپىيەكانىيان كوردو، لە زىانى مىسرىدا، رۆژى لە رۆژان (بە تىپوانىنى خۆمان) ھەستمان بە ھاوالاتىبونىكى جيا لە ھاوالاتىبونى مىسرى لى نەكردو، لەگەل ئىنتىمايەك جگە لە ئىنتىماى ئەو ولاتەى تىيدا دەرن. بەلام بەلگەنامەكان دەريانخستو، زمانىش باسىيان كوردو، سەرەداو، كانىش كۆكراونەتەو و زانىارى زياتريان لەسەر ئەوان دەرختو و سەلماندوويانە كە بنەچەكەى ئەوان كوردە، جا نزيك بى يان دور. بەمەش بەھايان لە جاران بەھادىتر و جوانپىيان لە پىشان زياتر درەوشاو، تەو. ئىمەش كە باسىيان دەكەين، تىشك دەخەينە سەر ئەم خالە و چەند نمونەيەكى مىسرى بە رەسەن كوردىش روون دەكەينەو، لەو كەسايەتپىيانەش :

میری شاعیران (احمد شوقی ۱۸۶۸-۱۹۳۲ز):

یەكێك له و كوردانهی كه له كوردستانی عێراقه وه هاتوون، به دیاریكراواییش له شاری سلێمانی، كه سێكه به ناوی ئهحمەد شەوقی، كه دهگاته باپیری ئهحمەد شەوقی شا:بیر (له باوكهوه). كه راسپاردەیهکی له لای ئهحمەد پاشای جهززار بۆ والی میسر (محەمەد عەلی) هێناوه و الیش دواتر له ده‌رباری خۆی هیشتوو‌یه‌تیه‌وه و چه‌ند به‌رده‌ستی‌كیشی بۆ داناون. ئه‌و عه‌ره‌بی و تورکی و کوردی به‌ نووسین و دا‌رشتنه‌وه زانیوه.

ئەحمەد شەوقی

ئەو باپیره‌یه‌ له‌ کاره‌کانی خۆی پێ به‌پێ چۆته‌ پیش، تا له‌ سه‌رده‌می والی سه‌عید پاشا (۱۸۵۴-۱۸۶۳ز) بوو به‌ ئە‌م‌ین‌داری گشتی گومرگه‌کانی میسر^{۲۱۳}.
دوای ئە‌وه‌ی باپیری ئه‌حمەد شەوقی شاعیر (له‌ باوكه‌وه) هاته‌ میسر،

باپیره‌كه‌ی دیکه‌یشی (له‌ دایكه‌ كورده‌كه‌ی)^{۲۱۴} له‌ سه‌رده‌می (ئیه‌راهم پاشا - ۱۸۴۸ز) هاته‌ میسر. كه‌ ناوی (احمد حلیم نجدی) بوو، كه‌ خه‌لكی گوندی (نجد)ه‌یه‌، كه‌ ره‌نگه‌ مه‌به‌ست له‌ (نه‌غه‌ده‌) بی، كه‌ ده‌كه‌وته‌ باكووری خۆره‌لاتی كوردستانه‌ له‌ نزیک ده‌ریاچه‌ی (ئورمیه‌) ورمی^{۲۱۵}. ئیه‌راهم پاشا پێی سه‌رسام بووه‌ و له‌ خۆی نزیک كردۆته‌وه‌ و كه‌نیزه‌كێکی یۆنانی به‌ ناوی (تەمرانی) لێ ماره‌ كردووه‌، كه‌ له‌ جه‌نگی موره‌ له‌ سالی (۱۸۲۷ز) به‌ دیل گیرابوو، وه‌ له‌ ته‌مه‌نی ده‌ سالی‌دا بوو، ئه‌و كه‌نیزه‌كه‌ له‌ كۆشكدا له‌ لای خزمه‌تكاره‌ ئانی ئه‌و ده‌ژیا. له‌و ئافره‌ته‌دا كچێکی بوو، كه‌ دواتر بوو به‌ دایكی ئه‌حمەد شەوقی میری شاعیرانمان. ئه‌حمەد حه‌لیم پاشا به‌رده‌وام بوو له‌ خزمه‌ت‌كردن و وه‌رگرتنی پۆستی جیا‌جیا، تا گه‌یشه‌ پله‌ی نوێنەری تایبەتی خدیوێ ئیسماعیل. دوای كۆچی دوا‌ییشی، خدیوێ مووچه‌كه‌ی گواسته‌وه‌

سەرنەوای (تەمران) ی بێوێژن، کە لە دواى شووکردن ناوی ببوو بە
(حەلیبەخان)^{٣١٦}.

ئەحمەد شەوقى باپەرە، ژنیکی میسرى چەرکەسى هێنا و کۆپێکی لێ بوو ناوی
نا (علی)، کە دەکاتە باوکی ئەحمەد شەوقى شاعیر. ئەحمەد شەوقى باپەر لە
سەر دەمی والی سەعید کۆچی دواى کرد و سەر وەت و سامانیکی زۆری بۆ
خێزانهکەى بەجێ هێشت و عەلى کۆپى بەسەرى رادەگەشت. شەوقى لە بەشى
یەکەمى شەوقیاتەکیدە لێت: "...مردنهکەى ئەو (مەبەسەت لە باپیریەتى) لە
کاتی کارەکە (کە پۆستی ئەمێنداری گشتی گومرگەکانى میسر بوو) لە
کاتیگدا بوو کە سامانیکی باشى لێ بەجێما بۆ باوکم و ئەویش زۆر باش و بێ
کەموکۆپى پێى ژیا، منیش کە تەنیا و تاقانە بووم، لە سایە دیدا ژیا" ^{٣١٧}.

پاشان، عەلى هاوسەرگیری لەگەڵ کچێکی جوان کرد (کە کچی ئەحمەد حەلیم
نەجەدەلى بوو) و وە لە سالى (١٨٦٨ز) هەندیکیش دەلێن (١٨٦٩ز) کۆپێکیان
بوو کە (ئەحمەد شەوقى شاعیر) هە و لەگەڵ خۆیاندا لە گەرەکی حەنەفى لە
قاهیرەدا دەژیا، لە کاتیگدا کە هێشتا دایکەکەى کارەکەرى دەکرد لە کۆشكى
خدیوێ، بۆیە داپەرەکەى ئەركى پەرەدەکردنى شاعیرى گرتە ئەستۆ، تا
ئەركى باوکەکەى سووک بکات و ژيانىکى پەر لە خۆشى و بەخشندەیی لەگەڵدا
برده سەر ^{٣١٨}.

ئەحمەد شەوقى و شانازیکردن بە کورد بوونیهکەى:

میری شاعیران بە تەواوی رەچەلەکەى بۆ رۆشن ببوووه، هەم لە باوک و
هەمیش لە دایکێوه. هەر بۆنەیهکیشى هاتبایەتە پیش ئەوهى دەدرکاند. لە
پێشەکی بەشى یەکەمى (شەوقیاتەکەى) دا هاتوو: "گویم لە باوکم بوو کە
بنەچەکەى ئێمەى دەگێڕایەوه سەر کورد، ئینجا عەرەب" ^{٣١٩}. محەمەد عەلى
عەونى روونى دەکاتەوه ئەو گوتەیهى ئەحمەد شەوقى کە دەلێ "ئینجا
عەرەب" لەو باوەرپەرە هاتوو کە پێیوابوو بنەچەکەى کوردان عەرەبن، وەک

ئەوێ كە لە سەرچاوە عەرەبییەكاندا باو و بلالە^{٢٢٠}. بەلام راستییەكەى ئەوێ، كە رەگ و ریشەى كورد لە ناوچەكەدا رەگ و ریشەى كەى رەسەنە، وەك ئەوێ عەرەب و فارس.

خوالیخۆشبوو (حقی شەبلی)، نەقیبی پیشووی ھونەرەندانی عێراقى سەبارەت بە ئەحمەد شەوقى و شانازیكردنى بە كورد بوونەكەى، لە دیداریكى رۆژنامەوانیدا لە سەرەتای ھەفتاكانى سەدەى بیست، كە لە قاھیرە چاوى بە ئەحمەد شەوقى كەوتوو، كاتێك كە ناسناوى میرى شاعیرانى پێدا، ١٥، دەلێت: "كاتێك كە زانى من عێراقیم، ھاتە لام و زۆر بە گەرمى بە خێرھاتنى كردم و بە شێوەیەكی گشتى دەربارەى عێراق پرسىاری لێكردم، بە تاییبەتیش دەربارەى كورد و شارى سلیمانی، منیش بارودۆخی ئەو كاتم بۆ باس كرد. یەكێ لە بەنداربووانى كۆنگرەكە، سەبارەت بە و گرنگپێدانەى بە نێردەى عێراقى پرسىاری لێكرد، ئەحمەد شەوقى گوتى ئەوانە لە ولاتى منووە ھاتوون، لە خاكى باو و باپیرانم، بەو پێیەى كە بنەچەكەى من دەگەرێتەو بۆ ئەو خاكە، بە تاییبەتیش كە كوردم، چونكە باپیری من محەمەد (لە پێشدا بە ئەحمەد ناوی ھاتوو و لێرەش بە محەمەد، رەنگە ئەمەى دواى ھەلەى چاپ بێت- و) لەوێوە كۆچى كردوو بۆ میسر". ھەندێك لە نووسەران ئەو گوتانەى ھەقى شەبلییان پشتراست كردۆتەو، كە ھەقیقەتەكە دەردەخات و دەلێت باپیری ئەحمەد شەوقى لە شارى سلیمانی چۆتە ئیستەنبۆل و پاشان لە میسر نیشەجى بوو^{٢٢١}.

ئەمە بوو ژین و لەدایك بوونی ئەحمەد ەلى محەمەد شەوقى، كە ناسراو بە (ئەحمەد شەوقى) میرى شاعیران. لە سەرەتای مندالیدا بە دەست ھەلگوتانیكى سادە لە چاوەكانى گیرۆدە ببوو. لە زۆربەى كاتەكانیش بە چاوەكانى تەماشای سەرەوێ دەكرد. رۆژێكیان داپەرەكەى، كە سەرپەرشتى دەكرد، لەگەڵ خۆى دەبیاتە كۆشك بۆ لای خدیوى ئیسماعیل، كە ھێشتا تەمەنى لە

سئ سالی تینه په پېښو، خدیویش کیسه ی زپړه کانی له پیش منډاله که له سر زهوی روو ده کات، زپړه کانیس سرنجی منډاله که راده کیښن و ده چیت یارییان پی ده کات، بویه خدیوی به داپیره ی ده لیت توش له مال ه وه های بکه، تا لیرادی که هر ته ماشای زهوی بکات. داپیره ش ده لیت گوره م نه و دهرمانه له دهرمانخانه که ی تو نه بی ده ست ناکه وی، نه ویش ده لیت : " هرکاتیک ویستت بیه پته بؤ نیره، من دوا که سم له میسر که زپړم لئ هه لېوره ی"^{۲۲۲}.

نه حمه د شوقی بؤ خویندنې سره تایی له قوتا بخانه ی (شیخ صالح) له گره کی حنه فی له بهر خویندن داده نری، دواتریش له قوتا بخانه ی دوانا وهندي خدیوی، زور به سرکه وتوویش ده یانېری. تا بېروانامه ی ماف و بېروانامه ی هونه ری وهرگپران ودرده گری. دواتر له کوشک ده پته فهرمانېر.

سالی (۱۸۹۱ز) له لایه ن خدیوی و له سر خه رچی تایبته سی نه وه و ناردرایه فېره نسا بؤ خویندن له بواړی ماف و نه ده بی فېره نسی. دوا ی نه وه ی، که خویندنې له هردو زانکوی مونیلیه و پاریس ته واو کرد، له سالی (۱۸۹۳ز) گه راپه وه میسر تا هه والی دهرچوونی خوی بگه یه نیت ه وه خدیوی.

سالی (۱۸۹۶ز) خدیوی نه وی وه ک نوینه ری حکومه ته که ی نارد بؤ ناماده بوون له کونگره ی روزه لاتنسه کان له شاری ژنیف له سویسرا. له و کونگره یه دا شوقی قه سیده ی (کبار الحوادث فی وادي النيل) ی خوینده وه، نییدی نه ستیره که ی دهستی به دره وشانه وه کرد.

شوقی له گه شته سالانه ییه کانی بؤ تورکیا هاوه لی خدیوی عه باس حلمی دووه می ده کرد، له وی له بهرامبر سولتان عه بدولحه میدی سولتانی تورکیا شیعی ده خویندنه وه، نه ویش پله ی (بیک) ی پی به خشی و ناسناوی خاوه شکوشی لینا (بیک یان بیه، ناسناو و دهسته واژه یه کی تورکیه، له دوا ی ناسناوی (باشا) دیت. بؤ که سانی چینی سره وه یان به سر وکی هوزه بچوکه کان، یاخود به بازرگان و ده ستړیشتوان ده گوترا بیک یان بیه - و).

دوای لیخستنی خدیوی عباس حلمی له سالی (۱۹۱۴ن)، بۆ ماوهی پینچ سالان
 ئه حمهد شهوقیشیان له گه‌ل خیزانه‌که‌ی بۆ ئیسپانیا دور خسته‌وه. سالی (۱۹۲۰ن)
 ئه حمهد شهوقی وه‌ک شاعیریکی گه‌وره گه‌رایه‌وه میسر وه‌ک
 قاره‌مانیک پیشوازی لیکرا.

شهوقی دور نه‌بوو له هه‌ست و ناسۆریه‌کانی شه‌قامی میسری، له خو‌شی و
 ناخو‌شییه‌کانی گه‌لی میسریدا به‌شداری کردوه، هه‌موو رووداوه‌کانیشی له
 دووتویی هه‌ستی قوولی نیشتمانیدا ده‌رده‌بۆی، هه‌ر ئه‌مه‌ش بوو وایکرد ته‌واوی
 شاعیرانی میسر و عه‌ره‌بی له ئاهه‌نگیکی گه‌وره له خانه‌ی ئۆپیرای میسری له
 سالی (۱۹۲۷ن) له‌لایه‌ن گه‌وره بیرمهندانی جیهانی عه‌ره‌بی به سه‌رۆکایه‌تی
 سه‌عد زه‌غلول بۆیان سازکردبوو، بیکه‌ن به پیشه‌نگی خو‌یان.

جگه له شیه‌ره‌کانی، ئه حمهد شهوقی له ساله‌کانی (۱۹۲۷-۱۹۳۲ن) هه‌وت
 شاتۆگه‌ریشی نووسیون، که ئه‌مانه‌ن (مصرع کلیبواترا، مجنون لیلی، عنتره،
 قه‌مبیز، امیره‌ الاندلس، علی بک الکبیر).

ئه حمهد شهوقی هاوسه‌رگه‌یری له‌گه‌ل خه‌دیجه شاهین کردوه و حوسین و
 ئامینه و عه‌لی لی بوونه، نه‌وانیش هه‌ر سیکیان مردوون و جگه له نه‌وه‌کانی، که
 ئه حمهد شهوقی کوپی عه‌لی (ئه‌مه سیتیهم ئه حمهد شهوقیه به‌وناوه کرابیت و
 نه‌وه‌ی ئه حمهد شهوقی شاعیره، نه‌ویش نه‌وه‌ی ئه حمهد شهوقی سلیمانییه-
 و) و نعه‌م ریاز. ئه‌م دووانه له قاهره ده‌ژین و ئامینه موئنس، که له پاریس
 ده‌ژی، له‌دوای به‌جیماون. ئامینه‌ش خو‌شه‌ویستترین مندالی ئه‌و بووه
 له‌لای^{۲۲۳}.

له رۆژی (۱۳ی تشرینی یه‌که‌م سالی ۱۹۳۲ن)، ئه حمهد شهوقی کۆچی دوایی
 کرد و تیکرای میسر به‌گه‌نج و پیره‌وه مالتاوااییکی شایانیان لی کرد، چونکه
 ئه‌و که کۆچی دوایی کرد ته‌نها شاعیری میسر نه‌بوو، به‌لکو میری شاعیرانی
 عه‌ره‌ب بوو گۆره‌که‌یشی که‌وتۆته گه‌ره‌کی خاتوو عانیشه له قاهره^{۲۲۴}.

قاسم امین، سەرنووسەری (المراة المصرية والعربية)، (١٨٦٣-١٩٠٨ز)؛

سەرنووسەری (المراة)، دادوەر، چاکسازی کۆمەڵایەتی، قاسم کوپی محەمەد بەگ ئەمین. نووسەریکی بەناویانگی میسراییە. باوەکەکی میریک بوو لەمێردکانی سلیمانی لە کوردستانی عێراق. بەهۆی ناکۆکییەکی نێوان کوردو عوسمانییەکان باوکیان وەک باریتە بردۆتە ئاستانە، پاشان لەسەر دەمی خدیوی ئیسماعیل پاشا (١٨٦٣-١٨٩٧) رایانگۆیزاوتە میسر، لەوێ پەیوەندی کردوو بە ریزەکانی سوپای میسر، تا گەشتۆتە پلەی میرالای (میرالای پلەیکە بۆ فرماندەری کەشتیگەلی دەریایی، بەرامبەر بە پلەی ئەمیرال- لەویکیپیدیا- و).

قاسم لە سالی (١٨٦٠) ئەسکەندەرییە لە دایک بوو، پاشان چوونەتە قاهرە و لەوێ چۆتە بەر خویندن و نۆر بە خانەدان و زیرەکی ناسراو. دواي ئەو لە ئەزھەر درێژەي بە خویندن داو. پەیوەندی لەگەڵ پێشەوا و چاکسازی ناسراو محەمەد

عەبدەو سەرکردەي گەورە سەعد زەغلول پتەو بوو. بۆ خویندن نێردراوەتە فەرەنسا و لەوێ مافی لە زانکۆی مونبیلیە تەواو کردوو، سالی (١٨٨٥) گەراوەتەو میسر. وەک بریکاری چێگری گشتی لە دادگا دامەزراو. پلەکانی ناو دادگای بپیون تا بۆتە راویژکار لە دادگای تێپەڵچوونەو. نزیکەي (٢٣ سال) لە دادگای میسری خزمەتی کردوو و نمونەیک بوو لە دادپەروری و پاکی و بوێری لە ئەدەبدا.

بە داکوکیاری مافی ئافەرەتانی عەرەبی ناسراو. داوای لە ئافەرەتان کردوو بخوین، و فێربین، تا بتوانن رۆلی پێشەنگی خۆیان لە کۆمەڵگادا ببین. هەندیک

له نووسه ره کانی هاو ته مه نى خۆى به شيك له بىروپاياکانى ئەويان رەت کردووه، کاتيکيش که له سالى (١٨٩٩ز) له ته مه نى سى و چوار سالى کتيبى (تحرير المرأة) ى ده رکړيووه، به توندى هيرشيان کړيوته سەر. له سه رووشيانه وه پيشه وای نابوورى (طلعت حرب)، له گەل زاناياتى نايينى و پاريزگاران. قاسم ئەمين به کتيبى دووه مى که ناوى (المرأة الجديدة) يه و له سالى (١٩٠٦ز) دوو سال بهر له کۆچى دوايه که ى ده رچوو، بهر په رچى ئەوانى دايه وه. له (٢٣) نيسانى سالى ١٩٠٨ز له ته مه نى چل و پېنج سالى به هۆى جهلته ى دل له قاهره کۆچى دوايه کردووه.^{٢٢٥}

محمد علي عوني:

محمد علي عوني تويزه ريکى کورده، ته مه نى خۆى خستو ته خزمت رؤشنيرى، تا نه وه ى که ناسناوى پردى شارستانيه ته کان "جسر الحضارات" ى لىन्द्रا. ئەو هەر به وه نده نه وه ستاوه که باس له گەلى کورد بکات، که خۆى له وان که وتو ته وه و خه باته که يان له رى کاروانى شارستانيه تى مرقايه تى ده ربخات، به لکو سوور بووه له ناساندنى نه ته وه کانى دیکه ى ناوچه که ش.

(محمد علي عوني)

محمد علي عوني کوپى عه بدولقادر ئەفه ندى کوپى محمد علي ئاغاي سويركى يه. سالى (١٨٩١ز) له شارى سويرك له ويلايه تى دياريه كر له كوردستانى توركيه له دايك بووه. له مالىباتى كى سؤفیه کانی قادری نه قشبه ندى، که به زانست و فتوادان ناسراون. (لێره هه ردوو ته ريفه تى قادری و نه قشبه ندى به يه که وه نووسراون، که پێده چى ئەو مالىباته پابه ند و موريدى هه ردوو ته ريفه ت بووين - و)، باوکه که ى موفتى شارى سويرك بووه. باپيره که شى،

شیخ سەمەد عەلی ئاغا وائە و دەرسی داوئەتەو، داوی ئەوێ که وازی له کاری خۆی هێناو، له ناو سوپای عوسمانی، که پلە ی (دەلیل باشی یان بێک باشی) هەبوو. له قوتابخانە ی فەیزییە وائە ی وە عز و ئیرشادی داوئەتەو، که تاکە قوتابخانە بوو له سویرک. زۆر زانا له سەر دەستی ئەو دەرچوون، له سالی (١٣٤١ ک/ ١٩٢١ ن) کۆچی داوی کردوو.

محەمەد عەلی عەونی خۆئێندنی سەرەتایی له کوردستان تەواو کردوو. مائالباتە که یان ناچار بوونە بۆ میسر هەلیین، ئەگەرچی تەمەنیشی بچوک بوو، ئەویش بەهۆی ئەو ستمە ی که تورکەکان بەرامبەر بە که مایەتیە ناتورکەکان ئەنجامیان دەدا، بە تاییەتیش بەرامبەر بە کورد. کاتی گەشتە میسر، مائالباتە کوردهکانی پیشووتر گەشتبوونە ئەوێ و گرتیانە خۆ، وەک مائالباتی تەیموری و بەدرخانەکان. لهوێ پەڕیوئندی بە حوجرە ی کوردانەو، کردوو له ئەزەری شەریف. له سەر دەمی قەیسەر بڕوانامە ی ئەزەری بە پلە ی بەرز پێدرا، که له جیاتی دوازدە سال بە شەش سالانی بڕی، ئەو ش ئەو ماوێ دیاریکراوێه بوو بۆ قوتابیانی نامیسری له ئەزەر.

کاتێک که دیوانی مەلەکی میسری رایگەیاندا پێویستی بە وەرگێڕی زمانە رۆژە ئێهەکان هەیه، محەمەد عەلی عەونی داوی خۆی پیشکەش بە دیوان کرد بۆ بەشداریبون له پیشبرکێهە بۆ دانانی که سێک وەک وەرگێڕ بۆ زمانە رۆژە لاتینیەکان بۆ بەشی وەرگێڕان و بە میسری کردنی بەلگە نامەکانی تاییەت بە میسر، که بە زمانی تورکی عوسمانی نووسرا بوون. ئەو بەشە له لایەن مەلیک فواد ی که مە بریاری کردنەوێ بۆ درا. لهو پیشبرکێهە دا محەمەد عەلی عەونی دەرچوو، ئەویش بەهۆی ئەوێ که جگە له زمانی کوردی و عەرەبی و فارسی و تورکی و فەرەنسی، چەندین زمانی کۆنی دیکە ی دەزانین، هەروەها له کردنەوێ ره مزو دەستنوو و هێلکارییه میژووییەکانیش بە توانا بوو. بۆیه له سەر ئەو وەزیفە یە دامەزرا و بەشەکی کردووەو تا رۆژی مردنیشی هەر

سەرپەرشتی کرد. جگه له مانه، ئهركی. پاراستنی هه موو ئه و فرمان و به لگه نامه میژووویه فهرمییانه شی پێ سپێردرا، که میژوووه که یان دهگه پایه وه بۆ سهردهمی دههمد عه لی پاشای دامه زڕینه ری دهوله تی نوێی میسر، که ئیستا به به لگه نامه کانی (عابدین) ناسراون. به هۆی ئه و په یوه ندیی به رفراوانه شه وه که له گه لۆ رۆژه لاتناس و زانیانه وه هه یبووه له سهرتاسه ری جیهان، رۆشنیرییه کی به رفراوانی پێکه وه ناوه.

سهریاری کاره کانیشی که زۆریه ی کاتیان لۆ گرتووه، به لام نه ته وه ی کوردیشی له بیر نه کردووه که بۆ سه لماندن ناسنامه ی خۆی تیکۆشاوه، نه ویش به پینووسه که ی بۆی تیکۆشاوه. تا خوینه ری عه ره بی به خه بات و تیکۆشانی گه لی کورد ناشنا بکات. هه میشه ش ئه وه ی دووپات ده کرده وه که: گه لی کورد و عه ره ب دوو هاوپه یمانی ستراتیژین، که یه کیانگرتوو له به رامبه ره ر هه هه مه نه یه کی فارسی و تورکی. رۆژگاریش بیرۆکه که ی ئه و یان سه لمانا وه. ئیستاش ده بینین که ململانی له سه ر ناوچه که له نیوان فارس و تورکانه، به هۆی غیاب و نااماده یی عه ره به وه.

له کاره کانی:

محهمد عه ن عه ونی دهستی راگه یشت به دانه یه که له ده ستنووسی یه کی که له گه رده ترین شوینه واری کوردی، که به زمانی فارسی نووسراوه به ناوی (شه ره فنا مه)، که له سه ده ی شازده له لایه ن شه ره فخان ی به دلیسی نووسراوه^{۲۲۶}. باوه ریشی به هاوپێکه ی خۆی (شیخ فرج الله زکی الکردی)^{۲۲۷} هینا که ئه و کتیبه به زمانی زگماکی خۆی چاپ بکری. بۆیه محهمد عه لی عه ونی له سالی (۱۹۳۰ز) هه ستا به نووسینی پێشه کییه که به زمانی عه ره بی، پاشان هه لسا به وه رگێرانی کتیبه که بۆ زمانی عه ره بی، که له دوو به ش پێکهاتوو: به شی یه که م تایبه ته به میژووی ولاتان و میرنشینه کورده کان و سالی (۱۹۵۸ز) واته دوا ی شه ش سال به سه ر کۆچی دوا ییه که ی له میسر چاپ

و بلۆکرایه وه . به لām به شی دووه می تاییه ته به میژووی فارس و تورک، نهویش له سالی (١٩٦٣ز) له میسر بلۆکرایه ته وه و (د. یحیا الخشاب)^{٢٢٨} پیشه کی بۆ نووسیون.

محهمد علی عهونی هه لساوه به وه رگێپانی (پوخته ی میژووی کورد و کوردستان - خلاصه) ی محهمد مهین زه کی به گی له کوردی بۆ عه ره بی، هه روه ها کتییی (ناودارانی کورد و کوردستان) ی محهمد مهین زه کی به گی له کوردیه وه کردۆته عه ره بی. نه وه ش دوا ی نه وه ی که گه پایه وه بۆ به شی به که م و پێیدا چووه وه و چه ند زانیاریه کی بۆ زیاد کرد، نه و کتیبه ی له سالی (١٩٣٠ز) له میسر چاپ و بلۆک کرده وه . هه روه ها کتییی (القضية الكردية ماضي الكرد و حاضرم) ی به ناوی خواسترا و (د. بله ج شیرکوه) نووسیوه، نه مه ش بۆ نه وه ی که کۆشکی مه له کی تووشی ئیجراجی نه بیته وه، له کاتی کدا که په یوه ندیه کی باشی هه بووه له گه ل تورکیا . هه ر له کتیبه کانی نه و: ده ستنوو سیکه به ناوی (الرسالة العونية في انساب الاسرة التيمورية) که هیشتا چاپ نه کراوه و له سه ر مالباتی ته یمورییه کانه .

له چله کانی سه ده ی بیست، لیژنه ی (هه زار کتیب) داوا یان لیکرد بۆ وه رگێپانی به شی ده یه می (سیاحه تنامه) ی نووسه ری تورکی (ئه ولیا چه له بی) له سالی (١٦٦٠ک)، له تورکی کۆنه وه بۆ زمانی عه ره بی. نووسه ر له و به شه ی کتیبه که یدا میسری به خۆشه ویستی و هۆگری وه سف کردوه . محهمد علی عهونی به هۆی عه شق و خۆشه ویستی بۆ میسر، وه رگێپایه سه ر زمانی عه ره بی، به لām چاپ نه کرا تا له سالی (٢٠٠٣ز) خانه ی (الوثائق المصرية) به چاپی گه یاند.

کاتیکیش که نه میره فه زیه ی خوشکی مه لیک فاریوق له لایه ن رهزا شای په هله وی شای ئێران بۆ وه لی عه هد محهمد رهزا په هله وی خواسترا، نه رکی فێرکردنی زمانی فارسی به محهمد علی عهونی سپێردا. له به رامبه ریشدا رهزا شای په هله وی مه دالیا یه کی فارسی به نرخی پیشکه ش کردوه، جگه له

مه‌دالیای نیل، که له‌لایهن میسرپه‌وه پئی به‌خسرا.

له‌ه‌لوئیسته جوامیره‌کانیشی، کاتیك که مه‌لیك فاروق داوای لی‌کردووه (به‌زۆر) بسه‌لمینێ که ره‌چه‌له‌که‌که‌ی ده‌گه‌پتته‌وه سه‌ر پیغه‌مبه‌ر (د.خ)، بۆ نه‌وه‌ی فاروق متمانه و سۆزی گه‌لی میسر دژ به‌ئینگلیز مسۆگه‌ر بکات، چونکه گه‌فی لادانیان لی‌ده‌کرد، له‌به‌رامبه‌ریشدا مه‌لیك (۱۰۰۰ دۆنم) ی‌بداتی. به‌لام محمه‌د عه‌لی عه‌ونی بۆی جیبه‌جی نه‌کردووه، چونکه هیچ به‌لگه‌نامه‌یه‌کی راسته‌قینه له‌به‌ر ده‌ستدا نه‌بوونه ئه‌وه بسه‌لمینن که ره‌چه‌له‌کی مه‌لیك بگه‌یه‌نیتته‌وه سه‌ر بنه‌ماله‌ی پیغه‌مبه‌ر (د.خ).

محمه‌د عه‌لی عه‌ونی له‌خاتوو زه‌ینه‌ب محمه‌د ئه‌لرفاعی میسری سه‌عیده‌ی دوو کوپ و کچیکی هه‌ن: خوالیخۆشبوو (ئه‌ندازیار سه‌لاحه‌ددین عه‌ونی) و (ئه‌ندازیار عسامه‌ددین عه‌ونی)، هه‌روه‌ها نووسه‌ر (دوریه عه‌ونی)، (ئه‌مه‌ی دوا‌یی یه‌کێکه له‌سی نووسه‌ری ئه‌م کتێبه‌ - و)، له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک نه‌وه.

محمه‌د عه‌لی عه‌ونی له‌ته‌مه‌نی په‌نجا و پینج سالی، له‌ (۱۱ ی ته‌مموزی ۱۹۵۲) له‌قه‌هیره کۆچی دوا‌یی کردووه و له‌سه‌ر لووتکه‌ی چپای مه‌قته‌م، له‌باخچه‌ی مغاوری به‌کناشی نێژراوه، که ده‌روانیتته سه‌ر مه‌زاری سو‌فی ئیسه‌لام (عمر بن القارض)، که عه‌ونی له‌ژيانیدا زۆر به‌فله‌سه‌فه‌ی ئه‌و سه‌رسام بووه.

له‌حه‌فتاکانی سه‌ده‌ی بیست، رۆله‌کانی هه‌لسان به‌پیشکه‌ش کردنی کتێبخانه به‌نرخه‌که‌ی باوکیان، به‌وه‌موو کتێبه‌ ناوازان‌ه‌وه، به‌زانکۆی قه‌هیره. هه‌مدیک له‌ده‌ست‌نوسه‌کانیشیان له‌وانه‌ش فه‌ره‌ه‌نگی عه‌ره‌بی / کوردی پیشکه‌ش کرد به‌کۆپی زانیاری کوردی له‌به‌غدا، که دواتر ئه‌و کۆپه‌ به‌ر له‌چاپ کردنی فه‌ره‌ه‌نگه‌که له‌لایهن حکومه‌تی عێراقه‌که داخرا^{۲۲۹}.

له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و خزمه‌ت و پایه‌ی که ئه‌و زانا و میژوونوسه‌گه‌وره‌یه هه‌یبووه، وه‌زاره‌تی رۆشن‌بیری له‌حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و به‌چاودیری به‌پێز مه‌سه‌ود بارزانی (سه‌رۆکی هه‌ریم)، فیه‌ستیفالێکی ریزلێنانی بۆ ئه‌و خزمه‌ته

نایابە ی ئو میژوونوس و توێژەر و زانای گەرە محەمەد عەلی عەونی لە (۲-۱ / ۱۱ / ۲۰۰۷ ز) لە ژێر ناوینیشانی (محەمەد عەلی عەونی پردێک بۆ رۆشنیرییهکان) سازدا. ئەویش بە ئامادەبوونی خەڵکیکی زۆر، کە لە سەرانی کوردستان داوەت کرابوون. وەفدیکی رۆشنیرانی میسریش کە پێکھاتبوو لە ژمارەیهک لە رۆشنیر و نووسەر، لەگەڵ هەندیک لە منداڵ و نەوکانی ئامادە ی ئو فەستیقالە یه بوون.

عباس محمود العقاد (۱۸۸۹ - ۱۹۶۴ ز) :

میژوونوسیکی کارامە، زمان پاراو، سیاسییەکی لیژان و رۆژنامەنووسیکی

(عباس محمود العقاد)

وشیار، پلە و پایە بەرزەکی نە بە شان و شکۆ نە بە سولتانی، نە بە پلە و بپوانامە وەرەگرتوو، بەلکو بەو بەهرە جۆراوجۆرانە و هەول و تیکۆشانە بەرزەو رەنجە بەردەوامەو پێیگەشتوو. ئەو بە

قەڵەم و کتێبەکانیەو ژیا. هیچ ئەرك و وەزیفە ی وەرەگرتن، نە لەبەر رق لیبۆنەو لەکاری وەزیفی، بەلکو بۆ پێداگیری لە ئازادییەکی و شانازی پێوەکردنی، نەبادا بەهۆی کاری وەزیفیەو لێی سنووردار بکری. هەرەها بەو عەشقی بۆ مەریفە و زانیی هەبوو. کاتیکی مەزۆ بەژن و بالای بەرز بێ، دەبێتە جێی سەرنجی دەورووبەر و لێی رادەمێن. کاتیکی مەزۆ بەرز و بلند بوو بە رۆشنیریەکی و دامێنانەکی و هەست کردن بە کەرەمەتەکی، ئەوا دەبێتە جێی سەرنجی دڵ و هۆشی خەڵکانی دەورووبەر. عەققاد بەرز و

بَلَد بوو، هم له به ژن و بالا و هم له توانا و روښنښیری و داهيتان.

عەباس مەحمود ئیبراهیم مستەفا ئەلەققاد له رۆژی (٢٨ی حوزەیرانی سالی ١٨٨٩ن) له شاری ئەسوان له میسر له دایک و باوکینکی به رهسەن کورد له دایک بووه. ئیبراهیم مستەفای باپیری له ولایەتی دیاربه کړی کوردی له کوردستانی تورکیا هاتۆته میسر و له شاری ئەسوان له سعیدی میسر نیشتەجی بووه، ئەو شارە ی که کۆمه لێک خیزانی کوردی تیدا ده ژیان. باپیره ی ئەو کاری په شمینی ئاوړیشمی ده کرد، هه ریۆیه ناسنای عەققادی که وتۆته سه ر، وه ک ئەوه ی که نووسه ر و ئەدیب (عامر العقاد) ی برازای عەققاد باسی لێوه کردووه.

هه رچی بنه چه که ی دایکه که شیه تی، ئەوا ئەویش کوردیه، له کورده کانی ئەسوان. عەققاد له به ژن و بالا و ئارامی خۆپاگری له کاتی تهنگانه و ناخۆشی و که پاره ته وه سه ر دایکی (به دایکی چووه)، که زۆر خواناس و به ئیمان بووه. عەققادیش سییه کی ئەو داهاته ی له پتی کاری رۆژنامه وانی و نووسینی کتیب دهستی ده که وت بۆ دایکی ده نارد. دایکه که ی له سالی (١٩٤٩ن) له ته مه نی شهست سالی کۆچی دوا یی کردووه. هه روه ها باپیره که شی (له دایکیه وه) ناوی حاجی محمه د ئاغا شه ریف بووه، یه کێک بووه له کورده ناو داره کانی ئەسوان، وه یه کێک بوو له په یره وکارانی ته ریه تی نه قشبه ندی قادری.

هه رچی سه باره ت به مەحمود عەققادی بارکیه تی، ئەوا به پیاویکی خواناس و ده ستپاک و چاکه کار ناسراوه و خیزانه که ی خۆیشی زۆر خوشویستووه. کاری ئەمینداری کردووه له خانە ی (المحفوظات) له شاری ئەسوان. زۆریش هۆگری ئەدهب بووه. هه میشه ئاماده ی کۆپی ئەدیب و زانا یان بووه، به تایبه تی کۆپی (شیخ احمد الجداوی)، که زانا یه کی ئەزه ری شه ریف بووه و په یره وکاری سه ید جه ماله ددینی ئەفغانی بووه. کۆپی ئەو کۆپی ئەدهب و زانست بووه. عەباسیش هه ر له مندالیه وه حه زی له خویندن و خویندنه وه بووه. عەققاد چه ند براهیه کی دیکه شی هه بوون، وه ک : محمه د، ئیبراهیم، کویتا، مستەفا،

نه حمهه (باوکی عامر عه ققادی نه دیب)، تاهر، باوکیان له سالی (۱۹۰۷ن)
کچی دواپی کردوه.

هاورپي هه ميشه يي عه ققاد - هه له بيسته كاني سه ده ي بيست تا كاتي
مردني - نه دب و نووسه ر (محمد ظاهر الجبالوي) (۱۸۹۸-۱۹۷۹ز) سه باره ت

به ره‌چه‌له‌کی عه‌ققاد هه‌مان شت ده‌لی،
که عامر عه‌ققاد گو‌توویه‌تی، که
بنه‌چه‌که‌که‌یان کوردی ره‌سه‌نن و ئه‌و
خۆی له‌ عه‌ققاد بیستویه‌تی.

بۆ زیاتر روونکردنەوه، عەققاد
وێستووێتی بۆ ئەوانی دی بەسەلمێنی کە
بەتەجە کەیان دەگەرێتەوه بۆ سەر
کوردانی دیاریه کەر، هەمان ئەو شارە ی
بەتەجە کە ی محەمەد علی پاشای
دامەزێنەری میسری هاوچەرخ ی بۆ
دەگەرێتەوه.

عەققاد بە بۆنەى جەژنى نەوروژ، جەژنى نەتەوہى کورد ناھەنگى دەگىڤا. لە
سالى (١٩٥٢)ن عەققاد قەسىدەى (نەوروژى نووسى، تىايدا شۆڤشى (٢٣ى
تەمموزى ١٩٥٢)ن بە شۆڤشى نەوروژ چواندوو، کە جەژنى ئازادى و رزگارىيە
لە ستم و ملھوپى، وە بۆ رزگار بوون لە حوکمى مەلەكى لە ميسر. عەققاد لە
قەسىدە(جامە شيعريەکەيدا) دەلالت:

اعلا بيلاد سعيد

اهلا منوروز ولىد

عهد علي مصر جديد

يَوْمَ حَدِيدٍ قُلْتُ مِلْ

هەر له و چامه شیعریه یدا عه ققاد داوا ده کات جه ژنی نه ورؤؤز بکړته جه ژنیکی
حیهانی، نه ک ته نه یو گلی کورد، نه لکو بستمته جه ژننک یو هه موو حیهان و

مروفايه تى. چونكه نه و جه ژنه ماناي پيروزي هه يه و ئاماژه يه كي پرسنگداره بۆ
خوشه ويستان له هه موو دونيا، ئه مه ش كۆپله يه كي كۆتايى چامه
شيعريه كه يه تى:

يا صحبة التوفيق	وفقتم الى النهج السديد
عيد الوفاء اذ استعيد	فمن الوفاء المستعيد
عيد له في ذمة ال	تاريخ توفيق حميد
عيد الاوائل والاواخر	والخمائيل والورود
ما احوج الدنيا اذا	احتفلت الى عيد وحيد

عه ققاد داوا له خه لكانى تر ده كات له پال جه ژنى نه وروژدا يه كېگرن، چونكه ئه و
جه ژنه جه ژنى يه كگرتن و خوشه ويستيه، له جېنى ناكوكيه كانى نيوانيان.
عه ققاد كه پيگه يشت، عه قل و ئاوهرى له ته مه نى گه وره تر بوو. وا ريككه وت
جاريكيان ئيمام محمەد عه بده سەردانى قوتابخانه سەره تاييه كه ي بكات،
مامۆستاي زمانى عه ره بى ده فته رى عه باسى نيشانى ئيمام دا، ئه ويش
به زه رده خه نه وه چاوى پيدا گيڤا و گفتوگوى له گه ل عه ققاد كرد، پاشان رووى
كرده مامۆستاكه ي و گوتى: چەند باشه ئه و كوپه له دواړوژدا ببېته نووسه ر.
عه ققاد زمانى ئينگليزى خوښ تا بپوانامه ي سەره تايى به سەركه وتوويى
به ده ست هيتا، ئه مه ش بوارى نه وه ي بۆ ره خساند كه راسته وخۆ ده ست بكات
به خوښنده وه ي نه ده بى ئينگليزى. ئه و ده رياره ي خۆى گوتوويه تى، كه به ر له
ته مه نى ده سالى فيرى خوښنده وه نووسين بووه. هه رچيه كيش له روژنامه و
كوواري به رده ست بكه وتبان ده ي خوښنده وه و سوودى لى وه رده گرتن بۆ
زياد كركردنى خه رمانه ي زانياريه كانى. له سالى (١٩٠٥ ز) به خۆبه ش كارى وانه
گوتنه وه ي له قوتابخانه يه كي خه بريدا كردوه، هه روه ها كارى فه رمانبه رى
حكوميشى ده كرد، پاشان وازى له هه ردووكيان هيتاوه و رووى كردۆته كارى
نه ده ب و روژنامه وانى.

له سالى (١٩٠٧ن) له گەل مېژوونووسى كورد (محمد فريد و جدى) كۆوارى (به يان) يان دەر كړدووه، له نيوان سالانى (١٩١٢-١٩١٤ن) پاشان كۆوارى (عكاض) دەر كړدووه. شيعره كانى خويشى له زۆربى رۆژنامه و كۆواره كاندا بللوكړدوونه ته وه.

عەققاد له ژيانى خوى زور به سۆز بووه، به لام له خوښه ويستيدا سره كه وتوو نه بووه، دل پر مېهره كه پيشى پى گرتووه، هر چه نده ئه و (ساره) خويستووه، له كاتيكدا ئه وېش ئه دىبه يه كى به توانا بووه و شيوازه كه شى ناياب و ته و او رۆژه لاتىيانه بووه. رهنكه هر ئه و شيوازه هوكارى سره نچراكي شانى بوو بى له لاي عەققاد، كه بى يه كه م جار له كۆوارى (المحروسة) بېنيويه تى، كه خوى ته مەنى له بيست و حوت سالى و ساره ش له بيست و يه ك سالى تينه پەرى بوو، به لام چيړكه كه يان زور تال و ناخوش كوتايى پى هات و عەققاد به دريژايى ته مەنى تنيډا ژيا. عەققاد زياتر له هر كه سيك گرنگى به كاروبار و پرسى ئافره تان دا، چوار كتيبيشى تايبت كړدون بى توژينه وه كه (الانسان الثاني و المرأة - ١٩١٤) و (هذه الشجرة - ١٩٤٥) كه توژينه وه يه كى تيروته سه له له سر ئافره ت. هره ها دوو كتيبي تری تايبت كړدون به دوو كه سايه تى ئافره ت، يه كه ميان (الصديقة بنت الصديق - ١٩٣٤) و دووه ميشيان (فاطمة البتول و الفاطميون - ١٩٣٨)، هر چى (ساره) ه يه تاكه چيړكه تى، كه ئه وېش ميژووى ئه دىبه ئافره تانه.

ئو له ژيانى خويدا زور ريژليگراو بووه، هم له ميسر و هم له جيهانى عه ره بى. سالى (١٩٤٠ن) بى كوپى زمانى عه ره بى له ميسر ه لېژلېردرا، وه ئه و له يه كه مه كان بووه تيايدا. وه ئه دىامى نيردراو بووه بى كوپى زمانى عه ره بى له ديمه شق و كوپى زانيارى عيراقى. له سالى (١٩٥٩ن) مه داليای ده وله تى بى ريژلېنان له ئه دىبه پيښه خسراوه و له لايه ن سه روكى پيښو جه مال عه بدولناسر پيښه كراوه.

له یۆڤی (۱۳ی ئاداری ۱۹۶۴ن)، جیهانی عەره‌بی و ئیسلامی گەورەترین ئەدیب و نووسەر و شاعیر و بیرمەند و زانای لەدەست دا، که هاوتای نەبوو لەنیو زانا و کەسایەتییەکانی سەردەمەکە. لەه‌وای خۆیدا (۹۰) کتییی بەجی هێشتوون، یازدە لەو کتییانە دیوانی شیعرین. بەناویانگرتینیشیان (العبقريات) ه...هەمووشیان بەلگەی دانایی عەققاد دەردەخەن^{۳۰}.

ئەدیب، عامر العقاد (۱۹۳۶-۱۹۸۵ز):

نووسەر و ئەدیب، (عامر ئەحمەد مەحمود ئەلەققاد)، لە سالی (۱۹۳۶ن) لە شاری ئەسوان لە باشووری میسر لە خانەوادەیەکی کوردی، کە بنەچەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ دیاریەکر، لەدایک بوو. برازای عەققاد بوو و سکریتیری تاییەت و بەرپۆڕی کارەکانیشی بوو. چەندین کتیییشی لەسەر ژایانی مامی خۆی داناون، لە ناویشیاندا کتییی (لمحات من حياة العقاد الادبية).

لە خێزانیکدا پێگەیشتوو کە عەباس عەققادی مامی تێیدا دەرچوو. سالی (۱۹۵۸ ن) مافی خۆیندوو، پاشان دە سالان لەگەڵ عەباسی مامیدا بوو، تا کاتی کۆچی دوايي عەققاد لە سالی (

۱۹۶۴ن). لەسەردەستی ئەو چەندین زانست فیزیوو، وەک زانستەکانی ئەدەب و رەخنەي ئەدەبی و بنەماکانی. عامر لە سالی (۱۹۸۵ن) کۆچی دوايي کردوو.

کتیبەکانیشی بریتین لە : (آخر كلمات العقاد، لمحات من حياة العقاد، غراميات العقاد (جزء من كتاب لمحات)، معارك العقاد الادبية، معارك العقاد السياسية، صالح جودت في مفترق الطرق: دراسة في شعره و

عامر العقاد

نثره، احمد امين: حياته و ادبه، صوت السماء، بلال بن رباح، المثال النادر: خديجة بنت خويلد، حرب الاكاذيب الشيوعية، جمال عبدالناصر: حياته و جهاده، وجاء مايو، دراسة للكفاح الوطني السوداني، احاديث العقاد الصحفية).
 چەند كۆتیبیكى بە هاوێشیشی هەن: (العقاد... و هولاء - القاهرة... جمعية العقاد الادبية - العواد... ابعاد و ملامح - السعودية - العواد... قمة و موقف، السعودية).
 چەند كۆتیبیكى لە سەر عەباس هەن، كە كۆيكر دونه ته وه و پيشه كى بۆ نووسيون وهك: (ما بعد البعد - ديوان شعر. دراسات في المذاهب الادبية والاجتماعية. بحوث في اللغة والادب. يوميات ج ٤، ٢. العقاد في معاركه السياسية والادبية. ذكرياتي مع عاهل الجزيرة العربية لعباس محمود العقاد)^{٢٢١}.

نووسەر و رۆژنامه نووس، ابراهيم رمزي:

ئبراهيم ره رمزي به گ كوپى محمده گهره كوپى على ئاغای ئه رزه پۆمییە: ئه ویش له بنه چه كه ی كوردی ره سته و باپیری له سه رده می محمده على پاشا هاتۆته میسر. له سالی (١٨٦٧ن) له شارى فيوم له دایك بووه. له وى كۆوارى ههفتانه ی (الفیوم) ی ده ركردووه. ههروهه (تاریخ الفیوم) و رۆمانی (المعتمد بن عباد) ی نووسیوه. چۆته پاریس و سالتیک و مانگیك له وى ماوه ته وه. پاشان گهراوه ته وه میسر و له قاهره نیشته جی بووه و كۆوارى (المراءة فی الاسلام)، دواى ئه ویش رۆژنامه ی (التمدن) ی ده ركردووه. ههروهه له سالی (١٨٩٩ن) قالب و دارپژگه ی دامه زانندووه بۆ دروستکردنی پیتی عه په بی.

یاریده ی ئه حمده لوتفی داوه بۆ ده ركردنی (الجریده) و به یتوه بردنی. پاشان سه رۆکایه تی وه رگێپانی له دیوانی سولتان حوسین ئه لکامل پى سپێرداوه.
 له دانراو و چاپکراوه کانی: (اصول الاخلاق) له فه ره نسى وه رگێپاوه، وه (مبادئ التعاون). ههروهه شیعريشی نووسیوه و زمانى فه ره نسى و تورکیشى ره وان بووه. له سالی (١٩٢٤ن) له قاهره کۆچى دواى کردووه.^{٢٢٢}

(د. حسن ظاظا)

دكتور حسن ظاظا (۱۹۱۹-۱۹۹۹ز):

دكتور حسن محمەد توفيق (زازا)،
(تهگرچی نووسراوه ظاظا، به لام مه به ست
له زازايه و نه و ناسناووشي هه ره وانه وه
بو هاتووه، ميسره كان پيتى (ن) قوپس
ده كه ن و ده يكه ن به (ظ) - و): له زانا و
بهرمه ند و نه ديبه به رزه كانى ميسر و
جيهانى عه ره بيبه. به شدارييه كى زور
كه وده ي فه بووه له بواره كانى زمان،
ميژوو، كۆمه لايه تى و نه ده بى، جا به
نووسينى كتيب بووى، يان به نووسينى

روژنامه وانى، وه يان به و وانانه ي له كۆر و سميناره كاندا پيشكه شى كردوون.
زانايه كى زور كه وده بوو له زمانى عه ره بى و زمانه ساميبه كۆنه كان.
ره چه له كه كه ي ده كه رپته وه سه ره هۆزى كى كورد، كه له روژه لاتى نو، كيا
نيشته جيئ، هه نديك له خيزانه كانى نه و هۆزه هاتوونه ته ميسر. خيزانى نه مان
له شارى (منوف) نيشته جي بوونه، ئيستا پاريزگاي منوفيه يه. باپيرى نه و (له
باوكيه وه) به رپوه به رى پوليس بووه له وى. باوكه كه يشى له منوف له دايك
بووه، له قوتابخانه يه كى فه ره نسى خويندووويه تى، دواتر بو ته واو كردنى
خویندنى قوتاغى دواناوه ندى چۆته ئینگلته پا و له زانكۆي له نده ن
خویندووويه تى، كه كه راوه ته وه ميسر كارى نواندى كردووه، له سالى (۱۹۳۱ز)
كۆچى دوايى كردووه.

هه رچى دكتور حسن زازا يه له سالى (۱۹۱۹ز) له قاھيره له دايك بووه.
سه ره تا له كتيبه كانه وه فيرى خوینده وارى بووه، دواتر چۆته قهتابخانه ي
(مبشرين) ئینگليزه كان. دواي دوو سال خویندن لتي ده رچوووه. پاشان چۆته

قوتابخانەى دواناوەندى له ناوچهى كۆشكى نيل، له ویش وهك چواردهمين كهس له سەر ئاستى هه موو ميسر ده رچووه. سهرهتا دهستى كردووه به كاری وه رگيران بۆ رۆژنامهى (البلاغ)ى سهر به حزبي ئه حرارى دهستوورى. له كاتى ئه و كارهدا چۆته كۆليژى ئاداب له زانكۆى فوادى يه كه م (ئيسـتا زانكۆى قاهرهيه)، سالى (١٩٤١ز) به پلهى يه كه م و پلهى شـره ف بـروانامـى زمانى عـره بى و زمانه ساميهـى كانى وه رگرتووه. ماوهى سالىك له قوتابخانهى دواناوەندى سهر به باوكانى يهـ سوعى وانـهـى داونهـتهـوه. دواتر له سالى (١٩٤٢ز) كراوته موعيد له زانكۆى فاروقى يه كه م (ئيسـتا زانكۆى "عين الشمس" ه). پاشان نيردراوته زانكۆى عيبرى له قودس، له ویش بـروانامـى ماجستىرى له ئهـ دهـبى عيبرى و بىرى يهـ هود له سالى (١٩٤٤ز) وه رگرتووه. ئينجا گهـ راوهـته وه ميسر و له زانكۆى فاروقى يه كه م بۆته مامۆستاي زمانى عـره بى و سـريانى. پاشان نيردراوته فهـ پـهـنسا و زمانى فهـ پـهـنسى خويندووه. دبلۆمى بالاى دهـ وڵـتى له بوارى شوينهـ وار و ميژووى هونـرى له سالى (١٩٥١ز) وه رگرتووه. له پـهـيمانگـاى خويندنى بالا له سوربۆن، ميژووى زمانهـ كان و ميژووى ئايينهـ كانى خويندووه و سالى (١٩٥٣ز) له سهر نامـى دكتوراكهـى بهـ ناو نيشانى (سويندخواردن له لايـهـن يهـ هوديهـ ساميهـ كۆنهـ كانهـ وه)، له زانكۆى سوربۆن دكتوراى وه رگرتووه.

گهـ راوهـته وه ميسر و بۆته مامۆستاي كۆليژى ئاداب له زانكۆى ئهـ سكهـ ندهـ رييهـ، پۆسته ئهـ كاديـميهـ كانى بـريـون تا له سالى (١٩٦٩ز) پلهى مامۆستاي له زانسته زمانهـ وانـيهـ كانى دراوهـتـى. لهـ و پۆستهـ دا ماوهـته وه تا له سالى (١٩٧٩ز) خانهـ نشين كراوه. لهـ و ماوهـ يهـ دا له چهـ ندين زانكۆ وهك مامۆستا وانـهـى داونهـته وه وهك زانكۆكانى: قاهره، ئهـ زهـر، عـهـين ئهـ لشهـ مس له ميسر، زانكۆى محمـهـ د ئهـ لخامس له ربات، زانكۆى بهـ يـروت، زانكۆى موسـل و بهـ غـدا و بهـ سـره له عـيـراق، زانكۆى ئوم درمان له سودان. ماوهى سالىـكـيش له زانكۆى وهلى عهـ هـدى

بهريتانیا له مالتا ماموستا بووه و به زمانى نينگليزى وانهى گوتوونه ته وه .
پاشان بۆ ماوه ی ۱۲ سال، له سالانى نيوان (۱۹۷۸- ۱۹۹۰) بۆته ماموستا له
فيقهي زمان و خويندنى عيبرى له زانكۆى مهليك سعود له ريار. پاشان بۆته
راويژكار له سهنترى مهليك فهيسه ل بۆ تويزينه وه و خويندنى ئيسلامى، تا له
روژى ههينى (۹ى نيسانى ۱۹۹۹) له تهههنى ههشتا سالى كۆچى دوايى
كردووه .

چه ندين كتيبي چاپكرا و وتار و وانه، شيعر و زهجه لى هه ن (زهجه ل جورىك
له هونراوه يه -) ، دوو بهرنامه ي راديوپيشى هه بوونه به ناوى (له دلى
ئيسرائيل) و (باشترينى وته كان).

له دانراو و چاپكراوه كانى : "اللسان و الانسان - ۱۹۹۰"، دهروازه يه كه بۆ
ناسينى زمان. "الساميون و لغاتهم - ۱۹۹۰"، "كلام العرب في اللغويات العامة و
السامية - ۱۹۹۰"، "الفكر الديني اليهودي - ۱۹۹۵"، "الشخصية الاسرائيلية -
۱۹۹۰"، "ابحاث في الفكر اليهودي - ۱۹۸۷"، "الصهيونية العالمية و اسرائيل -
۱۹۷۱" به هاويه شى له گه ل (د. فتح الله الخطيب) و (د. عائشة الراتب)
نووسيوه تى. "منهج سيبويه في النحو العربي بين يهود الاندلس"، "ديوان شعر
سيرة البهلول" كه هه ژده سروود و نزيكه ي ۵۰۰ به يتى شيعره. "القدس"،
كتيبينكيش به زمانى عيبرى به ناوى "اثر الفكر الاسلامي في الفكر العربي في
اسبانيا الاسلامية"، له راستيدا نه و كتيبه نامه ي ماجستيري بووه و سالى (۱۹۴۴)
دهستنووسه كانيشى "كتاب عام عن تاريخ اليهود" كه ده بهرگه، "العرب على
المائدة"، "الحيوان في التوراة"، "فلسفة الفن و تاريخه". ههروهه ها دهيان
وتارى نه ده بى و ميژوويى له كۆوارى (الفصيل) و روژنامه ي (الرياض)ى سعودى
بلاوكردوونه ته وه، به شدارى كۆپ و بووه و سمينارى گریداون و ئيواره شيعرى
پيشكهش كردوون ^{۲۳۲}.

(د. سهير القلماوي)

دکتوره سهير القلماوي^{۳۳} (۱۹۱۱- ۱۹۹۷ز):

دکتوره سهير نهلقه له ماوي، له (۲۰) ټه مموزي ۱۹۱۱ز له تهنّا له باوکیکی کورد (که پزیشک بووه له تهنّا) و دایکیکی چهرکسی له دایک بووه. به که لوریای له (کولیزی کچانی نه مریکی) وه رگرتووه. خاوه نی قوتا بخانه یه کی زانستی بووه و زیاتر له سهد تویره ری کچ و کور پروانامه ی ماجستیر و دکتورایان له سهر دهستی نه و

وه رگرتووه. به کیک بووه له سی پېشه نگه کانی نافرته تانی میسری (له گه ل نامینه سه عید و عائشه راتب) که سالی (۱۹۲۹ز) بو یه که مجار چوونه ته زانکزی میسر.

یه که م نافرته ټیکیش بووه پروانامه ی دکتورای له ئاداب وه رگرتووه. یه که م خاتو نیش بووه کورسی ماموستایه تی مسوگر کردووه و یه که م نافرته ټیکیش بووه سه روکایه تی به شی زمانی عه ره بی له کولیزی ئاداب وه رگرتووه و یه که م نافرته ټیش بووه خه لاتی ریژلینانی ده وله تی له ئاداب پی به خشراوه.

سالی (۱۹۲۹ز) چۆته کولیزی ئاداب له زانکزی مه لیک فوادی یه که م (قاهیره ی ئیستا)، که عه میده که ی ته ها خوسین بووه و به شی زمانی عه ره بی بو هلبژاردووه، که خوی سه روکی به شه که بووه، زور باشیش چاودیری کردووه، چونکه نه و تاکه کچ بووه له نیوان ۱۴ قه تابی به شه که ی. له کاتیکدا نه و هیشتا له سالی سییه می خویندنیدا بووه که له (الرساله) و (الثقافة) و (ابوللو) ی نووسیوه. سالی (۱۹۳۳ز) لیسانسی وه رگرتووه.

یه که م نافرته تی میسری بووه له سالی (۱۹۳۷ز) ماجستیری وه رگرتووه له سهر

نامه‌های به‌ناوی (ادب الخوارج في العصر الاموي). پاشان له سالی (۱۹۴۱) دکتورای له ئاداب وەرگرتوو له زانکۆی سوربۆن له‌سه‌ر نامه به‌پێژه‌که‌ی به‌ناوی (الف ليله و ليله). سه‌ره‌رشتی ده‌سته‌ی نووسه‌رانی کردوو، به‌که‌م پیشانگای ده‌ولی بۆ کتییی له سالی (۱۹۶۹) له قاهره کردۆته‌وه، له بۆاری کاری سیاسیشدا له سالی (۱۹۵۹) بۆ کۆنگره‌ی نه‌ته‌وه هه‌لبژێردراوه. سالی (۱۹۷۹) بۆ کۆنگره‌ی گه‌ل هه‌لبژێردراوه. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و به‌که‌مجار پیشانگای ده‌ولی کتییی له سالی (۱۹۶۹) کردۆته‌وه، له سالیادی چله‌مینیدا به‌کێک له ته‌وه‌ره سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌و پیشانگا ده‌ولیه‌ی ئاهه‌نگێک بوو بۆ یادی سه‌هیر قه‌له‌ماوی و تیاشیدا گفتوگۆ له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌کانی و رۆلی ئه‌و له بزاونی فکری و رۆشنییری عه‌ره‌بی کرا.

له سمیناریک بۆ ئه‌م مه‌به‌سته سازکراوو، (د. شمس الدین حجاج) ی قوتابییه‌که‌ی خۆی و (د. عمر خشاب) ی نه‌وه‌ی خۆی، هه‌روه‌ها (د. جابر عصفور) ی قوتابییه‌که‌ی، که سمیناره‌که‌ی به‌پێوه‌ده‌برد، بابته‌ی پێشکه‌ش کرد و گوتی: "له‌لایه‌نه‌ گرنگ و نادیاره‌کانی ژبانی قه‌له‌ماوی ئه‌وه‌یه، که ئه‌و شیعرێ نووسیون و له‌ کۆواری (ابوللو) ی به‌ ئیمزای خاتوو سه‌هیر بۆلویکردوو نه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها چیرۆکیشی نووسیون، به‌لام دواتر چۆته سه‌ره‌خه". هه‌روه‌ها باسی له هه‌لۆیستی ئه‌و کردوو بۆ پشتگیری له شیعرێ ئازاد، له کاتیکیدا که عه‌ققاد زۆر دژایه‌تی کردوو. له هه‌مان سمیناردا سه‌باره‌ت به‌ کتیبه‌که‌ی ئه‌و به‌ناوی "المحاكاة" ده‌لێت (به‌کێکه له‌ گرنگترین ئه‌و کتیبانه‌ی که ئه‌وکات چاپ کراون). سه‌هیر قه‌له‌ماوی له (۴ ی ئایاری سالی ۱۹۹۷) کۆچی دوا‌یی کردوو. ^{۳۰}

شیخ عبدالباسط عبدالصمد:

شیخ عه‌بدولباسط محهمه‌د عه‌بدولسه‌مه‌د له سالی (۱۹۲۷) له شاری (ارمنت) سه‌ره‌به‌ پارێزگای قنا له میسر له‌دایک بووه. ره‌چه‌لکه‌که‌شی ده‌گه‌رێته‌وه سه‌ره‌

کوردەکانی کوردستانی عێراق. باوکی لە کوردستانی عێراق وە هاتۆتە میسر و ژنیکی میسری هێناوە و شیخ عەبدولبەستی ئی بوو.

هێشتا تەمەنی نەگەشتبوو دە سالان کە تەواوی قورئانی لەبەر کردوو. پاشان (حەوت شێوازەکانی خوێندنەوه) ی خوێندوو، هەمیشە مامۆستاکی لەگەڵ خۆی دەبێردە بۆنە و ئاھەنگەکان، لە کاتی کدا هێشتا تەمەنی چوار دە ساڵی تەواو نەکردبوو، ئێویش بەھۆی ئەو دەنگە خۆش و لەرینە وە بەھێزانی، کە دەلالەتیان لە پێگە یشتوویی ئەو دەکرد لەو تەمەنە زوو وە کە قورئان خوێندکی بە توانا.

خاوەنی (معجم تمة الاعلام) دەربارەیدا ئەودا دەلێت: "خودا دەنگ و سەدا و ئەدایەکی هێندە خۆشی پێ بەخشێو وەسف ناکرێ". بۆ خوێندنەوهی قورئانی پێرۆز لە مزگەوت و سەنتەرە ئیسلامییەکاندا زۆر دەچوو و لاتان، بە تاییەتی لە مانگی رەمەزاند. ئەوێ لێی زانراوە ئەوێ، کە ئەوێ شێخی قورئان خوێنانی میسری ناسراوە، ھەر وەھا سەرۆکی سەنیدی کای خوێندنەوه و لەبەر کردنی قورئانی پێرۆز بوو لە میسر، وە لە بەناوبانگترین قورئان خوێنانی

جیهانی عەرەبی و ئیسلامی بوو لە سەدە ی بیست.

ھەر وەھا پێشەنگی قورئان خوێنان بوو لە رادیۆ و تەلەفزیۆن، زیاتر لە (۵۲ سال) قورئانی خوێندۆتەو، چەندین مەدالیا و خەلاتیشی لەلایەن مەلیک و سەرۆکەکانی دۆنیا پێ بەخشاوە.

ساڵی (۱۹۵۱) داوای پێشکەش بە رادیۆ کردوو و ئەوانیش

(شیخ عبدالبەست)

وهریانگرتووه، له گه‌ل یه که‌م خویندنه‌وه‌دا به‌بۆنه‌ی کردنه‌وه‌ی مزگه‌وتی پۆرسه‌عید، ناویانگی ده‌رکرد و بوو به‌یه‌کێک له‌پێشه‌نگه‌ قورئانخوینه‌هه‌ره‌ باشه‌کانی رادیۆ. تا ئیستاش ئیواره‌ی هه‌موو شه‌ممه‌یه‌ک ده‌نگی ئه‌و له‌ رادیۆ لێ ده‌ده‌ن. ناویانگه‌که‌شی له‌نیۆ سه‌رجه‌م رادیۆکانی جیهانی ئیسلامی ب‌لا‌بووه‌وه‌. رۆلێکی به‌رچا‌و‌یشی ب‌ینیوه‌ له‌ دامه‌زاندنی سه‌ندیکای حافز قورئانانی پیرۆز.

له‌ رۆژی چوارشه‌مه‌ (٣٠ی کانوونی یه‌که‌می ١٩٨٨ز) کۆچی دوایی کردووه‌، د‌وای ئه‌وه‌ی ده‌یان جار هه‌موو قورئانی به‌ هه‌ر حه‌وت ش‌ی‌وا‌زه‌ دروسته‌که‌ی خویندنه‌وه‌ بۆ تیکرای ولاتانی عه‌ره‌بی و ئیسلامی و جیهانی تۆمار کردووه‌. ئه‌ویش له‌پتی ئه‌و گه‌شت و سه‌ردانه‌ی، که‌ له‌ سه‌د سه‌ردان تیپه‌ریوه‌ بۆ سه‌راپای جیهان. ئیم‌رۆ ه‌یچ موس‌لمانێک نییه‌ به‌ ده‌نگه‌ خۆشه‌که‌ی ئه‌و ناشناسا نه‌ب‌یت و وه‌ک به‌یداخێکی به‌رز له‌ ئاسمانی جیهانی ئیسلامی ده‌شه‌کیته‌وه‌. ره‌حه‌متی فراوانی خوا ب‌ر‌پ‌ێته‌ سه‌ری، له‌ پای ئه‌و خزمه‌ته‌ گه‌وره‌یه‌ی به‌ قورئانی پیرۆز و ئایینی ئیسلامی کردووه‌ ^{٢٣٦}.

به‌شداری گورده‌کانی میسر له‌ بواری هونه‌ری :

له‌لایه‌نی هونه‌ریشدا، ئه‌و کوردانه‌ی له‌ میسر ج‌ی‌گ‌یر ب‌ی‌و‌و‌ن، له‌ بواری نواندن و مۆسیقا و ده‌ره‌ت‌ن‌ان و هونه‌ری ش‌ی‌وه‌کاری به‌ توانا و شاره‌زا ب‌و‌و‌ن. له‌ بواری ده‌ره‌ت‌ن‌انی فیلمی سینه‌مایی، ده‌ره‌ت‌ن‌ه‌ری گه‌وره‌ی سینه‌مایی (احمد بدرخان و علی بدرخان)ی کورپی، چه‌ندین فیلمیان ده‌ره‌ت‌ن‌ا‌و‌ن، وه‌ک : "الکرتک" و "شفیقه‌ و متولی" و "اهل القمه‌" و "الحب الذي كان"، له‌گه‌ل زۆر کاری دیکه‌، که‌ گه‌واهی دامه‌ت‌ن‌یان ده‌کات. وه‌ له‌و کارانه‌ی که‌ له‌گه‌ل نووسه‌ری گه‌وره‌ (نجیب محفوظ) کردوونی، کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو بۆ ناوده‌رکردنی وه‌ک ده‌ره‌ت‌ن‌ه‌ر، ئه‌ویش به‌هۆی ئه‌و ناویانگه‌ مه‌زنه‌ی که‌ نووسه‌ره‌نجیب مه‌حفوز هه‌ب‌ی‌و‌وه‌.

هه‌رچی له‌ بواری نواندنی سینه‌ما ب‌ی‌د‌ایه‌، ئه‌وا سه‌ند‌ر‌ی‌ل‌ل‌ای شاشه‌ی عه‌ره‌بی،

(سعاد حسنى)

هونه رهنده (سعاد حسنى) كورد بووه و
كچى خوشنوس محمده حوسنى
نهمين بابا (بابان) هوله (۲۶ى كانونى
دووه مى ۱۹۴۳ن) له گه په كى بولاق له
قاهره له دايك بووه. باوكى له
سوريه وه چۆته ميسر، به هۆى نه و
خوشنوسى و هونه ره جوانه ى خۆيه وه

توانيوه تى له نووسينه وه ى (خهت) له ميسر سهركه وتن به ده ست بىنى.
كاتيكش له كۆشكى مه له كى له سعوديه كارى كردوه، هه ساوه به
خوشنوسى و زه خره فه كردنى به رگى كه عبه ى پيرۆز. دواتر چۆته ميسر و
سه رۆك جه مال عه بدولناسر له سالى (۱۹۶۵ن) ره گه زنامه ى ميسرى داوه ته
سوعادى كچى. هه ر نه و محمده بابايه كورپى گۆرانى بىژى گه وره ى سورى
حوسنى بابا ى براى نه نوهر بابا ى نه كته رى كۆمى ديه، كه له نيزگه كانى لوبنان
به رۆلگى پزانى كه سايه تى ئافرهت ناسراوه، نه و يش كه سايه تى (ام كامل) ه.
ده گوترى شاعير و هونه رهنده (عبدالرحمن خميسى) له شهسته كاندا توانا كانى
سوعاد حوسنى ئاشكرا كردوه، كاتيك كه رۆلى (توفيليا) ى خوشه ويستى
(هامليت) ى له شاتۆگه ريه كى شكسپير بينيوه.

كارى هونه رى سوعاد حوسنى له كاتى بينينى رۆل له فىلمى (حسن و نعيمه)
له سالى (۱۹۵۸ن) ده ستى پيكر و له دهره يتانى (بركات) بوو. له وماويه دا
شان به شان نه كته ره هه ره به ناوبانگه كانى ميسر ده يان فىلمى سينه مايى و
ته له فزيونى پيشكهش به شاشه ى عه ره بى كردوون. رۆله كانى نه و په يوه ست
بوون به نووسين و كارى گه وره نووسه ره كان. رۆلى بينيوه له رۆمانى (الحب
الضائع) ى (طه حسين). هه روه ها له (بئر الحرمان) ى (احسان عبدالقدوس). وه
له (ناديه) ى (يوسف سباعى)، وه له (قاهره) و (الكرنك) ى (نجيب محفوظ)،

ههروهه ها کاری به پیتی بۆ (کامل شناوی، احمد رجب، احمد رشدی) و چه ندانی دی نه تمام داوه. بۆیه له پیتی نواندن و گۆرانییهوه ناویانگی زۆری ده رکردوه. شووی به چه ند که سیک کردوه، له وانه ده رهینه ره له به درخان بۆ ماوهی (۱۱) سال، وه له کاتی سهردانمان بۆ لای شه، کوردبوونی ره چه له کی سوعاد حوسنی دوپات کرده وه. سالی (۲۰۰۱) به شیوازکی ته ماوی و نادیار له له ندهن

(تابلۆی محمد سیف الدین وانلی)

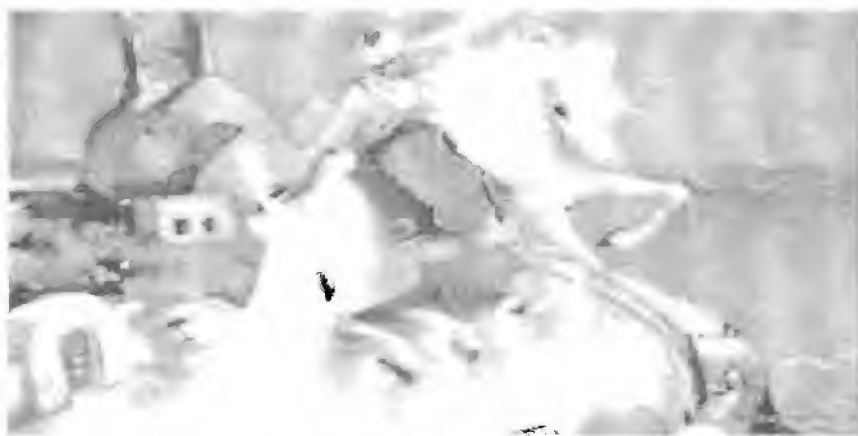
کۆچی دواپی کرد. ۲۲۷.

له بواری هونهری ته شکلیشدا، دوو هونه رمه ندی به ناویانگی کورد هه ن که نه وانیش (ادهم و محمد سیف الدین وانلی) یه، که کوردی شاری وانلی کوردستانی تورکیان. محهمه ده سه یفه ددین وانلی له خیزانکی بارخۆشی نه ده ب دوست و هونه ر دوست له سالی (۱۹۰۶) له دایک بووه. له مانی کدا په روه رده بوو، که چه ندین شاعیر و نه دیب هاموشویان ده کرد، وه که نه محهمه ده شوقی و عه بده حامولی و چه ندانی تر. نه وه له کۆپی نه وه نه دیبانه داده نیشت و گوپیستی شیعیر و گفتوگۆکاتیان ده بوو له بواری نه ده بی و سیاسی و کۆمه لایه تی. له ماله که شیاندا کتییخانه یه کی زۆر گه وره و پر له کتییی نه ده بی و شیعیر هه بوو. نه مه وای لیکرد که به قوولی رووبچینه نیو خۆیندنه وه. جگه له و تابلۆیانه ی له ماله که یاندا هه لواسرا بوون، که هه گه وره هونه رمه ندانی جیهانی بوون. به رامبه ریان راده وه ستا و لییان ورد ده بووه وه تا تییانینگات. بۆیه خۆی بۆ هونه ر یه کلایی کرده وه، له که لیشیدا نه ده مه می برای به شداری له که لدا کرد. چه ندین تابلۆی هونه ری دروست کردن، که داهیتانی زۆر گه وره ی تیدا کردوون،

هه‌ربۆیه ناویان له‌و شتیوازه‌ی هونه‌ره‌که‌ی ئه‌و نا "گۆرانسی ته‌جریدی"،
 (هونه‌ری ته‌جریدی دامالینی هه‌موو ئه‌وه‌ی ده‌ورییه‌ره‌ له‌ واقیع، پاشان
 دا‌پشته‌وه‌ی به‌ رو‌نیا‌یه‌کی هونه‌ریی نوێ، که هه‌ستی هونه‌ره‌ند له‌ ره‌نگ و
 جووله‌و خه‌یاڵدا به‌رجه‌سته ده‌بی، ئه‌و هونه‌ره‌ له‌ وه‌ستان به‌رامبه‌ر به‌ سروشت
 و ئی وردبوونه‌وه‌ له‌ چۆنیه‌تی په‌یدا‌بوونی‌وه‌ پوخت ده‌کړیته‌وه‌ - و). چه‌ندین
 خه‌لات و پا‌دا‌شتی شایانی وه‌رگرتووه‌، په‌یمانگایه‌ک و مۆزه‌خانه‌یه‌کی‌شی به‌
 ناوی "ئه‌ده‌م" ی برای له‌ ئه‌سکه‌نده‌رییه‌ کردۆته‌وه‌ و تابلۆ و وێنه‌کانی تیدا
 نمایش کردوون.

ئه‌و ته‌واوی ژیا‌نی خۆی به‌ ره‌به‌نی ژیا‌وه‌، له‌ سا‌له‌کانی کۆتایی ته‌مه‌نی له‌گه‌ڵ
 که‌چه‌ قوتا‌بییه‌کی خۆی به‌ ناوی (احسان مختار) ها‌وسه‌رگیری کردووه‌، که له‌
 هونه‌ردا ده‌ستی با‌لای بو‌وه‌و ئه‌ویش به‌رزی نر‌خاندووه‌، به‌لام مه‌مه‌د له‌ سا‌لی
 (١٩٧٦ز) و به‌ر له‌وه‌ی مندا‌لیان ببی کۆچی دوا‌یی کردووه‌. کاره‌کانی ئه‌و
 له‌گه‌ڵ کاره‌کانی ئه‌ده‌م وائلی برای نیشانه‌ی هه‌ره‌ به‌رزن له‌ میژووی هونه‌ری
 شتیوه‌کاری له‌ میسری ها‌وچه‌رخدا^{٣٨}.

هه‌روه‌ها چه‌ندین هونه‌ره‌ندی دیکه‌ی کورد هه‌ن له‌ میسروه‌ک "نجیب ریحانی،
 محمود ملیجی، احمد مظهر، عادل اده‌م، صلاح سعدونی، و... ته‌د...".

یه‌کێک له‌ تابلۆکانی ئه‌ده‌م

٢٠٥- محمد علي الصويركي: الكرد في بلاد مصر، ص ١١٥-١١٦، نقلًا عن: معجم المؤلفين: ١/١٦٦-١٦٧، الموسوعة
الع: ١/٥٧٣، الاعلام: ١/١٠٠، مشاهير الكرد: ٩٣-٢/٩٠، مجلة تراثنا، ع (٢٢) تشرين الاول ٢٠٠١، تاريخ الاسرة الاموية:
٨٩-٩٢، اعلام الكرد: ٧٩-٨١، معجم المطبوعات: ٦٥٢، مرآة العصر: ٢/٧٢٩، فهرست التيمورية: ٤/١٤٥، المستدرك
على معجم المؤلفين: ٤٠.

٢٠٦- الرسالة العونية، مصدر سابق، الموسوعة الع: ١/٥٧٤، تاريخ الاسرة التيمورية: ٩٥، الاعلام: ٦/٢٢، اعلام
الكرد: ٨١.

٢٠٧- محمد علي الصويركي، مرجع سابق، ص نقلًا عن: الاعلام: ٧/١٦٥، الموسوعة الع: ١/٥٧٤. محمد تيمور لوديع
فلسطين: الحياة، ع (١٢٤٧) ٦/٩/١٩٩٦. الادب العربي المعاصر لشوقي ضيف: ١/٢٦٣. مجاة محم اللغة الع: ٢/٢٠٦.
مجلة الادب: حزيران ١٩٧٢. حسين فوزي: الاهرام، ٣٦/٨/١٩٩٣. اعلام الكرد: ٨٢-٨٣. مجلة مجمع اللغة العرب بدمشق:
٥٤٢/٣٧-٤٧، ٦٨١، ٥٥٣-٦٨٥، ٤٩/٢٠١، ٢٠٠.

٢٠٨- محمد علي الصويركي، مرجع سابق، ص نقلًا عن: تاريخ الاسرة التيمورية: ٨٥. الدار المنشور: ٣٠٣. بلاغة النساء:
٨٦. مشاهير الكرد: ٢/٢٣٩. معجم المطبوعات: ١٢٥٦. الاعلام: ٣/٢٤٠. جريدة الدستور الاردنية: عدد ٦٢٧٢-
١٩٨٥/١/٢. نساء من بلدي: ٩٨٩-٩٩٣. معجم المؤلفين: ٥/٥٦. ايضاح المكتون: ٤٢/١-خ. هدية العارفين: ١/٢٣٦. اعلام
النساء: ١٠٨-٢/١٢٥. تاريخ اداب اللغة الع: ٢٤٨-٤/٢٤٩.

٢٠٩- له ولاته: ماموستا (يمين والي)، هروها ماموستا (محمود والي) روله كاني قله مشا له شاري فيوم.

٢١٠- الشيخ سلامة العزامي، ترجمة تنوير القلوب في معاملة القيوب: محمدين الكردي، القاهرة ١٣٨٤هـ. وكتاب نجم
الدين الكردي: خلاصة كتاب المواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية لؤلفه محمدين الكردي. وكتاب محمدين
الكردي: سعادة المبتدئين.. الشيخ عمر وجدي في كتاب: مشاهير الكرد وكردستان لؤلفه محمدين زكي بك، ص ٣٩٤،
<http://taakhinews.org/?p=31690> ١٣ كانون الثاني ٢٠١٠م.

- ٢١١- له ناویاندا: خاتوو (فاطمه لطفي الله الايوبي).
- ٢١٢- له بیدارتێکدا له گەژێن به پێژان له مالهکەى خۆى له گەرەکی ئەندازیاران له رۆژى ٢٢ى هوزەیرانى ٢٠١١ز، کاتێک که سەرداخان کرد له شارى کفر شکر سەر به پارێزگای قلیو.
- ٢١٣- ش.ب.ج. ضیف: شوقى شاعر العصر الحديث، مكتبة الاسرة، القاهرة ٢٠١٠م، ص ٩-١٠. مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩-٩٠.
- ٢١٤- هەندێک له توێژهەران به تورکیان داناوه نەک به کورد، بەو پێیەى که له تورکیا هاتوو، بەلام راستییەکەى نەویە که کوردە.
- ٢١٥- www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20061118-324
- ٢١٦- شوقى ضیف: شوقى شاعر العصر الحديث، ص ٩-١٠. مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩-٩٠.
- ٢١٧- هەردوو سەرچاوەکەى پێشوو.
- ٢١٨- هەردوو سەرچاوەکەى پێشوو.
- ٢١٩- تەماشای پێشەکی بەشی یەکەمى شەوقیات بکە.
- ٢٢٠- مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩.
- ٢٢١- www.mriraq.com/vb/showthread.php?t=435270 raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026
- ٢٢٢- شوقى ضیف: سەرچاوەى پێشوو، ل ١٠.
- ٢٢٣- بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بە ئەحمەد شەوقى بڕوانە: شوقى ضیف، سەرچاوەى پێشوو.
- ٢٢٤- www.mriraq.com/vb/showthread.php?t=435270 raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026
- ٢٢٥- وەرگێڕانەکەى محەمەد عەلى عەونى بۆ "مشاهير الكرد وکردستان، ل ٣٦٨. محەمەد عەلى صویرکى، سەرچاوەى پێشوو.
- ٢٢٦- شەرەفخانى بەدلیسى کوردی، بەلام کتێبەکەى بە زمانى فارسى نووسیوه، چونکە زمانى رۆشنبیری شوکات بوو.
- ٢٢٧- خاوەنى چاپخانەى زانستى کوردستان بوو له مسر.
- ٢٢٨- مامۆستای زمانى فارسى له زانکۆى ئەزەر.
- ٢٢٩- وتاریکی دووبەى عەونى له هەفتەنامەى (القاهره) ژماره (٢١٣) رێکەوتى ١١ى ئایارى ٢٠٠٤ز.
- ٢٣٠- فاضل عباس الجاف: الاديب محمود عباس العقاد عنفوان الفكر: www.bingeh.com/news.php?action=view&id=30
- ٢٣١- تێمە الاعلام: ج ١، ص ٢٦١-٢٦٢. محمد علي الصويركي، سەرچاوەى پێشوو.
- ٢٣٢- الزكلي: الاعلام، ج ١، ص ٣٩. محمد علي الصويركي، سەرچاوەى پێشوو، ل ١١٧.
- ٢٣٣- محمد علي الصويركي، سەرچاوەى پێشوو، ل ١١٩-١٢١.
- ٢٣٤- ئەم ناوه به (ههتعه له سه ره سین و که سه ره له بن یا نووسراوه و ئێمهش وه ک خۆی نووسیمان سه هه ره نه ک سوهر-)
- ٢٣٥- ماهر حسن: المصري اليوم، ٢٠ / ٧ / ٢٠٠٩م.
- ٢٣٦- محمد علي الصويركي، سەرچاوەى پێشوو، ل ١٢١.
- ٢٣٧- محمد علي الصويركي، سەرچاوەى پێشوو، ل ١٢١-١٢٢.
- ٢٣٨- سەرچاوەى پێشوو، ل ١٢١-١٢٢.

به‌شی‌ه‌وته‌م

گه‌شته مه‌یدانییه‌کان :

گوندی (الاکراد) له پارێزگای نه‌سیوت
گوندی (جزیره‌الاکراد) له پارێزگای نه‌سیوت
گوندی (میت‌الاکراد) له پارێزگای دقه‌لییه
شاری (الکردی) له پارێزگای دقه‌لییه
گوندی (کفر کردی) له پارێزگای قلیوبییه
گوندی (منشاه‌الکردی) له پارێزگای غه‌ربییه
گوندی (الکردی) له پارێزگای کفر شیخ

ئىمە ھەلساين بە ئەنجامدانى چەندىن گەشتى مەيدانى بۆ چەند گوند و شارۆچكە و شارىكى مىسر، كە ناوى كوردىيان پىئوھىيە، ئەوئىش بۆ زانىنى ھۆكار و مېژووى ئەو ئاوتىنەنە. دەبى ئەوھش بگوتىرى كە ئىمە ھەموو شوتنەكانى مىسر نەگەپاوين، ئەمەى خوارەوھ چەند شوتىنكەن كە سەردانمان كىردون:

يەكەم:

گوندى (الاکراد):

گوندى (الاکراد) گوندىكى كشتوكالتيە لە گوندەكانى سەنتەرى فەتەح لە پارىژگای ئەسىوت. دەكەوتتە رۆژھەلاتى رووبارى نىل. بەپىتى سەرژمىرى سالى (٢٠٠٦ز) ژمارەى دانىشتوانى (٧٠٠٠) كەسە^{٢٣٩}. ھەمويان موسلمانن و لە خوتىندنى ئەزھەردا شوتن و پاىيەكى بەرزىان ھەيە و سەرکەوتوتىرن لە قوتابخانەكانى سەر بە وەزارەتى پەرەدە و زانست. ھىورى و ئارامى تاييەتمەندىكى بەرزى خەلكى ئەوتتە و بەمە لە دراوستىكانى جياادەكرىتەوھ. چونكە كارى توندوتىژى و ھەلچوون و شەپ و ئاژاوەى تىدا زۆر كەمە. ھەر گىفتىكى ھەيانى، بە ھىكمەت و ھۆشمەندى خۆيان لە مالى خۆيان چارەى دەكەن. زۆر بە كەمى دەچنە بەردەم دادگا، چونكە ئەنجوومەنى عورفى ناوھەخۆيان زۆر گىرنگە، ھەرەھا پاىيە و مەزارى ئەوليا و پياوچاكان زۆر كارىگەرى ھەيە بەسەر بىروپا و مىزاجى تەواوى خەلكى گوندەكە. ئەگەرچى ھەندىك بىروپاى سىياسى دىكەشيان كەوتۆتە ناو، وەك ناسىرىيەكان و ھەفدىيەكان. خەلكى ئەو گوندە ھەزىان لە خواپەرىستىيە بە شىوانى سۆفىگەرى. خەلكىكى باش و شكۆمەند و ميواندۆستن. ھەرچەندە زۆر زووش ھەلدەچن، بەلام زوودادەمركىتەوھ دەگەرتنەوھ ھالەتى ھىمنى خۆيان. سەرچاوەكان ئاماژە بۆ ئەو دەكەن، كە دانىشتوانى ئەو گوندە لە

بنه‌چه‌که‌ی کوردی ره‌سه‌نن و له‌گه‌ل سوپای سه‌لاحه‌ددین نه‌ییوبی هاتوونه، که زۆریه‌ی سوپاکه له کوردان پینکه‌هاتبووه^{٢١٠}. قسه و گێرانه‌وه‌کانی نه‌و‌خه‌لکه‌ش، که ئیمه دیدارمان له‌گه‌ل کردن^{٢١١} یه‌کده‌گرێته‌وه له‌گه‌ل نه‌و سه‌رچاوه میژووییانه، که دوا‌ی نه‌وه‌ی سوپای سه‌لاحه‌ددین توانییان قاهره له فاتییه‌کان پاکبکه‌نه‌وه، نه‌و سوپایه رووی کرده سعیدی میسر بۆ راوه‌دوونانی نه‌و فاتییه‌کانی روویان کردبووه باشوور، بۆ پاککردنه‌وه‌ی میسر لێیان، که

نه‌توانن بارو‌دو‌خی خۆیان دوور له قاهره رێکبخه‌نه‌وه له‌گه‌ل توران شا، که له سالی (٥٦٤هـ) یه‌مه‌نی داگیر کردبوو. سه‌لاحه‌ددین زۆریک له‌و کوردانه‌ی نێو نه‌و هیزه‌ی گێرپا‌یه‌وه لای خۆی، به‌هۆی دلتیا بوون له دلتسۆزیان بۆی^{٢١٢}، به‌وه‌ی که له پشتی با‌پیرانی خۆی بوون. دوا‌ی ته‌واوکردنی نه‌رکه‌کانیشیان له سعید و نه‌ویه و سودان، وه دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌یان بۆ قاهره، هه‌ندیک له سه‌ربازانی نه‌ییوبی دواکه‌وتن و له ناوچه جیا‌جیا‌کانی باشوور و باکووری رووباری نیل و زه‌ویه‌کانی ده‌ورو‌یه‌ری جیگیر بوون^{٢١٣}.

یه‌که‌م جار که له نه‌سیوت دابه‌زین، له گوندیک نیشه‌جی بوون، پیتی ده‌گوترا (الحمرام) ماوه‌یه‌که له‌ویدا ژیاون، که له لیواری رووباری نیل بووه، به‌لام دواتر تووشی لافاوێکی گه‌وره بووه، بۆیه گواستوویانه‌ته‌وه گوندی (الولیدییه‌ی

دراوسى. کاتیکیش نهوئى تووشى لافاو هاتووه، چوونه ته شوئینکى نوئى، که کهس پیشتەر لیئى نیشته جئى نه بووه، دواى ئاواکردنه وه ناویان لیناوه گوندی کوردان (الاکراد). خه لکی گونده که ده گئیرنه وه یه کهم خیزان هاتوته نهو ناوچه یه و تئیدا نیشته جئى بووه خانه واده ی (خوتبه) بووه و مزگه و تیکیان تئیدا دروست کردووه به ناوی مزگه وتی خوتبه. پاشان خیزانه کورده کانی دیکه ش روویان کردوته نهو گونده، وه ک خانه واده ی (شیخ، بدهلئى، جرابه^{۲۴۴}، رمحه، عمر، ریس)، ئیستاش هه ندیکى تری هاتوونه ته سه ر وه ک : مالى (مکى، محمود، اسماعیل، حسن علی، حسنین، حسن یوسف). ئیستا نه مانه هه موویان پیکه وه نه وای گونده که پیکده هئین^{۲۴۵}.

دووهم: گوندی (جزیره الاکراد):

هه رچی سه باره ت به گوندی جه زیره ی کورده کانه، نهوا دریزگراوه ی گوندی (الاکراد) کورده کانه، که که وتوته نهو به رى به رامبه ریان له سه ر لیواری رووباری نیل، له چه ند دوورگۆکه یه ک پیکهاتووه وه ک (عزبة الشاروني و عزبة جوده و عزبة العمدة و عزبة دياب و عزبة خلف و عزبة مسعود و عزة الکس)، که نه م دوورگۆکانه به هوئى دروستکردنی به نداوی (العالي) دروست بوونه. خه لکینکى زۆری نهو دوو گونده بۆ خوئندن و کارکردن روویان کردوته شاره گه وره کانی قاهره و نه سه کنده ربیه و نه سیوت و نه وانی دی. زۆترین ژماره شیان له گه په کی شبرای (روض الفرج) له قاهره نیشته جئى بوونه (ره وزلفه ره ج یه کیکه له گه په که کۆنه کانی باکووری قاهره، پیشان شوئینى ئاهه نگێپان و شانۆ بووه، بازاپی هه ره سه ره کی سه وزه واتى قاهره شی لی بووه، زۆریه ی دانیشتوانه که ی خه لکی دابه زیوی لادیکان و لاپه رگه کانه. ئیستا که وتوته گه په کی شبرا- له ویکیپیدیاوه - و)، نزیکه ی چوار هه زار کهس ده بن، به پئیی نهو خه ملاندنه ی نهو کۆمه له یه دایانه زران دووه و ناویان ناوه " کۆمه له ی خه یری لاوانی کورد".

که سایه تیبیه به ناوبانگه کانی نه و گونده:

نووسه ری گه وره "محمد بدوی" رابه ری کورته چیرۆکی میسری، نه و له به ناوبانگترین که سه دیاره کانی نه و گونده یه و خه لکه که زۆر شانازی پیوه ده که ن.

- لیوا "عمر حسن عمر" پارێزگاری کفر شینخ له په نجا کانی سه ده ی رابردوو.

- لیوا "حفظی حسن"، پیشتەر پارێزگاری قاهره بووه.

- لیوا "عنی حفظی حسن" یاریده ده ری وه زیری به رگری بووه، پاشان نوته پارێزگاری باکووری سینا.

- لیوا "عصام حفظی"، به پررسی پاسه وانه تایبه تیبیه کانی سه رۆکی کۆچکردوو نه نوهر سادات بووه.

سینیه م: گوندی (میت الاکراد) "۶":

گوندیکی کشتوکالی سه ر به سه نته ری شاری مه نسوره یه له پارێزگاری دهقه لیه، نزیکه ی (۷ کلم) له مه نسوره و نزیکه ی (۱۲۰ کلم) له قاهره دووره، رووبه ره که ی (۱۰۰۰) دۆنمه، ژماره ی دانیشته وانیشی به پیتی سه ر ژمیری سالی (۲۰۰۶) نزیکه ی (۷) هه زار که سه، هه موو خه لکه که ی له سه ر کشتوکال ده ژین. ریزه ی نه خوینده واریش له و گونده نزیکه ی (٪ ۲۰) ه، به تایبه تی له ناو به سالاچووان.

هۆکاری ناوانانی گونده که به م ناوه:

خه لکی گوندی (میت الاکراد) به پینچه وانه ی خه لکی شوینفه کانی تر که سه ردانمان کردن، هیچ ده رباره ی ناو و میژووی گونده که یان نازانن. ته نانه ت له گه ل به سالاچووان و روشنبیرانیشی قسه مان کرد، هیچ زانیارییه کیان نه بوو. تاکه باسیک که گویمان لی بوو نه وه بوو که حاجی محمه د^{۲۷} له باوکی کۆچکردوو یه وه "ظاهر بیومی" بۆی گێڕاینه وه که له ره مه زانی (۱۴۳۱ک) له

ته مەنى سەرۆى سەد سالییه وه کۆچی کردوه، حاجی ئەحمەد (لەسەرەوه نووسراوه حاجی محەممەدی) دەلێت: "باوکم بۆی گێڕامەوه که لکێک لە رووباری نیل لەلای (عزیز شوقی) لە نزیک گوندی (میت الاکراد) بە شوێنی ئێستای گونددا تێدەپەڕی، هەندێک ویستگە و ئەسکە لە هەموو خالێک هەبوون بۆ دابەزاندنی سەرنشین و کەلوپە لەکانیان. (ویستگە) ی ئەو گوندەش ناوی "میتا الاکراد" بوو، ئەویش بەهۆی بوونی چەند خێزانێکی کوردی سەردەمی دەولەتی ئەییوبی.

دواتر ناوەکە بەپێی بەکارهێنانی بار، گۆڕانی بەسەردا هاتوووە بۆتە گوندی "میت الاکراد".

حاجی ئەحمەد لەسەر قسەکانی

یاوکی بەردەوام دەبی، که گوتوویتی: هەموو زەویەکانی گوند و دەرووبەری گوندیش مولکی ئافەرەتییکی کورد بوو بە ناوی "زینب هانم"، که لەسەردەمی دەولەتی عوسمانی ئەو مولکەکانیان پێ داون. چونکە ئەو قسەپۆشتوو بوو لە ناو دەولەت. ئەو خەڵکانە بەتایبەتی لای ئەوەچوونە ناو خزمەتی جیهادی و خۆبەخشی، بۆیە خەڵکی ئۆر روویان تێکردوو و ئەویش زیاتر لەلای خەڵکە که خۆشەویست بوو. تەنانەت سنووری زەوی و مولکەکانی گەشتۆتە گوندەکانی "تلبانە و زریق و شاوا و وکوم الدربی و کفر البرمون و الزمار"، هەتا ئەمڕۆش ئەمانە لە بەلگەنامە فەرمییەکاندا لەسەر ناوی ئەو نووسراون.

چوارەم: شاری (الکردی) و (کفر الکردی) لە پارێزگای دقەه لیبە:

شاری (الکردی)، یەکیکە لە شارۆچکەکانی پارێزگای دقەه لیبە. (٢٥کلم) لە مەنسورە و (١٨٠کلم) لە قامیرە دوورە. رووبەرەکەی (١٢کلم) و بەپێی دوا سەرژمێری، سالی (٢٠٠١ز) ژمارە ی دانیشتوانی (٥٠ هەزار) کەسە. تێکڕای

خه لکه که له سه رکشتوکال ده ژین، که ریژه ی (۹۵٪) ی خه لک تییدا کار ده کەن. رووبه ری کشتوکالیشی (۷ هه زار) دۆنه و گه وره ترین رووبه ری مولکی تاکه کەس له شاره که (۱۰۰) دۆنه. به ناویانگترین به رووبه کشتوکالییه کانیشی بریتین له: پیواز، په تاته، سیر، برنج، گەنم، پاقله، وینجه، گه نه شامی، مۆز، پرته قال، لیمۆ. به ناویانگترین خانه واده کانیشی که (۶۰٪) ی کوردی ره سه ن و (۴۰٪) یان خه لکی هاتوون، بریتین له: (ال عید، ابو حسین، ابو عمیره، عامر، تومه، حسنین)ن، به لام خیزانه بنه په تیه کان بریتین له (ال عید، تومه، ابو حسین)، ریژه ی خوینده واری تایاندا دۆر به رزه، ئه وانه ی که بپوانامه ی بالایان هیه به (۸۰٪) ده خه ملیننن. ریژه ی نه خوینده واریش تییدا (۵٪) ه. له شاری کوردی چەند شوینە واریک هەن میژوو هه که یان ده که ریته وه بۆ سه رده می رۆمانی، بۆیه گه شتیاران رووی تی ده کەن، ئه و شوینە وارانەش بریتین له (تل البلاصون، تل سرور، تل الحمرا، تل الحسین).

میژوی دروستبوونی:

میژوی ئه و شاره ده که ریته وه بۆ سه رده می نه ییوبی. دوا ی سه رکه وتنی سه لاهه ددین له شه ری هه تین به سه ر خاچه رستان، سه ر یازه به شداریبووه کانی شه په که ی خه لات کردوون و پارچه زهوی له شوینە جیا جیا کانی میسر پی به خشیون، تیا شیاندا ئه و ناوچه یه. بۆیه ئه و ناوچه یه بۆته به شی چەند سه ر یازکی ناو سوپا که ی سه لاهه ددین. خا که که ی دۆر به پیت بووه و نزیکیش بووه له ده ریا چه ی (المنزلة)، که له (منشیه عاصم) دریز ده بووه وه، که (۲ کلم) له شاری کوردی دووره و سه ر یازه کورده کان له گەل خیزانه کانیا ن تییدا نیشته جی بوونه. پاشان به هوی ژنخوازی و هاوسه رگیری ژماره یان گه یشتوته (۵۰) خیزان. به لام جی داخه خه لکه که پاریزگار ییان له

تابلوی شارۆچکەی الکردی

ناو و ناسناوی خێزانه
 كوردەكان نه‌كردوو و
 ناویان له‌بیر چۆته‌وه‌ . دواتر
 ناو و ناسناوی عه‌ره‌بی
 میسردیان تێدا ده‌ركه‌وتوو و .
 به‌لام به‌هۆی زۆرینه‌ی كورد

له‌ و ناوچه‌یه‌، شاره‌كه‌ به‌ناوی شاری كوردی (الکردی) ناوی ده‌ركردوو و .
 سه‌ره‌تا ته‌نها گوندێك بووه‌ به‌ناوی (الکردی)، دواتر بووه‌ به‌ دوو گوند،
 یه‌كه‌میان (الکردی) و دووه‌میشیان (كفر الکردی). سه‌باره‌ت به‌ دابه‌شبوونی
 گونده‌كه‌ش، مامۆستا نه‌حمه‌د عید^٨ ده‌لێت: "له‌ سه‌رده‌می محمه‌د عه‌لی
 پاشا گونده‌كه‌ كوێخایه‌کی هه‌بوو زۆر توندوتیژ بوو له‌گه‌ڵ خه‌ڵكه‌كه‌، به‌
 تاییه‌تی له‌سه‌ر ئه‌و ناوچه‌یه‌ی كه‌ كه‌وتبووه‌ سه‌ر لیواكه‌ی تری ده‌ریاچه‌
 بچووكه‌ . بۆیه‌ ئه‌وان ته‌نگاوییان بۆ هاتوو و ناچار خۆیان له‌ گونده‌كه‌
 كێشاوه‌ته‌وه‌ و ناویان له‌ شوێنه‌كه‌ی خۆیان ناوه‌ (كفر الکردی) و
 كوێخایه‌كیشیان بۆ داناوه‌ . به‌مشێوه‌یه‌ گونده‌كه‌ بووه‌ته‌ دوو گوند و
 ده‌ریاچه‌یه‌کی بچووك لێکی جیاكردوونه‌ته‌وه‌ .

له‌ كه‌سایه‌تییه‌ به‌ناویانگه‌كانی ئه‌و شارۆچكه‌یه‌ :

خه‌لكی شارۆچكه‌ی كوردی به‌وه‌ ناسراون، كه‌ زۆریه‌ی گه‌نجه‌كانی چرونه‌ته‌ نۆو
 سلکی سوپا و پۆلیس، زیاتر له‌ (٢٠٠) ئه‌فسه‌ریان هه‌یه‌ . هه‌ندێك له‌و
 كه‌سایه‌تییه‌ ناسراوته‌شی ئه‌مانه‌ن:

– لیوا (علی محرز حسانی)، دوا پله‌ی ئه‌مێنداری گشتی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی
 پێشوو بووه‌ .

– لیوا (احمد الدردیری بن حسانی)، دوا کاریشی: یه‌كێك بووه‌ له‌

- دامه زرينه رانی کومه لهی خهیری ئیسلامی له شارۆچکەیی کوردی.
- لیوا (دکتور محمد فتحی عید)، دوا پله کانی: یاریده ده‌ری وه‌زیری ناوه‌خۆ، سه‌رۆکی نه‌ه‌یشتنی هۆشبه‌ره‌کان، وه‌ دکتور بووه‌ له‌ زانکۆی نه‌میر نایفی سه‌ربازی.
- لیوا (احمد الدردیری الحنفی)، دوا پله‌ی: یاریده‌ ده‌ری وه‌زیری ناوه‌خۆ بووه‌.
- لیوا (طارق عمیره)، دوا پله‌ کانی: یاریده‌ ده‌ری وه‌زیری ناوه‌خۆ، و سه‌رۆکی یانه‌ی (التجديف) بووه‌.
- لیوا (محمد فهمی عید)، دوا پله‌ی: فه‌رمانده‌ی پاسه‌وانان بووه‌ له‌ نه‌زه‌ری شه‌ریف.
- لیوا (فوزی محمد عید)، دوا پله‌ کانی: یاریده‌ ده‌ری یه‌که‌می وه‌زیری ناوه‌خۆ و به‌پێوه‌ به‌ری پۆلیسی فریاکه‌وتن بووه‌.
- لیوا (حسن محمد عید)، دوا پله‌ی: فه‌رمانده‌ی پاسه‌وانانی زانکۆی (قناة السويس) بووه‌.
- لیوا (محمد محمود عید)، باوکی رۆحی پۆلیسی شارۆچکەیی کوردی بووه‌ و له‌ خۆبه‌خشه‌ یه‌که‌مه‌کان بووه‌.
- لیوا (عبدالحفیظ شتا) له‌ یه‌که‌مه‌کانی نه‌و که‌سانه‌ بووه‌ که‌ چوونه‌ته‌ ناو پۆلیسی لاسکی له‌ میسر.
- مامۆستا و دکتور (ابراهیم الحنفی)، یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین مامۆستایانی بواری گه‌ردوون بووه‌ له‌ جیهان، چه‌ندین پله‌شی له‌ ئازانسێ گه‌ردوونی نه‌میریکی وه‌رگرتوون. خوالێخۆشبوو (الحاج بن محمود عید)، رابه‌ری رێکخراو و حه‌زه‌کانی شاری کوردی یه‌.
- (محمود عید) نه‌ندامی پێشووێ نه‌نجوومه‌نی گه‌ل، وه‌ دامه‌زیرینه‌ری کومه‌له‌ی خه‌یری ئیسلامی له‌ شاری کوردی.
- دکتور (محمد عبدالحلیم عمیره)، جێگری یه‌که‌می وه‌زیری ته‌ندروستی.

- (الشیخ محرز حسن سلامة)، ئەندامی لیژنەى فتوا لە ئەزھەرى شەریف.
- دکتۆر (احمد رضا شتا)، دوا پلەى: راویژکاری راگەیانەندى ئەنجوومەنى شورا.
- مامۆستا (احمد محمد عید)، یەكێك لە دامەزڕینەرانى شارى ھاوچەرخ و پیشکەوتوى کوردی.
- دکتۆر (جبر عبدالسلام جبر)، مامۆستا لە ئەندازەى کارەبایى، بەرپرسیارى وێستگەى رووناکی ھەردوو حەرەمى شەریفى وەرگرتوو لە سعودیە.

پێنجەم: گوندی (کفر کردی):

گوندیکی کشتوکالی سەر بە سەنتەرى (کفر شکر)ە لە پارێزگای قلیو. (٧ کلم و نیو) لە شارى (بنها) و (٦٦ کلم) لە قاھیرە دوورە. تێکرای دانیشتوانى لە سەر چاندنى پرتەقال و بەرھەمى دانەوێڵەى وەك گەنم و گەنمەشامى دەژین، رووبەرەكەى (٤٠٠) دۆنمە. بەناوبانگترین خێزانەكانى بریتین لە خێزانى (کردی) و خێزانى (عابدین). كە نزیکەى (٥٠٪)ى خەڵكەكەى پێكدیتن، لەچاو خەڵكەكەى تری گوند دەوڵەمەند و ساماندارن.

ھۆى ناوانانى گوندەكە بەم ناوہ:

بەپێى گوتەى زۆرەى ئەو بەسالآچوو و روشنبیرانەى^{٢٤} دیدارمان لەگەڵ كردن ئەوہ رادەگەیەنن، كە ھۆى ناوانەكە دەگەرێتەوہ بۆ دوو پیاوى كورد (دڵنیا نەبوون كە خەلكى كام ناوچەى كوردی بوونە)، بەر لە (٢٠٠) سال ھاوتوونەتە ئێرە، یەكیان پێیدەگوترا "كورد" و ئەوہى دیکەیان پێى گوتراوہ "عابدین"، كارى ئەم دوو كەسە بازرگانیکردنى خوێ بووہ لە گوند و ناوچەكانى لیواری لكی دمیات. جارێكیان، كە خەریكى بازرگانى بوونە لە سەر لیواری لكی دمیات، بۆ پشرودان و حەسانەوہ لە گوندێك ماونەتەوہ بەناوى "كفر علی شرف الدین"^{٢٥} و بە میوانى لای كوێخای گوند (علی شرف الدین) ماونەتەوہ.

کاتیڤک ئەوان، لە میوانداری کوێخا دابوونە، کۆمەڵێک خەڵکی شەپانگێز ھاتوونەتە ئەوی، کوێخاش لە ھالەتی ترسێکی زۆردا بوو، ھێچی بۆ ئەماوەتە ئەو نەبێ بەبێ دەنگی سەرانی و بەرتیلیان بدات. ئەو ھەلۆستە سەرنجی کورد و عابدینی راکێشاو و سەبارەت بەمە لە کوێخایان پرسىو، کوێخاش وەلامی داوێتەو، کە ئەوانە پیاوی ستەمکار و زۆردارن، ھەرکە سێکیان لە گوندەکان مەبەست بێ ناچاری دەکەن و سەرانی بەسەردا دەسەپێن، کەسێش ناتوانی داواکەیان رەت بکاتەو، دەنا دەیکوژن. بۆیە ھەریەکە لە کورد و عابدین پێشنیار بۆ کوێخا دەکەن کە ناوچەکە لەمانە رزگار بکەن. کوێخاش بە پێشنیارەکیان رازی دەبێ. بۆیە کورد و عابدین سەریکەوتوو دەبن لە کوشتن و لەناوبردنی ئەو زۆردارانە و رزگارکردنی ناوچەکە لێیان. ھەندیک دەلێن کە کوێخا "علی شرف الدین" بە گیان لە کورد و عابدین دەترسی، بۆیە بێزار دەدا لەخوێان نزیک بکاتەو و بیانکاتە لاگری خۆی. بۆیە دوو لە کچەکانی خۆی لێیان مارە دەکات و دەیانکاتە زاوای خۆی، تا بە ھۆی ئەوانەو دەلێن بێ لێیان. ئەم دوو پیاو (کورد و عابدین) کاری بازرگانێیان دەگۆڕن بە چاسدنی گەنمەشامی و ئەوان سەرچاوەی ئەو دوو خێزانە گەورەى ئیستای گوندی (کفر کردی)ین.

لە کاتی پرسیارمان لە ھەندیک لەوانەى سەر بە خێزانی کورد و عابدینن، دەربارەى ئەوێ داخۆ چەندە گرنگی بە ھەوالەکانی ئیستای کەرد و کوردستان، دەدەن، لە وەلامدا گوتیان: "ئێستا ئێمە بووینەتە میسیری تەواو، بۆیە گرنگیدانمان بە پلەى یەکەم بۆ نیشتمانەکەمانە. پاشان کێشەکانی عەرەبی و ئیسلامی. بەلام ھەندیکیان نەیانشاردەو کە کاتیڤک کورد دەسکەوتیکی سیاسی بەدەست دێنی، ئەوان پێی ئاسوودە دەبن.

له که سایه تیه ناو داره کانی نه و گونده:

له ئاست وه رگرتنی پله و پایه له بوارى پۆلیس و سوپا، خێزانی عابدين به شی زۆرتیان پى برپاوه له چاو خێزانی کورد. له گهڵ هه ندیش هه ندیک که سایه تى له خێزانی کورد هه لکه وتوون که پله ی به رزبان به ده ست هیناوه وهک: "حاج عبدالستار الکوردی" که ئیستا گه وره ترين که سی نیو خێزانی کوردیه، نه و

تابلوی قوتابخانه په کى شارۆچکەى منشاء الکوردی

سکرتیری پارێزگاری پیشووی قلیو بووه، ته مه نیشی ده گاته نه وه د سال... به کێک له که سایه تیه کانی مالباتی کوردی وه قفیکى له گونده که دا کردۆته وه به ناو (وه قفى عرفانی کوردی)^{٢٥١} که بریتیه له دوو دۆم زه وى، له سه ره که کیکیان بنکه ی لاوان و قوتابخانه ی گوندی

دروست کراوه، نه وه ی تریش گۆرستانی گوندی له سه ره دروست کراوه، که سییه کی ته رخا نکر دووه بۆ مالباتی کوردی و سییه کیشی ته رخا نکر دووه بۆ مالباتی عابدين و سییه که ی تریشی ته رخا نکر دووه بۆ مالباته کانی تری گوند.

شه شه م: (منشاة الکوردی) و (عزبه الکوردی):

(منشاة الکوردی) گوندىكى كشتوكاڵییه و سه ره به ناوه ندى (كفر الزیات) ه له پارێزگای غه ربیه. نزیکه ی (٨ کلم) له (كفر الزیات) و (١١٠ کلم) له قاهره دووره تیگرای خه لکه که ی له سه ره كشتوكاڵ ده ژین. به ناوبانگترین مالباته کانیشی بریتین له: مالباتی "الکوردی"، که نزیکه ی (٢٠٪) ی خه لکه که ی پیکدیتن، له چاو مالباته کانی دیکه ی گوند زۆر ده وله مه ندن و (٦٠٠) دۆم زه و بیان هه یه.

هۆی ناوانانی گونده که یان به م ناوه:

به ر له شهست سال پێیده گوترا "العداوي"، به لام کاتيک که هه نديک له ئه شرافه کانی مالباتی کوردی (له ناویاندا سه بری کوردی پاشا) هه نديک دامه زراوه ی نوێی وه ک قوتابخانه و نه خۆشخانه و بنکه ی لاوان و چه ندانسی تریان له و گونده دا دروست کردوه، سالی (١٩٤٨) له سه ر داوای خه لکه که و وه ک رێژلێنانێک له مالباتی کوردی، ناویان لێناوه "منشاه الکوردی". هه ربۆیه شه مالباتی کوردی له گونده که جێی ریزی ته وای خه لکه که ن، ماوه ی (١١٥) سالێشه کوێخایه تی گونده که هه ر بۆ مالباته که ی کوردی ماوه ته وه، له گرنگترین کوێخاکانیشی ئه مانه ن:

— (محمد احمد عبدالله الکوردی) یه که م کوێخای گوند بووه له (١٨٩٦ تا ١٩١٤ ز)، وه له به ر ژیا نی پێکه شخه یی و پۆزلێدان به (ابو الذهب) ناسراوه. دوا ی ئه و، کوپه مامه که ی بۆ ته کوێخای گوند.

— (امین ابراهیم عبدالله الکوردی) له (١٩١٤ تا ١٩٣٨ ز)، دوا ی ئه ویش برا زاکه ی جێی گرتۆ ته وه.

— (مصطفی حمدي الکوردی) له (١٩٣٨ تا ١٩٧٤ ز)، دوا ی ئه و، کوپێ کوێخای پێشو و جێی گرتۆ ته وه.

— (عبد الغفار امین ابراهیم الکوردی) له (١٩٧٤ تا ١٩٩٧ ز)، دوا ی ئه مه ش کوپێ کوێخای به ر له خۆی جێی گرتۆ ته وه.

— ئه ندازیار (عباس افندي مصطفی حمدي الکوردی) له (١٩٩٧ تا ٢٠٠٤ ز).

— کوێخای ئیستا (محمد مصطفی السید الکوردی) ناسرا و به (زه که ریا)، له سالی (٢٠٠٤ ز) تا ئیستا هه ر کوێخای گونده، پێشتریش نه قیب بووه له هێزه چه که داره کانی میسر.

ره چه له کی مالباتی کوردی ده که رێ ته وه بۆ ناوه راستی سه ده ی نۆ زده ی زایی نی،

کاتیک که حکومت له سالی (١٨٩٨ز) وهفدیکی له قاهره وه وهک حاکم بۆ سەر (ابیار) ^{٢٥٢} و ناوچه کانی ده رووبه ری نارد له ئبیار مایه وه، له وی خیزانی پیکه وه نا و دوو کوپی بوون به ناوه کانی ئه حمه د و ئیبراهیم. ئه و دوو کوپه دواى کۆچى دواى باوکيان، له سالی (١٨٩٨ز) چوونه گوندی "العداوى" بۆ سەر زهوى و کشتوکالیان. ئیدی له گه ل خه لکی گونده که دا جیگیر بوون و ژن و ژنخوازییان له نیتواندا دروست بوو.

هه رچی "عزة الكردی" یه، ئه و ئه ویش له ته نیشته گوندی "منشاة الكردی" یه و هه ر درێژکراوه ی ئه ویشه. یه که م جار له سالی (١٩٣٤ز) ژبان له و گونده ده ستی پیکردوه، ئه ویش دواى ئه وه ی لکێک له مالباتی کوردی چوونه ته ئه وی "ئاوایان کردۆته وه".

هه رچی سه باره ت به که سایه تیه به ناوبانگه کانی ئه و گونده یه، ئه زان زۆرن و له زۆر بواریشدا ناوبانگیان هه یه، له وانه: "صبري باشا الكردی" ئه ر (به پیتی گوته ی خوالێخۆشبوو مصطفى نبیل) یه که م وه زیری ئاودیری میسر بووه له سییه کانی سه ده ی بیست. به شداریشی کردوه له دروستکردنی به ندای (العالی)، کچیکیشی بووه شووی به ئه ندازیار (احمد کمال) ی وه زیری پیشووی ئاودیری کردوه. هه رچی خوشکی سه بری پاشای کوردیه، ئه و داپیره ی خوالێخۆشبوو مسته فا نه بیله.

حه فته م: گوندی (الكردی) له (قلین) له پارێزگای (کفر شیخ):

گوندی کوردی گوندیکی کشتوکالییه و سەر به ناوهندی قلینه له پارێزگای کفر شیخ. (٤ کلم) له شاری قلین و (١٢٤ کلم) له قاهره دووره. رووبه ره که ی (١٥٠٢) دۆنه و ژماره ی دانیشتوانی (١٨٠٠) که سه، زۆربه ی دانیشتوانه که ی له سه ر چاندنی لۆکه، برنج، گه نه شامی، گه نه م، پاقله و چه وه نده ر ده ژن.

هۆکاری ناوانی گوند به (الكوردی):

ویکچوونیک ههیه له گێرپانهوهکانی خه لکی گوند سه بارهت به ناوی گونده که^{۲۰۲}،
ئهویش ئهوهیه که ئه گونده له نیو سنووری مولکهکانی والی میر محهمد عه لی
دابوو، وه سه پانی ئه وهو بیانه ناوی (محهمد عه لی کوردی) بووه و که سێکی
ناسراوی ئه و ناوچهیه بووه. گونده کهش به ناوی ئه وه وه ناسراوه. خه لک
گوتووینه ئیمه ده چین بۆ کوردی، واته بۆ کیلگهکانی کوردی. ئیدی
به مشیوهیه ناوی شوینه که به ناوی کابرای کوردی له سه ر زاری خه لکه که سۆته
هیمای ناسینی زه ویهه کان، پاشان له نووسراوه فه رمیهه کانێ حکومه تی
میسریش به و ناوه ناسراوه. هه رچی سه بارهت به چاره نووسی محهمد عه لی
کوردیه، ده لێن ئه و له گه ل رابوونی شۆرشێ (۲۳ی ته مموز) ناوچه که ی به جی
هیشتوو. تا ئیستاش کۆشکێ له گونده که ماوه ده گه رپته وه بۆ سه رده می
مه له کی، که سه پان (محهمد عه لی کوردی) تێیدا نیشته جی بووه.

دوای رابوونی شۆرشێ (۲۳ی ته مموزی ۱۹۵۲ز) و چه سپاندنی یاسای چاکسازی
کشتوکالی، زه ویهه کانێ میر محهمد عه لی کوردییان له گونده که به سه ر ئه و
جوتیار و پالانه دابهش کردوو، که هه ریه که ی دوو یان سێ دۆنمیان
داچاندوو، به پێی ژماره ی خێزانه کان. ئه و خه لکه ش له پارێزگا
جۆراوجۆره کانه وه هینراونه ته سه ر زه ویهه کانێ میر محهمد عه لی، به لام ئه وان
له سه ر زه ویهه کان لێیان داکوتاو و ماونه ته وه و مالباته کانێ ئیستای
گونده که یان، پێکهێناوه.

۲۳۹- مامۆستا عه بدوله حمان حامد (له مالی عومه ر- رێکخه ری به رنامه ی خۆراکی جیهانی له ئه سیوت) دیداریک بوو
له گه لیدا له گوندی (الاکراد) رۆژی ۲ی نیسانی ۲۰۱۱ز.

Boris James: Saladin et les kurdes. L'Har Mattan. Mars 2006. pp 109-112. -٢٤٠-

٢٤١- له ناویاندا: م. د. م. محمود عەبدولپەرەحمان، هەروەها م. محەمەد عەبدولپەرەزاقفیراج، وە م. عەبدولپەرەحمان حامەد له گوندی (الاکراد)، ٢ی نیسانی ٢٠١١ز.

Boris James: Op Cit. pp 109-112. -٢٤٢-

Boris James: Op Cit. pp 109-112. -٢٤٣-

٢٤٤- هەبە دەلێ جرابەه له سکرا یەکیک له سکەکانی هۆزی رییەن، هەشە دەلێت ئەوان سکە هەرە بژارەکەی باقی خێلی رییەن سەبارەت بە داب و نەریو تەنانەت له زمانیش. ئەوان هەمیشە له شوێنیکدا دەژیا کەس دەستی له کاروباریان وەرەندەدا. بەلام ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە ئەوان زۆلیان هەبوو له یارمەتی دانی دەولەتی فاتی، تا ئەوکاتەی سەلاحەددین بەسەرینادا زāl بوو. جا هەلسا بە پەرت و بڵاوکردنەوی خێزانەکانیان له سەرپای مسر، بڕوانە: عبدالله السید مخیمەر، سەرچاوەی پێشوو، ل ٨٤.

٢٤٥- دیداریک لەگەڵ تاهەر ئەحمەد نێسماعیل له گوندی (الاکراد) رۆژی ٢ی نیسانی ٢٠١١ز. هەروەها دیدار لەگەڵ محەمەد عەبدولپەرەزاق فراج له ٢ی نیسانی ٢٠١١ز.

٢٤٦- دەگوترێت کە مانای وشەی میت واتە "هەلوێست" و هەشە دەلێت مانای وشەی میت واتە "زۆر" دیت.

٢٤٧- دیداریک لەگەڵیاندا له مالهەکی له گوندی "میت الاکرا"، ئەو له دایکبووانی سالی ١٩٥٥ز. له یەکیک له کارگەکانی چێن و رستن کاری دەکرد.

٢٤٨- مامۆستا ئەحمەد محەمەد عەبدولپەرەزاق، له دایکبووی ٢٨ / ١٠ / ١٩٤٣ز، دەرچووی کۆلیژی بازرگانیکە له مەنسوپە له سالی ١٩٧٠ز، سەرەتا بە مامۆستایەتی له قوتابخانەیەکی بازرگانی دەستی بەکار کرد. دوایر له بازرگانیدا دەستی بەکار کرد. یەکیک لهوانە پالێروا بوو بۆ هەلبژاردنە ئەنجومەنی شورا له سالی ٢٠٠٢ز. دیداریکمان له مالهەکی له شاری (الکریدی) له رۆژی ٣٠ / ٤ / ٢٠١١ز، لەگەڵدا ئەنجام دا.

٢٤٩- له ناویاندا: م. محەمەد مستەفا ئیبراهیم مستەفا کوردی، ئەو له دایکبووی ئەیلولی ١٩٧٢ز، دەرچووی زاوێ کۆمەڵەیەتییه له زانکۆی قاهرە له سالی ١٩٦٦ز. پستی کۆمەڵەی کارێ لاوانە له بنگەی لاوانی کفر کوردی. م. محەمەد عەل حوسێن ئیبراهیم کوردی، یەکیکە له زۆلەکانی کفر کوردی، هەروەها سەرۆکی بەشی کارگێڕی زانستییە له کفر شوکر. م. سەلاح کوردی له دایکبووی ١٩٣٤ز. دیداریک لەگەڵ هەموویان ئەنجامدا له گوندی کفر کوردی له رۆژی ١٦ی نیسانی ٢٠١١ز.

٢٥٠- ناوەندی کفر شوکر سەر بە پارێزگای قلیوی ئێستایە.

٢٥١- له ئەوەی سێیەمە له دامەزرێنەرانی گوندی (کردی)، هەروەها کوێخای گوندەکەشە.

٢٥٢- ئێستای گوندیکە سەر بە ناوەندی (کفر الزیات)، ژمارەیهکی زۆر ناوێری تێدا هەلکەوتوون، وەک (د. محەمەد البرادین) و (د. محەمەد علی حەلە) مامۆستای میژووی نوێ و هەرچەرخ له زانکۆی ئەزەمەر.

٢٥٣- له ناویاندا: حاجی محەمەد شەرتووبی حەسری، له دایکبووی ١٩٢٧ز، ئێستای خانەنشینی کراوە. له کۆمەڵەی چاکسازی کشتوکالی کاری دەکرد. هەروەها حاجی عەزەمەدوح زەعول له دایکبووی ١٩٤٩ز (له سالی ٢٠٠٢ کوێخای گوندەکەیه). ئەندازیار حوسنی محەمەد بەحیری، له دایکبووی ١٩٥٣ز، بەکالۆریۆسی هەبە له کشتوکالی له سالی ١٩٧٢ز، له زانکۆی کفر ئەلشێخ. چەندین بەڕێڕسبیری وەرگرتوون، ئێستای بەپێوەبەری کۆمەڵەی چاکسازی کشتوکالییه له گوندی کفر ئەلشێخ. ئەندازیار محەمەد عەبدولمەجید، له دایکبووی ١٩٥٨ز، دەرچووی کشتوکاله له کفر ئەلشێخ، ئەندازیاری کشتوکاله له کۆمەڵگای گوندی کوردی.

سەرچاوه‌كان (عه‌ره‌ببيه‌كان) :

- الانجيل
- التوراة
- القرآن الكريم
- (ابن الاثير) : عزالدین ابو الحسن علي بن ابي الكرم الجزري (ت ٦٣٠هـ / ١٢٣٢م).
- (التاريخ انبا هر في الدولة الاتابكية): تحقيق عبدالقادر احمد طليمات، دار الكتب الحديثة، القاهرة ١٩٦٣م.
- الكامل في التاريخ، تحقيق عبدالله القاضي، الطبعة الثانية، دار الكتب العلمية، بيروت.
- ٥- اسكندر صيفي: المنارة التاريخية في مصر الوثنية والمسيحية. المطبعة المصرية بالقاهرة.
- ٦- ابن اياس: محمد بن احمد بن اياس الحنفي المصري (ت ٩٣٠هـ / ١٥٢٣م)
- بدائع الزهور في وقائع الدهور، تحقيق محمد مصطفى، مطبعة دار الشعب، ١٩٦٠م.
- ٧- البديليشي: الامير شرف خان بن الامير شمس الدين بن شرف خان الروزكي (ت ١٠١٠هـ / ١٦٠١م).
- شرفنامه ترجمة محمد جميل الملا احمد الروزبياني، ط ٢، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر اربيل ٢٠٠١م.
- ٨- د. بله ج شيركوه: القضية الكردية، ماضي الكرد وحاضرهم. القاهرة ١٩٣٠م.
- ٩- ابن تغري بردي: جمال الدين ابي المحاسن يوسف الاتابكي (ت ٨٧٤هـ / ١٤٦٩م).
- النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة. ج ٥ مطابع كونستانتينوس و شركائه، القاهرة ١٩٧٠م، ج ١٥ تحقيق ابراهيم علي طرخان، الهيئة المصرية العامة للكتاب، ١٩٧٢م.

- ١٠- جليبي: اوليا جليبي الرحالة التركي: سياحته في مصر، ترجمة: محمد علي عوني، تحقيق د. عبد الوهاب عزام، د. احمد السعيد سليمان، مطبعة دار الكتب و الوثائق القومية المصرية، ١٤٣٠هـ / ٢٠٠٩م.
- ١١- د. جمال حمدان: شخصية مصر. الجزء الرابع، طبعة دار الهلال، القاهرة ١٩٩٥م.
- ١٢- د. دوال رشيد: ظهور الكرد في التاريخ، ثلاثة اجزاء، دار اراس للطباعة والنشر، اربيل، كردستان العراق، الطبعة الاولى، ٢٠٠٣م.
- ١٣- جوليل سامسون: نفرتيتي الجميلة، ترجمة مختار السويقي، الدار المصرية اللبنانية، الطبعة الثانية- القاهرة ١٩٩٨م.
- ١٤- ابن حجر العسقلاني: شهاب الدين احمد بن علي بن محمد (ت ٨٥٢هـ / ١٤٤٨م).
- ١٥- الحنبلي: ابن العماد الحنبلي ابو الفلاح عبد الحي.
- شذرات الذهب في اخبار من ذهب، مكتبة القدس، (ط: بلا) القاهرة ١٩٧١م.
- ١٦- ن.ا. خافين: الصراع على كردستان "المساءلة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع عشر" ترجمة عن الروسية د. احمد عثمان ابو بكر، بغداد ١٩٦٩م.
- ١٧- ابن خلكان: ابو العباس شمس الدين احمد بن محمد بن ابراهيم (ت ٦٨١هـ / ١٢٨٢م).
- ١٨- خير الدين الزركلي: الاعلام، دار العلم الملايين- بيروت ٢٠٠٢م.
- ١٩- رشيدة تيمور: السلامك. الهيئة المصرية العامة للكتاب- القاهرة ٢٠٠٨م.
- ٢٠- السخاوي: شمس الدين محمد بن عبد الرحمن (ت ٩٠٢هـ / ١٤٩٧م).
- الضوء اللامع لاهل القرن التاسع، دار مكتبة الحياة بيروت، (د.ت).
- ٢١- د. سعيد عبدالفتاح عاشور: اضواء جديدة على الحروب الصليبية، الناشر الدار المصرية للتأليف والترجمة، القاهرة ١٩٦٤م.
- الايوبيون و المماليك في مصر و الشام، دار النهضة العرب، القاهرة ١٩٩٦م.
- ٢٢- السيوطي: عبد الرحمن بن الكمال ابي بكر (ت ٩١١هـ / ١٥٠٥م).
- نظم العقيان في اعيان الاعيان. تحقيق فليب حتي، مكتبة الثقافة الدينية، القاهرة ١٩٩٨م.

- ٢٣- ابن الشداد: عزالدين ابو عبدالله محمد بن علي ابراهيم الانصاري (٦٨٤هـ/ ١٢٨٥م).
- سيرة صلاح الدين "النوادر السلطانية و المحاسن اليوسفية"، دار المنار، القاهرة ٢٠٠٠م.
- ٢٤- د. شرقي ضيف: شوقي شاعر العصر الحديث، مكتبة الاسرة، القاهرة ٢٠١٠م.
- ٢٥- الصفدي: صلاح الدين خليل بن ايبك (ت ٧٦٤هـ/ ١٣٦٢م).
- الوافي بالوفيات، حققه الارناؤوط و تركي مصطفى، دار احياء التراث العربي، بيروت ٢٠٠٠م.
- ٢٦- د. عادل عبد الحافظ حمزة: العلاقات السياسية بين الدولة الايوبية و الامبراطورية الرومانية المقدسة زمن الحروب الصليبية. الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ٢٠٠١م.
- ٢٧- عبدالرحمن الراقعي: تاريخ الحركة القومية، ج ٢، مكتبة الاسرة، القاهرة ١٩٩٩م.
- ٢٨- د. عبدالرحمن قاسم: كردستان و الاكراد، دراسة سياسية و اقتصادية، بيروت، طبعة الاولى ١٩٧٠م.
- ٢٩- د. عبدالعزيز سليمان نوار: تاريخ العراق الحديث من نهاية حكم داود باشا الى نهاية حكم مدحت باشا. دار الكاتب العربي، القاهرة (١٣٨٧هـ/ ١٩٦٨م).
- ٣٠- عبدالله السيد مخيمر: انساب العرب فيما اهماه العرب في مروج الصحاري بانبوب و الفتح و البداري. المركز العلمي للطباعة- القاهرة ١٩٩٨م.
- ٣١- د. عفاف لطفي السيد: مصر في عهد محمد علي، ترجمة عبدالسميع عمر زين الدين، و مراجعة السيد امين شلبي، منشورات المجلس الاعلى للثقافة (المشروع القومي للترجمة)، الطبعة الاولى، القاهرة عام ٢٠٠٤م.
- ٣٢- عمر الاسكندري: الميجر ا.ج. سفدج، القاهرة ١٩٢٠م.
- ٣٣- ابو الفداء: الملك الموءيد عمادالدين اسماعيل الايوبي (ت ٧٣٢هـ/ ١٣٣١م).
- تاريخ ابي الفداء المسمى المختصر في اخبار البشر، حققه محمود ايوب، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م.

- ٣٤- فيليب حتي: تاريخ سورية و لبنان و فلسطين، بيروت دار الثقافة، ١٩٥١م.
- ٣٥- قادر اسحاق ناتخو: التاريخ الشركس، ترجمة محمد ازوقة، ط١، دار ورد الاردنية للنشر و التوزيع ٢٠٠٩م.
- ٣٦- د. قاسم عبده قاسم: عصر سلاطين المماليك/ط١، دار الشروق، القاهرة ١٩٩٤م.
- ٣٧- القلقشندي: ابو العباس احمد بن علي (ت ٨٢١هـ / ١٤١٨م).
- ٣٨- د.كمال الدين سامح: العمارة الاسلامية، مطبوعات معهد الدراسات الاسلامي، القاهرة ١٩٩١م.
- ٣٩- دكتور ب. ليرخ: دراسات حول الاكراد و اسلافهم الخالدين الشماليين، ترجمه عن الروسية د. عبيد حاجي، منشورات دار علاء الدين، حلب ١٩٩٢م.
- ٤٠- محمد امين الكردي: تنوير القلوب في معاملة علام الخيوب، القاهرة (١٣٨٤هـ / ١٩٦٤م).
- ٤١- د. محمد علي الصويركي: الكرد في بلاد مصر، بحث ضمن كتاب عنوانه: محمد علي عوني المؤرخ والاديب الكردي المصري (١٨٩٧-١٩٥٢م).
- ٤٢- محمد امين زكي بك: خلاصة تاريخ الكرد و الكردستان، ترجمة محمد علي عوني/ منشورات الجمعية اللبنانية- بيروت، الطبعة الثانية ٢٠٠٣م.
- ٤٣- محمد امين زكي بك: مشاهير الكرد و الكردستان، ترجمة محمد علي عوني، دار الزمان دمشق ٢٠٠٦م.
- ٤٤- محمد علي عوني: الرسالة العونية في الاسرة التيمورية، مخطوطة غير منشورة، وهو محفوظة بمكتبة ابنته الاستاذة درية عوني.
- ٤٥- محمد فريد بك: البهجة التوفيقية في تاريخ موءسس العائلة الخديوية، منشورات دار الوثائق القومية، الطبعة الثانية، القاهرة ٢٠٠٦م.
- ٤٦- مصطفى مختار: امة الكرد بين ظلم اعدائها و جهل اصداقائها، مكتبة جزيري بدهوك (كردستان العراق)، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م.
- ٤٧- د. مصطفى العبادي: الامبراطورية الرومانية " النظام الامبراطوري و مصر الرومانية"، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، ١٩٩٩م.
- ٤٨- المقرئزي: تقي الدين احمد بن علي بن عبد القادر بن محمد (ت ٨٤٥هـ / ١٤٤١م).

- السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق محمد عبدالقادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م.
- المقفي الكبير، تحقيق محمد البعللوي، ط ٢، دار الغرب الاسلامي، بيروت ٢٠٠٦م.
- المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار المعروف بالخطط القريزية، وضع حواشيه خليل منصور، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٨م.
- ٤٩- ميري بصري: اعلام الكرد.
- ٥٠- د. نجم الدين الكردي: خلاصة كتاب المواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية، القاهرة (١٣٨٤هـ / ١٩٦٤م).
- ٥١- نشاءات الديهي: محمد علي ياشا بدايات قاسية و مجد عظيم. طبع دار الجمهورية للصحافة ضمن سلسلة " كتاب الجمهورية"، القاهرة، اغسطس ٢٠٠٩م.
- ٥٢- د. ظاير حسان سعداوي: التاريخ الحربي المصري، مكتبة النهضة، بغداد ١٩٥٧م.
- ٥٣- نيكتين: الكرد، دراسة سوسيولوجية تاريخية، ترجمه عن الفرنسية و علق عليه د. نوري طالباني، منشورات مكتب الفكر والتوعية في الاتحاد الوطني الكردستاني، السليمانية، الطبعة الثالثة ٢٠٠٧م.
- ٥٤- هنري باركي، وآخرون: القضية الكردية في تركيا، ترجمة هفال، موءسسة موكرياني للبحوث والنشر- اربيل، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م.
- ٥٥- ابن واصل: ابو عبدالله بن محمد بن سالم بن نصرالله المازني التميمي الحموي الشافعي الملقب ب ابن واصل (ت ٦٩٧هـ).
- ٥٦- ياقوت الحموي: شهاب الدين ابو عبدالله ياقوت الحموي الرومي البغدادي (ت ٦٢٦هـ).
- معجم البلدان، تصحيح الشيخ احمد بن الامين الشنقيطي، ط ١، مطبعة السعادة، القاهرة (١٣٢٤هـ / ١٩٠٦م).

سه‌چاوه به زمانی تر:

- 1- Boris James: Saladin et les Kurdes. L"HarMattan.
Mars 2006.
- 2- Hassan Arafat: The Kurds An historical and
political study. Oxford University Press. London-
New York- Toronto. 1966.

تۆری نینته‌رنیتی نیودموئه‌تی:

- 1-<http://www.iraqhurr.org/content/articale/1681769.html>.
- 2- <http://kurdsyria.wordpress.com>.
- 3- <http://www.toutankharton.com/monatada/view-topic.Php?id=331>.
- 4- http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=Kurdish_persons-20061118-324.
- 5- <http://www.mriraq.com/vb/showthread.php?p=435270>.
- 6- <http://3raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026>.
- 7- <http://www.bingeh.com/news.php?action=view&id=30>.

دیدار و چاوینکه وتنه کان (سەرچاوه مهیدانییه کان):

۱- دیدار له گه‌ل (ا. طاهر احمد اسماعیل) له گوندی (جزیره الاكراد) رۆژی (۳ی نیسانی ۲۰۱۱ز).

۲- دیدار له گه‌ل هه‌ریه‌که له (ا. محمد عبدالرزاق فراج، ا.د. محمود عبدالرحمن، ا. عبدالرحمن حامد) له گوندی (الاكراد) له (۲ی نیسانی ۲۰۰۱ز).

۳- دیدار له گه‌ل (ا. احمد محمد محمود عید) له ماله‌که‌ی خۆی له شاری (الكردي) رۆژی (۳۰-۴-۲۰۱۱ز).

۴- دیدار له گه‌ل هه‌ریه‌که له (ا. محمد مصطفى ابراهيم مصطفى الكردي، ا. مدوح محمد، علي حسين ابراهيم الكردي، ا. صلاح كردي) له گوندی (كفر كردي) رۆژی (۱۶ی نیسانی ۲۰۱۱ز).

۵- دیدار له گه‌ل هه‌ریه‌که له (الحاج محمد الشرنوبی الحصري، الحاج ع. و.ض مدوح الزعولي (کوێخای گوند)، المهندس حسني محمد البحيري، المهندس محمد عبدالمجيد) له گوندی (الكردي) له قلین سەر به پارێزگای کفر شیخ.

۶- دیدار له گه‌ل (ا. ماجد فرج) له گه‌په‌کی (العجوزة) له قاهیره، له (۲۸ی تشرینی یه‌که‌می ۲۰۱۰ز).

۷- دیدار له گه‌ل (د. عمرو محي الدين) له ماله‌که‌ی خۆی له (۲۳ی حوزه‌یرانی ۲۰۱۱ز).

۸- دیدار له گه‌ل (ا. محمود الحلوجي) جێگهی به‌پۆه‌به‌ری مۆزه‌خانه‌ی میسر، له (۲۱ی یونیۆ ۲۰۱۱ز).

كۆوار و رۇژنامەكان:

- ۱- رۇژنامەى (الاهرام المصرية)، ژمارەى رۇژى (۱۲ى كانونى يەكەمى ۲۰۰۵ز).
- ۲- رۇژنامەى (الحياة)، ژمارە (۱۱۰۰۸)، رېكەوتى (۳ى نىسانى ۱۹۹۳ز).
- ۳- رۇژنامەى (اليوم)، رېكەوتى (۲۰-۷-۲۰۰۹ز).
- ۴- كۆوارى (المصور)ى ميسرى، ژمارە (۱۳۱۱) رېكەوتى (۲۵ى تشرىنى دووہمى ۱۹۴۹ز).

نووسه‌رانی کتیب:

* (خاتوو دۆره‌ییسه عه‌وئى - نووسه‌ر و رۆژنامه‌وانى مسپى و به‌ ره‌سه‌ن كورد. ماوه‌ى (٢٧ سال) له ئازانسی هه‌وائى فه‌ره‌نسى له پاریس كاری كردووه، هه‌روه‌ها په‌یامنێرى (دار الهلال) و (دار الاخبار ایوم) بووه له پاریس، دوو كتیبى چاپكراوى هه‌یه له‌سه‌ر پێشوه‌چوونى پرسی كورد).

* (مه‌حمود زاید - مامۆستای یاریده‌ده‌ر له زانکۆى نه‌زه‌ر و پسپۆر له کاروبارى كورد له میژووى هاوچه‌رخ).

* (مسته‌فا عه‌وه‌ز - مامۆستای میژوو و شارستانیه‌تى ئیسلامى له زانکۆى نه‌زه‌ر)

بەرھەمەکانی وەرگیر:

حوسین مستهفا

♦ له بنی دەریا... مرواری

- ئەندیشه، (له ۲۰۱۲ چاپکراوه)

♦ ناوێداران

- وەرگیرانه له عەرەبی، (له ۲۰۱۲ چاپکراوه)

♦ بۆنی غەریبان دی

- کورتە چیرۆک و نۆفلێت، (له ۲۰۱۳ چاپکراوه)

♦ رواندز له نێستاورا بێردوودا

- مێژوو، (له ۲۰۱۳ چاپکراوه)

♦ شوێنەوارهکانی خنس و گرنگییان

- وەرگیرانه له عەرەبی (ئامادهی چاپ)

♦ له گەل کۆمهڵێک شیعەر (ئامادهی چاپ)

* دهیان وتاری له گۆڤارو رۆژنامهکان بڵاوکراوتهوه.

له‌ناو ئهو مەملەتێ سەخت و دژوارانەدا.

هەرچەندە کە کورد خۆی گرت و نەتوایەوه. بەلام لەهەندیک قوئاغ و
وێستگە ی ئهو کاروانە خوێناویەدا، چ بۆ دەریازکردنی سەر و گیان بووبی تا
دەرفەتی هەلسانەوهی بۆ دیتە پیش. چ بۆ گەڕان بەدوای سەرچاوەکانی
ژیان و ژبەری و خوێندەواری و زانست بووبی. چ وەک دوورخستنه‌وهی بۆ
وێستی خۆی بووبی. لێرهو له‌وێ. پەنا ی وەبەر په‌سیوان بردووهو له‌ ولاتی
دوور یان نزیک. له‌بەرچاوان یان لاتەریک. خۆی گرتوته‌وهو تیکەل به
کۆمه‌لگاکانیان بووهو وەک قیوانیکی ره‌زا قورس نا. بەلکێ وەک هاوڵاتییه‌کی
خوێنی وه‌فای نواڵدووهو دڵسۆز و ئەمەک له‌چاو بووه بۆ نیشتمانی دووهم و
پەناکە ی ژبانی. بەلام وه‌ندی له‌ بنه‌چه‌ ی ره‌سه‌نی خۆی هه‌تره‌ بووبی و
حاشای له‌شوناسی کوردبوونییه‌وه کردبێ. خۆ نه‌گەر به‌دوای سه‌لماندنی
ئهو رایه‌شماندا بگه‌ڕێن و به‌مانه‌وی سوواخ له‌دوێتمام و په‌سماکه‌کانمان
له‌ قوژینه‌کانی جیهاندا بکه‌ین. ده‌بی بست به‌ بستی ولاتیان به‌دوادا
بپشکنین و دۆکیۆمینته‌ میژووویه‌کان هه‌لده‌ینه‌وهو به‌ ره‌چه‌له‌کی هه‌ر
به‌که‌یاندایه‌ بچینه‌وهو سه‌ریان به‌ینه‌وه به‌ر ده‌رگای ماله‌ پاوانیان له
هه‌واره‌ به‌جیماوه‌کانیان

..... له‌پیشه‌کی کتێبه‌که‌دا هاتووه

چاپخانه‌ی رۆژمەلات / هه‌ولێر